

50X1-HUM

~~PROCESSING COPY~~

INFORMATION REPORT INFORMATION REPORT

CENTRAL INTELLIGENCE AGENCY

This material contains information affecting the National Defense of the United States within the meaning of the Espionage Laws, Title 18, U.S.C. Secs. 793 and 794, the transmission or revelation of which in any manner to an unauthorized person is prohibited by law.

50X1-HUM

S-E-C-R-E-T/NOFORN

COUNTRY Poland

REPORT

SUBJECT Polish Dictionary of Military Terms

DATE DISTR.

19 MAY 1958

NO. PAGES

1

REFERENCES

RD 50X1-HUM

DATE OF INFO.

PLACE & DATE ACQ.

SOURCE EVALUATIONS ARE DEFINITIVE. APPRAISAL OF CONTENT IS TENTATIVE.

50X1-HUM

A pamphlet entitled Polish Dictionary of Military Terms, published by the Polish Ministry of National Defense provides a brief, general description of military equipment and functions for all of the branches of 50X1-HUM. The attachment when separated from this report is unclassified.

Distribution of Attachment (1 bound paperback; in Polish): 50X1-HUM

50X1-HUM

S-E-C-R-E-T/NOFORN

STATE	☒	ARMY	☒	NAVY	☒	AIR	☒	FBI	☒	ACC					
-------	-------------------------------------	------	-------------------------------------	------	-------------------------------------	-----	-------------------------------------	-----	-------------------------------------	-----	--	--	--	--	--

(Notes: Westinghouse distribution indicated by "X"; field distribution by "#")

INFORMATION REPORT INFORMATION REPORT

50X1-HUM

**S Ł O W N I K
T E R M I N Ó W
W O J S K O W Y C H**

**WYDAWNICTWO
MINISTERSTWA OBRONY NARODOWEJ**

W
icki
SŁOWNIK
TERMINÓW WOJSKOWYCH

ERRATA

do książki: „Słownik terminów wojskowych“

Str.	Wiersz		Jest:	Powinno być:
	od góry	od dołu		
111		7	lini	linii
273	8		(Armia, front)	(armia, Front)
296		6	podział	oddział

S Ł O W N I K
T E R M I N Ó W
W O J S K O W Y C H

WYDAWNICTWO
MINISTERSTWA OBRONY NARODOWEJ

Dla rządu do zarządzeń
Cena - warte pokrycia
Główny - nowość 1953

OPRACOWANIE ZBIOROWE

Red. Wydawnictwa: M. Kowalska i W. Trzcińska
Redaktor techn.: K. Szubert
Korektor: J. Haraszewska

Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej
Warszawa 1958. Wydanie I

Nakład 5000 egz. Objętość 17,7 ark. wyd., 10,25
ark. druk. Papier druk. sat. V kl. 70 g. (z fa-
bryki w Szczecinie), format 70 x 100/32. Oddano
do składu 14 VI 57. Podpis. do druku 28 I 58.
Druk ukończono 5 II 58. Zam. nr 4042.C-6
z dnia 10 VI 57. Wojskowa Drukarnia w Gdyni

O III-6028

Cena zł 32,—

W S T Ę P

Specyfika działań wojennych — w czasie których dowódca nie ma czasu na obszerne sformułowanie swoich myśli, a każda myśl musi być tak wyrażona, by nie można jej było różnie interpretować — wywarła wpływ na kształtowanie się języka wojskowego. Język wojskowy odznacza się więc swoistymi właściwościami. Jest zwięzły i jasny.

Wprowadzanie wciąż nowych i udoskonalanie dawnych środków i sposobów walki pociąga za sobą zmianę w słownictwie wojskowym i jego rozszerzanie, co powoduje pewne trudności w opanowaniu języka wojskowego.

Opanowanie języka wojskowego, a więc słownictwa wojskowego, jest obowiązkiem każdego żołnierza, umożliwia bowiem poznawanie sztuki wojennej; jest wskaźnikiem kultury wojskowej każdego dowódcy.

„Słownik terminów wojskowych“ opracowano w celu przyjęcia z pomocą dowódcom wszystkich szczebli, słuchaczom i wykładowcom szkół, uczelni, kursów, studiów wojskowych i innym osobom zajmującym się zagadnieniami wojskowymi. Słownik zawiera podstawowe, obowiązujące, jak również nieaktualne terminy wszystkich rodzajów wojsk i służb. Wszystkie terminy nieaktualne, np. „rów ciągły“, „wnęk strzelecki“, które zastąpiono nowymi „transzeja“, „okop strzelecki dla leżącego“ — oznaczone są gwiazdką; definicji ich należy szukać przy podanym poprawnym odpowiedniku.

Terminy nie występujące w obecnych regulaminach, lecz spotykane w literaturze i nie mające nowych odpowiedników, np. „obszar warowny“, oznaczone są również gwiazdką, ale

w tych wypadkach definicja podana jest przy terminie „ob-szar warowny“.

Terminy ułożone są w porządku alfabetycznym, lecz defini-cje podane są przy terminie, który zaczyna się od rzeczow-nika, na przykład w razie spotkania w słowniku terminu „Kompanijny punkt przeciwpancerny“ definicji należy szu-kać pod „Punkt przeciwpancerny kompanijny“.

Podane definicje nie są wyczerpujące, gdyż to nie było celem słownika. Zadanie to spełniają odpowiednie regula-miny i instrukcje. Podane definicje tylko w ogólnych zary-sach i najprościej, jak to było możliwe, podają znaczenie terminu.

Głównym celem słownika jest uporządkowanie terminologii wojskowej, a mianowicie podanie terminów obowiązujących, wyodrębnienie nieaktualnych i wprowadzenie nowych, co w znacznym stopniu pozwoli żołnierzom wszystkich rodzajów wojsk i służb lepiej zrozumieć się nawzajem. Ponadto „Słow-nik terminów wojskowych“ ułatwi dowódcom wszystkich szczebli studiowanie regulaminów i instrukcji.

Redakcja
Słownika terminów wojskowych

A

Abonent — osoba (oddział, wydział, zakład, instytucja) ma-jąca do swojej dyspozycji aparat telefoniczny lub telegra-ficzny podłączony do odpowiedniej centrali.

Adamsyt — środek trujący o działaniu drażniącym, wcho-dzący w skład grupy dymów trujących.

Adiutant — oficer przydzielony do pomocy dowódcy.

Admirał — najwyższy stopień w marynarce wojennej.

Aerodynamika — nauka o siłach powstających podczas ruchu powietrza.

Aerofotogrametria — wykonywanie i opracowywanie zdjęć lotniczych w celu wykorzystania ich do sporządzania map i planów.

Aerofototopografia — opracowywanie metod i sposobów sporządzania map i planów topograficznych na podstawie zdjęć lotniczych wykonanych za pomocą specjalnej kamery wmontowanej na samolocie.

Aerologia — dział meteorologii zajmujący się badaniem górnych warstw powietrza.

Aeronautyka — żegluga powietrzna przy użyciu statków powietrznych.

Aerozole — rozproszone w powietrzu w stanie silnego roz-drobnienia substancje stałe lub płynne tworzące zawiesinę.

W zależności od stanu skupienia substancji rozproszonej A. dzielą się na dymy i mgły.

Agencja pocztowa wojskowa — organ wykonawczy woj-skowej poczty polowej, organizowany od szczebla brygady

wzwyż, przeznaczony do zapewnienia łączności pocztowej obsługiwanego sztabu i zarejestrowanych jednostek wojskowych.

Agitacja — działalność, której celem jest oddziaływanie na świadomość i nastroje szerokich mas przez rozpowszechnianie określonych idei i haseł. Środkami A. są: prasa (gazety, broszury, ulotki itd.), wystąpienia ustne (referaty, przemówienia, gawędy, czytanie gazet), radio, kino, plakaty, wykresy, karykatury itp.

Akrobacja powietrzna — zespół figur pilotażu wykonywanych w celu opanowania techniki pilotowania we wszystkich możliwych położeniach samolotu.

Akselbanty — naramienne plecione sznury (złote, srebrne, miedziane), noszone przez adiutantów, Wojskową Służbę Wewnętrzną, generałów, a w niektórych państwach i przez oficerów sztabu generalnego.

Aktywne zagrody minowe — p. Zagrody minowe aktywne.

Alarm bojowy — 1) doprowadzenie pododdziałów, oddziałów, związków taktycznych do stanu gotowości bojowej na ustalony sygnał lub rozkaz, zgodnie z którym wojska wychodzą do rejonów zbiórki lub zajmują uprzednio określone pozycje (stanowiska). A. b. może być ogólny (zbiórka wszystkich oddziałów) lub częściowy (zbiórka poszczególnych pododdziałów). Wykonuje się go według określonego planu, w którym przewiduje się sposób powiadamiania, zbiórki i działania; 2) sygnał ustalony w regulaminie lub określony przez dowódcę w celu przeprowadzenia A. b.

Alfa-radiometr — przyrząd dozometryczny służący do mierzenia skażenia promieniotwórczego ciałami alfaaktywnymi w granicach od kilkudziesięciu do kilkudziesięciu tysięcy rozpadów w ciągu minuty na 1 cm² powierzchni przy natężeniach promieniowania beta-gamma nie przewyższających 70 rentgenów na godzinę. A-r. używa się do mierzenia stopnia skażenia ciałami alfaaktywnymi gleby, powietrza, wody i żywności.

Ambulans weterynaryjny (AW) — urządzenie tylowe przeznaczone do leczenia oraz ewakuacji rannych i chorych zwierząt.

Ambulatorium weterynaryjne — przychodnia przeznaczona do leczenia chorych zwierząt, część składowa armijnego i Frontowego ośrodka weterynaryjnego.

Amonowo-saletrowe materiały wybuchowe — p. Materiały wybuchowe amonowo-saletrowe.

Amunicja — wszelkiego rodzaju pociski, ładunki, zapalniki przeznaczone do niszczenia, obezwładniania, pozorowania lub wywoływania innego rodzaju skutków (zadymianie, oświetlanie itp.). Może być: bojowa, ćwiczebna (ślepa), szkolna i sportowa.

Amunicja bojowa — amunicja o działaniu niszczącym, obezwładniającym, zapalającym, trującym oraz specjalnym, np. dymna, świetlna, sygnałowa, propagandowa itp.

Amunicja ćwiczebna (ślepa) — amunicja wykonana na wzór amunicji bojowej (bez pocisku) pozorująca strzał i używana w czasie ćwiczeń.

Amunicja szkolna — amunicja wykonana na wzór amunicji bojowej, bez ładunku prochowego, o zbitej spłonce, służąca do nauki ładowania broni i innych ćwiczeń.

Amunicyjny — 1) żołnierz z obsługi ckm lub rkm, moździerza itp., który w walce pomaga celownicemu w obsłudze danej broni; 2) żołnierz wyznaczony do noszenia amunicji i przyborów niezbędnych do prowadzenia ognia.

Anemometr Fuessa — precyzyjny przyrząd do mierzenia szybkości wiatru.

Apel — zbiórka pododdziału (oddziału) w celu sprawdzenia obecności żołnierzy lub stanu uzbrojenia, umundurowania i oporządzenia.

Apel mundurowy — zbiórka pododdziału (oddziału) w celu sprawdzenia bezpośrednio u osób użytkujących ilości i jakości przedmiotów umundurowania i oporządzenia przy równoczesnym porównaniu stanu rzeczywistego ze stanem ewidencyjnym

Apel poległych — oddanie hołdu żołnierzom poległym w walkach o niepodległość Polski. Przeprowadza się na rozkaz dowódcy garnizonu w przeddzień święta zmarłych lub rocznic ważniejszych bitew przed grobami żołnierzy, grobami Nieznanego Żołnierza lub na placach; z zasady wieczorem.

Archiwa wojskowe — pomieszczenia, w których przechowywane są zbiory akt i dokumentów o charakterze urzędowym, systematycznie ułożone i przeznaczone do użytku służbowego i naukowego.

Ariergarda — jednostka od wzmocnionego batalionu do wzmocnionego pułku wysyłana w celu ubezpieczenia od tyłu maszerującej kolumny w marszu odwrotnym i bocznym.

Arkusze identyfikacji jednostek nieprzyjaciela — sztabowy dokument ustalonego wzoru, zawierający dane dotyczące rozpoznanych jednostek nieprzyjaciela oraz jednostek przypuszczalnie wchodzących w jego skład organizacyjny.

Armata — działo przeznaczone do strzelania płaskotorowego. A. mają stosunkowo długie lufy (27 — 80 kalibrów), co przy silnym ładunku prochowym pozwala na osiągnięcie dużej szybkości początkowej pocisku i dużej donośności przy płaskim torze (rys. 1).

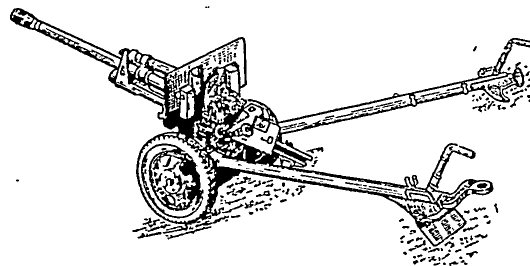
Armata przeciwlotnicza — działo specjalnie przystosowane do strzelania do celów powietrznych.

Armia (A) — związek operacyjny składający się ze związków taktycznych, oddziałów oraz środków wzmocnienia, których liczba jest zmienna, zależnie od zadania i sytuacji. Może ona działać w ramach wyższego związku operacyjnego (grupa armii, Front) lub samodzielnie i wykonywać zadania operacyjne lub taktyczne.

Armia czynna — siły zbrojne państwa rozwinięte na początku wojny na teatrze działań wojennych do prowadzenia operacji. A. składa się z oddziałów i związków wszystkich rodzajów wojsk lądowych, lotnictwa i marynarki wojennej z ich sztabami, tyłami i innymi instytucjami (w odróżnieniu od pozostałych sił zbrojnych znajdujących się na tyłach

i przeznaczonych do szkolenia odwodów, uzupełniania i zapatrywania).

Armijna droga samochodowa — p. Droga samochodowa armijna.

Rys. 1. Armata 76 mm

***Armijny artyleryjski ruchomy warsztat naprawy sprzętu artyleryjskiego (ARWNSArt)** — armijny warsztat uzbrojenia (AWU).

***Armijny ruchomy warsztat remontu sprzętu artyleryjskiego (ARWRSArt)** — armijny warsztat uzbrojenia (AWU).

***Armijny warsztat remontu uzbrojenia (AWRU)** — armijny warsztat uzbrojenia (AWU).

Armijny warsztat uzbrojenia (AWU) — p. Warsztat uzbrojenia armijny.

Artyleria — jeden z podstawowych rodzajów wojsk, rozporządzający dużą siłą i donośnością ognia oraz zdolnością do manewru ogniem i sprzętem. Zależnie od siły ognia i przeznaczenia A. dzieli się na: lekką, ciężką, wielkiej i specjalnej mocy oraz na specjalną: przeciwpancerną, przeciwlotniczą, morską, nadbrzeżną, górską, kolejową i pancerną; pod względem organizacyjnym na organiczną (batalionową, pułkową,

dywizyjną, korpuśną, armijną) i odwołu naczelnego dowództwa. A. składa się ze związków i oddziałów artylerii armatniej, haubicznej i raketowej, moździerzy oraz artylerii przeciwpancernej i przeciwlotniczej.

Artyleria nadbrzeżna — artyleria przeznaczona do obrony baz marynarki wojennej oraz innych obiektów wojskowych, położonych na wybrzeżu i na wodach przybrzeżnych; A. n. wchodzi w skład bazy marynarki wojennej lub sektora wybrzeża jako specjalny rodzaj sił. Dzieli się na stałą i ruchomą.

Artyleria nadbrzeżna ruchoma — artyleria, której zadaniem jest wzmocnienie obrony ważnych pod względem operacyjno-taktycznym rejonów przybrzeżnych. Ponadto używa się jej wraz z innymi siłami do obrony odcinków wybrzeża, nie posiadających środków stałej obrony. Dzieli się na kolejową i zmechanizowaną.

Artyleria nadbrzeżna stała — artyleria znajdująca się na stałych stanowiskach fortyfikacyjnych, mająca określone zadania bojowe na danym odcinku lub punkcie. Stanowi zasadniczy środek artyleryjskiej obrony wybrzeża Baterie A. n. s. stanowią kościec obrony baz marynarki wojennej.

Artyleria okrętowa — ogólna nazwa dział okrętowych
Dzieli się:

- a) według przeznaczenia na:
  - artylerię główną;
  - artylerię uniwersalną;
  - artylerię przeciwlotniczą;
- b) według kalibru na:
  - artylerię ciężką (od kal. 203 mm wzwyż);
  - artylerię średnią (kal. 100—203 mm);
  - artylerię małokalibrową (kal. 20—100 mm).

Artyleria przeciwlotnicza małokalibrowa (MAPłot) — lekka artyleria przeciwlotnicza składająca się z dział o kalibrze od 20 do 60 mm.

Artyleria przeciwlotnicza średniokalibrowa — artyleria składająca się z dział o kalibrze 60—100 mm, przeznaczona głównie do zwalczania celów powietrznych.

Artyleria przeciwpancerna — artyleria przeznaczona do zwalczania czołgów i innych celów opancerzonych. Armaty wchodzące zazwyczaj w skład artylerii tego typu odznaczają się dużą szybkością początkową pocisku i dużą odległością strzału bezwzględno.

Artyleria wielkiej mocy — artyleria o kalibrze dział ponad 152 mm dla armat i ponad 200 mm dla haubic.

Artyleryjska sieć podstawowa — p. Sieć podstawowa artyleryjska.

Artyleryjski odwód przeciwpancerny — p. Odwód przeciwpancerny artyleryjski.

Artyleryjski zestaw odkażający — p. Zestaw odkażający artyleryjski.

Artyleryjskie grupy rozpoznawcze — p. Grupa rozpoznawcza artyleryjska.

Artyleryjskie przygotowanie ataku — p. Przygotowanie ataku artyleryjskie.

Artyleryjskie rozpoznanie pomiarowe — p. Rozpoznanie pomiarowe artyleryjskie.

Artyleryjskie wsparcie ataku i walki w głębi — p. Wsparcie artyleryjskie ataku i walki w głębi.

Astronawigacja — określenie położenia samolotu (okrętu) za pomocą pomiarów ciał niebieskich.

Asysta honorowa wojskowa — pododdział ze sztabem z żalobną wystęgą, żołnierze pełniący wartę honorową przy trumnie, żołnierze niosący poduszki z odznaczeniami wyznaczonymi na pogrzeby zmarłych w czasie pełnienia służby wojskowej, na pogrzeby osób cywilnych wybitnie zasłużonych dla państwa oraz na pogrzeby szczególnie zasłużonych oficerów rezerwy.

Atak — jednoczesne uderzenie piechoty i czołgów na przedni skraj obrony nieprzyjaciela, szybkie i nieprzerwane po-

suwanie się wojsk w głąb jego obrony przy ciągłym i silnym wsparciu ogniowym wszystkich rodzajów wojsk.

Atak falowy — napad chemiczny wykonany za pomocą środków i dymów trujących, posuwających się z wiatrem. A. f. może być również wykonany za pomocą dymu zawierającego bojowe środki promieniotwórcze.

* **Atmosfera zatruta** — p. Powietrze zatrute.

* **Automat** — pistolet maszynowy.

Autostrada — droga bita na trwałym podkładzie o dwóch oddzielnych jednokierunkowych jezdniach, która krzyżuje się z innymi drogami, znajdującymi się na innym niż ona poziomie. Mosty o największej nośności. Szerokość A. 16—35 m. Nawierzchnia gładka — przeważnie beton lub asfalt.

Awangarda — pododdział (batalion) lub oddział (pułk) posuwający się w określonej odległości w przodzie sił głównych ubezpieczający maszerujące wojska przed niespodziewanym napadem nieprzyjaciela i zapewniający ubezpieczanym wojskom dogodne warunki wejścia do walki.

Awangarda boczna — awangarda posuwająca się w określonej odległości z boku sił głównych w celu zapewnienia ubezpieczanym wojskom bezpieczeństwa marszu i dogodnych warunków wejścia do walki.

* **Awanport** — p. Przedporcie.

* **Awans** — p. Mianowanie.

Awaria — 1) uszkodzenie okrętu lub sprzętu okrętowego z wyjątkiem wypadków, kiedy okręt idzie na dno; 2) wszelkie uszkodzenia samolotu, czołgu, samochodu, maszyny, urządzenia itd. wymagające wymiany jednego lub kilku zespołów.

Azotoiperyt — trwały środek trujący należący do grupy środków trujących o działaniu parzącym.

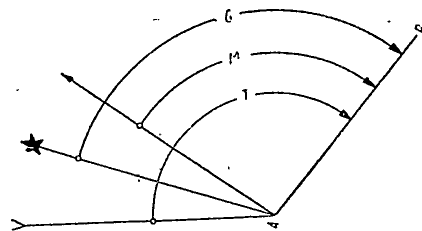
Azydek ołowiu — inicjujący materiał wybuchowy stosowany do wyrobu splonek pobudzających.

Azymut geograficzny G — kąt zawarty między kierunkiem północy geograficznej a danym kierunkiem, mierzony z miejsca stania zgodnie z ruchem wskazówek zegara (rys. 2).

Azymut magnetyczny (M) — kąt zawarty między kierun-

kiem północy magnetycznej a danym kierunkiem, mierzony z miejsca stania zgodnie z ruchem wskazówek zegara (rys. 2)

Azymut topograficzny (T) — kąt zawarty między kierunkiem północy topograficznej a danym kierunkiem, mierzony z miejsca stania zgodnie z ruchem wskazówek zegara (rys. 2).

Rys. 2. Azymut geograficzny (G), azymut topograficzny (T), azymut magnetyczny (M)

B

Balistyka — nauka zajmująca się badaniem ruchu pocisku w przewodzie lufy broni i zjawiskami zachodzącymi podczas jego lotu w powietrzu. B. dzieli się na wewnętrzną i zewnętrzną.

Balistyka wewnętrzna — nauka zajmująca się badaniem zjawisk i procesów występujących podczas strzału, a w szczególności ruchem pocisku w przewodzie lufy, charakterem wzrastania jego szybkości i prawem rozwoju ciśnienia gazów prochowych.

Balistyka zewnętrzna — nauka zajmująca się badaniem zjawisk zachodzących podczas lotu pocisku od momentu opuszczenia przez niego przewodu lufy do momentu zetknięcia się z celem.

Balon — statek powietrzny bez napędu silnikowego, napęnlony gazem lżejszym od powietrza.

Balon obserwacyjny — balon na uwięzi, z którego prowadzi się obserwację.

Balon zaporowy — balon na uwięzi bez załogi, tworzący wraz z olinowaniem zaporę na przypuszczalnej drodze samolotów (samolotów-pocisków).

Bandera — flaga, która jest znakiem przynależności państwowej okrętu, podnoszona zarówno przez okręty wojenne, jak i statki handlowe. Polska bandera wojenna jest białoczerwona z trójkątnym wcięciem i ma na białym polu tarczę z orłem. Bandera handlowa różni się od wojennej tym, że nie ma wcięcia.

Na okrętach wojennych B. jest ich sztandarem i podnoszona jest w czasie postoju na drzewcu rufowym, zaś w czasie ruchu na gaflu tylnego masztu.

Baraż lotniczy — jeden ze sposobów osłony obiektów przed uderzeniami lotnictwa nieprzyjaciela.

Bariera przeciwwieżowa — zaporę przeciwczołgową budowaną w lasach i na drogach na wysokości wieży czołgu lub w postaci ściany.

Barka — statek przeważnie bez własnego napędu, używany do przewozu ładunków drogami śródlądowymi i w portach morskich (rys. 3).

Rys. 3. Barka

Barometr-aneroid — przyrząd do mierzenia ciśnienia atmosferycznego, wyposażony w termometr do mierzenia temperatury powietrza.

Barykada — zaporę inżynierską, budowaną na drogach i w osiedlach z materiałów specjalnie przygotowanych lub podręcznych.

Batalion — pododdział w piechocie, wojskach pancernych, inżynierskich, łączności itd., składający się z dwóch lub więcej kompanii.

Batalion ewakuacji czołgów (becz) — pododdział wyposażony w ciągniki pancerne służące do ewakuacji uszkodzonych wozów bojowych.

Batalion naprawy samochodów (bnsam) — ruchomy oddział naprawczy na szczeblu armii i Frontu, przeznaczony do wykonywania średnich i głównych napraw samochodów

Batalion naprawy traktorów (bnt) — ruchomy oddział naprawczy na szczeblu armii i Frontu, zajmujący się naprawą traktorów.

*Batalion obserwacyjno-meldunkowy — batalion radiotechnicznej obrony przeciwlotniczej.

Batalion piechoty — pododdział taktyczny piechoty, który ze względu na swoją organizację i możliwości wykonywania zadań jest podstawowym pododdziałem ogólnowojskowym i podstawową jednostką obliczeniową przy określaniu nasycenia piechoty (na szczeblu taktycznym) na 1 km frontu.

*Batalion strzelecki — p. Batalion piechoty.

Batalion wydzielony — batalion wyznaczony do prowadzenia rozpoznania walką.

Batalionowy punkt amunicyjny — p. Punkt amunicyjny batalionowy (dywizjonowy).

Batalionowy punkt medyczny — p. Punkt medyczny batalionowy (dywizjonowy).

Batalionowy węzeł przeciwpancerne — p. Węzeł przeciwpancerne batalionowy.

Batalionowy punkt przeprawy desantowej — p. Punkt przeprawy desantowej batalionowy.

Batalionowy punkt żywnościowy — p. Punkt żywnościowy batalionowy (dywizjonowy).

Bateria — ogniowy i taktyczny pododdział artylerii, skła-

dający się z plutonów ogniowych i plutonu dowodzenia. W skład baterii wchodzi działka (moździerz) jednego kalibru oraz wozy bojowe.

Baza armii polowa (PBA) — zespół składów armii wraz z szefostwem bazy.

Baza lotnicza — podstawowy organ uzupełnienia personalnego i zaopatrywania materiałowego jednostek lotniczych, a także dużego lotniska, stanowiącego podstawę do działań lotniczych.

Baza morską — obszar terenu wraz z portami i urządzeniami zabezpieczającymi działalność bojową oraz postój jednostek marynarki wojennej.

Baza pływająca — okręt o własnym napędzie lub bez napędu, którego zadaniem jest zaopatrywanie okrętów bojowych na morzu, umożliwianie odpoczynku załogom okrętów bojowych i przeprowadzanie napraw na morzu.

Baza pocztowa wojskowa — wykonawczy organ wojskowej poczty polowej, organizowany przy poszczególnych związkach operacyjnych, przeznaczony do przyjmowania i kierowania wojskowego ładunku pocztowego do wojskowych agencji i stacji pocztowych wchodzących w skład związku.

Baza szpitalna armii (BSZA) — zespół zakładów leczniczych wchodzących w skład służby zdrowia armii.

Baza wojenna — całokształt urządzeń tyłowych z zapasami materiałowo-technicznymi, żywności i innymi, przeznaczony do zabezpieczenia operacji związków operacyjnych armii czynnej (floty, lotnictwa) oraz bieżącego zaopatrywania wojsk w wyżej wymienione środki zaopatrzenia. B. w. dzieli się na: lądowe, morskie, lotnicze i mieszane.

Beczka (figura średniego pilotażu) — lot samolotu z obrotem o 360° wokół swej osi podłużnej. B. dzieli się: w zależności od liczby obrotów wokół osi podłużnej — na pojedyncze, półtorakrotne i wielokrotne; w zależności od kierunku lotu — na poziome, wznoszące i opadające. Szybkość B. wykonuje się w ciągu 4–6 sek., zwolnioną — 8–12 sek.

Beczka wznosząca półtorakrotna (figura wyższego pilota-

żu) — połączone wykonanie na torze wznoszenia pojedynczej beczki i półbeczki w celu przejścia do lotu odwróconego lub wprowadzenia samolotu do nurkowania.

Beczka wznosząca wielokrotna (figura wyższego pilotażu) — połączone wykonanie na torze wznoszenia dwóch i więcej beczek.

Beczka zwolniona (figura wyższego pilotażu) — beczka wykonana w zwolnionym tempie (8–12 sek.).

Beta-gamma-radiometr — przyrząd służący do mierzenia stopnia skażenia różnych powierzchni ciałami beta-gamma — aktywnymi w granicach od setek do setek tysięcy rozpadów w ciągu minuty na 1 cm² powierzchni. Oprócz tego można go używać do określania stopnia skażenia żywności, wody i gruntu, wykrywania z samolotu lub śmigłowca skażenia terenu oraz do pomiarów natężenia promieniowania. Pomiarów można dokonywać na ziemi i z samolotu.

Betonowy schron bojowy — p. Schron bojowy betonowy.

Bezwodnik kwasu siarkowego (trójtlenek siarki) — środek dymotwórczy. Wchodzi w skład mieszanki dymotwórczej.

Biegun geograficzny — punkt przecięcia się osi kuli ziemskiej z jej powierzchnią.

Bitwa — decydujący etap operacji, na który składa się szereg walk rozwijających się w określonym rejonie i czasie, połączonych jednym celem.

Bitwa generalna — zbrojne starcie głównych sił walczących państw, mające decydujący wpływ na wynik kampanii i tworzące przełom w toku bitwy (bitwa pod Moskwą — 1941–1942 r., bitwa kurska — 1943 r., bitwa o Berlin — 1945 r.).

Bitwa morską — zbrojne starcie pływających sił morskich wujujących stron.

Bitwa powietrzna — walka pododdziałów, oddziałów i związków taktycznych lotnictwa, prowadzona w powietrzu, jednocześnie lub kolejno w określonym rejonie. Może trwać od kilku godzin do kilku dni i tygodni.

Biuletyn — zestawienie wiadomości wydane przez wyższego dowódcę dla informowania podwładnych; zawiera dane o zmianach zaszłych w układzie sił własnych i nieprzyjaciela oraz o ich działaniach na froncie.

Biwak — rozmieszczenie wojsk na postoju lub noclegu poza osiedlem (w namiotach, szałasach, ziemiankach). Rejon B. powinien zapewniać skryte rozmieszczenie i możliwość szybkiego doprowadzenia wojsk do gotowości bojowej.

Blokada — odizolowanie miasta, twierdzy, rejonu umocnionego, części lub całego terytorium państwa nieprzyjaciela w celu przerwania łączności z pozostałymi siłami oraz zniszczenia, obezwładnienia lub zmuszenia do kapitulacji.

Blokada morska — zamknięcie portu lub całego wybrzeża nieprzyjacielskiego dla wszystkich statków i okrętów. Blokadę pełni dostateczna ilość okrętów wojennych państwa blokującego, które nie pozwalają żadnym statkom pływać w zakazanej strefie pod groźbą ostrzelania, zniszczenia lub konfiskaty.

Blokhauz — fortyfikacyjne urządzenie ogniowe typu zakrytego, z którego prowadzi się ogień w kilku kierunkach. Służy do obrony okrężnej. Przystosowany jest do przebywania w nim załogi. Otwory strzelnicze na karabiny i ckm umieszcza się tak, by przed nimi nie było pól martwych. B. stosuje się przeważnie w obronie w terenie lesistym do obrony dróg komunikacyjnych.

Błąd przypadkowy — błąd, który w danych warunkach nie zachowuje stałej wielkości i przy każdym nowym pomiarze (doświadczeniu) może mieć inne znaczenie.

Błąd systematyczny — błąd, który w danych warunkach zachowuje stałą wielkość.

Boja — p. Pława.

Bojowe dokumenty graficzne — p. Dokumenty graficzne bojowe.

Bojowe środki chemiczne — p. Środki chemiczne bojowe.

Bojowe środki promieniotwórcze — p. Środki promieniotwórcze bojowe.

Bojowy patrol rozpoznawczy — p. Patrol rozpoznawczy bojowy.

Bojowy sprzęt techniczny — p. Sprzęt techniczny bojowy

Bojowy stan skupienia — p. Stan skupienia bojowy.

Bomba błyskowa — bomba lotnicza używana do krótkotrwałego oświetlenia obiektu w celu wykonania zdjęć lotniczych w nocy.

Bomba chemiczna lotnicza — bomba lotnicza napełniona środkiem trującym.

Bomba dymna — bomba służąca do wytwarzania maskujących i oślepiających zasłon dymnych na terenie zajęтым przez nieprzyjaciela. B. d. napełniona jest fosforem.

Bomba głębinowa — pocisk z silnym ładunkiem wybuchowym, zrzucony z okrętu w celu zwalczania okrętów podwodnych.

Bomba lotnicza — pocisk zrzucany z samolotu lub innego aparatu latającego w celu zniszczenia obiektu (celu) na ziemi, morzu i w powietrzu. Rozróżniamy różne typy B. l.: burzące, przeciwpancerne, przeciwbetonowe, odłamkowe, zapalające, oświetlające i specjalne (atomowe, wodorowe). Ciężar od 0,5 kg do 10 ton i więcej, długość od 10 cm do 5 m i więcej, średnica od 5 do 60 cm i więcej.

Bomba oświetlająca — rodzaj bomby lotniczej używanej do czasowego oświetlenia terenu.

Bomba zapalająca — bomba lotnicza wypełniona materiałem zapalającym, przeznaczona do wzniesienia pożaru.

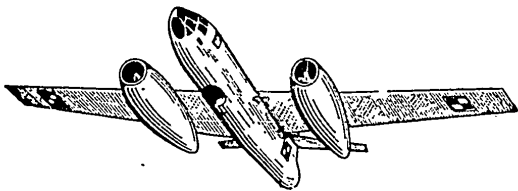
Bombardowanie — niszczenie celów bombami zrzucanymi z samolotów.

Bombowiec — samolot bojowy przeznaczony do niszczenia celów naziemnych i morskich. W zależności od przeznaczenia, rodzaju, budowy itd. B. dzieli się na bliskiego i dalekiego zasięgu, lekkie, średnie i ciężkie, lądowe i morskie (rys. 4).

Bony — system zagród pływających, stawianych u wejścia do portu w celu zabezpieczenia się przed atakiem okrętów nawodnych i podwodnych nieprzyjaciela.

Bój spotkaniowy — rodzaj natarcia, w którym zadania stron sięgają za rubież ich zetknięcia się; polega na tym, że obie strony nacierają na siebie. Wynika on:

- przy zetknięciu się w marszu z maszerującym nieprzyjacielem;

Rys. 4. Bombowiec

- przy zetknięciu się z kontratakującymi odwodami nieprzyjaciela w toku natarcia;
- przy przejściu do przeciwnatarcia lub w czasie wykonywania przeciwuderzeń w obronie.

B s. cechują:

- gwałtowne i szybkie zmiany sytuacji oraz szybka zmiana ugrupowania bojowego nacierających wojsk;
- istnienie otwartych skrzydeł u obu stron, rozwój działań bojowych na szerokim froncie i swoboda manewru, szybki przebieg działań i walka o zdobycie i utrzymanie inicjatywy od początku do końca boju;
- konieczność zorganizowania dowodzenia i współdziałania w krótkim czasie.

Głównym celem B. s. jest okrajenie i zniszczenie nieprzyjaciela przez gwałtowne uderzenie na jego skrzydła i tyły oraz niszczenie go częściami.

Brakowanie koni — stwierdzenie nieprzydatności koni wojskowych do ich dalszego wykorzystania w wojsku z powodu wielu wad nabytych itp. B. k. może być okresowe lub doraźne.

***Brandwacht** — p. Czata wodna.

Broń atomowa — broń, której działanie jest oparte na wykorzystaniu energii wydzielanej podczas przemian jądrowych niektórych pierwiastków. Rozróżniamy broń atomową o działaniu wybuchowym i bojowe środki promieniotwórcze.

Broń atomowa o działaniu wybuchowym — broń opartą na wykorzystaniu energii wewnątrzjądrowej, wydzielającej się błyskawicznie w rezultacie reakcji o charakterze wybuchowym. Przeznaczona jest do niszczenia i burzenia różnych obiektów, uzbrojenia i sprzętu bojowego oraz rażenia siły żywej.

Broń artyleryjska — rodzaj broni palnej (armata, haubica, mortira, moździerz), przeznaczony do niszczenia siły żywej, sprzętu bojowego nieprzyjaciela oraz burzenia urządzeń i umocnień obronnych pociskami lub granatami.

Broń biała — środki do walki wręcz: bagnet, sztylet, szabla, lanca itp.

Broń chemiczna — środki trujące i sprzęt, przeznaczone do zniszczenia, obezwładnienia lub zatrucia siły żywej nieprzyjaciela, a także skażenia terenu, uzbrojenia, sprzętu bojowego oraz żywności i paszy.

Broń maszynowa — broń automatyczna, z której można prowadzić ogień ciągły.

Broń palna — broń wyrzucająca pociski siłą gazów prochowych powstających w czasie spalania się prochu.

Broń powtarzalna — broń palna, którą ładuje się ręcznie po jednym naboju.

Broń ręczna — każda broń palna lub biała, noszona i obsługiwana przez jedną osobę.

Broń samoczynna — broń, która czynności ładowania i odpalania wykonuje sama za pomocą mechanizmu i siły gazów powstałych po spaleniu się prochu w naboju.

Broń strzelecka — broń palna służąca do strzelania pociskami do celów żywych i środków ogniowych nieprzyjaciela. Od dział różni się kalibrem (6,5—20 mm), ciężarem i wymiarami, co pozwala na obsługiwanie jej przez jednego

lub kilku żołnierzy. W zależności od ciężaru i konstrukcji rozróżniamy B. s. indywidualną i zespołową. Ze względu na stopień automatyzacji czynności związanych z przeladowaniem broni dzielimy ją na: automatyczną (z automatyzacją wszystkich czynności prócz naciśnięcia na język spustowy) i nieautomatyczną (jednostrzałowa i magazynkowa).

Bród — odcinek rzeki, przez który można przejść i przejechać po dnie.

Brygada — 1) związek taktyczny o strukturze batalionowej (dywizjonowej); 2) związek taktyczny okrętów jednej klasy składający się z kilku okrętów drugiej rangi lub kilku dywizjonów okrętów drugiej, trzeciej i czwartej rangi, zdolny do wypełniania samodzielnych zadań bojowych.

Brygadowy punkt medyczny — p. Punkt medyczny pułkowa (brygadowy).

Brygadowy punkt zaopatrywania — p. Punkt zaopatrywania dywizyjny (brygadowy).

***Bunkier** — schron.

Busola lotnicza — przyrząd wskazujący kurs samolotu w stosunku do południka magnetycznego

C

„**Cała naprzód**” — komenda do maszynowni okrętu oznaczająca, że maszyny mają pracować całą swą mocą.

Całkowita dezaktywacja — p. Dezaktywacja całkowita.

Całkowite odkażanie — p. Odkażanie całkowite.

Całkowite zabiegi sanitarne — p. Zabiegi sanitarne

Całkowite zabiegi weterynaryjne — p. Zabiegi weterynaryjne całkowite.

Capstrzyk uroczysty — przemarsz wojska w przeddzień święta wieczorem przez ulice garnizonu z orkiestrą i zapalonymi pochodniami dla uczczenia święta państwowego lub wojskowego.

Cekaemowo-moździerzowy zestaw odkażający — p. Zestaw odkażający cekaemowo-moździerzowy.

Cel drobny — cel, którego wymiary są mniejsze od środkowego prostokąta rozrzutu.

Cel głęboki — cel, którego głębokość jest większa od środkowego prostokąta rozrzutu (płaszczyzny rażenia).

Cel grupowy — cel składający się z kilku celów pojedynczych.

Cel naziemny — cel ściśle związany z ziemią lub jakimkolwiek obiektem naziemnym.

Cel nie obserwowany — cel, który jest niewidoczny z miejsca położenia broni lub z punktu obserwacyjnego.

Cel obserwowany — cel widoczny z miejsca położenia broni lub z punktu obserwacyjnego.

Cel odkryty — cel nie osłonięty urządzeniami lub przeszkodami chroniącymi przed ogniem (odłamków i granatów).

Cel płytki — cel, którego długość jest mniejsza od środkowego prostokąta rozrzutu (płaszczyzny rażenia).

Cel pojedynczy — cel, który stanowi jedną figurę.

Cel pomocniczy — przedmiot terenowy, cel lub punkt w terenie, do którego wykonuje się wstrzeliwanie w celu uwzględnienia wpływu czynników meteorologicznych oraz błędów popełnionych przy przygotowywaniu danych do strzelania, aby wykorzystując otrzymane poprawki określić dane do ognia skutecznego do celu. C. p. może być naziemny lub powietrzny. Zarówno C. p. naziemny, jak i powietrzny może być celem pomocniczym dźwiękowym. C. p. naziemne mogą być rzeczywiście i umyślone.

Cel pomocniczy dźwiękowy (naziemny lub powietrzny) — seria wybuchów (rozprysków), której położenie średniego punktu określono przy pomocy pododdziału rozpoznania dźwiękowego.

Cel pomocniczy rzeczywisty — widoczny punkt lub przedmiot w terenie o znanych współrzędnych, do którego wykonuje się wstrzeliwanie.

Cel pomocniczy umyślony — teoretyczny punkt w prze-

strzeni wyznaczony współrzędnymi (x, y) oraz (z), jakie zostały określone przez wcięcie odpowiedniej ilości wybuchów (rozprysków) podanych przez jedno działo na jednakowych nastawach. C. p. u. może być naziemny i powietrzny.

Cel powietrzny — cel znajdujący się w powietrzu, np. samolct, balon, skoczek spadochronowy w czasie spadania itp.

Cel szeroki — cel, którego szerokość jest większa od ośmiu uchyień środkowych wszcz (Us).

Cel wąski — cel, którego szerokość jest mniejsza od ośmiu uchyień środkowych wszcz (Us).

Cel zakryty — cel znajdujący się za ukryciem, którego pociski nie przebijają.

Cel zamaskowany — cel rozmieszczony za maską lub zasłoną, która utrudnia prowadzenie obserwacji nie chroniąco jednak przed pociskami (odłamkami).

Celowanie — nadanie osi przewodu lufy odpowiedniego połączenia w płaszczyźnie poziomej i pionowej.

Celowanie bezpośrednie (celowanie na wprost) — celowanie, przy którym wykorzystuje się widoczność celu do wycelowania w płaszczyźnie poziomej i pionowej.

Celowanie pionowe — nadanie osi przewodu lufy kierunku w płaszczyźnie pionowej.

Celowanie pośrednie — celowanie, przy którym lufę kieruje się w płaszczyźnie poziomej do punktu pomocniczego (ustalenia) za pomocą kręgu i bębna kątomierza działowego. Punkt ustalenia może się znajdować w dowolnym miejscu w stosunku do działka, pod warunkiem, że przy celowaniu nie będzie przeszkadzała tarcza ochronna. Kąt podniesienia nadaje się za pomocą celownika i poziomnicy podniesień.

Celowanie poziome — nadanie osi przewodu lufy kierunku w płaszczyźnie poziomej.

Celowniczy — funkcyjny obsługi działka (ckm, moździerzka), który naprowadza je na cel za pomocą przyrządów celowniczych.

Celownik-kątomierz — przyrząd służący do wycelowania

moździerza w płaszczyźnie pionowej i poziomej. C.-k. może być optyczny i przeziernikowy.

Centrala artyleryjska — zespół przyrządów służących do obliczania i przekazywania do dział danych potrzebnych do prowadzenia strzelania.

Centrala rachunkowa baterii (plutonu) — miejsce, gdzie opracowuje się wyniki pomiarów w terenie. Jest ona zorganizowana w tych wypadkach, gdy ze względów technicznych niemożliwe jest wykonanie obliczeń wyników pomiarów każdego plutonu (drużyny) oddzielnie, np. przy wspólnym zakładaniu sieci trygonometrycznej.

Cenzura gospodarcza — badanie sprawozdań przez porównanie wykazanych przychodów i rozchodów, przeanalizowanie dokumentów uzasadniających zmiany stanu materiałowego oraz sprawdzenie obliczeń rachunkowych.

Charakterystyka konstrukcyjna — liczby określające główne wymiary i ciężary części broni, dział oraz całych zespołów sprzętu.

Chemiczny sposób odkażania — p. Sposób odkażania chemiczny.

Chemik-odkażacz — żołnierz z pododdziału obrony przeciwchemicznej wchodzący w skład grupy obsługującej specjalne instalacje i przyrządy do odkażania, dezaktywacji i dezynfekcji uzbrojenia, sprzętu bojowego, umundurowania i terenu. Wykonuje prace związane z odkażaniem, dezaktywacją i dezynfekcją.

Chemik-zadymiacz — żołnierz pododdziału (oddziału) zadymiania wojsk chemicznych, wykonujący czynności związane z zadymianiem.

Chemik-zwiadowca — żołnierz etatowego organu rozpoznawczego wojsk chemicznych, wykonujący czynności z zakresu rozpoznania chemicznego, promieniowania i wstępnego rozpoznania bakteriologicznego.

Chirurgia polowa — dział medycyny zajmujący się leczeniem urazów bojowych, badaniem przebiegu procesów zachodzących w organizmie po zranieniu oraz badaniem

wplywu warunków polowych na przebieg schorzeń chirurgicznych.

Chlor — nietrwały środek trujący o działaniu duszącym.

Chlorek siarkowy — odkażalnik ciekły stosowany w warunkach zimowych. Ciecz o ostrym zapachu, żrąca, lotna, żółta, przezroczysta, słabo dymiąca na powietrzu.

Chloroacetofenon — trwały środek trujący o działaniu łzawiącym.

Chloroamina „B” (chloramina) — odkażalnik stosowany w indywidualnych pakietach przeciwhemicznych.

Chlorocyjan — nietrwały środek trujący o działaniu ogólnotrującym.

Chloropikryna — nietrwały środek trujący o działaniu drażniącym przy małych stężeniach i duszącym przy dużych stężeniach oraz przy rozpadzie termicznym.

Chodnik minerski — korytarz podziemny służący do skrytego podejścia do obiektu nieprzyjaciela w celu wysadzenia go.

***Chorągiew wojskowa** — sztandar wojskowy.

Choroba promieniowa — schorzenie organizmu wywołane przez promieniowanie jądrowe.

Ciała (substancje) alfa (beta-gamma) aktywne — ciała wysyłające promienie alfa (beta-gamma).

Ciała beta-gamma aktywne — ciała wydzielające równocześnie promienie gamma i cząstki beta.

Ciała (substancje) promieniotwórcze — ciała wysyłające promienie alfa, beta lub gamma.

Ciaśnina — wąskie przejście między dwoma odcinkami terenu, w którym oddziały nie mogą się rozwijać wszcz.

Ciąg (trakteja) — sposób przesuwania sprzętu (artylerii itd.). Może być konny, motorowy, kolejowy.

Ciągnik — pojazd mechaniczny kołowy lub gąsienicowy przeznaczony do holowania samochodów, dział itp.

Ciągnik pancerny — wóz opancerzony na gąsienicach, przeznaczony do ewakuowania uszkodzonych czołgów i dział pancernych z pola walki.

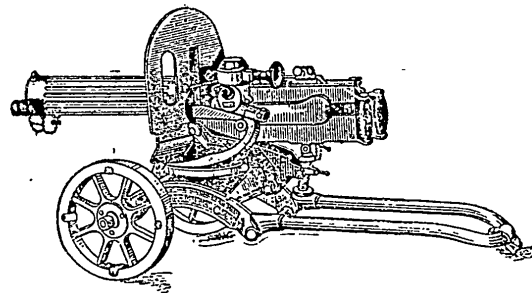
Cieniowanie — metoda używana w kartografii do plastycznego przedstawiania rzeźby terenu przez zaznaczanie cieniem powierzchni uchylonych. Zastosowanie cieniowania opiera się na zjawisku, że powierzchnia pozioma otrzymuje pełnię światła, gdy pionowa pozostaje ciemna.

Cieśnina — wąski przesmyk wody łączący dwa morza.

Cięcie — ruch bronią sieczną, wykonany w celu zadania rany ciętej.

Cięciwomierz (cięciwokatomiernik) — przyrząd służący do dokładnego mierzenia i wykreślenia kątów w tysięcznych.

Ciężki karabin maszynowy (ckm) — szybkostrzelna broń palna używana do zwalczania celów odkrytych i znajdujących się za niedużymi faldami terenowymi, grupowych celów żywych i środków ogniowych na odległościach do 1000 m. Najlepsze wyniki daje ogień niespodziewany z 600 m i bliżej (rys. 5 i 6).

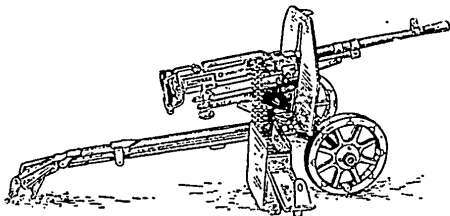
Rys. 5. Ckm Maxim

Cios — uderzenie bronią zadane nieprzyjacielowi w celu obezwładnienia go.

***Ckm koczujący** — ckm wędrowny

***Ckm przeciwsturmowy** — p. Ckm sztyletowy.

Ckm sztyletowy — ckm znajdujący się na przednim skraju, na skrzydle lub w głębi obrony, wyznaczony do prowadzenia niespodziewanego ognia z bliskich odległości w jednym określonym kierunku; ogień otwiera samodzielnie.

Rys. 6. Ckm Goriunowa .

Curie — jednostka aktywności ciała promieniotwórczego odpowiadająca trzydziestu siedmiu miliardom ($3,7 \cdot 10^{10}$) rozpadów w ciągu 1 sekundy. Aktywność taką posiada 1 gram radu. Oprócz C. stosuje się w praktyce jeszcze mniejsze jednostki aktywności: millicurie — jedna tysięczna curie i mikrocurie — jedna milionowa curie.

Cyjanowodór (kwas pruski) — nietrwały środek trujący. o działaniu ogólnotrującym.

Cysterna — zbiornik służący do magazynowania lub przewożenia płynów (wody, materiałów pędnych itp.).

Czad — p. Tlenek węgla.

Czas lotu pocisku (w sekundach) — czas, jaki zużywa pocisk na przebycie drogi po torze od punktu wylotu do punktu danego.

Czas rozpadu połowicznego — czas w ciągu którego połowa atomów pierwiastka promieniotwórczego ulega rozpadowi.

Czas strefowy — średni czas słoneczny dla środkowego południka danej strefy.

Czata — pododdział w sile plutonu (kompanii) wysłany z oddziału czat na odległość 4—6 km w celu ubezpieczenia

wojsk na postoju. Pas ubezpieczenia dla Cz. ma szerokość do 1,5 km.

Czata główna — czata będąca w drugim rzucie oddziału czat, nie posiadająca kolejnego numeru, która wystawia jedynie ubezpieczenie bezpośrednie.

Czata samodzielna — pododdział w sile plutonu (kompanii) wysyłany bezpośrednio z ubezpieczonego pododdziału lub oddziału na odległość 4—6 km, otrzymujący pas ubezpieczenia szerokości 1,5 km (w sile plutonu) lub około 3 km (w sile kompanii) w celu ubezpieczenia wojsk na postoju.

Czata wodna — 1) wzmocniony pododdział saperów (pontonowy), którego zadaniem jest ochrona przepraw przed minami pływającymi, grupami dywersyjnymi itp. oraz utrzymywanie zapór przeciwminowych; 2) okręt wojenny chroniący wejście do portu lub na ochranianą redę.

Cząstki alfa — szybko poruszające się jądra atomu helu posiadające bardzo słabe własności przenikania. Całkowicie pochłania je nawet arkusz cienkiego papieru. Zasięg ich działania w powietrzu nie przekracza 10 cm.

Cząstki beta — szybko poruszające się elektrony posiadające średnie własności przenikania. Przenikają przez warstwę powietrza grubości kilku metrów. Umundurowanie stanowi dla nich poważną przeszkodę.

Część toru pocisku opadająca — odcinek toru zawarty między wierzchołkiem toru a punktem upadku (rys. 21).

Część toru pocisku wznosząca się — odcinek toru zawarty między punktem wylotu a wierzchołkiem (rys. 21).

Części zapasowe — części składowe broni lub innego sprzętu służące do wymiany w razie częściowego uszkodzenia lub zużycia się broni czy sprzętu.

Częściowa dezaktywacja — p. Dezaktywacja częściowa.

Częściowa dezynfekcja — p. Dezynfekcja częściowa.

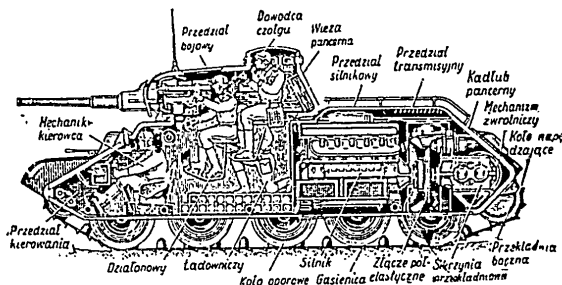
Częściowe odkażanie — p. Odkażanie częściowe.

Częściowe zabiegi sanitarne — p. Zabiegi sanitarne.

Częściowe zabiegi weterynaryjne — p. Zabiegi weterynaryjne częściowe.

Częstotliwość wzorcowa — częstotliwość ściśle określona służąca do skalowania przyrządów pomiarowych, aparatury i urządzeń łączności.

Czołg (średni, ciężki) — wóz bojowy gąsienicowy z obracającą się wieżą, uzbrojony w broń pokładową, przystosowany do prowadzenia ognia okrężnego z miejsca i w ruchu (w ruchu z armaty tylko czołg średni) i pokonywania przeszkód terenowych (rys. 7).

Rys. 7. Czołg średni

Czołg pływający — wóz bojowy mający cechy zwykłego czołgu, przystosowany ponadto do poruszania się po wodzie i prowadzenia ognia podczas pływania.

***Czołg przeciwminowy** — p. Czołg z trałem przeciwminowym.

Czołg z trałem przeciwminowym — wóz bojowy mający cechy zwykłego czołgu, wyposażony ponadto w urządzenie, za pomocą którego niszczy miny powodując ich wybuch. Stosowany jest do wykonywania przejść w polach minowych.

Czołgowisko — plac ćwiczeń do nauki prowadzenia wozów bojowych oraz przeprowadzania prób ich sprawności technicznej, mający warunki zbliżone do rzeczywistych warunków pola walki.

Czołgowy miotacz ognia — p. Miotacz ognia czołgowy.

Czoło kolumny — przednia część (początek) kolumny.

Czołówka — w ogólnym pojęciu oznacza ruchliwą wysuniętą do przodu część zapasów, zapasowego sprzętu lub warsztatów.

Czołówka naprawcza — wydzielony doraźnie jeden lub kilka ruchomych warsztatów naprawczych samochodów dla przeprowadzania napraw bieżących i obsługi technicznej pojazdów mechanicznych walczących oddziałów.

Czołówka zaopatrzenia samochodowego — ruchomy pododdział składnicy sprzętu samochodowego złożony z określonej liczby samochodów z przyczepami zaopatrzonych w części zamienne pojazdów mechanicznych i materiały potrzebne do zaspokojenia najniezbędniejszych potrzeb transportu związków taktycznych i oddziałów walczących.

Czujka — dwóch-trzech żołnierzy, z których jeden jest starszym, wystawionych przez samodzielną czatę lub samodzielną placówkę w celu prowadzenia obserwacji terenu i uprzedzania o ukazaniu się nieprzyjaciela. Cz. w zależności od sytuacji, charakteru terenu i warunków widoczności wystawia się przed pododdziałem lub z boku na odległości do 200 m. Zmianę Cz. przeprowadza dowódca, który ją wysłał po dwóch-trzech godzinach, a podczas niepogody, upału, mrozu — po godzinie.

Czujka samodzielną — trzech-czterech żołnierzy, z których jeden jest starszym, wystawionych przez oddział (pododdział) lub pluton piechoty pełniący służbę czaty lub samodzielną czaty w celu bezpośredniego ubezpieczenia się podczas postoju. Cz. s. podlega oficerowi dyżurnemu oddziału (podoficerowi dyżurnemu pododdziału) lub dowódcy czaty. Wystawia ją osobiście oficer dyżurny oddziału (podoficer dyżurny pododdziału) lub dowódca czaty na odległości do 400 m od rejonu rozmieszczenia ubezpieczonego oddziału (pododdziału czaty) i zmienia raz na dobę.

Czynniki ruchu celu powietrznego — wielkości, które

wraz ze współrzędnymi określają szybkość i kurs celu w danym momencie, tj. wektor szybkości i celu.

Ćwiczebny środek trujący — p. Środek trujący ćwiczebny.

Ćwiczenie na mapach — jedna z zasadniczych metod szkolenia oficerów, generałów i admirałów bez udziału wojsk. Każdy uczestnik pełni wyznaczoną funkcję. Ćwiczenia te przeprowadza się na mapach, na mapach i stołach plastycznych lub na mapach i w terenie. Według charakteru zagadnień szkoleniowych C. n. m. dzieli się na dowódcze, dowódczo-sztabowe, kwatermistrzowskie i specjalne, według organizacji — na jednoszczeblowe, dwuszczeblowe i wieloszczeblowe (trzy, rzadko więcej) oraz na jednostronne i dwustronne. Według zakresu przerabianych zagadnień C. n. m. dzieli się na taktyczne i operacyjne lub taktyczno-operacyjne, według sposobu dowodzenia — ze środkami łączności i bez środków łączności.

Ćwiczenie na mapach dowódcze — ćwiczenie przeprowadzane z dowódcami. Niekiedy w ćwiczeniu tym poza dowódcami mogą brać udział również grupy operacyjne (zmniejszony sztab, np. szef sztabu, szef rozpoznania, szef łączności i inni). Grupa operacyjna pełni w tym ćwiczeniu w pewnym sensie rolę sztabu, przy pomocy którego dowódca podejmuje decyzję. Celem tego ćwiczenia jest wyrabianie i doskonalenie nawyków w dziedzinie organizowania lub prowadzenia operacji oraz dowodzenia wojskami w toku prowadzenia działań bojowych.

Ćwiczenie na mapach dowódczo-sztabowe — ćwiczenie, w którym najczęściej uczestniczą dowódcy ze swoimi sztabami. W ćwiczeniu tym biorą udział dowództwa i sztaby ogólnowojskowe oraz poszczególnych rodzajów wojsk i służb. Celem tego ćwiczenia jest doskonalenie dowódcy i jego sztabu jako zgranego kolektywu przygotowującego i organizującego działanie wojsk w walce i operacji oraz dowodzącego wojskami w toku prowadzenia działań bojowych.

Ćwiczenie na mapach dwustronne — ćwiczenie, w którym szkolony kolektyw podzielony jest na dwie części występu-

jące w roli stron przeciwnych. W ćwiczeniu tym każda strona przyjmuje umówioną nazwę (np. strona „czerwona“, „brązowa“, „niebieska“ itp.).

Ćwiczenie na mapach dwuszczeblowe — ćwiczenie, w którym biorą udział kolektywy dwóch szczebli dowodzenia. Na przykład w ćwiczeniu przeprowadzanym przez dowódcę armii biorą udział dowództwa i sztaby podległych dywizji i pułków.

Ćwiczenie na mapach jednostronne — ćwiczenie, w którym szkolony kolektyw działa tylko jako wojska własne. W roli nieprzyjaciela występuje kierownictwo ćwiczenia. W ćwiczeniu tym działania nieprzyjaciela podawane są ćwiczącym w toku ćwiczenia, zgodnie z planem ćwiczenia oraz w zależności od decyzji ćwiczących.

Ćwiczenie na mapach jednoszczeblowe — ćwiczenie przeprowadzane z kolektywem jednego szczebla dowodzenia. Na przykład w ćwiczeniu przeprowadzanym przez dowódcę dywizji biorą udział dowództwa i sztaby pułków.

Ćwiczenie na mapach kwatermistrzowskie — ćwiczenie, w którym bierze udział sztab kwatermistrzostwa ze wszystkimi podległymi służbami, a niekiedy służbami zaopatrzenia poszczególnych rodzajów wojsk i służb; oprócz tego ćwiczenie na mapach może być przeprowadzone w poszczególnych służbach kwatermistrzowskich, np. ćwiczenie na mapach służby zdrowia, służby żywnościowej itd. Celem kwatermistrzowskich ćwiczeń na mapach jest doskonalenie organów tyłowych w planowaniu i organizowaniu materiałowo-technicznego zabezpieczenia działań, w dowodzeniu tyłami itd.

Ćwiczenie na mapach specjalne — ćwiczenie, w czasie którego przerabia się pewien wąski, specyficzny problem, np. użycie nowego środka walki.

Ćwiczenie na mapach sztabowe — ćwiczenie, w którym uczestniczą tylko sztaby — każdy oddzielnie lub we współdziałaniu (ogólnowojskowe, poszczególnych rodzajów wojsk i służb). Ćwiczenie takie przeprowadza dowódca lub szef sztabu ze swoim sztabem. Celem tego ćwiczenia jest do-

skonałenie i wyrabianie nawyków pracy sztabowej u oficerów sztabu, doskonalenie w wykonywaniu obowiązków funkcyjnych oraz zgrywanie i przygotowywanie kolektywów sztabowych jako organów dowodzenia wojskami.

Ćwiczenie na mapach trzy- i więcej szczeblowe — ćwiczenie, w którym bierze udział kilka szczebli dowodzenia. Organizacja tego ćwiczenia, ze względu na jego skomplikowany charakter, wymaga znacznej ilości czasu na przygotowanie oraz związana jest z dużym nakładem sił i środków.

Ćwiczenie szkieletowe — metoda szkolenia dowódców i sztabów bez udziału wojsk. Przeprowadza się je ze środkami łączności w terenie. W ćwiczeniu tym szkolony kolektyw znajduje się w warunkach zbliżonych do rzeczywistych. C. sz. może być dowódczo-sztabowe, sztabowe, kwatermistrzowskie; jednoszczeblowe, wieloszczeblowe; jednostronne, dwustronne; taktyczne i operacyjne.

Ćwiczenie taktyczne ze strzelaniem amunicją bojową — ćwiczenie będące podsumowaniem wyników osiągniętych w danym okresie szkolenia (plutonu, kompanii, batalionu). Ma ono na celu praktyczne szkolenie pododdziałów we wspólnym działaniu ze środkami wzmocnienia w czasie wykonywania zadań bojowych w okolicznościach najbardziej zbliżonych do warunków bojowych.

Ćwiczenie z wojskami (manewry) — najlepsza metoda szkolenia dowódców, sztabów i wojsk, praktyczny sprawdzian nabytych przez nich wiadomości teoretycznych oraz umiejętności organizowania, przygotowywania i prowadzenia współczesnej walki (operacji). Głównym celem tego ćwiczenia jest doskonalenie dowódców i sztabów wszystkich szczebli w praktycznym dowodzeniu wojskami oraz szkolenie wojsk w warunkach najbardziej zbliżonych do rzeczywistych.

D

Daleki napad ogniowy — p. Napad ogniowy daleki.

Dalekopis — aparat telegraficzny, w którym przyjmowany tekst telegramów drukowany jest znakami pisarskimi.

*Dalmierca — p. Dalmierzysta.

Dalmierz — przyrząd do określania odległości.

Dalmierzysta (w art. plot.) — funkcyjny obsługi dalmierza, który mierzy odległość.

Dane astronomiczne — dane dotyczące znaku i położenia ciał astronomicznych w czasie i przestrzeni oraz ich wymiaru.

Dane atmosferyczne — wartości określające ciśnienie atmosferyczne, temperaturę, stopień wilgotności atmosfery, kierunek i szybkość wiatru.

Dane balistyczne — wartości określające cechy balistyczne sprzętu, ciężar pocisku i ładunku, szybkość początkową, największe ciśnienie gazów w lufie, objętość komory nabojowej, długość i kaliber przewodu lufy, długość odrzutu oraz kąt podrzutu.

Dane radiowe — dane zapewniające nawiązanie i utrzymanie łączności między korespondentami za pomocą radiostacji.

Dane taktyczno-techniczne dział (moździerzy) — dane balistyczne, konstrukcyjne, eksploatacyjne, ciężar całości sprzętu oraz poszczególnych zespołów.

Dawka jednorazowa — ogólna ilość promieniowania jądrowego pochłonięta jednorazowo przez organizm ludzki.

Dawka promieniowania — ogólna ilość promieniowania jądrowego pochłonięta przez organizm ludzki w ciągu określonego czasu.

Dawka systematyczna — ilość promieniowania jądrowego pochłaniana codziennie przez dłuższy okres czasu.

Dawka wielokrotna — ilość promieniowania jądrowego pochłonięta przez organizm ludzki w okresie do 10 dni.

Decyzja — określenie zamiaru przyszłych działań i sposobu ich wykonania D. pobiera się na podstawie analizy zadania, oceny położenia i rekonesansu.

Degradacja — pozbawienie posiadanego stopnia.

Defilada — przemarsz oddziału (oddziałów) w szyku zwartym, krokiem defiladowym przed dowódcą przyjmującym D.

Deklinacja magnetyczna — kąt zawarty między północnym kierunkiem południka geograficznego a północnym kierunkiem południka magnetycznego. D. m. powstaje w wyniku niepokrywania się biegunów geograficznych z biegunami magnetycznymi.

Delta — rozgałęzione ujście rzeki, podzielone wyspami na odnogi i kanały, mające często kształt trójkąta.

Demaskowanie — wykrywanie przez nieprzyjaciela rozmieszczenia, ilości i charakteru działań wojsk wskutek nieprzestrzegania przez nie zasad maskowania, a także w wypadkach prowadzenia rozpoznania przez nieprzyjaciela.

Demobilizacja — całkowita czynność przy przejściu państwa po skończonej wojnie do stanu pokoju.

Demonstracja — szereg czynności mających na celu odwrócenie uwagi nieprzyjaciela od pewnego punktu lub obszaru, zmylenie go co do naszych zamierzeń i związanie jego sił na kierunku dogodnym dla nas.

Depesza meteorologiczna — krótki meldunek o stanie pogody przekazywany telefonicznie, telegraficznie lub przez radio tekstem jawnym lub zaszyfrowanym (w zależności od położenia bojowego).

***Derywacja** — p. Zboczenie.

Desant — grupy, oddziały, związki taktyczne przewiezione i wysadzone (zrzucone) na terytorium nieprzyjaciela w celu uchwycenia i utrzymania do czasu połączenia się z wojskami lądowymi dogodnych rubieży, węzłów drogowych, kolejowych, mostów, przyczółków itp. lub odciążenia części sił nieprzyjaciela z głównego kierunku działań naszych wojsk. D. może być: morski, powietrzny i czołgowy.

Desant czołgowy — pododdziały (oddziały) piechoty odpowiednio szkolone, przygotowane i przeszkolone do działania na czołgach oraz grupy żołnierzy przewożone i działające na czołgach.

Desantowa operacja powietrzna — p. Operacja powietrzno-desantowa.

Defonacja — gwałtowna przemiana chemiczna (której towarzyszy wydzielanie się ciepła), przebiegająca w całej masie materiału wybuchowego z maksymalnie możliwą w danych warunkach szybkością mierzona tysiącami m/sek.

Dewiacja — kąt zawarty między północnym kierunkiem południka magnetycznego a północnym kierunkiem południka busoli. D. powstaje w wyniku oddziaływania samolotu na zespół magnetyczny busoli umieszczonej w samolocie.

Dezaktywacja (w wypadku porażenia bronią atomową) — zespół czynności wykonywanych w celu usunięcia ciał promieniotwórczych z umundurowania, uzbrojenia, sprzętu bojowego, terenu, wody, żywności i paszy. D. umundurowania, uzbrojenia i sprzętu bojowego dzieli się na częściową i całkowitą.

Dezaktywacja całkowita — czynności polegające na całkowitym usunięciu ciał promieniotwórczych z całej powierzchni uzbrojenia, sprzętu bojowego, umundurowania, środków obrony przeciwchemicznej i innych przedmiotów wyposażenia wojsk. D. c. przeprowadza się na punkcie zabiegów specjalnych lub na specjalnych placach rozwijanych w ugrupowaniu bojowym wojsk.

Dezaktywacja częściowa — czynności polegające na usunięciu ciał promieniotwórczych z tych części uzbrojenia i sprzętu bojowego, z którymi żołnierze muszą się stykać podczas wykonywania zadania bojowego oraz z wierzchniego umundurowania, oporządzenia i środków obrony przeciwchemicznej. Przeprowadza się ją w rejonie skażonym lub po wyjściu z niego.

Dezercja — samowolne opuszczenie swej jednostki lub stanowiska służbowego.

Dezynfekcja — zespół zabiegów za pomocą których niszczy się albo usuwa zarazki z zakażonych przedmiotów środowiska zewnętrznego lub z powierzchni ludzkiego ciała. D. dzieli się na bieżącą i końcową.

Dezynfekcja bieżąca — natychmiastowe unieszkodliwienie zarazków wydalanych z ustroju ludzkiego. D. b. przeprowa-

dza się w pomieszczeniu chorego przez cały czas trwania choroby

Dezynfekcja całkowita uzbrojenia, sprzętu, umundurowania, wyposażenia — czynności polegające na dokładnym usunięciu środków bakteriologicznych z całej powierzchni uzbrojenia, sprzętu bojowego, umundurowania, środków obrony przeciwchemicznej, innych środków wyposażenia wojsk D. cz. przeprowadza się w punkcie zbiegów specjalnych lub na placach rozstawianych w ugrupowaniu bojowym wojsk.

Dezynfekcja częściowa uzbrojenia, sprzętu, umundurowania, wyposażenia — czynności polegające na usunięciu środków bakteriologicznych z tych części uzbrojenia i sprzętu bojowego, z którymi żołnierze muszą się stykać podczas wykonywania zadań bojowych. Przeprowadza się ją w rejonie stajonowym lub po wyjściu z niego D. cz. umundurowania nie przeprowadza się.

Dezynfekcja kulewra — zabiegi wykonywane, gdy zachorowanie w ognisku zakazania zostanie zlikwidowane wskutek śmierci przeważnie chorego do szpitala lub całkowitego wyzdrowienia.

Diafragma — przyrząd służący do pokazania prawidłowego ustawienia muszki w stosunku do szczytowej celownika bezpośrednio na przyrządach celowniczych broni strzelackiej oraz prawidłowego zgrania muszki równej z punktem celowania.

Diuny — ruchome wydmy piaszczyste, lawice piasku w pobliżu wybrzeży morskich.

Długi odpoczynek — p. Odpoczynek długi.

Długość geograficzna — kąt zawarty między płaszczyzną południka zerowego a płaszczyzną południka przechodzącą przez dany punkt.

Długość lądowania — odległość przebyta przez samolot w czasie lądowania od miejsca, gdzie samolot znajdował się na wysokości 25 m do całkowitego wytracenia prędkości (miejsca zatrzymania).

Długość pola minowego — odległość między jego granicami bocznymi, mierzona wzdłuż frontu.

Długość startu — odległość przebyta przez samolot w czasie od początku rozbiegu do momentu uzyskania wysokości 25 m.

Długość szyku — odległość pomiędzy dziobem okrętu prowadzącego a rufą okrętu końcowego, liczona wzdłuż linii ruchu.

Długość trwania zasłony dymnej — czas, w ciągu którego zasłona dymna zachowuje swe właściwości maskujące.

Dobieg samolotu — ruch samolotu po ziemi z malejącą prędkością, o stałym kierunku, od punktu zetknięcia się kół samolotu z ziemią aż do całkowitego wytracenia prędkości (miejsca zatrzymania).

Dobowy odpoczynek — p. Odpoczynek dobowy.

Dok — urządzenie do podnoszenia statku lub okrętu nad powierzchnię wody w celu przeprowadzenia naprawy, malowania, przeglądu podwodnej części kadłuba. Rozróżnia się D. pływające i suche.

Dokładność podziałki — długość odcinka w terenie odpowiadająca długości najmniejszego odcinka podstawy podziałki liniowej.

Dokowanie — zespół czynności związanych z wprowadzeniem okrętu do doku suchego lub podniesieniem okrętu na doku pływającym, założeniem belek rozporowych itd.

Dokumenty bojowe — wszystkie dokumenty dotyczące organizacji, przygotowania i prowadzenia walki oraz dokumenty związane z przesunięciem i rozmieszczeniem wojsk. Według swego przeznaczenia dzielą się na dowodzenia, sprawozdawcze i pomocnicze.

Dokumenty dowodzenia wojskami — dokumenty bojowe, do których zalicza się rozkazy i zarządzenia bojowe, zarządzenia przygotowawcze, rozkazy i zarządzenia kwaterymistrzowskie, plany i szkice współdziałania, szkice i mapy robocze oraz szkice i mapy orientacyjne.

Dokumenty graficzne bojowe — dokumenty bojowe spo-

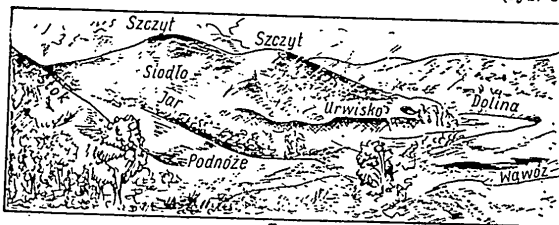
rzędzone na mapie lub szkicu, zawierające sytuację bojową lub decyzję odnośnego szczebla. D. g. uzupełnia się legendą.

Dokumenty operacyjne — dokumenty, za pomocą których dowodzi się wojskami. Do D. o. zalicza się: dyrektywy, rozkazy, zarządzenia bojowe, plany operacyjne, meldunki, sprawozdania, mapy i szkice z sytuacją bojową, kalkulacje itp. Objętość i treść określa się na podstawie ich przeznaczenia i konkretnej sytuacji, w której opracowuje się je.

Dokumenty pomocnicze — dokumenty bojowe, do których zalicza się różnego rodzaju szkice, tabele, kalkulacje, zestawienia, notatki o terenie, notatki i referaty o przewidywanych działaniach bojowych itd.

Dokumenty sprawozdawcze — dokumenty bojowe, do których zalicza się: meldunki (terminowe i doraźne), sprawozdania, szkice, dzienniki działań bojowych, sprawozdania okresowe, protokoły, sprawozdania o wynikach działań bojowych, mapy sprawozdawcze itd.

Dolina — podłużne zagłębienie terenu, zazwyczaj o łagodnych stokach i dnie opadającym w jednym kierunku (rys. 8).

Rys. 8. Elementy terenu górskiego

Dolnopląt — samolot o skrzydłach osadzonych w dolnej części kadłuba.

Dolek strzelecki — zagłębienie ramienia poniżej obojczyka; miejsce, w które należy wciągać silnie kolbę podczas składania się w celu zapewnienia prawidłowego strzału.

Domiar — określenie położenia punktu w terenie za pomocą pomiaru odległości na prostopadłej do znanej prostej.

Doñośność — odległość między punktem początkowym a punktem upadku.

Doñośność broni — maksymalna odległość, na którą dana broń wyrzuca pociski, bez uwzględnienia skuteczności ognia.

Doñośność poprawiona — odległość równa odległości topograficznej zmienionej o poprawki (balistyczne i meteorologiczne).

Doñośność wstrzelana — odległość od działu do celu, odpowiadająca wstrzelenemu kątowi podniesienia.

Dopuszczalne normy porażenia (skażenia) — p. Normy porażenia (skażenia) dopuszczalne.

Dopuszczalny reżim ognia — p. Reżim ognia dopuszczalny.

Doraźny meldunek bojowy — p. Meldunek bojowy doraźny.

Dorzecze — obszar, z którego powierzchni opady atmosferyczne spływają do jednego systemu rzeczno (tzn. rzeki głównej wraz ze wszystkimi jej dopływami). Granice dorzeczy sąsiednich systemów rzecznych stanowią działy wód lub działy rzeczne.

Dowodzenie — całokształt czynności dowódcy i sztabu w zakresie przygotowania, organizacji i prowadzenia działań bojowych.

Dowodzenie tajne (TD) — dowodzenie wojskami za pomocą kodowanych i szyfrowanych dokumentów oraz rozmów prowadzonych przy użyciu wszystkich środków łączności w celu uniemożliwienia nieprzyjacielowi wykrycia naszych zamiarów.

Dowódca — osoba stojąca na czele pododdziału (oddziału, związku), mająca ściśle określone prawa umożliwiające szkolenie fachowe i wychowywanie podwładnych, prowadzenie gospodarki w ramach powierzonego oddziału, a w czasie wojny wykonywanie powierzonych zadań. Zasadniczym prawem D. wobec podwładnych jest prawo wydawania rozkazów i zarządzeń oraz dopilnowywanie ich wykonania.

Dowódca garnizonu — najwyższy stanowiskiem w garnizonie dowódca; przy równych stanowiskach — starszy stopniem dowódca wyznaczony przez dowódcę okręgu wojskowego.

Dowódca obozu — osoba wyznaczona przez dowódcę okręgu wojskowego mająca w stosunku do jednostek znajdujących się w obozie prawa i obowiązki dowódcy garnizonu.

*Dowódca szkoły — komendant szkoły.

Dowódzce ćwiczenie na mapach — p. Ćwiczenie na mapach dowódzce.

Dowódzco - sztabowe ćwiczenie na mapach — p. Ćwiczenie na mapach dowódzco-sztabowe.

Dowództwo (związku taktycznego, oddziału) — dowódca, jego zastępcy, sztab, szefowie poszczególnych rodzajów wojsk ze sztabami, wydział polityczny, szefowie służb, prokuratura i sąd polowy.

Dowóz — dostarczanie środków materiałowych do podległych wojsk wszystkimi rodzajami transportu.

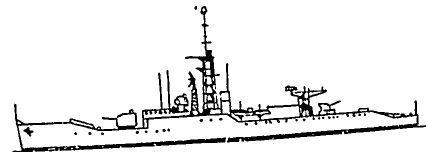
Dozometr — przyrząd do mierzenia całkowitej dawki napromienienia ludzi w czasie ich przebywania w terenie skażonym. Dzieli się na D. do indywidualnej kontroli napromienienia (małowymiarowe komory jonizacyjne pozwalające dokonać pomiarów do kilkudziesięciu rentgenów) oraz do grupowej kontroli napromienienia, za pomocą których można określać całkowitą dawkę powyżej stu rentgenów.

Dozometrysta — żołnierz działający w składzie punktu kontrolno-rozdzielczego, na placach zabiegów specjalnych lub zabiegów sanitarnych (weterynaryjnych) oraz w składzie patroli dozometrycznych. Wyposażony jest w odpowiedni przyrząd dozometryczny. Mierzy stopień skażenia promieniotwórczego ludzi i mienia wojskowego oraz ustala dokładność przeprowadzonej dezaktywacji i zabiegów sanitarnych (weterynaryjnych) oraz natężenia promieniowania w terenie skażonym.

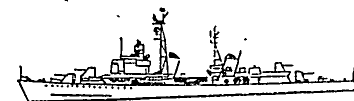
Dozorowanie ogniowe — prowadzenie ognia przez arty-

rię (moździerz) seriami ognia szybkiego lub ogniem ciągłym w celu zapewnienia ciągłości obezwładnienia nieprzyjaciela.

Dozorowiec — okręt bojowy przeznaczony do ochrony dużych okrętów i konwojów przed atakami okrętów podwodnych, kutrów torpedowych i lotnictwa na morzu, do prowadzenia rozpoznania oraz do zwalczania okrętów podwodnych (rys. 9 i 10).

Rys. 9. Dozorowiec (Anglia)

Rys. 10. Dozorowiec (ZSRR)

Dozór — wyraźny, charakterystyczny, trudny do zniszczenia przez nieprzyjaciela przedmiot terenowy lub punkt w terenie, znajdujący się w rejonie celów. Przy przekazywaniu (wskazywaniu) celów położenie ich określa się w stosunku do dozoru.

Dół chłonny — dół do którego ścieka woda skażona ciałami promieniotwórczymi podczas zabiegów specjalnych. Wykopyje się go na placach punktu zabiegów specjalnych.

*Dół strzelecki — p. Okop strzelecki.

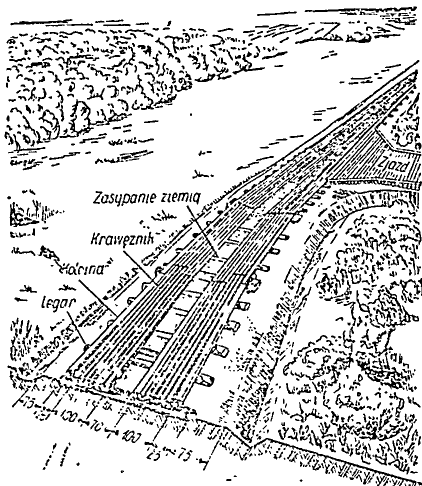
Drewniany schron bojowy — p. Schron bojowy drewniany.

Drezyna pancerna — samobieżny opancerzony wóz bojo-

wy poruszający się po szynach kolejowych, używany do prowadzenia rozpoznania. W zależności od uzbrojenia D. p. dzieli się na lekkie i ciężkie. Lekkie uzbrojone są w 2 — 4 ckm na specjalnych podstawach osadzonych w ścianach kadłuba pancernego, ciężkie uzbrojone są w armatę małego kalibru zamontowaną w wieży pancernej i 2—4 ckm.

Droga bojowa (samolotu) — odcinek trasy kończący się bezpośrednio przed celem ataku, który samolot powinien przelecieć bez odchyień.

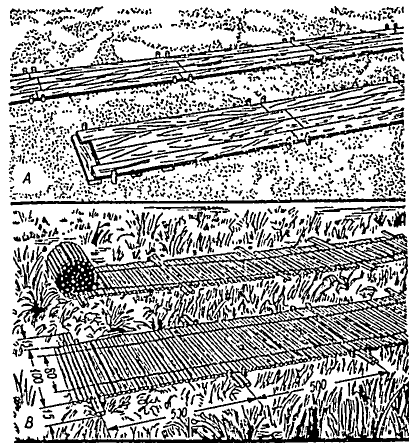
Droga kolejinowa — droga w terenie trudno dostępnym przystosowana do potrzeb ruchu kołowego lub gąsienicowego za pomocą stałych lub składanych drewnianych, metalowych i innych elementów nawierzchni kolejinowej (rys. 11).

Rys. 11. Droga kolejinowa

Droga na przelaj — wybrany pas terenu, przygotowany za pomocą najprostszych prac inżynierskich do krótkotrwałego ruchu wojsk (rys. 12).

Droga rokadowa — droga przebiegająca równoległe do linii frontu.

Rys. 12. Przenośne pokrycia do wzmocnienia dróg na przelaj:

A — tarcze kolejinowe z desek, B — kolejiny elastyczne

Droga samochodowa armijna (ADS) — droga od polowej bazy armii (stacji zaopatrzenia) do dywizyjnych punktów zaopatrzenia. Zasadnicza ADS jest odpowiednio przygotowana i obsługiwana przez oddziały drogowe armii; zapasowa ADS jest tylko odpowiednio przygotowana.

Droga samochodowa Frontowa (FDS) — droga od polowej bazy Frontu do polowych baz armii lub wysuniętego oddzia-

lu polowej bazy armii. Zasadnicza FDS jest odpowiednio przygotowana i obsługiwana przez oddziały drogowe Frontu, zapasowa FDS jest tylko odpowiednio przygotowana.

Droga służbowa — bieg korespondencji od podwładnych do przełożonych i odwrotnie z zastosowaniem nieprzerwanej kolejności hierarchicznych szczebli.

Drogi dowozu i ewakuacji — drogi wyznaczone i odpowiednio przygotowane dla ruchu transportu wykonującego dowóz i ewakuację.

Drogowy punkt żywnościowy — p. Punkt żywnościowy drogowy.

Drożnia — szczegółowy opis linii komunikacyjnych.

Druga pozycja — p. Pozycja druga.

Druga transeja — p. Transeja druga.

Drugi pas obrony — p. Pas obrony drugi.

Drutowe zapory przenośne — p. Zapory drutowe przenośne.

Drużyna piechoty — najmniejszy pododdział organizacyjny piechoty.

Drużyna (obsługa, załoga) schemizowana — drużyna (obsługa, załoga) specjalnie przeszkolona w przeprowadzaniu rozpoznania chemicznego i promieniowania oraz innych prac związanych z obroną przeciwchemiczną i przeciwatomową pododdziału, w którym drużyna ta się znajduje. Wyznaczana jest w pododdziałach wszystkich rodzajów wojsk.

*Drużyna strzelcka — p. Drużyna piechoty.

Dryf — zjawisko znoszenia lub odchylenia okrętu z linii kursu spowodowane działaniem wiatru na wystające ponad poziom wody części kadłuba.

Dupleks — system pracy polegający na jednoczesnym przekazywaniu korespondencji w obu kierunkach.

Duży krąg — p. Krąg duży.

Dwuchloroamina „B” (DT-2) (dwuchloramina) — odkażalnik — biały krystaliczny proszek o zapachu chloru. Stosuje się go jako 10% roztwór w dwuchloroetanole do odkażania uzbrojenia i sprzętu bojowego.

Dwuchloroamina „T” (dwuchloramina) — odkażalnik — krystaliczny proszek o zapachu chloru.

Dwufenylochloarsyna — środek trujący należący do grupy dymów trujących. Wywołuje podrażnienie górnych dróg oddechowych.

Dwufosgen — nietrwały środek trujący o działaniu duszącym.

Dwustronne ćwiczenie na mapach — p. Ćwiczenie na mapach dwustronne.

Dwuszczeblowe ćwiczenie na mapach — p. Ćwiczenie na mapach dwuszczeblowe.

Dwuszereg — szereg, w którym dwa szeregi żołnierzy są ustawione jeden za drugim w odległości 1,20 m licząc od jednej linii obcasów do drugiej, przy czym żołnierze tylnego szeregu kryją swoich poprzedników.

Dym — stały produkt spalania w tlenie powietrza, a także produkty innych procesów chemicznych lub fizycznych w postaci bardzo drobnych cząsteczek unoszących się w powietrzu.

Dym neutralny — dym, który wywołuje zmniejszenie widoczności bez ograniczenia sprawności organizmów żywych.

Dym sygnalizacyjny — kolorowy dym wytwarzany podczas palenia się specjalnych świec i granatów sygnalizacyjnych, przeznaczony do podawania sygnałów.

Dym trujący — środek trujący wywołujący podrażnienie górnych dróg oddechowych i izzawienie. Do typowych D. t. należą: dwufenylochloarsyna, adamsyt i chloroacetofenon. D. t. wprowadza się do atmosfery przez sublimację lub rozdrobnienie.

Dyrektor nauk — kierownik szkolenia w szkołach wojskowych. Obowiązkiem jego jest kierowanie szkoleniem, opracowywanie programów i kontrola ich realizacji.

Dyrektywa — sposób wyrażenia woli dowódcy Frontu (i wyżej) ze wskazaniem ogólnego zamiaru operacji i charakteru działań podległych wojsk, którym pozostawia się prawo samodzielnego wyboru sposobów wykonania decyzji.

D. określa działania wojsk na okres całej operacji. Wykonanie przez wojska zadań pośrednich koordynuje się rozkazami bojowymi i zarządzeniami bojowymi w toku operacji.

Dyscyplina marszu — przestrzeganie przepisów regulujących marsze, jak np. utrzymanie porządku w szeregach, zachowanie równomierności marszu, nieopuszczanie szeregu bez rozkazu.

Dyscyplina ognia — prowadzenie zorganizowanego, oszczędnego i skutecznego ognia.

Dyscyplina wojskowa — ściśle przestrzeganie przez wszystkich żołnierzy porządku i zasad określonych w przepisach prawa, w regulaminach lub innych przepisach wojskowych oraz w rozkazach przelożonych.

Dyslokacja wojsk — rozmieszczenie wojsk na terytorium państwa zapewniające: szybkość mobilizacji i ześrodkowania wojsk w początkowym okresie wojny, możliwość zabezpieczenia granic państwa i ważniejszych kierunków operacyjnych. W D. w. uwzględnia się ekonomiczne, etnograficzne i geograficzne warunki państwa. Stanowi ona tajemnicę państwową.

Dystynkcje — oznaczenia wskazujące stopień (gwiazdki, paski) i rodzaj wojska lub służby (skrzyżowane karabinki, lufy itd.).

Dywersja — działanie na terytorium nieprzyjaciela w celu naruszenia normalnej pracy sztabów, tyłów, węzłów łączności i komunikacji oraz utrudnienia lub całkowitego uniemożliwienia nieprzyjacielowi wykonania jego zamiarów.

Dywizja — 1) w wojskach lądowych — związek taktyczny składający się z oddziałów kilku rodzajów wojsk; 2) w lotnictwie — związek taktyczny składający się z oddziałów jednego rodzaju lotnictwa; 3) w marynarce wojennej — najmniejszy związek taktyczny składający się z kilku okrętów I rangi lub kilku brygad okrętów II, III lub IV rangi.

Dywizjon — 1) zasadniczy ogniowy i taktyczny pododdział artylerii; składa się z kilku baterii jednego lub różnych kalibrów, sztabu i pododdziału dowodzenia; w czasie walki może samodzielnie wykonywać zadania ogniowe; 2) oddział

okrętów jednej klasy zdolny do wykonania zadania taktycznego, składający się z kilku okrętów II lub III rangi lub kilku grup okrętów IV rangi.

Dywizjonowy punkt amunicyjny — p. Punkt amunicyjny batalionowy (dywizjonowy).

Dywizjonowy punkt medyczny — p. Punkt medyczny batalionowy (dywizjonowy).

Dywizjonowy punkt żywnościowy — p. Punkt żywnościowy batalionowy (dywizjonowy).

*Dywizyjny artyleryjski ruchomy warsztat (DARW) — p. Dywizyjny warsztat uzbrojenia (DWU).

Dywizyjny punkt medyczny — p. Punkt medyczny dywizyjny.

Dywizyjny punkt zabiegów specjalnych — p. Punkt zabiegów specjalnych dywizyjny.

Dywizyjny punkt zaopatrywania — p. Punkt zaopatrywania dywizyjny.

*Dywizyjny ruchomy warsztat naprawy sprzętu artyleryjskiego (DRWNSArt) — Dywizyjny warsztat uzbrojenia (DWU).

Dywizyjny szpital weterynaryjny — p. Szpital weterynaryjny dywizyjny.

*Dywizyjny warsztat remontu uzbrojenia (DWRU) — p. Dywizyjny warsztat uzbrojenia (DWU).

Dywizyjny warsztat uzbrojenia — p. Warsztat uzbrojenia dywizyjny.

Dyżur — czuwanie, służba, wykonywanie pewnych służbowych czynności w wyznaczonym okresie czasu.

Dyżurny kompanii — szeregowiec podlegający podoficerowi dyżurnemu kompanii, pełniący służbę w kompanii według jego zarządzeń.

Działania opóźniające — czynności utrudniające nieprzyjacielowi szybkie posuwanie się naprzód, zmuszające go do ujawniania sił i kierunków działania, rozśrodkowania sił i posuwania się w ciągłej gotowości bojowej. Formy D. o. za-

leżą od sytuacji i polegają na krótkotrwałych natarciach, obronie, zasadzkach i walce partyzanckiej.

Działania wojenne — wszelkie działania, jakie od chwili wypowiedzenia wojny, a nawet przed jej wypowiedzeniem prowadzą przeciw sobie kraje znajdujące się w stanie wojny. D. w. dzielią się na strategiczne, operacyjne i taktyczne. Ze względu na cel, jaki mają osiągnąć, na zaczepne i obronne.

Działania zaczepne — podstawowy rodzaj działań bojowych, którego głównym celem jest zniszczenie lub wzięcie do niewoli nieprzyjaciela i zdobycie jego bojowego sprzętu technicznego. Formami D. z. są: natarcie, pościg i bój spotkaniowy.

Działanie burzące pocisków — niszczące działanie gazów ładunku kruszącego pocisku przy zagłębieniu się go w przeszkodę.

Działanie kumulacyjne — zjawisko koncentracji działania wybuchu w pewnym kierunku, powstające przez skierowanie mas, którym nadano ruch wskutek wybuchu, w kierunku pewnej ogólnej osi.

Działanie pozorne — działanie mające na celu zmylenie nieprzyjaciela co do rzeczywistych zamierzeń.

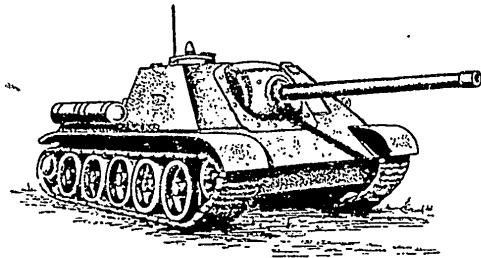
Działanie uderzeniowe pocisku — zdolność zagłębienia się pocisku w przeszkodę i przebicie lub zniszczenie przeszkody siłą uderzenia. Wskutek D. u. pocisk może zagłębić się w przeszkodę na pewną głębokość lub też całkowicie ją przebić.

Działo — ogólna nazwa broni palnej miotającej pociski większych kalibrów (od 20 mm).

Działo (moździerz) kierunkowe — działo (moździerz), dla którego oblicza się nastawy początkowe do strzelania i którego współrzędne przyjmuje się przy obliczeniach i przygotowaniu danych jako współrzędne baterii. Jako D. (m.) k. wyznacza się to działo, które ma najmniejsze zużycie przewodu

lufy i wszystkich mechanizmów. D. (m) k. ustawia się na prawym skrzydle stanowiska ogniowego baterii.

Działo pancerne — wóz bojowy na gąsienicach z nieruchomą wieżą, którego podstawowe uzbrojenie stanowi armata (haubicarmata). Przystosowane jest do prowadzenia ognia na wprost i z zakrytych stanowisk ogniowych. Rozróżniamy D.p. lekkie, średnie i ciężkie (rys. 13).

Rys. 13. Działo pancerne

*Działo przeciwsturmowe — p. Działo sztyletowe.

Działo sztyletowe — działo znajdujące się na przednim skraju, na skrzydle lub w głębi obrony wyznaczone do prowadzenia niespodziewanego ognia z bliskich odległości w jednym określonym kierunku. Ogień otwiera samodzielnie.

Działo wędrowne — działo wyznaczone do działania samodzielnie lub w składzie plutonu (baterii), które przez ciągłą zmianę stanowiska wprowadza nieprzyjaciela w błąd co do ilości i rozmieszczenia artylerii. Zadanie, cele, dane początkowe do strzelania, sposób prowadzenia ognia, ilość amunicji, marszrutę, stanowiska ogniowe, punkty obserwacyjne, sposób oraz czas ich zajęcia i opuszczenia podaje się z awansu dowódcy plutonu (działa) w planie działania D. w. sporządzonego przez sztab grupy artylerii.

Działocznicy — zespół czynności wykonywanych przez obsługę działa przed, po i w czasie strzelania.

*Działonowy — dowódca działa, w pododdziałach pancernych — celowniczy.

Dziennik celów — sprawozdawczy dokument rozpoznawczy prowadzony przez dowódcę drużyny rozpoznawczej na punkcie obserwacyjnym dowódcy. Odpisy z D. c. przedstawia się w określonych terminach do sztabu wyższego wraz z kopią schematu celów.

Dziennik działań bojowych — bojowy dokument sprawozdawczy dotyczący przebiegu działań bojowych związku taktycznego (oddziału). Prowadzi go w związku taktycznym odpowiednio przygotowany oficer wydziału operacyjnego, w pułku — zastępca szefa sztabu. Opis działań bojowych sporządza się systematycznie (za każdą dobę) i dość szczegółowo. Opis przebiegu działań oparty jest na dokumentach oraz uzupełniony szkicami i mapami.

Dziennik ewidencji napromienienia stanu osobowego — dziennik do zapisywania otrzymanych dawek w rentgenach oraz sumarycznych dawek z uwzględnieniem dawek otrzymanych poprzednio przez poszczególnych żołnierzy.

Dziennik obserwacji — zeszyt ustalonego wzoru dla obserwatorów na punkcie obserwacyjnym, do którego wpisuje się wyniki obserwacji z podaniem czasu i miejsca oraz wskazywaniem zarządzenia dotyczące obserwacji na danym punkcie.

Dziennik posterunku obserwacji chemicznej — dziennik do zapisywania wyników obserwacji chemicznej i promieniowania na posterunku obserwacji chemicznej.

Dziennik rozpoznania pogody — dziennik, w którym zapisuje się każdorazowe wyniki rozpoznania pogody.

Dziennik szkolenia — dziennik realizacji programu szkoleniowego, frekwencji i postępów poszczególnych plutonów.

Dziennik wiadomości (o nieprzyjacielu) — zeszyt ustalonego wzoru do systematycznego notowania napływających wiadomości o nieprzyjacielu

E

Eklimetr — przyrząd służący do mierzenia w terenie kątów pionowych.

*Ekspozycja — czas działania środka trującego na organizm żywy.

*Ekwipunek — p. Oporządzenie.

Elektron — 1) stop magnezu, glinu, cynku i manganu. Topi się w temperaturze 625—650° C, a roztopiony zapala się dając oślepiające światło i temperaturę 2800—3000° C. Używany do wyrobu powłok bomb wypełnionych termitem. 2) elementarna cząstka wchodząca w skład atomu.

Elektrownia, połowa oświetleniowa — agregat służący do wewnętrznego oświetlenia obiektów w warunkach polowych.

Elektrownia, połowa siłowa — agregat służący do elektryfikacji prac inżynierskich oraz ich oświetlenia.

Elipsa rozrzutu — pole rozrzutu (ograniczone), które przy odpowiednio dużej ilości strzałów przyjmuje kształt elipsy.

Elipsoida rozprysków (art. plot.) — część przestrzeni ograniczona elipsoidą obrotową, w obrębie której następują rozpryski według prawa rozrzutu jak dla wybuchów. E. r. przecięta płaszczyzną strzelania tworzy elipsę rozprysków, która jest w przestrzeni odpowiednikiem elipsy rozrzutu na płaszczyźnie.

Epidemiologia wojskowa — dział medycyny wojskowej zajmujący się badaniem przyczyn powstawania chorób zakaźnych w wojsku, ich przebiegiem i sposobami szerzenia się oraz ustalaniem czynności mających na celu zapobieganie powstawaniu i szerzeniu się chorób zakaźnych w wojsku.

Epizootiologia — gałąź medycyny weterynaryjnej zajmująca się zagadnieniami powstawania, szerzenia się, zapobiegania i zwalczania chorób zakaźnych zwierząt.

Epolety — naramienniki sukienne lub z taśmy srebrnej albo złotej. W wielu armiach nosi się na nich oznaki stopni wojskowych.

Eskorta — zespół wydzielony, przeznaczony do zabezpieczenia przejścia morzem jednostek transportowych.

***Eskorta** — osłona honorowa.

Estakada — most nad rzeką, doliną lub terenem gęsto zabudowanym.

Eszelon wojskowy — oddział wojskowy (pododdziały, grupy żołnierzy lub partie koni) zorganizowany do przewozu jednym pociągiem.

- **Etap ewakuacji medycznej** — siły i środki służby zdrowia zgrupowane w pobliżu dróg dowozu i ewakuacji, przeznaczone do udzielania pomocy medycznej rannym i chorym oraz do przygotowania ich do dalszej ewakuacji.

Etat — wykaz ściśle określonej organizacyjnie liczby żołnierzy i środków materiałowych, które wchodzi w skład danej jednostki.

Ewakuacja — całokształt czynności związanych z usuwaniem z pola walki lub z terenów zagrożonych rannych i chorych żołnierzy, ludności cywilnej, jeńców, zwierząt oraz wszelkich urządzeń, sprzętu i materiału mającego znaczenie dla prowadzenia działań bojowych.

Ewidencja wojskowa — spis osób podlegających powszechnemu obowiązkowi wojskowemu.

Ewolucja (mar. woj.) — manewr okrętów w szyku, czyli przeprowadzenie okrętów w nowy szyk, na nowy kurs wykonania zwrotu, zmiana szybkości, odległości między okrętami lub zmiana miejsc.

F

Fala balistyczna — fala wywołana przez zgęszczenie powietrza przed pociskiem i rozrzedzenie jego za pociskiem poruszającym się z szybkością większą od szybkości głosu. Rozróżniamy F. b. czołowe i denną.

Fala balistyczna czołowa — fala balistyczna wywołana przez głowicę pocisku (fala zgęszczenia).

Fala balistyczna denną — fala balistyczna wywołana przez dno pocisku (fala rozrzedzenia).

Fala wybuchu — całokształt szeregu następujących po sobie zjawisk mechanicznych (uderzenie), fizycznych (ogranie) i chemicznych (rozkład). Fala wybuchu różni się od fali głosowej znacznie większą prędkością.

Fala wystrzału — fala głosowa, wywołana przez gazy wylotowe. F. w. rozchodzi się w powietrzu z szybkością początkową większą, po krótkiej jednak chwili z szybkością równą szybkości głosu. Jest nośnikiem tzw. huku wystrzału.

Fala zapasowa — fala (częstotliwość) wyznaczona na wypadek niemożności nawiązania i utrzymania łączności radiowej na fali (częstotliwości) zasadniczej.

Faszyna — wiązki wikliny grubości około 25—30 cm używane w budownictwie wodnym i drogowym oraz przy budowie umocnień polowych.

Filtr-pochlaniacz — urządzenie przeznaczone do oczyszczania powietrza wchodzącego do schronu ze środków trujących, promieniotwórczych, bakteryjnych i dymów trujących.

Fizyczny sposób odkażania — p. Sposób odkażania fizyczny.

Flagowe stanowisko dowodzenia — p. Stanowisko dowodzenia flagowe.

Flagowy sygnałowy — odpowiednik szefa łączności w wojskach lądowych.

***Flank(a)** — skrzydło.

***Flankowanie** — ostrzeliwanie skrzydła szyku nieprzyjaciela.

Flota wojenna — wyższy związek operacyjny marynarki wojennej przeznaczony do działań na morzu. W skład floty wchodzi: zespoły okrętów, związki taktyczne, związki taktyczne sił morskich, lotnictwo oraz siły i środki obrony portów i wybrzeża z morza, lądu i powietrza.

***Formacja** — jednostka wojskowa.

Formaldehyd (aldehyd mrówkowy) — bezbarwny, duszący gaz, łatwo rozpuszczający się w wodzie. Jego wodny 34—40%

roztwór nosi nazwę formaliny. Używa się do dezynfekcji uzbrojenia i sprzętu bojowego.

Formalina — p. Formaldehyd.

Formularz pola minowego — dokument sprawozdawczy z przeprowadzonego minowania. Sporządza się na każde założone pole minowe.

Forsowanie — natarcie połączone z przekroczeniem przeszkody wodnej (rzeki), której przeciwny brzeg broniony jest przez nieprzyjaciela.

Fortyfikacja — dział inżynierskiej sztuki wojennej obejmujący sposoby i środki umocnienia terenu w celu zabezpieczenia działań bojowych. F. polowa obejmuje sposoby i środki umocnienia terenu stosowane dla zabezpieczenia danej walki lub operacji głównie siłami wojsk walczących. F. stała obejmuje sposoby i środki umocnienia terenu granicy państwa lub ważnych rejonów w głębi kraju dla zabezpieczenia planów strategicznych i operacyjnych.

Fosgen — nietrwały środek trujący o działaniu duszącym.

Fosgenooksym — nietrwały środek trujący o własnościach duszących i ogólnotrudzących.

Fotobombardowanie — sposób ćwiczebnego bombardowania przy użyciu lotniczego aparatu fotograficznego, bez zrzucania bomb. Zamiast zrzucania bomb i obserwowania wybuchów fotografuje się teren, na którym znajduje się cel.

Fotograficzny karabin maszynowy — p. Karabin maszynowy fotograficzny.

Fotogrametria — nauka zajmująca się mierzaniem brzoł na podstawie zdjęć fotograficznych.

Fotomapa — fotograficzny obraz terenu zawierający większą liczbę szczegółów niż mapa topograficzna. F. jest to mapa zestawiona ze zdjęć lotniczych, przedstawiająca szczegóły sytuacji topograficznej bez warstwic, z dokładnością odpowiadającą całkowicie warunkom wyznaczonym dla granic dokładności mapy topograficznej w danej skali. Służy rów-

nież jako podstawa do sporządzania nowych zdjęć stolkowych przez topografów.

Fotopanorama — perspektywiczna fotografia terenu widocznego z punktu obserwacyjnego. Służy do ułatwienia orientacji w terenie, studiowania nieprzyjaciela i celów.

Fotoplan — plan terenu zmontowany z części odbitek fotograficznych otrzymanych drogą przetworzenia.

Fotoszkie — zestawienie pionowych zdjęć lotniczych doprowadzonych do jednakowej skali. Służy jedynie do orientowania się w terenie lub do jego rozpoznania.

Fototriangulacja graficzna — jeden z głównych etapów opracowywania punktów (doprowadzenie do jednolitej skali zdjęć lotniczych).

Front — 1) kierunek szyku, w którym żołnierze, pojazdy lub wozy bojowe są zwrócone przodem (twarzami) mając prawe skrzydło z prawej strony; 2) przednia strona pasa działań bojowych wojsk; 3) wyższy związek operacyjny składający się ze związków operacyjnych (armii) i taktycznych oraz środków wzmocnienia, których ilość jest zmienna; może działać w ramach grupy Frontów lub samodzielnie.

Front baterii — linia prostopadła do kierunku zasadniczego i przechodząca przez działo kierunkowe.

Front strategiczny — ogólny front obejmujący jeden samodzielny lub częściej kilka przylegających i wzajemnie powiązanych teatrów działań wojennych. F. s. w odróżnieniu od operacyjno - strategicznego połączenia sił zbrojnych jest pojęciem przestrzennym, np. radziecko-niemiecki F. s. w drugiej wojnie światowej. W granicach F. s. działania wojenne prowadzi kilka Frontów, flot pod kierownictwem naczelnego dowództwa.

Frontowa droga samochodowa — p. Droga samochodowa Frontowa.

*Frontowy artyleryjski ruchomy warsztat (FARW) — Frontowy warsztat uzbrojenia (FWU).

Frontowy punkt ewakuacyjny — p. Punkt ewakuacyjny Frontowy.

*Frontowy ruchomy warsztat remontu sprzętu artyleryjskiego (FRWRSArt) — Frontowy warsztat uzbrojenia (FWU).

*Frontowy warsztat remontu uzbrojenia (FWRU) — Frontowy warsztat uzbrojenia.

Frontowy warsztat uzbrojenia (FWU) — p. Warsztat uzbrojenia Frontowy.

Fugas chemiczny (FCh) — zbiornik ze środkami trującymi lub bojowymi środkami promieniotwórczymi oraz materiałem wybuchowym, przeznaczony do rażenia siły żywej nieprzyjaciela. F. ch. zakopuje się pod powierzchnią lub ustawia się na powierzchni ziemi (miny) tworząc pola fugasów chemicznych.

Fumator — przyrząd przenoszony lub przewożony, służący do wytwarzania zasłon dymnych za pomocą mieszanki dymotwórczej (płynnej).

Fumator przyczepny — fumator na przyczepie kołowej. Służy do stawiania zasłon dymnych w miejscu i w ruchu.

Fumator syfonowy — fumator składający się z pojedynczych beczek lub z kompletu (zestawu beczek) do pięciu beczek w każdym, z których mieszanka dymotwórcza wypychana jest pod ciśnieniem sprężonego powietrza z butli tlenowej. Może być ustawiony na stałych stanowiskach zadymiania lub na środkach transportowych (samochodach, platformach kolejowych, barkach motorowych, promach, tratwach). Do F. s. używa się beczek grubościennych o pojemnościach 100 l (L-100) lub 250 l (L-250).

Fumator syfonowy z pompą ręczną — fumator syfonowy. Różnica polega na tym, że mieszanka dymotwórcza zostaje wypchnięta z beczek pod ciśnieniem powietrza wytworzonego za pomocą pompy ręcznej ssąco-tłoczącej.

Fundusz obrotowy — zespoły, części zamienne i materiały zapewniające ciągłość napraw.

Funkcja — zakres działalności lub stanowisko o określonym zakresie działalności, charakterystyczne dla pewnego organu, specjalności lub dziedziny pracy.

Fundusz wymienny umundurowania — przewidziana ilości umundurowania utrzymywanego ponad ustalone zapasy ruchome w składach pułku, dywizji, armii w celu umożliwienia wymiany umundurowania skażonego ciałami promieniotwórczymi na punktach zabiegów specjalnych.

*Furaż — pasza.

G

Garnizon — miejscowość lub kilka położonych obok siebie miejscowości, na terenie których stale lub czasowo przebywają oddziały oraz mieszczą się instytucje i zakłady wojskowe.

*Gaz bojowy — p. Środek trujący.

*Gaz trujący — p. Środek trujący.

Generalicja — ogół generałów wszystkich stopni znajdujących się w wojsku.

Generalissimus — najwyższy stopień wojskowy w niektórych państwach nadawany zazwyczaj dowódcom dowodzącym podczas wojny wieloma armiami.

Generalizacja mapy — proces kartograficznego opracowania mapy polegający na usuwaniu z niej mało ważnych szczegółów (tzw. uogólnienie mapy). Przy G.m. dąży się do wyłączenia drugorzędnych obiektów i do podkreślenia najbardziej charakterystycznych właściwości przedstawionego rejonu. G.m. zależy od skali i przeznaczenia mapy. (tzn. im mniejsza skala tym więcej opuszcza się szczegółów).

Geografia wojskowa — dział geografii ogólnej poświęcony badaniom zjawisk fizycznych, biologicznych i społecznych pewnego środowiska geograficznego (całego państwa lub poszczególnych jego obszarów) z punktu widzenia oddziaływania tych czynników na przygotowanie i prowadzenie wojny.

Geologia wojskowa — nauka badająca geologiczne, hydrologiczne i inżynieryjno-geologiczne warunki terenu z punktu widzenia potrzeb wojskowych i sztuki wojenno-inżynieryjnej.

Gęstość obezwładnienia — liczba pocisków, która upadnie na 1 ha obezwładnianej powierzchni.

Gęstość odkażania — ilość odkażalnika w gramach przypadająca na jeden metr kwadratowy powierzchni skażonej środkami trującymi podczas wykonywania odkażania.

Gęstość pola minowego — liczba min na km bieżący pola minowego.

Gęstość skażenia — ilość środka trującego lub bojowego środka promieniotwórczego na jednostkę powierzchni. Wyraża się w g/m^2 lub w t/km^2 .

Gęstość skażenia taktyczna — ilość środka trującego lub bojowego środka promieniotwórczego w tonach na kilometr kwadratowy ogólnej powierzchni.

Gęstość skażenia techniczna — ilość środka trującego lub bojowego środka promieniotwórczego w gramach na metr kwadratowy faktycznie skażonej powierzchni.

Gleba — górna warstwa skorupy ziemskiej powstająca w wyniku działania czynników atmosferycznych i biologicznych na powierzchnię skał.

Głębokość — w znaczeniu taktycznym oznacza odległość od czoła oddziału do tyłu.

Głębokość celu — wymiar celu wzdłuż kierunku strzału.

Głębokość kolumny marszowej — odległość od czoła kolumny do jej ogona.

Głębokość (strefa) obrony taktycznej — główny i drugi pas obrony w połączeniu z pozycjami ryglowymi i pozycjami pośrednimi, rejonami przeciwpancernymi i systemem zapór inżynieryjnych.

Głębokość operacyjna — odległość od linii styczności z nieprzyjacielem do tylnej linii rozgraniczenia Frontu. G. o. zależy od rodzaju operacji (natarcie, obrona), charakteru dzia-

łań wojennych, ilości i jakości wojsk. G. o. może dochodzić do kilkuset kilometrów.

Głębokość pola minowego — odległość między granicą zewnętrzną (od strony nieprzyjaciela) a granicą wewnętrzną (od strony własnej) pola minowego.

Głębokość szyku — odległość od pierwszego (czołowego) do ostatniego w tyle szeregu (żołnierza, pojazdu, wozu bojowego) danego szyku.

Głębokość taktyczna — odległość od linii styczności z nieprzyjacielem do tylnej linii rozgraniczenia związku taktycznego.

Głębokość widnokregu — p. Obniżenie widnokregu.

Głębokość zasłony dymnej — odległość między czołem a ogorem zasłony dymnej.

Główna składnica meldunkowa — p. Składnica meldunkowa główna.

Główne stanowisko ogniowe — p. Stanowisko ogniowe główne.

Główny pas obrony — p. Pas obrony główny.

Główny punkt obserwacyjny — p. Punkt obserwacyjny główny.

Główny węzeł łączności — p. Węzeł łączności stanowiska dowodzenia.

Gniazdo rannych — miejsce ukrycia rannych na polu walki po udzieleniu im pierwszej pomocy medycznej.

*Gniazdo strzeleckie — okop strzelecki.

Godło mapy — umówiony symbol danego arkusza mapy w ogólnym układzie numeracji.

Gонец — żołnierz wyznaczony do dyspozycji dyżurnego operacyjnego lub dyżurnego kwatermistrzowskiego rzutu (grupy) dowodzenia.

Gospodarka materiałowa — ogół czynności związanych z zaspokajaniem potrzeb materiałowych, prowadzeniem ewidencji, sprawozdawczości i racjonalnym użytkowaniem materiałów.

Gospodarka ryczałtowa — zaspokajanie potrzeb bieżących oddziału gospodarczego za pomocą ryczałtów pieniężnych.

Gotowość bojowa — stan gotowości oddziałów (pojedynczego żołnierza) do podjęcia walki.

Gotowość bojowa zapór minowych — stan gotowości w którym w zależności od sytuacji zapory minowe mogą być: — w gotowości pierwszego stopnia — gdy zapory doprowadzone są do całkowitej gotowości bojowej (miny ustawione i uzbrojone);

— w gotowości drugiego stopnia — gdy zapory mogą być szybko doprowadzone do całkowitej gotowości (zapalniki wstawione, miny zamaskowane, zdjęte ogrodzenie i zamknięte przejście; w obiektach przygotowanych do wysadzenia zapalniki elektryczne lub splonki pobudzające nie są wstawione do ładunku; w minach o działaniu ze zwłoką należy wprawić w ruch mechanizmy powodujące zwłokę);

— w gotowości trzeciego stopnia — gdy przeprowadzono tylko prace przygotowawcze (wytoczono granice zapór, wykopano doły dla większych ładunków, podwieszono miny, materiał wybuchowy, środki i sprzęt niezbędny do wykonania wysadzenia w rejonie zakładania zapór lub niszczeń, przygotowano niezbędną dokumentację i wyznaczono pododdziały do ustawiania min i ładunków).

Góra — wypukłość powierzchni ziemi, o dużych rozmiarach, opadająca od najwyższego punktu, czyli szczytu, we wszystkich kierunkach.

Górka (figura prostego pilotażu) — prostoliniowy lot samolotu po torze nachylonym względem poziomu o kącie większym od maksymalnego kąta wznoszenia danego samolotu. G. wykonuje się kosztem energii kinetycznej samolotu.

*Gra wojenna — p. Ćwiczenie na mapach.

Grabie sanitarne — łańcuch (tyraliera) sanitariuszy i sa-

nitariuszy noszących przeszukujących pole walki w celu odnalezienia wszystkich rannych w terenie zakrytym lub w warunkach złej widoczności.

Gradient temperatury — różnica temperatury powietrza na wysokości 20 i 150 cm od powierzchni gleby.

Granat ćwiczebny — granat sporządzony całkowicie na wzór granatu bojowego, nie zawierający jednak ładunku kruszącego.

Granat dymny ręczny RDG — granat służący do wytwarzania zasłon dymnych.

Istnieją dwa rodzaje G. d. r.: wytwarzające dym biały i dym czarny. Granatów wytwarzających dym biały, przeznaczonych do stawiania krótkich zasłon dymnych, używa się do maskowania działań pojedynczych żołnierzy i drobnych pododdziałów (grup) we wszystkich rodzajach walki oraz do oślepienia punktów ogniowych nieprzyjaciela (BSB, DSB). Mogą być również używane do likwidowania „okien” w zasłonach dymnych i do wzmacniania zasłon.

Granatów wytwarzających dym czarny używa się do pozorowania pożarów (np. czołgów) w celu wprowadzenia nieprzyjaciela w błąd. Wykonane są w kształcie cylindra, z mocnej tektury.

Granat odlamkowy ręczny — granat do zwalczania celów żywych w czasie ataku, przed walką bagnetem, w walce w transejach, okopach, osiedlach, w górach itp.

*Granat przeciwczołgowy ręczny — p. Granat przeciwpancerny ręczny.

Granat przeciwpancerny ręczny — granat służący do niszczenia czołgów, celów pancernych (ruchomych i nieruchomych) oraz burzenia umocnień typu polowego.

Granat przeciwpancerny ręczny wz. 1940 (RPG-40) — granat o działaniu uderzeniowym, przeznaczony do walki z samochodami pancernymi i lekkimi lub średnimi czołgami, których grubość pancerza nie przekracza 20 mm, oraz burzenia umocnień polowych typu lekkiego itp. Wybucho w chwili uderzenia w przeszkodę. Promień rozrzutu i raże-

nia odłamkami 20 m. Średnia donośność rzutu 20—25 m. Ciężar 1200 g.

Granat przeciwpancerny ręczny wz. 1943 — granat przeznaczony wyłącznie do zwalczania silnie opancerzonych celów (ciężkie czołgi, samochody pancerne itp.). Jest w stanie zniszczyć pancierz grubości do 75 mm. Promień rozrzutu i rażenia odłamków 20 m. Średnia donośność 15-20 m. Ciężar 1200 g.

Granat przeciwpancerny ręczny wz. 6 — granat przeznaczony wyłącznie do niszczenia silnie opancerzonych celów (czołgi, transportery opancerzone i umocnienia opancerzone) mających opancerzenie grubości do 100 mm. Promień rozrzutu i rażenia odłamków 20 m. Średnia donośność rzutu 15-20 m. Ciężar 1130 g.

Granat ręczny — środek walki na bliskich odległościach służący do zwalczania siły żywej i środków pancernych. Rozróżnia się granaty odłamkowe, przeciwpancerne i specjalne.

Granat ręczny wz. 1942 (z zapalnikiem UZRG) — granat odłamkowy o działaniu ze zwłoką. Zapalenie następuje w momencie rzutu, a wybuch i rozerwanie granatu po 3,2-4 sek. od chwili zapalenia. Wybucho w wodzie, śniegu, błocie. Używa się go w natarciu i obronie. Promień rozrzutu i rażenia odłamków 15—20 m. Średnia donośność rzutu 30—40 m. Ciężar 400 g.

Granat ręczny wz. F-1 (z zapalnikiem UZRG) — granat odłamkowy o działaniu ze zwłoką. Zapalenie następuje w momencie rzutu, a wybuch i rozerwanie po 3,2—4 sek od chwili zapalenia. Używa się go przeważnie w obronie i rzuca się tylko z rowu (okopu, transzei) lub zza ukrycia. Promień rozrzutu i rażenia odłamków 200 m. Średnia donośność rzutu 33—45 m. Ciężar 700 g.

Granat rozpryskowy — granat uzbrojony w zapalnik podwójnego działania (czasowy).

Granat specjalny ręczny — granat specjalnego przeznaczenia (dymny, zapalający itd.).

Granat zapalający ręczny (RGZ) — granat służący do niszczenia czołgów, wozów bojowych i broni nieprzyjaciela, podpalania różnego rodzaju obiektów oraz zmuszania nieprzyjaciela do opuszczania schronów i wszelkich umocnień

Grupa artylerii — czasowe połączenie różnych pododdziałów (oddziałów) artylerii pod jednym dowództwem w celu wykonania określonych zadań bojowych. Siła i skład zależy każdorazowo od sytuacji. Rozróżniamy następujące G. a.:
-- pułkowe (PGA), dywizyjne (DGA), korpusne (KGA), armijne (AGA), Frontowe (FGA), artylerii przeciwlotniczej (dywizyjne DGAPlot, korpusne KGAPlot, armijne AGAPlot), artylerii burzenia, artylerii dalekiego działania.

Grupa dozometryczna — dwa-cztery patrole dozometryczne.

Grupa lotnictwa — kilka zespołów jednego lub różnych rodzajów lotnictwa (zespół mieszany, bombowy, szturmowy itp.), sformowanych w celu wykonania zadania we wspólnym locie bojowym.

Grupa okrętów — pododdział okrętów jednej klasy, zdolny do samodzielnego wykonania zadania taktycznego.

Grupa operacyjna:

1) czasowe połączenie wojsk działających na określonym kierunku operacyjnym i wykonujących jedno zadanie operacyjne. Konieczność utworzenia G. o. wynika podczas prowadzenia operacji na szerokich frontach i w terenie trudno dostępnym, utrudniającym współdziałanie zgrupowań wojsk różnych kierunków operacyjnych. G. o. można tworzyć również dla wykonania specjalnych zadań operacyjnych;

2) dowódca wraz z grupą oficerów sztabu kierujący działaniami bojowymi z określonego punktu dowodzenia.

Grupa rozpoznawcza — pododdział rozpoznawczy (w sile od 3—5 żołnierzy do wzmocnionej kompanii) wysyłany w celu prowadzenia rozpoznania przez obserwację, podsłuch, wykonywanie wypadów i zasadzek

Grupa rozpoznawcza artyleryjska — nieetatowy pododdział wysyłany w zależności od zadań i sytuacji w celu przeprowadzenia rozpoznania nieprzyjaciela i terenu.

Grupa rozpoznawcza zdobyczy wojennej (GRZW) — grupa wydzielona z oddziału (pododdziału) zdobyczy wojennej, wyposażona w środki transportowe dla przeprowadzenia rozpoznania zdobyczy wojennej w terenie.

Grupa rozpoznawczo-dywersyjna — grupa rozpoznawcza wysyłana na głębsze tyły nieprzyjaciela, która oprócz działań rozpoznawczych wykonuje zadania dywersyjne. Może być wysyłana pieszo przez linię frontu, zrzucana z samolotów lub przetrzucana na śmigłowcach.

Grupa samolotów — dwa lub więcej samolotów wykonujących wspólne zadanie i utrzymujących ze sobą łączność wzrokową.

Grupa szturmowa — wzmocniony pododdział - piechoty organizowany w batalionach. Zadaniem jej jest niszczenie szczególnie silnych punktów obrony nieprzyjaciela oraz PSB, DSB i kopuł pancernych.

Grupa torująca — p. Oddział torujący.

Grupa tyłowa — grupa kwatermistrzowska.

Grupa uderzeniowa — część ugrupowania bojowego lub operacyjnego w natarciu i obronie. G. u. przeznaczona jest w natarciu — do wykonania głównego uderzenia, w obronie — do wykonania przeciwuderzenia. G. u. w natarciu zawiera zazwyczaj większą część sił i środków związku taktycznego lub operacyjnego. Ugrupowanie bojowe G. u. w natarciu jest wielorzutowe, co zapewnia przełamanie głębokiej obrony nieprzyjaciela składającej się z kilku pasów. W obronie G. u. organizuje się z wojsk drugiego lub trzeciego rzutu (odvodu) w celu wykonania przeciwuderzenia.

Grupa wypadowa — pododdział rozpoznawczy wysyłany przy bezpośredniej styczności z nieprzyjacielem, w jego ugrupowanie bojowe na przednim skraju w celu wykonania określonego zadania (ujęcie jeńca, zdobycie dokumentów, napad na SO lub PO, zasadzki) w określonym rejonie (miejs-

scu) i czasie. G. w. powraca natychmiast po wykonaniu zadania.

*Grupa zwiadowcza — p. Grupa rozpoznawcza.

Grupowa kontrola napromienienia — p. Kontrola napromienienia grupowa.

Grzbiec — górna część podłużnej wypukłości powierzchni ziemi opadająca w dwu kierunkach.

Grzebowisko — miejsce grzebania zwłok zwierzęcych.

Gwiazdka zapalająca — kostka pirotechniczna przeznaczona do zapalania ładunku prochowego i podpalania strugi mieszanki zapalającej podczas oddawania strzału z fugaszowego miotacza ognia.

H

Hangar — pomieszczenie przeznaczone do przechowywania samolotów.

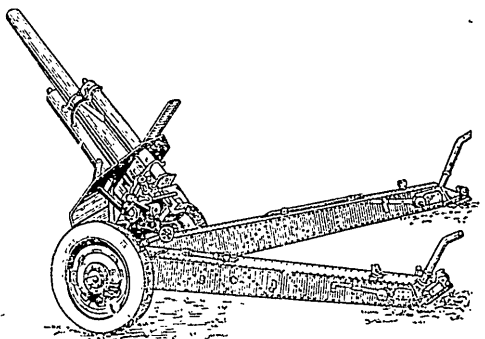
Hasło — 1) ściśle tajny wyraz (nazwa broni lub części broni) służący oficerowi inspekcyjnemu garnizonu (dyżurnemu oddziału), jego pomocnikowi i dowódcom wart do upewnienia się, że osoba przybywająca do nich służbowo jest upoważniona do tego przez właściwego przełożonego; 2) część komendy, którą podaje się po krótkiej przerwie, głośno, wyraźnie, krótko i ostro. Po H. następuje natychmiastowe wykonanie komendy.

Haubica — działo przeznaczone do strzelania stromotowego. Długość lufy wynosi przeważnie od 10 do 25 kalibrów (rys. 14).

Haubicoarmata — działo typu pośredniego między haubicą a armatą, przeznaczone do strzelania torami płaskimi i stromymi. Długość lufy od 25 do 40 kalibrów.

Higiena wojskowa — dział higieny badający wpływ czynników środowiska zewnętrznego na zdrowie żołnierzy w celu umocnienia zdrowotności i opracowania naukowych norm higienicznego oraz sanitarnego zabezpieczenia wojsk.

Higrometr — przyrząd do ustalania wilgotności powietrza.
Holownik — okręt przystosowany do holowania barek, uszkodzonych okrętów lub udzielania pomocy większym okrętom przy manewrowaniu w porcie.

Rys. 14. Haubica 122 mm

Horyzont widoczny — linia pozornej styczności nieba z ziemią.

Hydroakustyk — specjalista obsługujący urządzenia hydroakustyczne służące do wykrywania okrętów podwodnych

Hydroakustyka — dział akustyki zajmujący się dźwiękami podwodnymi.

Hydroplan — samolot posiadający urządzenia zabezpieczające start z wody, lądowanie na wodzie i możliwość pływania przy określonym stanie powierzchni morza.

Hydrozole — rozproszone w wodzie w stanie silnego rozdrobnienia substancje stałe lub płynne tworzące zawiesinę

I

Immelman (figura średniego pilotażu) — połączenie pierwszej połowy pętli z półbeczką (z obrotem samolotu o 180° wokół swojej osi podłużnej w górnym punkcie pętli) z wyprowadzeniem samolotu z figury z prędkością nie mniejszą od krytycznej.

Indykator promieniotwórczości — najprostszy przyrząd dozometryczny o niewielkich wymiarach i ciężarze, służący do wykrywania skażenia terenu i powietrza ciałami beta-gamma-aktywnymi. Za pomocą indykatora można również orientacyjnie określać natężenie promieniowania jądrowego w rejonie skażonym w granicach od setnych do dziesiątych części rentgena na godzinę (0,5 rentgena na godzinę) oraz granicę rejonu skażonego.

Indywidualna kontrola napromienienia — p. Kontrola napromienienia indywidualna.

Indywidualne środki obrony przeciwchemicznej — p. Środki obrony przeciwchemicznej indywidualne.

Indywidualny pakiet przeciwchemiczny — p. Pakiet przeciwchemiczny indywidualny.

Informacja meteorologiczna — wiadomości dające dokładny obraz stanu pogody na wskazanym terenie lub marszrucie.

Inicjujące materiały wybuchowe — p. Materiały wybuchowe inicjujące.

Inklinacja magnetyczna — kąt zawarty między płaszczyzną poziomą i osią igły magnetycznej.

Inspekcja — kontrola toku służby, prowadzenia dokumentacji, stanu wyszkolenia i gotowości bojowej jednostki.

Inspiracja — rozpowszechnianie wiadomości fałszywych i sugerowanie ich nieprzyjacielowi w celu wprowadzenia go w błąd co do swoich zamiarów.

Instalacja dezynfekcyjno-kapicłowa (DDA) — urządzenie przeznaczone do przeprowadzania zabiegów sanitarnych stanu osobowego. Posiada 12 siatek prysnicowych oraz ko-

morej dezynfekcyjną parową. Może być wykorzystana do dezynfekcji umundurowania i oporządzenia.

Instalacja do odkażania umundurowania na samochodzie (AGW) — urządzenia przeznaczone do odkażania i dezynfekcji umundurowania, oporządzenia i środków obrony przeciwchemicznej gorącym powietrzem oraz do wytwarzania pary. Jednocześnie AGW umożliwia otrzymywanie gorącej wody.

Instalacja do odkażania umundurowania na samochodzie (BU) — urządzenie służące do odkażania i dezynfekcji przez gotowanie umundurowania, butów i rękawic gumowych; może być również wykorzystana do odkażania umundurowania za pomocą par amoniaku.

Instalacja do odkażania uzbrojenia na samochodzie (ADM) — urządzenie przeznaczone do odkażania, dezaktywacji, dezynfekcji uzbrojenia i sprzętu bojowego oraz dezaktywacji umundurowania i oporządzenia, środków obrony przeciwchemicznej, żywności i paszy. Może być wykorzystana do napełniania wodą, płynnymi odkażalnikami i rozpuszczalnikami zestawów odkażających.

Instalacja rozlewcza na samochodzie (ARS) — urządzenie wykorzystywane do zadymiania płynnymi mieszkami dymotwórczymi, odkażania i dezynfekcji terenu płynnymi odkażalnikami, odkażania, dezaktywacji i dezynfekcji uzbrojenia i sprzętu bojowego oraz napełniania różnego rodzaju naczyń.

Instruktaż — ustne podanie podwładnym wskazówek co do sposobu wykonania nakazanego zadania

Interna polowa — dział medycyny wojskowej zajmujący się leczeniem chorób wewnętrznych w warunkach polowych oraz badaniem wpływu warunków polowych na powstawanie chorób wewnętrznych i na odchylenia w ich przebiegu, a także badaniem powstawania chorób wewnętrznych u rannych.

Internowanie — zatrzymanie przez państwa neutralne znajdujących się na ich terytorium żołnierzy państw wal-

czących oraz zatrzymanie przez jedno państwo walczące obywateli innego państwa.

Inwazja — wkroczenie wojsk na terytorium obcego kraju bez zgody danego kraju.

Inwersja — stopień stateczności pionowej powietrza, przy którym nie istnieją prądy wstępujące powietrza (niższe warstwy powietrza są chłodniejsze od warstw górnych; gradient temperatury jest mniejszy od 0°C). Inwersję obserwuje się w nocy przy dobrej widoczności i słabych wiatrach.

Inżynieryjne zabezpieczenie walki i operacji — p. Zabezpieczenie inżynieryjne walki i operacji.

Iperyt — trwały środek trujący o działaniu parującym.

Izba przyjęć uzupełnień — specjalne pomieszczenie, w którym umieszcza się przybywających do oddziału polowych do służby wojskowej.

Izba schronowa — główne pomieszczenie w schronie przeznaczone do zabezpieczenia ludzi, sprzętu, amunicji itp. przed nieprzyjacielskimi środkami rażenia. W schronie obserwacyjnym — izba obserwacyjna. W schronie bojowym — izba bojowa.

Izobary — linie łączące punkty położone na powierzchni ziemi o jednakowym średnim ciśnieniu atmosferycznym.

Izodony — linie łączące punkty o tym samym natężeniu pola magnetycznego.

Izogony — linie łączące punkty położone na powierzchni ziemi o jednakowym zboczeniu magnetycznym.

Izokliny — linie łączące punkty o jednakowej inklinacji.

Izotermia — stopień stateczności pionowej powietrza, przy którym temperatura dolnych i górnych warstw powietrza jest jednakowa. Prądów wstępujących nie obserwuje się. Gradient temperatury może wynosić od +0,2°C do -0,2°C. I. występuje od inwersji do konwekcji; dłużej przy zachmurzeniu w ziemie

morę dezynfekcyjną parową. Może być wykorzystana do dezynfekcji umundurowania i oporządzenia.

Instalacja do odkazania umundurowania na samochodzie (AGW) — urządzenia przeznaczone do odkazania i dezynfekcji umundurowania, oporządzenia i środków obrony przeciwchemicznej gorącym powietrzem oraz do wytwarzania pary. Jednocześnie AGW umożliwia otrzymanie gorącej wody.

Instalacja do odkazania umundurowania na samochodzie (BU) — urządzenie służące do odkazania i dezynfekcji przez gotowanie umundurowania, bułówek i rękawic gumowych; może być również wykorzystana do odkazania umundurowania za pomocą par amoniaku.

Instalacja do odkazania uzbrojenia na samochodzie (ADM) — urządzenie przeznaczone do odkazania, dezaktywacji, dezynfekcji uzbrojenia i sprzętu bojowego oraz dezaktywacji umundurowania i oporządzenia, środków obrony przeciwchemicznej, żywności i paszy. Może być wykorzystana do napełniania wodą, płynnymi odkaźnikami i rozpuszczalnikami zestawów odkażających.

Instalacja rozlewcza na samochodzie (ARS) — urządzenie wykorzystywane do zadyiania płynnymi mieszkankami dymotwórczymi, odkazania i dezynfekcji terenu płynnymi odkaźnikami, odkazania, dezaktywacji i dezynfekcji uzbrojenia i sprzętu bojowego oraz napełniania różnego rodzaju naczyń.

Instruktaż — ustne podanie podwładnym wskazówek co do sposobu wykonania nakazanego zadania.

Interna polowa — dział medycyny wojskowej zajmujący się leczeniem chorób wewnętrznych w warunkach polowych oraz badaniem wpływu warunków polowych na powstawanie chorób wewnętrznych i na odchylenia w ich przebiegu, a także badaniem powstawania chorób wewnętrznych u rannych.

Internowanie — zatrzymanie przez państwa neutralne znajdujących się na ich terytorium żołnierzy państw wal-

czących oraz zatrzymanie przez jedno państwo walczące obywateli innego państwa.

Inwazja — wkroczenie wojsk na terytorium obcego kraju bez zgody danego kraju.

Inwersja — stopień stateczności pionowej powietrza, przy którym nie istnieją prądy wstępujące powietrza (niższe warstwy powietrza są chłodniejsze od warstw górnych; gradient temperatury jest mniejszy od 0°C). Inwersję obserwuje się w nocy przy dobrej widoczności i słabych wiatrach.

Inżynieryjne zabezpieczenie walki i operacji — p. Zabezpieczenie inżynieryjne walki i operacji.

Iperyt — trwały środek trujący o działaniu parującym.

Izba przyjęć uzupełnień — specjalne pomieszczenie, w którym umieszcza się przybywających do oddziału połączonych do służby wojskowej.

Izba schronowa — główne pomieszczenie w schronie przeznaczone do zabezpieczenia ludzi, sprzętu, amunicji itp. przed nieprzyjacielskimi środkami rażenia. W schronie obserwacyjnym — izba obserwacyjna. W schronie bojowym — izba bojowa.

Izobary — linie łączące punkty położone na powierzchni ziemi o jednakowym średnim ciśnieniu atmosferycznym.

Izodyny — linie łączące punkty o tym samym natężeniu pola magnetycznego.

Izogony — linie łączące punkty położone na powierzchni ziemi o jednakowym zboczeniu magnetycznym.

Izokliny — linie łączące punkty o jednakowej inklinacji

Izotermia — stopień stateczności pionowej powietrza, przy którym temperatura dolnych i górnych warstw powietrza jest jednakowa. Prądów wstępujących nie obserwuje się. Gradient temperatury może wynosić od +0,2°C do -0,2°C. I. występuje od inwersji do konwekcji; dłużej przy zachmurzeniu w ziemie.

Izotermy — linie łączące punkty o jednakowej temperaturze na danym poziomie, zmierzonej w tym samym czasie
Izotop — pierwiastek o tej samej liczbie atomowej, lecz o różnym ciężarze atomowym.

J

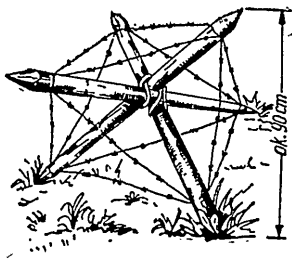
Jar — wąska, długa dolina o płaskim, szerokim dnie i stromych, wysokich stokach (rys. 8).

Jądro patrolu — część pododdziału pozostająca do dyspozycji dowódcy po wydzieleniu szperaczy.

Jednostka ewidencyjna — każda jednostka wojskowa samodzielna pod względem administracyjnym, mająca swój osobny etat.

Jednostka min przeciwczołgowych — liczba min, która można jednorazowo przewieźć i ustawić w terenie przy pomocy kompanii saperów, w toku minowania manewrowego.

Jednostka napelnienia (jn) — ilość materiałów pędnych mieszczących się w stalych zbiornikach pojazdu mechanicznego danego typu oraz ilość olejów i smarów ustalona w procentowym stosunku do ilości materiałów pędnych.

Rys. 15. Jeż kolczasty

Jednostka ognia (jo) — liczba amunicji ustalona na jednostkę broni (działo, moździerz, ckm, pistolet itd.) lub wóz bojowy (czołg, działo pancerne, samochód pancerny), określona na podstawie doświadczeń wojennych, właściwości i przeznaczenia danej broni.

Jednostka użytkująca — osoba, oddział, zakład lub instytucja wojskowa uprawniona do korzystania z mienia wojskowego.

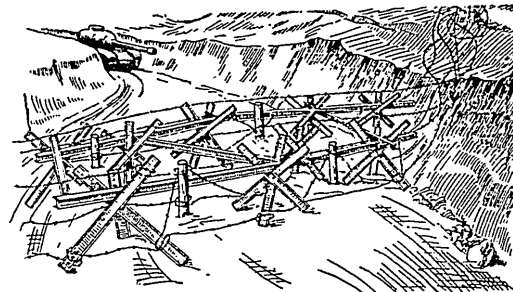
Jednostka wojskowa — ogólne określenie dla wszystkich związków organizacyjnych wojska.

Jednostronne ćwiczenie na mapach — p. Ćwiczenie na mapach jednostronne.

Jednoszczeblowe ćwiczenie na mapach — p. Ćwiczenie na mapach jednoszczeblowe.

Jeńcy kontrolni — jeńcy wzięci w celu potwierdzenia posiadanych wiadomości o nieprzyjacielu lub uzyskania nowych.

Jeż kolczasty — przeciwpiecholna zaporę przenośną stosowaną do zamykania przejść w zaporach z drutu kolczastego, wzmacniania innych rodzajów zapór oraz utrudniania ruchu w transejach i rowach łączących (rys. 15).

Rys. 16. Jeże metalowe

Jeź stalowy i żelbetowy — gotowa zaporą przeciwczołgowa używana do budowy ciągłego pasa zapór oraz do zamykania przejść w zaporach innego rodzaju i ruchu na drogach. Może być wykorzystana jako zaporą przeciwdesantowa (rys. 16).

K

Kafar — urządzenie służące do wbijania pali.

Kaliber — średnica przewodu lufy mierzona w milimetrach między polami gwintu lufy.

Kampania — szereg operacji odbywających się kolejno lub równocześnie na danym kierunku operacyjnym lub teatrze działań wojennych, prowadzonych w celu osiągnięcia wspólnego celu strategicznego.

Kamuflet (podziemny wybuch pocisku) — wybuch granatu w gruncie bardzo miękkim, w którym granat w chwili wybuchu ładunku kruszącego nie jest w stanie wyrzucić ziemi znajdującej się nad nim, tzn. nie jest w stanie utworzyć lejka.

Kanał łączności — zespół urządzeń umożliwiających przesłanie energii elektrycznej zawartej w pewnym paśmie częstotliwości.

Kanał odprowadzający — kanał przeznaczony do odprowadzania wody skażonej podczas zabiegów specjalnych do celu chłonnego. Kanały takie wykopuje się na placach punktu zabiegów specjalnych.

Kanonierka — niewielki okręt wojenny przeznaczony przede wszystkim do ostrzeliwania wybrzeży, jak również do stawiania min w rejonach przybrzeżnych, pełnienia służby dozоровej oraz wysadzania desantów. Wyporność nie przekracza 2000 ton, szybkość 15—30 węzłów, uzbrojenie 2—5 dział kalibru 76—152 mm.

Kapitulacja — zaprzestanie stawiania oporu przez wojska lądowe, lotnictwo, marynarkę wojenną lub ich części na teatrach i w rejonach działań wojennych, w twierdzach itd.

na warunkach przedstawionych przez zwycięzcę lub uzgodnionych w wyniku umów między dowódcami.

Kaponiera — schron bojowy przeznaczony do prowadzenia ognia skrzydłowego lub skośnego w dwóch przeciwległych kierunkach.

Kara dyscyplinarna — środek wychowawczy stosowany w celu podtrzymania dyscypliny; odpowiada stopniowi i wadze przewinienia.

Karabin (ek) automatyczny — karabin (ek), w którym czynności związane z załadowaniem go po strzale i wyrzuceniem łuski spełniają gazy prochowe, a praca strzelca polega jedynie na naciśnięciu palcem języka spustowego i napełnieniu magazynka nabojami (karabin samopowtarzalny), lub karabin, w którym czynności związane z załadowaniem go po strzale i oddaniem następnego strzału spełniają gazy prochowe (karabin samoczynny).

Karabin maszynowy — szybkostrzelna broń maszynowa. Rozróżnia się k. m.: ręczne, ciężkie, wielkokalibrowe oraz specjalne: czołgowe, lotnicze i przeciwlotnicze.

Karabin maszynowy fotograficzny — przyrząd szkoleniowo-treningowy do kontroli wykonywanych zadań ze strzelania powietrznego w jednostkach i szkołach lotniczych. Może być również wykorzystany do innych prac kinematograficznych oraz kontroli wykonywanych zadań bojowych.

Karabin maszynowy lotniczy — ciężki karabin maszynowy ustawiony w samolocie; od normalnego ckm różni się większą szybkostrzelnością (1500 i więcej strzałów na minutę) i mniejszym ciężarem.

Karabin maszynowy przeciwlotniczy (pkm) — karabin maszynowy o kalibrze od 12,7 do 20 mm przeznaczony do zwalczania samolotów.

Karabin powtarzalny — karabin, w którym czynności związane z załadowaniem go po strzale wykonuje strzelec.

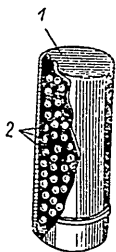
Karabin (ek) samoczynny — p. Karabin (ek) automatyczny

Karabin (ek) samopowtarzalny — p. Karabin (ek) automatyczny.

Karta ewidencyjna — podstawowy dokument ewidencyjny szeregowca i podoficera służby zasadniczej, zawierający szczegółowe dane ewidencyjne i dane dotyczące przebiegu służby wojskowej.

Karta wyposażenia osobistego — indywidualna karta ewidencyjna prowadzona dla każdego żołnierza, do której wpisuje się przedmioty zaopatrzenia mundurowego z wyjątkiem przedmiotów mających numery ewidencyjne (maski p gaz., uzbrojenie itp.).

Kartacz — pocisk napelniony lotkami (bez ładunku wyrzucającego) przeznaczony do rażenia siły żywej za pomocą gotowych metalowych elementów rażących (rys. 17).

Rys. 17. Kartacz:
1 — skorupa,
2 — lotki

Kartka dozometrysty — karta, którą prowadzi dozometrysta działający w składzie patrolu dozometrycznego. Wpisuje się do niej miejsce i czas pomiaru, typ i wskazania przyrządu dozometrycznego.

Kartografia — nauka zajmująca się graficznym odtwarzaniem (w odpowiednim zmniejszeniu) całej ziemi lub poszczególnych jej części.

Kartometria — nauka o dokonywaniu pomiarów na mapach.

Kazamata — 1) dawna nazwa wytrzymałych schronów zarówno mieszkalnych, jak i bojowych w fortyfikacji stałej; 2) pomieszczenie pod pokładem okrętu, służące do ulokowania dział artylerii obronnej.

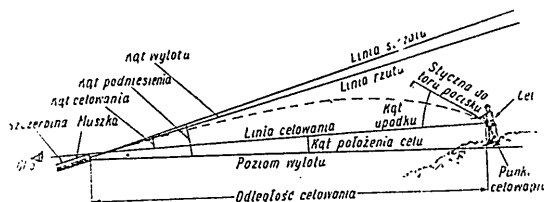
Kącik gospodarczy — miejsce, w którym znajduje się zestaw narzędzi i materiałów naprawkowych; przeprowadza się w nim drobne naprawy umundurowania i obuwia przez samych użytkowników.

Kapiclisto — miejsce wyznaczone do kąpania się ludzi.

oznaczone za pomocą wiech i pływaków. W miejscach tych urządzi się mostki i przygotowuje się środki ratunkowe.

Kąt bezpieczeństwa — odstęp między skrajnymi kierunkami strzału a skrzydłami własnych pododdziałów, zabezpieczający pododdziały własne przed rażeniem pociskami.

Kąt celowania — kąt w płaszczyźnie pionowej zawarty między linią celowania a linią strzału (rys. 18).

Rys 18. Elementy celowania i toru pocisku broni strzeleckiej

Kąt drogi (K $\bar{D}$) — kąt zawarty między północnym kierunkiem południka a linią drogi. Mierzy się go w stopniach od 0° do 360°, od kierunku północnego południka, zgodnie z ruchem wskazówek zegara.

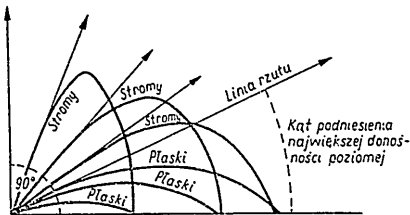
Kąt drogi nakazany — (NKD) — kąt drogi, który należy zachować w czasie lotu, aby przybyć w oznaczone miejsce. Kąt ten mierzy się na mapie lub wylicza według wzorów.

Kąt drogi rzeczywisty (RKD) — kąt zawarty między północnym kierunkiem południka a linią rzeczywistej drogi samolotu.

Kąt kursowy — 1) kąt zawarty między kursem okrętu a linią wizowania celu, mierzony od dzioba okrętu w prawo i lewo od 0° do 180° lub od 0° do 360°, zgodnie z ruchem wskazówek zegara. 2) kąt zawarty między kierunkiem osi symetrii samolotu a kierunkiem na dany obiekt orientacyjny 3) kąt zawarty między kierunkami ruchu wozu bojowego a kierunkiem celu.

Kąt kursowy radiostacji (KKR) — kąt zawarty między osią podłużną samolotu a kierunkiem rzeczywistym na radiostację naziemną, mierzony od osi symetrii samolotu w prawo od 0° do 360° .

Kąt największej donośności — kąt podniesienia, przy którym otrzymuje się największą odległość poziomą (rys. 19)

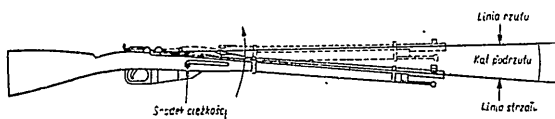

Rys. 19. Kąt największej donośności

Kąt obserwacji — kąt zawarty między linią celu a linią obserwacji.

Kąt podniesienia — kąt zawarty między linią strzału a poziomem wylotu (rys. 18).

Kąt podrzutu — kąt zawarty między linią rzutu a linią strzału; może być dodatni, jeżeli linia rzutu przechodzi powyżej linii strzału lub ujemny, gdy linia rzutu przebiega poniżej linii strzału (rys. 20).

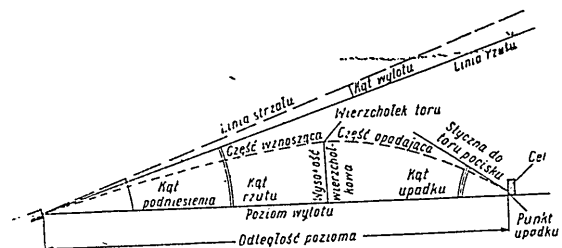
Rys. 20. Kąt podrzutu

Kąt położenia celu — kąt zawarty między linią celu (tj prostą łączącą początkowy punkt toru z celem) a poziomem wylotu. W zależności od położenia celu w stosunku do poziomu wylotu k. p. c. może być dodatni (cel znajduje się nad poziomem wylotu) lub ujemny (cel leży poniżej poziomu wylotu).

Kąt położenia rozprysku — kąt zawarty między poziomem wylotu a linią położenia rozprysku.

Kąt przeniesienia — kąt poziomy, zawarty między kierunkiem zasadniczym lub kierunkiem poprzedniego strzelania a kierunkiem na cel, do którego ma być wykonane strzelanie.

Kąt rzutu — kąt zawarty między linią rzutu a poziomem wylotu (rys. 21).

Rys. 21. Tor pocisku i jego elementy

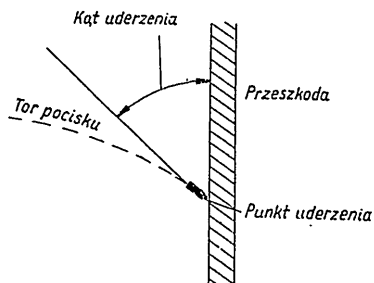
Kąt spadku terenu — kąt zawarty między powierzchnią zbocza w danym miejscu a płaszczyzną poziomą.

Kąt szyku — kąt zawarty między linią kursu rzeczywistego okrętu wytycznego a linią szyku. Mierzy się od 0° do 180° w prawo lub w lewo.

Kąt uderzenia — kąt zawarty między styczną do toru pocisku a styczną do terenu w punkcie uderzenia (rys. 22).

Kąt upadku — kąt zawarty między styczną do toru pocisku w punkcie upadku a poziomem wylotu (rys. 18)

Kątomierz-busola peryskopowy artyleryjski — przyrząd optyczno-mierniczy używany do kierowania ogniem artylerii naziemnej, za pomocą którego działa wycelowuje się w płaszczyźnie poziomej. Ponadto używa się go do wskazywania celów, pomiaru kątów w terenie i określania azymutów magnetycznych, jak również do wytyczania frontu baterii.

Rys. 22. Kąt uderzenia

Kątomierz działowy — przyrząd optyczny służący do wycelowania działa w płaszczyźnie poziomej.

Kierowane pole fugasów chemicznych — p. Pole fugasów chemicznych kierowane.

Kierowanie ogniem — element kierowania walką, polegający na zorganizowanym wykorzystywaniu środków ogniowych przez dowódców podczas wypełniania zadań bojowych. Składa się: z rozpoznania i zajęcia stanowisk ogniowych, przygotowania danych do prowadzenia ognia; wykrycia, oceny i wyboru celów; wyboru rodzaju broni; wyboru chwili otwarcia ognia; wykorzystania celów; wykonywania zadania ogniowego, określania rodzaju ognia i ilości amunicji; obserwacji skuteczności ognia; poprawiania i utrzymywania dyscy-

pliny ognia; walki o przewagę ogniową i manewru ogniem. Ogniem kieruje się za pomocą komend, sygnałów i przez łączników.

Kierunek — wyznaczona oś posuwania się żołnierza, pododdziału, oddziału lub określony punkt terenowy, do którego oddział powinien dotrzeć.

Kierunek łączności — łączność tylko między dwoma korespondentami lub abonentami.

Kierunek łączności środkami przewodowymi (radiowymi, radioliniowymi, ruchomymi) — łączność tylko między dwoma abonentami (korespondentami) utrzymywana za pomocą środków przewodowych (radiowych, radioliniowych, ruchomych).

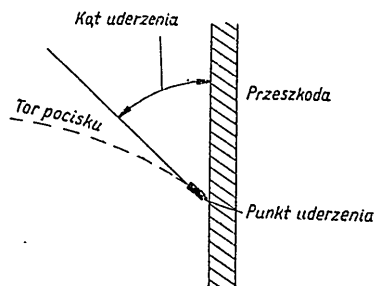
Kierunek operacyjny — pas terenu, morza (a niekiedy w połączeniu) wraz ze znajdującymi się na nim obiektami operacyjnymi, zapewniający prowadzenie uzgodnionych działań bojowych związków operacyjnych w celu rozbicia nieprzyjaciela i opanowania obiektów operacyjnych, mających decydujący wpływ na przebieg danej operacji. Kierunek operacyjny stanowi część kierunku strategicznego.

Kierunek przekroczenia odcinka terenu skażonego — najdogodniejszy kierunek, na którym można przekroczyć odcinek terenu skażonego.

Kierunek radiowy — łączność tylko między dwoma korespondentami wyposażonymi w radiostacje pracujące na wspólnych danych radiowych, przeznaczonych wyłącznie dla tego kierunku.

Kierunek strategiczny — pas terenu, morza lub obszaru powietrznego (a niekiedy w połączeniu), gdzie znajdują się obiekty strategiczne oraz zgrupowanie głównych sił nieprzyjaciela, przez rozbicie których osiąga się cel strategiczny na teatrze działań wojennych. K. s. pod względem szerokości, właściwości geograficznych i możliwości ekonomicznych umożliwia prowadzenie uzgodnionych operacji jednego lub kilku Frontów, a na morzu — bazowanie i rozwijanie kilku operacyjnych związków marynarki wojennej. K. s.

Kątomierz-busola peryskopowy artyleryjski — przyrząd optyczno-mierniczy używany do kierowania ogniem artylerii naziemnej, za pomocą którego działa wycelowuje się w płaszczyźnie poziomej. Ponadto używa się go do wskazywania celów, pomiaru kątów w terenie i określania azymutów magnetycznych, jak również do wytyczania frontu baterii.

Rys. 22. Kąt uderzenia

Kątomierz działowy — przyrząd optyczny służący do wycelowania działa w płaszczyźnie poziomej.

Kierowane pole fugasów chemicznych — p. Pole fugasów chemicznych kierowane.

Kierowanie ogniem — element kierowania walką, polegający na zorganizowanym wykorzystywaniu środków ogniowych przez dowódców podczas wypełniania zadań bojowych. Składa się: z rozpoznania i zajęcia stanowisk ogniowych, przygotowania danych do prowadzenia ognia; wykrycia, oceny i wyboru celów; wyboru rodzaju broni; wyboru chwili otwarcia ognia; wykorzystania celów; wykonywania zadania ogniowego, określania rodzaju ognia i ilości amunicji; obserwacji skuteczności ognia; poprawiania i utrzymywania dyscy-

plny ognia; walki o przewagę ogniową i manewru ogniem. Ogniem kieruje się za pomocą komend, sygnałów i przez łączników.

Kierunek — wyznaczona oś posuwania się żołnierza, pododdziału, oddziału lub określony punkt terenowy, do którego oddział powinien dotrzeć.

Kierunek łączności — łączność tylko między dwoma korespondentami lub abonentami.

Kierunek łączności środkami przewodowymi (radiowymi, radioliniowymi, ruchomymi) — łączność tylko między dwoma abonentami (korespondentami) utrzymywana za pomocą środków przewodowych (radiowych, radioliniowych, ruchomych).

Kierunek operacyjny — pas terenu, morza (a niekiedy w połączeniu) wraz ze znajdującymi się na nim obiektami operacyjnymi, zapewniający prowadzenie uzgodnionych działań bojowych związków operacyjnych w celu rozbicia nieprzyjaciela i opanowania obiektów operacyjnych, mających decydujący wpływ na przebieg danej operacji. **Kierunek operacyjny** stanowi część kierunku strategicznego.

Kierunek przekroczenia odcinka terenu skażonego — najdogodniejszy kierunek, na którym można przekroczyć odcinek terenu skażonego.

Kierunek radiowy — łączność tylko między dwoma korespondentami wyposażonymi w radiostacje pracujące na wspólnych danych radiowych, przeznaczonych wyłącznie dla tego kierunku.

Kierunek strategiczny — pas terenu, morza lub obszaru powietrznego (a niekiedy w połączeniu), gdzie znajdują się obiekty strategiczne oraz zgrupowanie głównych sił nieprzyjaciela, przez rozbicie których osiąga się cel strategiczny na teatrze działań wojennych. **K. s.** pod względem szerokości, właściwości geograficznych i możliwości ekonomicznych umożliwia prowadzenie uzgodnionych operacji jednego lub kilku Frontów, a na morzu — bazowanie i rozwijanie kilku operacyjnych związków marynarki wojennej. **K. s.**

jest przeważnie stały na określonym teatrze działań wojennych, niekiedy jednak może się zmieniać w zależności od zmiany sytuacji politycznej i strategicznej. K. s. łączy kilka wzajemnie powiązanych kierunków operacyjnych.

*Kierunek zagrożony przez czołgi — kierunek zagrożenia pancernego.

Kierunek zasadniczy — kierunek, który przechodzi przez stanowiska ogniowe (punkt obserwacyjny) baterii i rejon celów (w miarę możliwości przez jego środek), od którego mierzy się lub oblicza kąty przeniesienia dla danej baterii.

Kierunek zasłony dymnej — linia namiaru od czoła do ogona zasłony dymnej.

Kierunkowy — 1) wyznaczony żołnierz (pojazd, wóz bojowy, pododdział, oddział) poruszający się w nakazanym kierunku. Do K. dostosowują ruch pozostałe wozy (żołnierze, pododdziały); 2) (w art. plot.) — żołnierz obsługi dział przeciwlotniczego, który za pomocą pokręła mechanizmu kierunkowego nadaje działu kierunek strzału.

Kilektor — okręt ratowniczy lub hydrograficzny mający na dziobie okrętu żuraw służący do podnoszenia małych jednostek zatopionych, kładzenia kotwic martwych itd.

Klasa okrętu — rodzaj okrętu według przeznaczenia, np. klasa krążowników, niszczycieli itp. Klasy dzielą się na typy

Klasyfikacja (defektacja) zdobyczy wojennej — czynności związane z określeniem stanu technicznego i przydatności zdobytego sprzętu, uzbrojenia, amunicji oraz innych przedmiotów pod względem możliwości dalszego wykorzystania lub wybrakowania na złom.

Klin wysokiego ciśnienia — wydłużona strefa wysokiego ciśnienia o izobarach nie zamkniętych, zalegająca między dwoma układami niskiego ciśnienia.

Klucz (lotn.) — 1) ugrupowanie, w którym prowadzone samoloty są rozmieszczone schodami w prawo i w lewo w ustalonych odstępach, odległościach i z ustalonymi przewyższeniami (obniżeniami) w stosunku do prowadzącego samolotu.

2) najmniejsza jednostka organizacyjna składająca się z 3—4 samolotów, zależnie od rodzaju lotnictwa.

Knot tłący — splot bawelniano-papierowych lub lnianych nici w postaci sznura o średnicy 6—8 mm, przesycony saletrą w celu podtrzymywania palenia. Używa się do zapalania lontu prochowego.

Koalicja — polityczna lub wojskowa umowa państw działających wspólnie przeciw jednemu lub kilku państwom.

Kod — zbiór umówionych skrótów oznaczeń dla typowych tekstów zarządzeń i meldunków oraz terminów wojskowych. Stosuje się w celu przekazywania w skrótach tajnych wiadomości o charakterze wojskowym i prowadzenia rozmów technicznymi środkami łączności.

Kodowanie mapy — ustalenie umówionych wielkości (oznaczeń) dla współrzędnych siatki topograficznej lub wysowanie na mapy siatki zakodowanych współrzędnych przebiegających według przyjętego doraźnie systemu.

Kodowanie terenu — ustalenie na mapie umówionych oznaczeń lub nazw dla punktów terenowych w celu umożliwienia tajnego i szybkiego porozumienia się.

Kolejne ześrodkowanie ognia — p. Ześrodkowanie ognia kolejne.

Kolumna — 1) szyk, w którym żołnierze lub pododdziały, pojazdy, wozy bojowe znajdują się jeden za drugim; głębokość szyku w K. jest większa lub równa jej szerokości. 2) szyk, w którym samoloty (grupy) rozmieszczone są jeden za drugim w kierunku lotu, w ustalonych odległościach i z ustalonym przewyższeniem (obniżeniem).

Komandor — stopień wojskowy w marynarce wojennej, równy stopniowi pułkownika w innych rodzajach wojsk.

Komandor podporucznik — stopień wojskowy w marynarce wojennej, równy stopniowi majora w innych rodzajach wojsk.

Komandor porucznik — stopień wojskowy w marynarce wojennej, równy stopniowi podpułkownika w innych rodzajach wojsk

Kombatanci — w prawie międzynarodowym osoby wchodzące w skład sił zbrojnych walczących stron. Do K. zalicza się cały stan osobowy sił zbrojnych państwa walczącego z wyjątkiem służby zdrowia, tyłów, sądownictwa i innego personelu, których wraz z korespondentami i innymi osobami cywilnymi nie zalicza się do K.

Kombinczon maskujący — jeden ze środków maskowania żołnierza.

Kombincwany sposób odkażania — p. Sposób odkażania kombinowany.

Komenda — odmiana rozkazu podawanego bezpośrednio głosem do natychmiastowego jednoczesnego i jednolitego wykonania. Składa się zasadniczo z zapowiedzi i hasła, niekiedy tylko z hasła.

Komenda garnizonu — nazwa siedziby komendanta garnizonu.

Komendant — nazwa kierownika urzędu, komendy, szkoły (np. komendant garnizonu, komendant szkoły itd.).

Komendant obozu — oficer wyznaczony rozkazem dowódcy obozu, pełniący swoje obowiązki zgodnie z zasadami obowiązującymi komendanta garnizonu.

Komendant wojskowy odcinka kolejowego (stacji) — przedstawiciel władz wojskowych na kolei. Odpowiada za organizację, kierowanie i kontrolę przewozów wojskowych w granicach swego odcinka kolejowego (stacji).

Komora gazowa — pomieszczenie przystosowane do przeprowadzania ćwiczeń w posługiwaniu się maską przeciwgazową w powietrzu zatrutym środkiem trującym.

Komora gazowa-klesz — worek wykonany z tkaniny pokostowanej lub gumowanej, który umocowuje się na palu lub gałęzi drzewa. Służy do sprawdzania masek przeciwgazowych w warunkach polowych.

Komora gazowa-namiat — namiot specjalnie przystosowany do prowadzenia w nim ćwiczeń ze środkami trującymi.

Komory jonizacyjne małowymiarowe — komory służące do indywidualnej kontroli napromienienia stanu osobowego

w czasie prac na terenie skażonym. Komora jonizacyjna mieści się w kieszeni kurtki. Ma dwa zakresy pomiarów do 5 i do 50 rentgenów. Komory te wchodzi w skład zestawów indywidualnej kontroli napromienienia.

Kompania ewakuacji czołgów (kecz) — pododdział wyposażony w ciągniki pancerne średnie lub ciężkie oraz urządzenia transportowo-ewakuacyjne przeznaczone do ewakuacji lub transportowania wozów bojowych z pola walki na PZWU lub stację załadowania.

Kompania ewakuacji pojazdów (kep) — ruchomy pododdział przeznaczony do ewakuacji uszkodzonych pojazdów mechanicznych na szczeblu armii i Frontu.

Kompania honorowa — kompania ze sztandarem i orkiestrą wyznaczona w celu oddania honorów przewodniczącemu Rady Państwa, prezesowi Rady Ministrów i ministrowi obrony narodowej, asystowania sztandarom wojskowym, powitania i pożegnania przedstawicieli państw obcych oraz uczczenia uroczystości odsłaniania pomników.

Kompania piechoty — podstawowy pododdział taktyczny, na którym spoczywa główny ciężar bezpośredniego niszczenia nieprzyjaciela w walce.

***Kompania strzelecka** — p. Kompania piechoty.

Kompanijny posterunek medyczny — p. Posterunek medyczny kompanijny.

Kompanijny punkt amunicyjny — p. Punkt amunicyjny kompanijny.

Kompanijny punkt przeciwpancerny — p. Punkt przeciwpancerny kompanijny.

Kompanijny punkt wydawania strawy — p. Punkt wydawania strawy kompanijny.

Kompas magnetyczny — przyrząd nawigacyjny do wyznaczenia kierunku na morzu.

Kompensacja dewiacji — zmniejszenie dewiacji kompasu do takich granic, by magnetyzm okrętowy wywierał jak najmniejszy wpływ na kompas.

Kompetencja — zakres uprawnień i działania przysługujący na podstawie przepisów.

Komplet (zestaw) — ustalona tabelami należności ilość i rodzaj sprzętu, przedmiotów, części zamiennych i innych materiałów mających ściśle określone przeznaczenie.

Komplet meteorologiczny — przyrządy przeznaczone do mierzenia szybkości i kierunku wiatru, temperatury powietrza i gleby. Wyposaża się w nie posterunki meteorologiczne. W skład kompletu wchodzi wiatromierz polowy Trietiakowa i termometr procowy.

Komplet płóciennych startowych ASP-221 — płótno w kształcie litery „T”, dwa ograniczniki, cztery narożniki, rękaw, chorągiewki białe i czerwone, przeznaczone do wytyczania i oznaczania lądowiska, pasa oraz kierunku lądowania i startowania samolotów oraz śmigłowców.

Kompresor AKS — urządzenie służące do sprężania powietrza do 150 atm. Napełnia się nim butle o pojemności 40 l w ciągu około 8 minut. Pojemność jednej butli wystarcza, aby napełnić 27 butli do plecakowych miotaczy ognia z wykorzystaniem pompy tlenowej KW-3.

Komunikacja — połączenie, transport, przewóz.

Komunikat — dokument przekazujący podwładnym pewne ogólne wiadomości od przełożonego wyższego szczebla.

Komunikat rozpoznawczy — dokument bojowy zawierający wiadomości o nieprzyjacielu z ubiegłej doby z wnioskami dotyczącymi jego ugrupowania, prowadzonych działań i zamiarów. Opracowywany od szczebla dywizji wzwyż. Przeznaczony jest do przekazywania danych o nieprzyjacielu do sztabu wyższego, podwładnych i sąsiadów.

Komunikat rozpoznawczy okresowy — komunikat zawierający uogólnione dane o siłach nieprzyjaciela i jego działaniach przed frontem związku taktycznego w okresie czasu ustalonym przez sztab wyższy. Opracowuje go szef rozpoznania. Przedstawia się go do sztabu wyższego i wysyła do sztabów podległych związków taktycznych i oddziałów

***Koncentracja ognia** — ześrodkowanie ognia.

Konserwacja — wykonywanie czynności i stosowanie środków umożliwiających zachowanie przydatności użytkowej materiału, broni lub sprzętu albo podniesienie stopnia ich odporności.

Kontrabanda wojenna — towar dostarczany stronie walczącej wbrew istniejącemu zakazowi.

Kontradmirał — pierwszy stopień admirałski w marynarce wojennej, odpowiadający stopniowi generała brygady w innych rodzajach wojsk.

Kontratak — najbardziej zdecydowane przeciwdziałanie w obronie organizowane na szczeblu taktycznym, wykonywane przez piechotę z czołgami (lub bez nich) przy współdziałaniu z innymi rodzajami wojsk w celu rozbicia i zniszczenia atakującego nieprzyjaciela, który włamał się w głąb obrony, oraz w celu przywrócenia pierwotnego położenia.

***Kontrmanewr** — przeciwdziałanie.

***Kontrmarsz** — marsz wykonywany w kierunku przeciwnym niż poprzednio przed zmianą. Stosowano go w celu dostosowania ugrupowania własnych oddziałów do nowego położenia taktycznego lub strategicznego.

***Kontrofensywa** — p. Przeciwnatarcie.

Kontrola dozometryczna — jedno z zasadniczych przedsięwzięć ochrony wojsk przed porażeniem ciałami promieniotwórczymi. Kontrola dozometryczna dzieli się na kontrolę napromienienia i kontrolę stopnia skażenia promieniotwórczego.

Kontrola dozometryczna napromienienia — kontrola przeprowadzana w celu ustalenia dawek promieniowania, którym został porażony stan osobowy. K. d. n. dzieli się na indywidualną kontrolę napromienienia i grupową kontrolę napromienienia.

Kontrola dozometryczna stopnia skażenia promieniotwórczego — kontrola przeprowadzana po wyjściu z terenu skażonego w celu ustalenia stopnia skażenia (porażenia) różnego rodzaju powierzchni. Przeprowadzają ją dozometryści pa

specjalnych posterunkach dozometrycznych, przez które przechodzą wojska zwykle już po częściowych zabiegach sanitarnych (weterynaryjnych) i częściowej dezaktywacji. Na podstawie kontroli ustala się konieczność przeprowadzenia całkowitych zabiegów sanitarnych (weterynaryjnych) i całkowitej dezaktywacji. Kontrolę taką przeprowadza się również na placach punktu zabiegów specjalnych.

Kontrola napromienienia grupowa — kontrola, którą organizuje się w pododdziałach działających w rejonie skażonym. Przeprowadzają ją dozometryści przez określanie natężenia promieniowania w rejonach działań stanu osobowego pododdziałów, dopilnowując jednocześnie przestrzegania zasad ochrony przed ciałami promieniotwórczymi. Do K. n. g. służą dozometry i rentgenometry. Dozometr włącza się przy wejściu na teren skażony. O wynikach K. n. g. dozometrysta melduje dowódcy pododdziału.

Kontrola napromienienia indywidualna — czynności polegające na ustaleniu dawki promieniowania, jaką otrzymali poszczególni żołnierze. Do K. n. i. wykorzystuje się małowymiarowe komory jonizacyjne z zestawu indywidualnej kontroli napromienienia. Żołnierze prowadzący rozpoznanie promieniowania i wykonujący pracę w rejonie skażonym otrzymują indywidualne komory jonizacyjne, przeznaczone do pomiarów dawki promieniowania do 50 rentgenów. Żołnierze obsługujący punkty zabiegów specjalnych oraz pracujący w polowych laboratoriach chemicznych są zaopatrzeni w indywidualne komory przeznaczone do pomiarów dawki promieniowania do 5 rentgenów.

Kontrolne zdjęcie lotnicze — p. Zdjęcie lotnicze kontrolne.
Kontrprzygotowanie — uprzednio zaplanowane, krótkie (20—30 min.), silne i niespodziewane uderzenie broniących się wojsk na ugrupowanie bojowe głównego zgrupowania nieprzyjaciela, które przygotowało się do ataku. K. wykonują związki ogólnowojskowe środkami artylerii, moździerzy i lotnictwa. W pewnych wypadkach uczestniczą w nim czołgi i część środków ogniowych piechoty. Zadaniem K. jest zer-

wanie ataku lub osłabienie siły początkowego uderzenia nieprzyjaciela przez zadanie mu znacznych strat i zdeorganizowanie dowodzenia wojskami.

Kontrprzygotowanie artyleryjskie — zmasowany i ześrodkowany ogień obezwładniający nieprzyjaciela przygotowanego do natarcia, organizowany i wykonywany na rozkaz wyższego dowódcy artylerii.

Kontrskarpa — p. Przeciwskarpa.

Kontrwywiad (kontrrozpoznanie) — specjalna dziedzina służby rozpoznawczej, zajmująca się walką z rozpoznaniem agenturalnym nieprzyjaciela.

Kontrybucja wojenna — podatek nakładany przez zwycięzcę na państwo pokonane w celu pokrycia wydatków poniesionych na prowadzenie wojny.

Konwekcja — stopień pionowej stateczności powietrza, przy którym istnieją prądy wstępujące uwarunkowane silnym nagrzewaniem gleby i przyziemnych warstw powietrza (niższe warstwy powietrza są cieplejsze od górnych; gradient temperatury jest większy od 0° C). K. obserwuje się w pogodny dzień oraz przy słabych zachmurzeniach.

Konwojent — żołnierz wchodzący w skład konwoju.

Konwój — 1) nazwa specjalnego oddziału (pododdziału) przeznaczonego do ochrony transportów mienia państwowego, aresztantów, jeńców itd.; 2) transportowce lub inne okręty przewożące ładunek w czasie wojny, których przejście morzem zabezpieczane jest przez marynarkę wojenną.

Koordonat — manewr, w czasie którego okręty wykonują dwie kolejne cyrkulacje jednakowej wielkości i w odwrotnych kierunkach.

Kopuła pancerna — stały lub przenośny element fortyfikacyjny wykonany ze stali pancernej, z którego prowadzi się ogień i obserwację.

Korkociąg — niesymetryczny lot samolotu, którego środek ciężkości porusza się po bardzo stromej spirali o małym promieniu. Jest to ruch samolotu nie sterowany, który samolot wykonuje po przekroczeniu krytycznego kąta natarcia.

Rozróżnia się następujące rodzaje K.: zwykły i odwrócony, stromy i płaski, a w zależności od pochylecia osi samolotu podłużnej lub pionowej — stateczny i niestateczny.

Korpus — związek taktyczny składający się z kilku dywizji, stanowiący pośrednie ogniwo pomiędzy dywizją i armią. Rozróżnia się K. armijny, pancerny i lotniczy.

Korytarz trasy — przestrzeń znajdująca się nad terenem leżącym symetrycznie wzdłuż stałej trasy lotów samolotów, szerokości 10 km (po 5 km z każdej strony trasy). K. t. sięga od poziomu położonego 300 m nad powierzchnią ziemi do wysokości 3 300 m według wysokościomierza ustawionego na ciśnienie 760 mm słupa rtęci.

Kosz szańcowy — kosz z wikliny o kształcie cylindrycznym bez dna o średnicy zewnętrznej 70—90 cm i wysokości 85—120 cm. Używa się do budowy przedpiersi, transzei, rowów łączących w terenie bagnistym, nisz i studni w transzejach, podpór mostowych, w suchych wąwozach oraz odziewania skarpu wysokich nasypów.

Kota — oznaczenie na mapie położenia i wysokości punktu w terenie za pomocą kropki i liczby.

Kotlina — obszerne bezodpływowe zagłębienie o łagodnych stokach i szerokim dnie.

***Koziol hiszpański** — p. Koziol kolczasty.

Koziol kolczasty — przenośna zapor przeciwpiechotna, składająca się z krzyżaków umocowanych podłużną żerdzią i oplecionych wzdłuż żeber i na krzyż drutem kolczastym. Stosowana także do zamykania przejść w drutowych zaparach przeciwpiechotnych (rys. 23).

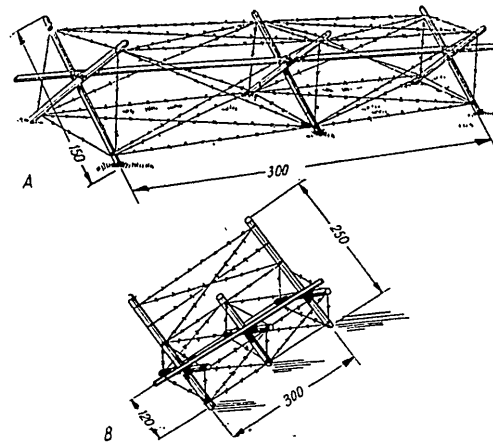
Krawężnik — element nawierzchni drogowej i mostowej ograniczający jezdnię.

***Kraż celulooidowy** — p. Przenośnik artyleryjski.

Kraż duży — kraż przeznaczony do zbiórki samolotów w grupy, zmian ugrupowania, rozpuszczenia grup do lądowania i dla oblotu samolotów.

Kraż lotów mały — kraż przeznaczony do szkolenia w wykonywaniu startu, zajścia i obliczenia do lądowania

oraz do odejścia od lotniska i przelotu na lotnisko pojedynczych samolotów, a także do wyczekiwania swej kolejności lądowania.

Rys. 23. Koziol kolczasty

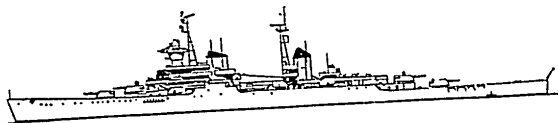
Krażownik — okręt bojowy przeznaczony do walki z jednostkami floty nieprzyjaciela, paraliżowania jego morskich linii komunikacyjnych oraz wykonywania zadań w akwenach oddalonych od baz (rys. 24 i 25). K. dzieli się na: ciężkie, lekkie i pomocnicze.

Krażownik ciężki — okręt bojowy o wyporności od 15 000 do 27 000 ton i więcej oraz szybkości do 35 węzłów; uzbrojenie 6—9 dział kalibru 152—305 mm, 6—12 dział 75—102 mm oraz do 50 dział przeciwlotniczych małego kalibru.

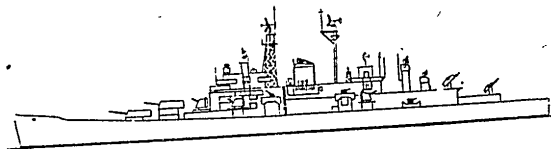
Krażownik lekki — okręt bojowy o wyporności 4 000 — 15 000 ton i szybkości do 40 węzłów; uzbrojenie 6—12 dział

kalibru 120—152 mm, 4—8 dział 75—120 mm oraz do 40 dział przeciwlotniczych małego kalibru.

Krażownik pomocniczy — średni lub duży okręt przebudowany na czas wojny ze statku handlowego. Wykorzystany do zabezpieczania działań desantów morskich, ochrony konwojów i paraliżowania komunikacji morskiej przeciwnika.

Rys. 24. Krażownik (ZSRR)

Rys. 25. Krażownik (USA)

Krótki odpoczynek — p. Odpoczynek krótki.

Krycie — równanie w szykach zwartych w głąb, tj. w rzędzie. Żołnierze stojący w szyku poprawiają krycie samorzutnie w czasie pozostawania w postawie swobodnej.

Kryptonim — umówiona nazwa stacji telefonicznej, telegraficznej, radiostacji lub jednostki, używana podczas korespondowania dla zamaskowania ich właściwej nazwy.

Krzywa bezpieczeństwa (krzywa zasięgu działa) — krzywa nazywana „parabolą bezpieczeństwa“ (parabolą zasięgu działa), ponieważ cel leżący poza tą krzywą nie może być bezpośrednio trafiony przez pocisk. Powstaje ona w następujący sposób. W czasie strzelania w próżni z jednego

działa i przy zachowaniu jednakowej szybkości początkowej, lecz przy różnych kątach rzutu (od 0°—90°) tworzy się wiązka torów nazywana zespołem torów. Wszystkie torы takiego zespołu mieszczą się w obszarze określonej strefy, której granicą jest krzywa o kształcie paraboli. Krzywa ta jest właśnie K. b.

Krzywomierz — przyrząd do mierzenia linii krzywych na mapie.

Książeczka wojskowa — wojskowy dokument osobisty, określający stosunek do służby wojskowej posiadacza książeczki. W okresie odbywania czynnej służby wojskowej K. w. jest dokumentem tożsamości posiadacza.

Książka ewidencyjna — dokument szeregowca i podoficera służby zasadniczej, zawierający szczegółowe dane ewidencyjne i dane dotyczące przebiegu służby wojskowej.

Kulochwyty — urządzenie zbudowane za ostatnią linią stanowisk tarcz na strzelnicy, którego przeznaczeniem jest zatrzymanie pocisków wystrzelonych w kierunku tarczy.

Kurs — kąt zawarty między południkiem, tj. linią wskazującą kierunek północ — południe a linią symetrii okrętu, mierzony zgodnie z ruchem wskazówek zegara. K. liczony od południka geograficznego nazywa się rzeczywistym, od południka magnetycznego — magnetycznym i od kompasowego — kompasowym. W ogólniejszym znaczeniu — kierunek, w jakim porusza się okręt.

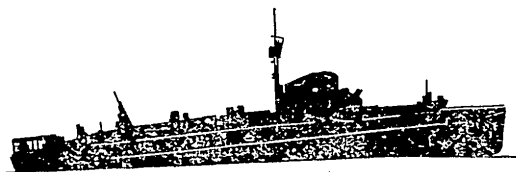
Kurs oderwania — kurs, jakim okręt po zakończeniu stawiania zasłony dymnej odrywa się od nieprzyjaciela pod osłoną postawionej zasłony.

Kurs samolotu — kąt zawarty między północnym kierunkiem południka i podłużną osią samolotu. Mierzy się go od północnego kierunku południka w kierunku zgodnym z ruchem wskazówek zegara od 0° do 360°. K. s. może być: geograficzny, magnetyczny i busoli w zależności od nazwy południka, względem którego mierzy się kurs.

Kuter — mały okręt bojowy z grupy okrętów specjalnego przeznaczenia lub pomocniczy, używany do wykonywania

specjalnych działań bojowych, łączności między okrętami, łączności okrętów z brzegiem i do służby w porcie.

Kuter torpedowy — mały okręt bojowy przeznaczony do torpedowania okrętów i statków nieprzyjaciela, do wysadzania grup dywersyjnych, stawiania zasłon dymnych itp. Wyporność do 100 ton, szybkość do 60 węzłów. Uzbrojenie 2—4 wyrzutnie torpedowe, małokalibrowe działka plot. i wkm (rys. 26).

Rys. 26. Kuter torpedowy

Kuter tralowy — niewielka jednostka przeznaczona do trawienia min na niedużej głębokości w pobliżu własnej bazy.

Kwas chlorosulfonowy — środek dymotwórczy. Używa się go do przygotowywania ciekłych mieszanek dymotwórczych.

Kwas pruski (cyjanowodor) — nietrwały środek trujący o działaniu ogólnotrującym.

Kwatermistrzowska składnica meldunkowa (KSM) — p. Składnica meldunkowa kwatermistrzowska.

Kwatermistrzowski rzut dowodzenia — p. Rzut dowodzenia kwatermistrzowski.

Kwatermistrzowski węzeł łączności (KWŁ) — p. Węzeł łączności kwatermistrzowski.

Kwatermistrzowskie ćwiczenie na mapach — p. Ćwiczenie na mapach kwatermistrzowskie.

Kwaterobiwak — mieszany sposób rozmieszczenia wojsk na postoju (odpoczynku), polegający na tym, że część wojsk rozmieszcza się w osiedlu, część zaś na biwaku.

L

Laboratorium chemiczne na samochodzie AL — laboratorium przeznaczone do wykonywania analiz środków trujących. Zmontowane jest na samochodzie.

Laboratorium chemiczne polowe PCHL — laboratorium przeznaczone do pobierania próbek środków trujących i ciał promieniotwórczych, wykrywania środków trujących, pobierania próbek dymów lub par środków trujących i powietrza oraz ich analizy.

Łądowanie — ruch samolotu od wysokości 25 m aż do całkowitego zatrzymania się po zakończeniu dobiegu. Na L. składa się szybowanie z wysokości 25 m, wyrównanie, wytrzymanie, przyziemienie i dobieg.

Łądowisko — teren pozwalający na start i lądowanie samolotów słabosilnikowych i transportowych, a w razie możliwości i innych.

Legenda — objaśnienie znaków i skrótów użytych na mapach, szkicach i wykresach oraz opisy, których nie można przedstawić graficznie.

Lej — zagłębienie w ziemi utworzone przez wybuch pocisku artyleryjskiego, miny, bomby lotniczej lub wybuch ładunków materiału wybuchowego.

Lekko ranny — p. Ranny lekko.

Linia celowania — linia prosta przechodząca od oka strzelca przez środek szczyrbiny i wierzchołek muszki do punktu celowania (rys. 18).

Linia celownicza — linia prosta łącząca środek szczyrbiny z wierzchołkiem muszki.

Linia czat — przedni skraj obrony ubezpieczenia postoju znajdujący się w odległości 4—6 km od odpoczywających wojsk; powinna przebiegać wzdłuż rubieży dogodnej do obrony, osłoniętej zaporami i zapewniającej dobre warunki obserwacji w kierunku nieprzyjaciela.

Linia czuwania — linia utworzona przez stanowiska placówek i czujek.

Linia demarkacyjna — linia wyznaczona przy zawieraniu zawieszenia broni, której przez cały czas jego trwania oddziały stron walczących nie mają prawa przekraczać.

Linia drogi (lotu) — rzut drogi powietrznej samolotu na powierzchni ziemi.

Linia grzbietowa — linia łącząca najwyżej położone punkty na grzbiecie, będąca linią podziału opadających wód.

Linia kursu — przecięcie się płaszczyzny wzdłużnej symetrii okrętu z płaszczyzną horyzontu obserwatora.

Linia lądowania — odpowiednio przygotowany odcinek przeciwległego brzegu rzeki na batalionowym punkcie przeprawy desantowej, przeznaczony do wylądowania kolejnych fal przepływających się wojsk ze środków desantowych.

Linia min — miny ustawione przez jeden lub kilka okrętów w jednym kierunku, w postaci równoległych linii zagrodowych.

Linia namiaru (azymutu) — linia powstała z przecięcia się pionowej płaszczyzny, przechodzącej przez miejsce obserwatora i przedmiot namierzony z płaszczyzną horyzontu obserwatora.

Linia obserwacji — linia łącząca punkt obserwacyjny z punktem wstrzeliwania.

Linia odbicia — odpowiednio przygotowany odcinek własnego brzegu rzeki na batalionowym punkcie przeprawy desantowej, gdzie załadowuje się kolejne przepływające się fale wojska na środki desantowe.

Linia położenia rozprysku — linia łącząca punkt początkowy toru pocisku z punktem rozprysku.

Linia powietrzna — zatwierdzona stała trasa regularnych lotów samolotów transportowych między dwoma lub więcej punktami, z wyznaczonymi lotniskami zapasowymi i koniecznymi urządzeniami naziemnymi dla lotów i transportu powietrznego.

Linia pozycyjna — linia przecinająca dwa charaktery-

styczne punkty, nad którą w danej chwili znajduje się samolot.

Linia radiopelengu — linia pozycyjna otrzymana za pomocą środków radionawigacyjnych.

Linia rozgraniczenia — określona w terenie lub na mapie granica między oddziałami (związkami), rozdzielająca ich odcinki, rejony lub pasy działań.

Linia równych azymutów — linia na powierzchni ziemi, nad którą obserwator będzie otrzymywał przy pomiarach jednokowe pelengi danej radiostacji.

Linia rzutu — prosta, przedstawiająca przedłużenie osi przewodu lufy w momencie strzału (rys. 18).

Linia stałego kąta drogi — p. Loksodroma.

Linia startu i lądowania — linia przechodząca przez znak „T”, ograniczniki i chorągiewki umieszczone co 100 m w kierunku rozbiegu (dobiegu). Długość jej zależy od typu samolotów wykonujących loty.

Linia strzału — prosta przedstawiająca przedłużenie osi przewodu lufy przed strzałem (rys. 21.).

Linia ściekowa — linia łącząca najniższe położone punkty dna doliny.

Linia upadku — styczna do toru pocisku wykreślona w punkcie upadku (rys. 18).

Linia wodna ładunkowa — linia wodna zgodna z powierzchnią wody przy pełnym załadunku okrętu.

Linia wyjściowa — linia wyznaczona na punktach przepraw desantowych i promowych w celu regulowania punktualnego oraz zorganizowanego wychodzenia kolejnych przepływających się fal wojska do miejsca załadowania na środki desantowe i promy. L. w. wybiera się w takiej odległości, aby czas przejścia z niej do linii odbicia nie przekraczał czasu potrzebnego na powrót środków transportowych z przeciwległego brzegu.

Linia wyrównania — linia w terenie określona przez dowódcę organizującego marsz w celu łatwiejszego dowodzenia pododdziałami (oddziałami). Linie te wyznacza się na cały

okres marszu, a maszerujące wojska powinny je przekraczać czołem swych kolumn w wyznaczonym czasie.

Linia szyku — linia łącząca jednakowe punkty poszczególnych okrętów w szyku, np. dzioby okrętów.

Linia transportowa — linia kolejowa, na której zgodnie z planem odbywa się masowy przewóz wojska. Obejmuje kilka lub kilkanaście odcinków kolejowych.

Linia zagrodowa — pewna ilość min ustawionych w prostej linii o długości ponad 5 kabli, z odpowiednimi odstępami między minami.

Linia zenit — linia pionowa przechodząca przez działo.

Linijka dowódcy — linijka — szablon znaków taktycznych. Służy do rysowania sytuacji na mapie lub szkicu.

Locja — 1) dział wiedzy morskiej zajmujący się opisem mórz, oceanów i wybrzeży oraz ich oznakowaniem nawigacyjnym z punktu widzenia bezpieczeństwa żeglugi w różnych warunkach pogody i w różnych porach roku; 2) wielotomowe wydawnictwo zawierające opisy oceanów, mórz oraz otaczających je brzegów na całej kuli ziemskiej z punktu widzenia nawigacji, a więc stałych i płynących orientacyjnych znaków nawigacyjnych, głębokości, prądów, lokalnych przepięsów portowych itp.

Lodolamacz — statek specjalnej konstrukcji przeznaczony do łamania pokrywy lodowej.

Log — przyrząd nawigacyjny do mierzenia drogi przebytej przez okręt lub jego szybkości w stosunku do otaczającej okręt wody.

Loksodroma — linia spiralna na powierzchni ziemi przecinająca południki pod stałym niezmiennym kątem. Loksodroma nie jest najkrótszą odległością między dwoma punktami na powierzchni ziemi, ponieważ nie jest łukiem wielkiego koła, ma jednak tę ważną dla nawigacji dogodność, że nie wymaga ciągłej zmiany kąta drogi w czasie lotu.

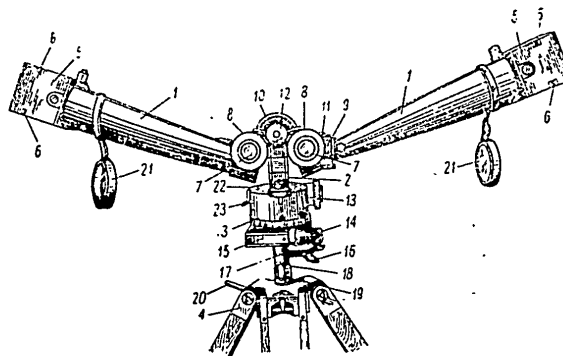
Lont prochowy — słabo sprasowany rdzeń z prochu dymnego w oplocie i w powłoce wodoodpornej. Używany do spowodowania wybuchu spłonek pobudzających i ładunków

prochu dymnego. Pali się w powietrzu i w wodzie z szybkością 1 cm/sek.

Lont wybuchowy — sprasowany rdzeń z kruszącego materiału wybuchowego w oplocie i w powłoce wodoodpornej. Służy do jednoczesnego wysadzania wielu ładunków. Wybu-cha z szybkością około 6500 m/sek.

Loran — system określania pozycji okrętu (samolotu) za pomocą pomiarów różnicy czasu sygnałów radiowych.

Lorneta nożycowa — przyrząd optyczno-mierniczy używany w artylerii. Służy do prowadzenia obserwacji wybuchów, rozpoznawania celów i do szczegółowego studiowania terenu. Umożliwia mierzenie kątów pionowych i poziomych (rys. 27).

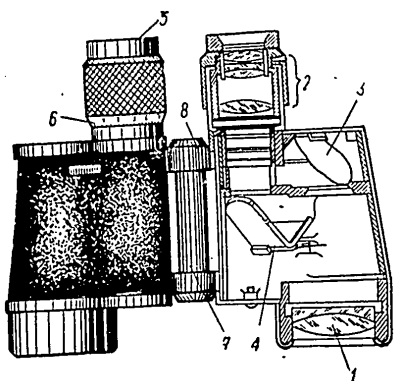

Rys. 27. Lorneta nożycowa AST:

1 — lunety, 2 — obsada lornety, 3 — kątomierz, 4 — trójnóg, 5 — gumowa głowica, 6 — występy do pałaka nasadki, 7 — okulary, 8 — gumowe ochraniające oczne, 9 — mechanizm kątów położenia, 10 — pokrętka ochraniające oczne, 11 — występ do umocowania latarki przyrządu oświetlającego, 12 — skala rozstawienia okularów, 13 — pokrętka bębna odchylenia, 14 — pokrętka ślimaka nastawczego, 15 — tabliczka celownicza, 16 — pokrętka zaciskowa, 17 — tulejka zaciskowa, 18 — czop lodowa, 19 — śruba zaciskowa, 20 — górny zacisk trójnożny, 21 — degłowicy trójnożny, 22 — wpust, 23 — poziomiczka okrągła, 24 — wyłącznik ślimaka odchylenia.

Lorneta (luneta) przeciwlotnicza — przyrząd optyczno-mierniczy używany w artylerii przeciwlotniczej. Służy do prowadzenia obserwacji rozprysków, rozpoznawania celów; umożliwia mierzenie kątów pionowych i poziomych.

Lornetka polowa 6x30 — przyrząd optyczno-mierniczy służący do dokładnego obserwowania terenu, rozpoznawania celu, do prowadzenia obserwacji podczas strzelania oraz mierzenia kątów (rys. 28).

Rys. 28. Lornetka polowa (6x30):
1 — obiektyw, 2 — okular, 3 i 4 — pryzmaty,
5 — muszla, 6 — pierścień dioptryjny, 7 — osł
przegubu, 8 tarczka górna ze skala.

Lot — ruch samolotu w powietrzu.

Lot bojowy — lot w celu wykonania zadania bojowego.

Lot dzienny — lot wykonywany w daytime porze doby w czasie od wschodu do zachodu słońca.

Lot grupowy — lot wykonywany w składzie dwóch i więcej samolotów, lecących w ogólnym ugrupowaniu (ugrupowaniu bojowym) pod dowództwem jednego dowódcy.

102:

Lot kontrolny — lot szkolny wykonywany z kontrolującym dowódcą (przełożonym) lub instruktorem w celu sprawdzenia poziomu wyszkolenia ucznia.

Lot koszący — lot wykonywany na wysokości do 100 m.

Lot lotniskowy — lot wykonywany w granicach rejonu lotniska i w strefach jego pilotażu — lotów grupowych, koszących lotów według przyrządów, strzelań powietrznych i innych — w odległości od lotniska nie większej niż 70 km.

Lot mieszany — lot wykonywany częściowo w daytime i częściowo w nocnej porze doby.

Lot na dużej wysokości — lot wykonywany na wysokości od 7000 do 12000 m.

Lot na małej wysokości — lot wykonywany na wysokości od 100 do 1000 m.

Lot na plecach (figura wyższego pilotażu) — lot samolotu wykonywany w odwróconym położeniu (na plecach).

Lot na średniej wysokości — lot wykonywany na wysokości od 1000 do 7000 m.

Lot nocny — lot wykonywany w nocy od nastania zmroku do świtu.

Lot nurkowy — lot samolotu po stromym torze nachylnym względem poziomu pod kątem większym od 30°.

Lot pokazowy — lot szkolny z instruktorem (dowódcą), mający na celu zaznajomienie ucznia z techniką pilotowania i nawigowania samolotu.

Lot po kręgu — lot nad lotniskiem po ustalonej trasie w celu opanowania startu, zejścia i obliczenia do lądowania, samego lądowania oraz odejścia i powrotu na lotnisko. Loty te wykonuje się w zasadzie na wysokości 300—500 m.

Lot pozalotniskowy — lot poza granicami rejonu lotniska, lecz z lądowaniem na lotnisku startu (macierzystym).

Lot poziomy — prostolinijny ruch jednostajny samolotu z zachowaniem stałej wysokości.

Lot rejsowy — przelot samolotów wzdłuż ustalonej linii powietrznej.

103

Lot specjalny — lot nie zaliczany do zasadniczych rodzajów lotów danego oddziału lotniczego (związku taktycznego), wykonywany dorywczo (loty w celach doświadczalnych i dla sprawdzenia sprzętu lotniczego, dla przewiezienia stanu osobowego, przetransportowania ładunków itp.).

Lot stratosferyczny — lot na wysokości 12 000 m i wyżej

Lot szkolno-bojowy — lot wykonywany w celu szkolenia i treningu personelu latającego w warunkach bojowych.

Lot szkolny — lot mający na celu szkolenie i doskonalenie personelu latającego w technice pilotowania i nawigowania. Do L. s. zalicza się. loty pokazowe, uczniowskie, kontrolne i treningowe.

Lot treningowy — lot szkolny w etatowym składzie załogi, wykonywany w celu treningu oraz doskonalenia techniki pilotowania i nawigowania.

Lot uczniowski — lot szkolny z instruktorem (dowódcą), wykonywany w celach szkoleniowych.

Lot według przyrządów — lot wykonywany w warunkach, gdy położenie przestrzenne samolotu i jego przemieszczanie się względem ziemi określa się na podstawie wskazań przyrządów.

Lot wzrokowy — lot wykonywany w warunkach, gdy położenie przestrzenne samolotu i jego przemieszczanie względem ziemi określa się na podstawie wzrokowej obserwacji naturalnego horyzontu i obiektów orientacyjnych na powierzchni ziemi (wody).

Lot w zwykłych warunkach atmosferycznych — lot wykonywany w warunkach dobrej widoczności ziemi i naturalnego horyzontu. Do lotów tych zalicza się loty dzienne i nocne, wykonywane w określonych dla danego typu samolotu warunkach atmosferycznych.

Lotnictwo — rodzaj sił zbrojnych posiadający na wyposażeniu samoloty o silnym uzbrojeniu (bombardierskim, strzeleckim i innym), o dużej prędkości i zasięgu lotu oraz zdolności do stosowania szerokiego manewru. L. jest potężnym środkiem niszczenia nieprzyjaciela na ziemi, w powietrzu

i na morzu. Głównym zadaniem jest bezpośrednie wsparcie i zabezpieczenie wojsk naziemnych oraz marynarki wojennej w walce i w czasie operacji. Oprócz tego L. może wykonywać samodzielnie zadania burzenia i niszczenia obiektów na głębokim zapleczu nieprzyjaciela w celu osłabienia jego potencjału ekonomicznego i wojennego. L. dzieli się na Frontowe, o dalekim zasięgu, marynarki wojennej, obrony przeciwlotniczej obszaru kraju i transportowo-desantowe. Odpowiednio do swego przeznaczenia dzieli się na bombowe, szturmowe, myśliwskie, minowo-torpedowe, specjalne (rozpoznawcze, łącznikowe) i sanitarne.

Lotnictwo artyleryjskie — lotnictwo współpracujące z artylerią i przeznaczone do wykonywania zadań na korzyść artylerii. Używane jest do rozpoznawania celów naziemnych znajdujących się poza zasięgiem widoczności z artyleryjskich punktów obserwacyjnych oraz do poprawiania ognia artylerii.

Lotnictwo bezpilotowe — statki powietrzne lub pociski uskrzydłone bez załogi, sterowane automatycznie lub na odległość.

Lotnictwo bombowe — jeden z podstawowych rodzajów lotnictwa bojowego przeznaczony do wykonywania uderzeń bombowych (bombardowania) na obiekty lądowe i morskie nieprzyjaciela. L. b. jest podstawową siłą uderzeniową lotnictwa bojowego.

Lotnictwo dalekiego zasięgu — lotnictwo przeznaczone do działań samodzielnych w zakresie wykonywania zmasowanych uderzeń na obiekty wojskowe i przemysłowe na tyłach nieprzyjaciela. W poszczególnych wypadkach można go użyć na polu walki do wykonania uderzeń na wojska nieprzyjaciela oraz jego umocnienia na głębokości operacyjnej.

Lotnictwo Frontowe — lotnictwo przeznaczone do wspólnych działań z wojskami lądowymi, marynarką wojenną, wojskami powietrzno-desantowymi oraz do wykonywania działań samodzielnych.

• **Lotnictwo korygująco-rozpoznawcze** — p. Lotnictwo artyleryjskie.

Lotnictwo łącznikowe — lotnictwo przeznaczone do zabezpieczenia łączności dowodzenia i łączności współdziałania.

Lotnictwo marynarki wojennej — lotnictwo przeznaczone do przeprowadzania wspólnych działań bojowych z marynarką wojenną i wykonywania zadań samodzielnych. Może ono wykonywać silne uderzenia torpedowo-bombowe na okręty nieprzyjaciela na morzu i w bazach, prowadzić walkę na szlakach komunikacyjnych morskich, niszczyć obiekty przybrzeżne, stawiać drobne zagrody minowe oraz osłaniać bazy marynarki i okręty działające na morzu. W niektórych wypadkach L. m. w. można użyć do pomocy wojskom lądowym działającym na kierunkach nadmorskich oraz do zabezpieczenia wysadzania desantów morskich i powietrznych.

Lotnictwo minowo-torpedowe — lotnictwo przeznaczone do niszczenia okrętów nieprzyjaciela na morzu i w bazach, do walki na morskich szlakach komunikacyjnych i do stawiania zagród minowych.

Lotnictwo myśliwskie — lotnictwo będące głównym środkiem walki o panowanie w powietrzu. Przeznaczone jest ono do osłony wojsk, obiektów wojskowych i ważnych ośrodków polityczno-ekonomicznych od uderzeń z powietrza oraz do zabezpieczenia działań bojowych innych rodzajów lotnictwa. L. m. można używać do zwalczania celów naziemnych i do prowadzenia rozpoznania, co jednak nie może wpływać ujemnie na wykonanie zasadniczego zadania.

Lotnictwo obrony przeciwlotniczej obszaru kraju — lotnictwo przeznaczone do osłony ważnych obiektów na tyłach frontu i na własnym terytorium. Zadania swoje wykonuje samodzielnie i we współdziałaniu z lotnictwem Frontowym, myśliwskim i marynarki wojennej, z wojskami naziemnymi oraz z artylerią przeciwlotniczą.

Lotnictwo rozpoznawcze — lotnictwo przeznaczone do prowadzenia rozpoznania strategicznego, operacyjnego i taktycznego oraz do obserwacji pola walki. Rozpoznanie przepro-

wadza się wzrokowo, przez fotografowanie i za pomocą środków radiotechnicznych na korzyść wojsk naziemnych, marynarki wojennej i własnego dowództwa.

Lotnictwo sanitarne — lotnictwo przeznaczone do ewakuacji rannych i chorych potrzebujących natychmiastowej specjalizowanej pomocy medycznej. Można go użyć do przewożenia personelu medycznego, lekarstw i niezbędnych urządzeń szpitalnych.

Lotnictwo szturmowe — lotnictwo przeznaczone do bezpośredniego wsparcia wojsk naziemnych na polu walki. Zwalcza ono siłę żywą, środki ogniowe i sprzęt techniczny nieprzyjaciela, organy dowodzenia i łączności, transporty kolejowe, samochodowe, wodne i powietrzne, samoloty na lotniskach, okręty i statki transportowe floty morskiej i rzecznej oraz prowadzi rozpoznanie powietrzne dla dowództw lotniczych i wojsk naziemnych.

Lotnictwo transportowe — rodzaj lotnictwa, którego głównym zadaniem jest transport powietrzny siły żywej, sprzętu lub materiałów.

Lotnictwo transportowo-desantowe — lotnictwo przeznaczone do wyrzucania (wysadzania) desantów powietrznych i przewozu wojsk. Lotnictwa tego rodzaju używa się również do dostarczania wojskom desantowym uzbrojenia, amunicji, paliwa, żywności i innych środków niezbędnych do użycia wojsk i prowadzenia walki.

Lotnicza bomba chemiczna — p. Bomba chemiczna lotnicza.

Lotnicza służba meteorologiczna — p. Służba meteorologiczna lotnicza.

Lotnicze przygotowanie natarcia wstępne — polega na działaniu małych grup samolotów na szerokim froncie w dzień i w nocy, mające na celu niszczenie i nękanie siły żywej nieprzyjaciela, burzenie umocnień nieprzyjaciela, niszczenie artylerii, czołgów, stacji radiolokacyjnych i innego bojowego sprzętu technicznego, wzbranianie przegrupowania wojsk, dezorganizowanie dowodzenia i zaopatrywania, burzenie mo-

stów, przepraw oraz niszczenie lotnictwa nieprzyjaciela na lotniskach i w powietrzu. Wstępne lotnicze przygotowanie natarcia na rejon umocniony oraz na silnie rozbudowaną z góry przygotowaną obronę rozpoczyna się na długo przed natarciem, w okresie przygotowania przelotów.

Lotnicze przyrządy wylęwece — p. Przyrządy wylęwece lotnicze.

Lotniczy karabin maszynowy — p. Karabin maszynowy lotniczy.

Lotnisko — specjalnie przygotowany i wyposażony teren umożliwiający start, lądowanie, rozmieszczenie i obsługiwanie samolotów oraz stacjonowanie oddziałów lotniczych. L. dzieli się według przeznaczenia na wojskowe, szkolne, rejsowe i o specjalnym przeznaczeniu; według wyposażenia i wymiarów na lotniska stałe i polowe oraz lądowiska.

Lotnisko I klasy — lotnisko stałe mające pas startowy długości co najmniej 2500 m, umożliwiające start i lądowanie samolotom wszystkich typów w zwykłych i trudnych warunkach meteorologicznych.

Lotnisko II klasy — lotnisko stałe lub polowe, mające pas startowy długości 1800—2000 m. Może być wyposażone w urządzenia do wykonywania zająć i lądowania według przyrządów w trudnych warunkach meteorologicznych.

Lotnisko III klasy — lotnisko stałe lub polowe, mające pas startowy długości co najmniej 1200 m.

Lotnisko operacyjne — lotnisko wojskowe, z którego oddziały lotnicze (związki taktyczne) prowadzą działania bojowe. L. o. mogą być czynne i zapasowe.

Lotnisko podstawowe — lotnisko, przy którym znajduje się dowództwo i organa jednostki lotniczej.

Lotnisko polowe — lotnisko do tymczasowego stacjonowania oddziałów lotniczych, mające przygotowane pole startowe i tymczasowe zabudowania lotniskowe. L. p. mogą być wyposażone w ruchome urządzenia do wykonywania zająć i lądowania według przyrządów, pasy startowe oraz miejsca postojów samolotów ze sztuczną nawierzchnią.

Lotnisko pozorne — teren, któremu nadano cechy czynnego i rzeczywistego lotniska.

Lotnisko rejsowe — lotnisko położone w pasie linii powietrznej, przeznaczone do zabezpieczenia przelotów grup lub pojedynczych samolotów.

Lotnisko o specjalnym przeznaczeniu — lotnisko do przeprowadzania przez instytucje naukowo-badawcze i naukowo-doświadczalne prób samolotów, silników, uzbrojenia oraz sprzętu.

Lotnisko stałe — lotnisko przeznaczone do długiego stacjonowania oddziałów lotniczych, mające z zasady stałe zabudowania i stałe urządzenia do wykonywania zająć i lądowania według przyrządów, pas startowy, drogi do kołowania oraz miejsca postojów ze sztuczną nawierzchnią.

Lotnisko szkolne — lotnisko, na którym stacjonują i szkolą się pododdziały wojskowych szkół lotniczych.

Lotnisko wojskowe — lotnisko, na którym stacjonują i prowadzą szkolenie bojowe liniowe oddziały lotnicze (związki taktyczne).

Lotnisko wysunięte — lotnisko położone w pobliżu linii frontu, na którym znajduje się część personelu technicznego i pomocniczego jednostki oraz część zaopatrzenia materiałowego; L. w. urządzone jest w celu wydłużenia promienia działań samolotów.

Lotnisko zaopatrywania materiałowego — lotnisko przeznaczone do organizacji zaopatrywania wojsk drogą powietrzną. Znajduje się na nim określona ilość środków materiałowych odpowiednio przygotowanych do transportu lotniczego.

Lotnisko zapasowe — lotnisko wyznaczone na wypadek, gdy lądowanie samolotów na lotnisku podstawowym nie jest wskazane (lub niemożliwe) z przyczyn taktycznych, meteorologicznych lub technicznych.

Lotniskowiec — jednostka należąca do grupy okrętów specjalnych służąca do przewożenia większej ilości samolotów przeznaczonych do wspierania działań marynarki wojennej

na otwartych oceanach, z dala od własnych baz, oraz do ochrony jej przed atakami lotnictwa nieprzyjaciela. Według przeznaczenia i sposobu wykonywania zadań L. dzieli się na L. floty i L. eskortowe, według zaś konstrukcji i rozmiarów (wyporność) — na L. ciężkie i lekkie.

Lotnikowiec eskortowy — średni lub duży okręt przewożący samoloty, mający stosunkowo niedużą prędkość, małą zwrotność; głównym przeznaczeniem L. e. jest obrona konwojów.

Lotnikowiec floty — okręt o większej wyporności i uzbrojeniu, mieszczący na pokładzie do 137 samolotów. Start i lądowanie na L. f. są prawie niezależne od stanu pogody i morza.

Lotność środka trującego — własność fizyczna środka trującego, określająca maksymalną prężność jego par przy danej temperaturze powietrza.

Lużyt — trwały środek trujący z grupy środków trujących o działaniu pęczącym.

Luneta — przyrząd optyczny do obserwowania (jednym okiem) odległych przedmiotów, zwiększający ich kąt widzenia.

Luzak — żołnierz obsługujący konie wierzchowe.

Luzowanie — czynność polegająca na zmianie (przegrupowaniu) wojsk walczących przez wojska wprowadzone do walki.

L

Lacha minowa — nieduża ilość min ustawionych w jeden lub kilka rzędów przeważnie w wąskich przejściach i na torach wodnych o długości nie większej niż 5 kabli.

Ładowanie rozdzielne — sposób ładowania, gdy pocisk i ładunek przed załadowaniem nie są ze sobą połączone. Do lufy wkłada się najpierw pocisk, a potem ładunek miotający.

Ładowanie zespólone — ładowanie stosowane w czołgach

i działach pancernych średnich, działach przeciwpancernych, przeciwlotniczych i w szybkostrzelnej broni palnej.

Ładunek kruszący (pocisku) — rodzaj i ilość materiału wybuchowego kruszącego, znajdującego się w pocisku, który ma na celu niszczenie obiektów i siły żywej.

Ładunek kumulacyjny — ładunek, którego kształt zapewnia działanie wybuchu w określonym kierunku, przez co zwiększa skutek działania.

Ładunek materiału wybuchowego — określona ilość materiału wybuchowego przygotowana do wysadzenia. Kształt i wielkość ładunku określa się na podstawie potrzeb i sposobu niszczenia danego obiektu.

Ładunek miotający — rodzaj i ilość prochu w łusce, woreczku lub innym urządzeniu; ma za zadanie nadać pociskowi odpowiednią szybkość.

Ładunkowa linia wodna — p. Linia wodna ładunkowa.

Ławica — niewielka mielizna na wodzie łącząca się z brzegiem lub oddzielona od niego.

Łącznik — żołnierz wyznaczony do przekazywania ustnych lub pisemnych rozkazów i meldunków.

Łączność — porozumiewanie się ludzi lub oddziałów między sobą za pomocą różnych środków.

Łączność dalekosiężna — porozumiewanie się ludzi lub oddziałów między sobą na znacznej odległości.

Łączność dowodzenia — system łączności umożliwiający dowodzenie wojskami.

Łączność na kierunku przewodowym — łączność między dowódcą (sztabem) przełożonym i jednym z dowódców podwładnych lub współdziałających, realizowana za pomocą linii przewodowej łączącej bezpośrednio punkty dowodzenia lub poprzez system łączności tych dowódców.

Łączność na kierunku radioliniowym — łączność pomiędzy dowódcami (sztabami) przełożonym i podwładnym lub dowódcami (sztabami) związków współdziałających, realizowana za pomocą stacji radioliniowych rozwiniętych bezpośrednio między nimi.

Łączność na kierunku radiowym — łączność pomiędzy dowódcami (sztabami) przełożonym i podwładnym lub pomiędzy dwoma dowódcami (sztabami) współdziałającymi, realizowana za pomocą radiostacji wydzielonych i pracujących na ustalonych danych radiowych.

Łączność na osi przewodowej — łączność pomiędzy dowódcą (sztabem) związku przełożonego a dowódcami (sztabami) związków (oddziałów) podległych lub współdziałających na kierunku przesunięć własnego sztabu; organizuje się ją w związkach operacyjnych.

Łączność na osi radiolinijowej — łączność pomiędzy dowódcą (sztabem) związku przełożonego a dowódcami (sztabami) związków (oddziałów) podległych lub współdziałających za pomocą stacji radiolinijowych, rozwiniętych na kierunku przesunięć sztabu własnego związku.

Łączność powiadamiania — system łączności umożliwiający szybkie i sprawne powiadamianie wojsk.

Łączność ruchomymi środkami łączności na kierunku — sposób organizacji łączności środkami ruchomymi, przy którym dokumenty bojowe i pakiety służbowe ze sztabu związku (oddziału) dostarczane są bezpośrednio do jednego ze sztabów podległych lub współdziałających związków (oddziałów, pododdziałów) na oddzielnym dla danego sztabu kierunku posuwania się ruchomych środków łączności.

Łączność ruchomymi środkami łączności na osi — sposób organizacji łączności środkami ruchomymi, przy którym dokumenty bojowe i pakiety służbowe ze sztabu związku (oddziału) dostarczane są do zapasowej składnicy meldunkowej, skąd kieruje się je do sztabów podległych i współdziałających związków (oddziałów, pododdziałów).

Łączność ruchomymi środkami łączności po marszrucie okrężnej — sposób organizacji łączności środkami ruchomymi, przy którym dokumenty bojowe i pakiety służbowe ze sztabu związku (oddziału) dostarczane są do sztabów podległych i współdziałających związków (oddziałów, pododdzia-

łów) kolejno; w zależności od ich rozmieszczenia na kierunku posuwania się ruchomych środków łączności.

Łączność tyłów — system łączności organizowany dla potrzeb tyłów.

Łączność w sieci radiowej — łączność pomiędzy dowódcą (sztabem) przełożonym a kilkoma dowódcami (sztabami) podległymi lub pomiędzy dowódcami (sztabami) współdziałającymi, realizowana za pomocą jednej radiostacji pracującej na wspólnych danych radiowych z radiostacjami dowódców (sztabów) podwładnych lub współdziałających.

Łączność współdziałania — system łączności umożliwiający porozumiewanie się współdziałających wojsk.

***Łódź podwodna** — p. Okręt podwodny.

M

Majak — żołnierz regulujący ruch. Do jego obowiązków należy kierowanie transportów z dróg bocznych na armijną drogę samochodową (na stałe lub na okres przejścia kolumny), kierowanie kolumn na objazdy prowizoryczne oraz informowanie kolumn i pojedynczych pojazdów w wypadku niedokładnego oznaczenia drogi.

„Mała naprzód” — komenda do maszynowni okrętu, oznaczająca określoną liczbę obrotów silnika, a w związku z tym prędkość okrętu, którą należy rozwinąć.

Małokalibrowa artyleria przeciwlotnicza — p. Artyleria przeciwlotnicza małokalibrowa.

Małowymiarowe komory jonizacyjne — p. Komory jonizacyjne małowymiarowe.

Mały krąg lotów — p. Krąg lotów mały.

Manewr — zorganizowany ruch wojsk w celu stworzenia najbardziej dogodnego ugrupowania sił i środków oraz postawienia ich w jak najlepszej sytuacji w stosunku do nieprzyjaciela w celu zadania mu druzgocącego uderzenia oraz wygrania na czasie i przestrzeni. Formami M. są: uderzenie czołowe w celu przełamania, oskrzydlenie i obejście.

Manewr materiałowy — przekazywanie środków materiałowych pomiędzy oddziałami lub związkami nie związanymi ze sobą systemem zaopatrywania, na polecenie dowódcy (szefa) wyższego szczebla.

Manewr ogniem — rozdzielanie, podział, przenoszenie i kolejne ześrodkowywanie ognia wszystkich lub większej części środków ogniowych na ważne cele i elementy ugrupowania bojowego nieprzyjaciela.

Manewr operacyjny — ruch (przegrupowanie) całości lub części wojsk ugrupowania operacyjnego związku operacyjnego, niekiedy z prowadzeniem działań bojowych, który ma na celu utworzenie nowego ugrupowania i postawienie własnych wojsk w korzystnym położeniu w stosunku do nieprzyjaciela dla wykonania zadania na poprzednim lub innym kierunku działań.

Manewr przeciwartyleryjcki (samolotu) — ewolucja samolotu polegająca na zmianie kursu, prędkości i wysokości oraz rozluźnieniu szyku w celu uniknięcia trafień ognia artylerii przeciwlotniczej nieprzyjaciela.

Manewr przeciwlotniczy (samolotu) — ewolucja samolotu w celu uchylenia się od ataków samolotów nieprzyjaciela.

Manewr siłami i środkami łączności — wykorzystanie różnych środków łączności i przegrupowanie sił w zależności od istniejących warunków.

Manewrowanie okrętu — ruch okrętu takim kursem i z taką prędkością, które pozwalają na najskuteczniejsze wykorzystanie jego uzbrojenia z równoczesnym utrudnieniem manewru nieprzyjacielowi.

Manewry — dwustronne taktyczne lub operacyjno-taktyczne ćwiczenia z wojskami. M. są formą szkolenia bojowego wojsk w warunkach polowych zbliżonych do bojowych.

Mapa — graficzne odtworzenie powierzchni ziemi na płaszczyźnie w skali z uwzględnieniem ukształtowania terenu, pokrycia i gleby oraz krzywizny ziemi. Rozróżniamy M.:
— taktyczne w skali 1:25 000, 1:50 000 i 1:100 000;

— operacyjne w skali 1:200 000 i 1:500 000;
— strategiczne w skali 1:1 000 000 i mniejsze.

Mapa anemometryczna — mapa topograficzna, na której za pomocą umówionych znaków naniesione są podstawowe meteorologiczno-chemiczne wnioski z oceny danego terenu.

Mapa dostępności terenu — mapa, na której podaje się dane o drogach, rzeźbie terenu, dane hydrograficzne, o miejscowościach, lasach i zaporach. Na marginesie mapy lub na oddzielnym arkuszu dołączonym do mapy umieszcza się legendę, w której podaje się uzupełniającą charakterystykę terenu, stan gruntu oraz miejsce rozmieszczenia materiałów budowlanych.

Mapa operacyjna — mapa dająca ogólny obraz terenu. Służy do planowania i dowodzenia związkami taktycznymi i operacyjnymi. M. o. mogą być w skali 1:200 000 i 1:500 000.

Mapa 1:200 000 — mapa podająca dokładnie sieć komunikacyjną z uwzględnieniem jej przydatności do ruchu samochodowego, sieć wodną i rzeźbę terenu z podkreśleniem miejsc trudnych dla ruchu wojsk. Służy do planowania przez sztab operacji i przesunięć związków operacyjnych oraz do planowania działań i dowodzenia lotnictwem. Dokładność określania odległości wynosi od 200 do 300 m.

Mapa 1:500 000 — mapa przeznaczona do planowania przesunięć grup armii i Frontów przez ich sztab operacji oraz do planowania działań lotnictwa. Podaje ogólną rzeźbę terenu z zaznaczeniem sieci komunikacyjnej (w miastach i miasteczkach drogi przelotowe), sieć wodną, ważniejsze osiedla oraz zwarte obszary leśne. Dokładność pomiarów odległości wynosi od 500 do 700 m.

Mapa orientacyjna — p. Szkic orientacyjny.

Mapa plastyczna — mapa z uwyppukloną rzeźbą terenu, stosowana w szkoleniu wojska. M. p. sporządza się z tektury, piasku lub gipsu na podstawie mapy warstwowej.

Mapa podkładowa — mapa topograficzna w jednym, a czasem w dwóch lub trzech kolorach o słabym odcieniu. Przeznaczona jest do pracy sztabów przy planowaniu działań oraz

nanoszeniu sytuacji bojowej. Drukuje się ją w skali od 1:25 000 do 1:500 000.

Mapa robocza — mapa prowadzona przez dowódców, szefów sztabów, szefów wydziałów sztabów, dowódców rodzajów wojsk, szefów służb i wszystkich oficerów w zależności od potrzeb. Jest przygotowana do prowadzenia przez nich rozmów kodowanych. Korzysta się z niej podczas opracowywania sprawozdań, meldunków, zarządzeń bojowych oraz w czasie osobistego meldowania położenia lub decyzji szefowi sztabu i wyższemu przełożonym. Wrysowuje się na nią linię frontu (linie rozgraniczenia) oraz tylko te dane o sytuacji, które są danemu oficerowi niezbędne do pracy związanej z zajmowanym stanowiskiem.

Mapa rozpoznawcza — mapa, na której wrysowane są dane o położeniu i charakterze umocnień obronnych, systemie ognia i ewentualnych zamierzeniach nieprzyjaciela.

Mapa sprawozdawcza — mapa, którą prowadzi się w każdym sztabie i przedstawia się na niej cały przebieg działań związku taktycznego (oddziału) po wykonaniu postawionego mu zadania bojowego. W zależności od przeznaczenia M. s. dzielą się na operacyjne, rozpoznawcze, artyleryjskie, inżynieryjne, chemiczne, łączności, kwatermistrzowskie i inne. W batalionie M. s. nie prowadzi się, zamiast niej przechowuje się mapę roboczą dowódcy lub szefa sztabu batalionu.

Mapa strategiczna — mapa obejmująca większe obszary z syntetycznym obrazem terenu, uwydatnieniem głównych linii komunikacyjnych, szaty leśnej i przeszkód terenowych. Służy do planowania operacji i dowodzenia związkami operacyjnymi. Do map strategicznych zalicza się mapy w skali 1:1 000 000 i mniejszej.

Mapa synoptyczna — specjalna mapa pogody, prowadzona na podstawie meldunków i uzupełniana wynikami obserwacji ciągłej na stacji meteorologicznej.

Mapa sytuacji nawigacyjnej — mapa podręczna służąca do informowania i wykonywania nawigatorskich obliczeń podczas przygotowania do lotów oraz do informowania personelu

lotającego o sytuacji nawigacyjnej danego rejonu. Prowadzą ją nawigatorzy związków taktycznych, oddziałów i samodzielnych pododdziałów.

Mapa taktyczna — mapa dostarczająca dowódcom wszystkich szczebli danych terenowych dotyczących pola walki, niezbędnych do przygotowania i prowadzenia działań. M. t. sporządza się w skali 1:25 000, 1:50 000, 1:100 000.

Mapa w skali 1:25 000 — mapa szczegółowa, stanowiąca podstawę do opracowywania wszystkich innych wojskowych map topograficznych i topograficznego przygotowania ognia artylerii.

Mapa w skali 1:50 000 — podstawowa mapa przy wykonywaniu różnych zadań bojowych. Jest ona zazwyczaj fotograficznym dwukrotnym powiększeniem mapy w skali 1:100 000. Dokładność jej pomiaru odległości wynosi około 25—30 m. W braku mapy w skali 1:25 000 służy do przygotowania ognia artylerii.

Mapa w skali 1:100 000 — podstawowa mapa taktyczna dla wszystkich rodzajów wojsk i służb we wszystkich rodzajach i warunkach walki. Służy również do przygotowania operacji.

Mapy specjalne — mapy sporządzone w różnych skalach i w zależności od danych, jakie zawierają, dzielące się na mapy artyleryjskie, wojsk pancernych i zmechanizowanych, geograficzne, zaopatrywania w wodę oraz mapy dla szczególnych potrzeb innych rodzajów wojsk i służb. Należą do nich również mapy podkładowe.

Marsz — zorganizowane posuwanie się wojsk w terenie w określonym celu. Średnia szybkość M. wynosi: dla piechoty w marszu pieszym (niezależnie od pory doby) — 4 km/godz, przy zmniejszonym obciążeniu 5 km/godz; na nartach 4—5 km; dla związków taktycznych (oddziałów) piechoty przewożonych samochodami — w dzień 20—25 km/godz, w nocy 15—20 km/godz; dla związków taktycznych (oddziałów kawalerii) — w dzień 7 km/godz, w nocy 4—5 km/godz; dla związków taktycznych (oddziałów) pancernych i zmecha-

niżowanych — w dzień 20—25 km/godz, w nocy 15 km/godz; dla związków taktycznych (oddziałów) artylerii o ciągu traktorowym — w dzień 12—18 km/godz, w nocy 12 km/godz; oddział cyklistów — 10 km/godz.

Marsz boczny — marsz równoległy do linii frontu.

Marsz czołowy — marsz w kierunku nieprzyjaciela.

Marsz forsowny — marsz, podczas którego przebycie większej odległości w ciągu doby dla piechoty maszerującej pieszo uzyskuje się przez przedłużenie czasu przy zachowaniu normalnego tempa marszu, dla wojsk pancernych i zmechanizowanych oraz wojsk przewożonych samochodami — przez przedłużenie czasu i szybkości marszu. Podczas M. f. wojska przebywają w ciągu doby następujące odległości: piechota — 45 km, piechota przewożona na samochodach — 200 km, wojska pancerne i zmechanizowane — 200 km, artyleria o ciągu traktorowym — 100 km.

Marsz kolumny samochodowej — szyk, w którym samochody w ilości ponad 10 poruszają się jeden za drugim i tworzą oddział lub pododdział. Rozróżnia się kolumny kompanijne, batalionowe, pułkowe i dywizyjne.

Marsz kombinowany — marsz polegający na marszu pieszym i kolejnym podwożeniu wojsk samochodami z ustalonych rubieży do oznaczonego miejsca.

Marsz normalny — marsz, podczas którego wojska przebywają w ciągu doby następujące odległości: piechota — 30 km, piechota przewożona na samochodach — 150 km, artyleria o ciągu traktorowym — 60—80 km.

Marsz odwrotowy — marsz w kierunku od nieprzyjaciela.

Marsz podróżny — marsz z dala od nieprzyjaciela, gdy nie zachodzi konieczność wysyłania ubezpieczenia marszowego.

Marszałek — najwyższy stopień wojskowy nadawany za wyjątkowe zasługi dla obrony państwa.

Marszruta — określona droga posuwania się wojsk.

Marynarka wojenna — część składowa sił zbrojnych państwa przeznaczona do obrony kraju na morzu.

Maska przeciwgazowa — maska przeznaczona do ochrony dróg oddechowych, oczu i twarzy przed środkami trującymi, promieniotwórczymi i bakteryjnymi.

Maski — środki służące do maskowania żołnierzy, bojowego sprzętu technicznego i obiektów. W zależności od przeznaczenia rozróżniamy: M piechoty, moździerzowe, artyleryjskie, czołgowe i samochodowe, uniwersalne i inne; zależnie od sposobu ustawienia M. poziome i pionowe.

Maskowanie — czynności i środki zmierzające do ukrycia własnych wojsk, obiektów i szczegółów terenowych przed rozpoznaniem nieprzyjaciela oraz wprowadzanie nieprzyjaciela w błąd co do posiadanych sił, środków i zamiarów. Rozróżniamy M. taktyczne i operacyjne.

Maskowanie dźwiękowe — techniczne sposoby zmniejszania słyszalności lub zmiany charakteru dźwięku strzału artyleryjskiego, przeszkadzające w prowadzeniu rozpoznania dźwiękowego nieprzyjaciela.

Maskowanie operacyjne — ogół przedsięwzięć wykonywanych w celu ukrycia przed nieprzyjacielem przygotowań do operacji lub wprowadzenia go w błąd co do zamiaru operacji.

Maskowanie radiowe — uniemożliwienie nieprzyjacielowi rozpoznania radiowego przez ograniczenie lub całkowity zakaz pracy środków radiotechnicznych, promieniowanie w ograniczonych sektorach, częściowe ukrycie roboczego zakresu fal środków radiotechnicznych, organizowanie pozornych sieci i kierunków radiowych itp.

Maskująca zasłona dymna — p. Zasłona dymna maskująca.

Matelot — okręt sąsiedni w szyku. Każdy okręt w szyku może mieć przedniego, tylnego, prawego lub lewego M.

Materiał medyczno-sanitarny zabezpieczenia bojowego — materiał medyczno-sanitarny potrzebny do udzielania pomocy medycznej rannym, zwłaszcza w rejonie oddziałów i związków taktycznych, wydawany w ilości zależnej od przewidywanych strat sanitarnych.

Materiały wybuchowe (MW) — substancje chemiczne, zdolne pod wpływem czynników zewnętrznych do bardzo szybkich przemian chemicznych (na gazy lub inne produkty), którym towarzyszy wydzielanie się ciepła i powstawanie dużych ilości silnie nagranych gazów niezbędnych do wykonania pracy. Proces ten nazywa się wybuchem. Działanie wybuchu polega na miotaniu lub burzeniu przedmiotów znajdujących się w otoczeniu miejsca wybuchu.

Materiały wybuchowe amonowo-saletrowe — materiały wybuchowe o zmniejszonej sile wybuchu. Zalicza się do nich: amonotrotyl, amonale, amonity, dynamony.

Materiały wybuchowe inicjujące — materiały wybuchowe, które wybuchają pod wpływem prostych bodźców zewnętrznych (płomień, ułkanie, tarcie); używane są do produkcji środków zapalających.

Mechaniczny sposób odkażania — p. Sposób odkażania mechanicznego.

Mechanika lotu — nauka o ruchu stateków powietrznych i siłach działających na nie, wynikających z ich ruchu w powietrzu. Stanowi ona część ogólnej nauki o ruchu ciał, zwanej mechaniką.

Medycyna lotnicza — specjalna gałąź medycyny wojskowej, której zadaniem jest prowadzenie prac naukowo-dowodzących w zakresie fizjologii i patologii organizmu ludzkiego w warunkach lotu oraz opracowywanie, na podstawie wyników tych badań, sposobów zapewnienia wysokiej sprawności organizmu lotnika w celu maksymalnego zwiększenia bezpieczeństwa lotu.

Medycyna wojskowa — nauka zajmująca się powstawaniem urazów i zranień bojowych, powstawaniem i przebiegiem chorób w warunkach polowych, ich profilaktyką i leczeniem, a także organizacją zabezpieczenia działań bojowych wojsk pod względem leczniczo-ewakuacyjnym, sanitarno-higienicznym i przeciwepidemicznym.

Medyczny punkt przeprawy — p. Punkt medyczny przeprawy.

Meldunek — zwięzłe sprawozdanie, które podwładny składa przełożonemu, podając w nim stanowisko, stopień, nazwisko i czynność wykonywaną przez oddział (pododdział), czynność własną lub cel przybycia.

Meldunek anemometryczny — krótki meldunek pisemny zawierający dane o sytuacji meteorologiczno-chemicznej rozpoznanego terenu.

Meldunek bojowy — ustne, pisemne lub graficzne przedstawienie przełożonemu wynikłej sytuacji wraz z proponowaną decyzją. Podaje się w nim kiedy, gdzie, w jakiej sile, położeniu i ugrupowaniu znajdują się wojska własne i nieprzyjaciela oraz co uczynił lub zamierza uczynić meldujący. M. b. dzieli się na doraźne i terminowe.

Meldunek bojowy doraźny — meldunek bojowy przedstawiony z własnej inicjatywy przełożonemu.

Meldunek bojowy terminowy — meldunek bojowy przedstawiony w terminie nakazanym przez przełożonego.

Meldunek meteorologiczny — meldunek zawierający następujące dane: temperaturę, kierunek i szybkość wiatru oraz stan pogody w czasie prowadzenia obserwacji. Meldunek taki sporządza się na posterunku meteorologicznym.

Meldunek nieterminowy — p. Meldunek bojowy doraźny

Meldunek o stanie tyłów — meldunek kwaterymistrzowski.

Meldunek rozpoznawczy — meldunek przedstawiany w ustalonych terminach, który zawiera krótką charakterystykę działań nieprzyjaciela w minionym okresie.

Melnit — materiał wybuchowy kruszący o normalnej sile wybuchu. Stosowany jest w minerstwie. Produkuje się go w formie kostek koloru jaskrawożółtego. W wilgoci staje się wrażliwy na uderzenia i tarcie tworząc związki z metalami.

Metacentrum — punkt teoretyczny na okręcie, którego położenie ma duży wpływ na stateczność okrętu. Jest to punkt przecięcia się wektora siły wyporu przechyłego okrętu z płaszczyzną symetrii okrętu. Odległość M. od środka ciężkości okrętu, zwana wysokością metacentryczną, jest miarą stateczności okrętu.

Meteorologia — samodzielna gałąź geofizyki zajmująca się badaniem fizycznych własności atmosfery.

Mgła — zawiesiny drobnych cząsteczek cieczy w powietrzu.

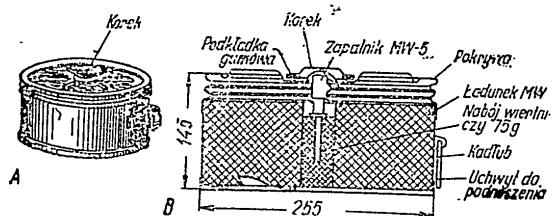
Mianowanie — nadanie stopnia oficerskiego.

Miejscowy punkt ewakuacyjny — p. Punkt ewakuacyjny miejscowy.

Mieszanka dymotwórcza — różnego rodzaju mieszanki chemiczne wytwarzające dym. Używa się ich do napełniania granatów i świec dymnych, bomb lotniczych, pocisków artyleryjskich oraz granatów moździerzowych — w stanie stałym lub do specjalnych przyrządów i instalacji — w stanie płynnym.

Mieszanka dymotwórcza S-IV — produkt nasycenia kwasu chlorosulfonowego bezwodnikiem kwasu siarkowego. M. d. S-IV jest szeroko stosowana do stawiania zasłon dymnych za pomocą fumatorów, lotniczych przyrządów wylewczych, instalacji rozlewczych (ARS) itp.

Mieszanki zapalające — mieszanki używane w miotaczach ognia. Istnieją mieszanki zagęszczone i nie zagęszczone. Najczęściej używaną mieszanką nie zagęszczoną jest mazut — 50%, nafta — 25%, benzyna — 25%. Mieszanki zagęszczone uzyskuje się przez dodanie do mieszanek nie zagęszczonych proszku zagęszczającego OP-2. Mieszanki zimowe przygotowuje się przez rozpuszczenie 4—5 kg proszku OP-2 w 100 l benzyny, mieszanki letnie — w 100 l benzyny rozpuszcza się 6—7 kg proszku OP-2.

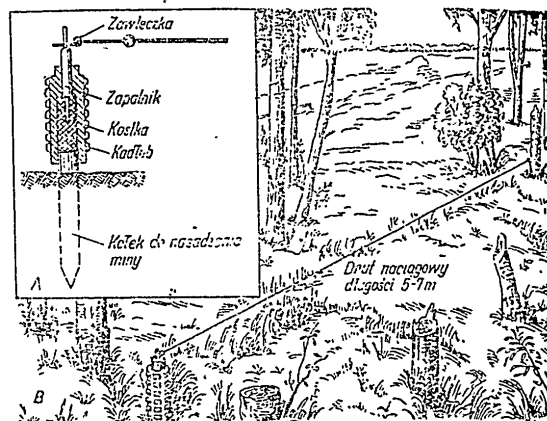

Rys. 29. Mina przeciwzołgowa

Międypokład — 1) pokład położony między głównym pokładem a dnem okrętu; 2) przestrzeń między dwoma pokładami.

Mila — jednostka długości: morska = 1852 m, angielska = 1609 m, geograficzna = 7420 m.

Mina — inżynierski środek wybuchowy. Według przeznaczenia M. dzieli się na przeciwzołgowe, przeciwpiechotne, przeciwtransportowe, do niszczenia budowli oraz o przeznaczeniu specjalnym (rys. 29, 30 i 31).

Rys. 30. Mina przeciwpiechotna odłamkowa o działaniu naciągowym

Miotacz ognia czołgowy — wóz bojowy mający cechy zwykłego czołgu wyposażony w miotacz ognia. Wykonuje te same zadania co plecakowy miotacz ognia.

Miotacz ognia plecakowy (ROKS) — rodzaj broni służący do walki na bliską odległość. Przeznaczony jest do niszczenia umocnionych punktów ogniowych (DSB, BSB), wypalania ich

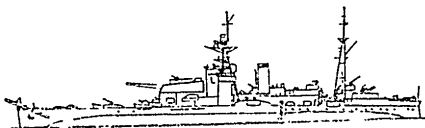
załóg, rażenia siły żywej w tranzejach i rowach łączących. Używa się go również do walki z czołgami i działami pancernymi nieprzyjaciela oraz do podpalania obiektów. Rażenie celów osiąga się za pomocą palącej się mieszanki zapalającej wyrzucanej ciśnieniem sprężonego powietrza i wytwarzającej się przy tym wysokiej temperatury.

Rys. 31. Mina-niespodzianka o działaniu naciagowym połączona z pistoletem maszynowym

Misja wojskowa — specjalne, oficjalne wojskowe przedstawicielstwo za granicą.

Monitor — klasa okrętów bojowych przeznaczonych do ostrzeliwania wybrzeży oraz walki z artylerią nieprzyjaciela i działan w dorzeczach i jeziorach (rys. 32).

Rys. 32. Monitor

Monoctanoloamina — ciecz bezbarwna, oleista, higroskopijna, o słabym zapachu podobnym do amoniaku, o włas-

nościach zasadowych; łączy się z wodą w każdym stosunku; wchodzi w skład roztworu odkażającego nr 2.

Most — środek do zapewnienia ciągłej komunikacji przez rzekę.

Most kolejinowy — most, którego konstrukcję przesłowa stanowią koleiny przystosowane do przejazdu pojazdów gąsienicowych i kołowych. Mosty kolejinowe mogą być na podporach stałych lub pływających.

Most niskowodny — most wytrzymujący obciążenie do 60 ton, nie obliczony na przepływ (pod mostem) wysokich wód i łodów, przeznaczony do eksploatacji na krótki okres czasu.

Most podwodny — rodzaj mostu niskowodnego, którego nawierzchnia, w celach maskowania, znajduje się niżej poziomu wody.

Most pontonowy — most pływający, zbudowany z etatowych środków przeprawowych, będących na wyposażeniu wojsk inżynierskich.

Most składany — rodzaj mostu, który budowany jest na przeszkodzie z etatowych lub z zawczasu przygotowanych elementów.

Most wysokowodny — most przeznaczony do użytku w każdej porze roku, o konstrukcji przystosowanej do przepływu wód wysokich i powodziowych, spływu lodu i statków (na rzekach żeglownych). Obliczony jest na długi okres eksploatacji i wytrzymuje obciążenie 40–60 ton i więcej.

Motogodzina — godzina pracy silnika wozu bojowego (w ruchu lub na postojach).

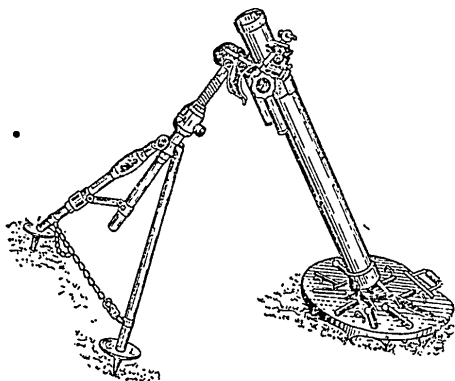
Moździerz — działo o krótkiej gładkiej lufie, którego tor pocisków jest stromy (rys. 33).

Moździerz kierunkowy — p. Działo kierunkowe.

Muszka — występ umieszczony na wylotowym końcu lufy, tworzący jeden z punktów linii celowniczej; oko, szczerbina, muszka (rys. 34).

„Muszka boczna“ — sposób celowania, przy którym muszka nie znajduje się w środku szczerbiny, lecz z jednej jej

strony w celu uzyskania bocznego przesunięcia strzału. Taki sposób celowania jest wadliwy i właściwiej jest dobrać odpowiedni punkt celowania z boku (rys. 35).

Rys. 33. Moździerz 82 mm

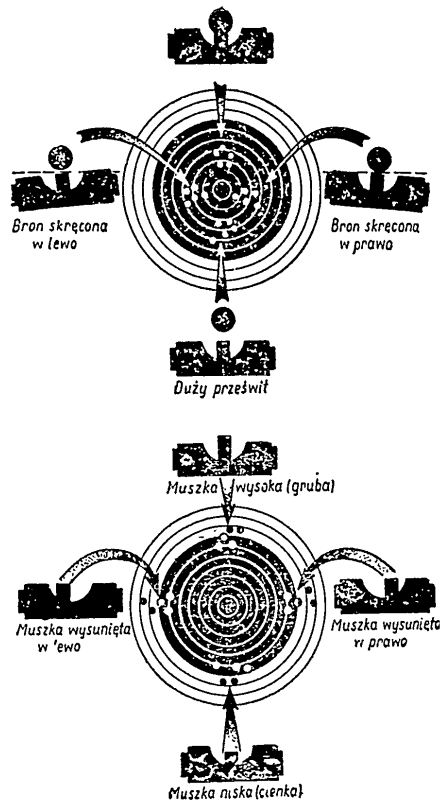
Muszka niska (cienka) — błąd powstały przy celowaniu, polegający na takim zagłębieniu muszki w szczytynie, że tylko szczyt muszki wystaje z dna szczytyny.

Muszka pokazowa — jeden z przyborów strzeleckich służący do pokazywania szkolonym prawidłowego położenia muszki w stosunku do szczytyny celownika oraz przedstawienia prawidłowego zgrania przyrządów celowniczych z punktem celowania.

Rys. 34. Muszki:

a — pryzmatyczna (trójkątna); b — kulkowa; c — słupkowa

Rys. 35. Skutki błędnego celowania

„Muszka równa“ — prawidłowe celowanie, przy którym szczyt muszki jest zrównany z krawędziami szczytyny celownika, a muszka leży w jej środku (tzn. nie jest ani prawa ani lewa (rys. 35)).

Muszka wysoka (gruba) — błąd powstały przy celowaniu, polegający na wystawianiu muszki ponad szczyt szczytyny (rys. 35).

Musztra — nauka postawy, oddawania honorów, zwrotów bez broni i z bronią, chwytów bronią ręczną, formowania szyków zwartych i rozczłonkowanych oraz posuwania się na polu walki. Czynności M. wykonuje się na komendę lub rozkaz, które w pewnych wypadkach mogą być zastąpione znakami lub sygnałami. Wykonanie musi być natychmiastowe, w oddziałach zwartych — jednolite.

Musztra specjalna — nauka czynności przy sprzęcie pancernym, formowania szyków zwartych i rozczłonkowanych oraz posuwania się na polu walki. Czynności M. specjalnej wykonuje się na komendę lub rozkaz podawane głosem lub za pomocą chorągiewek sygnalizacyjnych.

Mysł przewodnia — zamiar dowódcy wyrażony w jasnej i krótkiej formie, dotyczący wykonania zadania z oznaczeniem czasu, przestrzeni i określeniem sił.

N

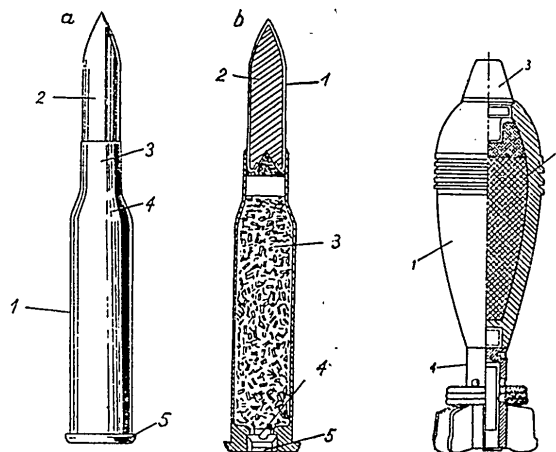
Nabełznik — dwa znaki nawigacyjne ustawione w ten sposób, że przedłużenie łączącej je linii wskazuje navigatorowi właściwy kurs okrętu w trudnych dla żeglugi miejscach, kierunki magnetyczne na stacji dziewięci, początek i koniec mili pomiarowej itp.

Nabój działowy — jednostka amunicji do strzelania z armat i haubic, składająca się z łuski z zapłonikiem i ładunkiem prochowym oraz z pocisku i zapalnika.

Nabój bojowy broni strzeleckiej — jednostka amunicji składająca się z pocisku, ładunku, prochu oraz z łuski ze spłonką. Naboje dzielą się na naboje z pociskami zwykłymi,

przeciwpancernymi i smugowymi. Ponadto są naboje przeciwpancerno-zapalające, przeciwpancerno-zapalająco-smugowe i zapalające (rys. 36).

Nabój moździerzowy — jednostka amunicji składająca się z pocisku z zapalnikiem i ładunku. Służy do rażenia celu odłamkami (granat odłamkowo-burzący) lub zadymiania celu (pocisk dymny) (rys. 37).

Rys. 36. Nabój bojowy broni strzeleckiej:

a — Nabój: 1 — łuska, 2 — pocisk, 3 — szyjka, 4 — stożek, 5 — kryza.
b) Przekrój: 1 — płaszcz, 2 — rdzeń, 3 — ładunek prochu, 4 — kowadełko, 5 — spłonka

Rys. 37. Granat odłamkowo-burzący:

1 — skorupa, 2 — ładunek kruszący, 3 — zapalnik, 4 — brzechwa

Nabój zespolony (w artylerii i broni strzeleckiej) — nabój, w którym wszystkie elementy połączone są w jedną całość za pomocą łuski. N. z. używa się do wszystkich rodzajów

broni strzeleckiej, a w artylerii i wojskach pancernych — do dział małego i średniego kalibru.

Najmniejsza użytkowa prędkość lotu — p. Prędkość lotu użytkowa najmniejsza.

Największa dopuszczalna prędkość lotu — p. Prędkość lotu dopuszczalna.

Nakazany kąt drogi — p. Kąt drogi nakazany.

Należność indywidualna — zestaw przedmiotów zaopatrzenia mundurowego, przysługujący pojedynczym jednostkom użytkującym.

Należność materiałowa — ilość i rodzaj materiału przysługującego jednostce użytkującej na podstawie obowiązujących tabel dla zaspokojenia jej potrzeb na ustalony przeciąg czasu.

Należność zespołowa — zestaw przedmiotów zaopatrzenia mundurowego, przysługujący zespołowym jednostkom użytkującym (np. wartownia, izba chorych itp.).

Należność żywnościowa — określona przepisami ilość środków spożywczych przysługująca jednej osobie lub zwierzęciu w ciągu 24 godzin.

***Nalot artyleryjski** — p. Nawała ogniowa.

Nalot falowy — nalot wykonywany kolejno przez poszczególne zespoły lotnictwa bez wyraźnych przerw w czasie.

Nalot gwiazdzisty — nalot wykonywany bez przerw w czasie przez zespoły lotnictwa, nadlatujące z różnych kierunków.

Namiar — kąt zawarty między kierunkiem zerowym układu a linią przechodzącą przez dany obiekt, mierzony ze stanowiska nawigatora w prawo; namiar może być geograficzny, magnetyczny itd.

Namiar rzeczywisty — kąt zawarty pomiędzy linią południka rzeczywistego a linią namiaru.

Namiar szyku — kąt zawarty między linią kierunku północy rzeczywistej (przechodzącą przez okręt wytyczny) a linią szyku; liczy się od 0° do 360° zgodnie z kierunkiem ruchu wskazówek zegara. Okręt wytyczny widzi pozostałe w szyku

okręty w namiarze szyku, te zaś widzą okręt wytyczny w namiarze odwrotnym.

Namiar zasłony dymnej — kąt zawarty między północą geograficzną a linią zasłony biegnącą od jej czoła do ogona.

Namierzanie wzrokowe — określanie miejsca samolotu na podstawie namiarów i odległości od obiektów orientacyjnych. Namierzanie wzrokowe stosowane jest podczas wykonywania lotu nad morzem, w nocy i nad terenem o małej ilości obiektów orientacyjnych.

Namiot — przenośne pomieszczenie z płócien impregnowanych, w którym umieszcza się ludzi, zakłady i sprzęt w warunkach polowych.

Napad chemiczny — użycie środków trujących na polu walki.

Napad ogniowy — nagle i gwałtowne otwarcie ognia do nieprzyjaciela ze wszystkich posiadanych środków ogniowych.

Napad ogniowy daleki (DNO) — ogień artylerii mający na celu rażenie i dezorganizację wojsk znajdujących się w miejscu (ześrodkowania) lub w marszu w głębi obrony nieprzyjaciela, jak również rażenie innych ważnych obiektów nieprzyjaciela (sztabów, mostów, przepraw, stacji kolejowych itp.). Ogień powinien być w miarę możliwości kontrolowany przez obserwację z samolotu lub za pomocą radiolokatora. Do DNO wyznacza się dywizjony (grupy) artylerii o rodzajach i kalibrach dział dostosowanych do celów i odległości strzelania.

Napalm — proszek, w skład którego wchodzi sole kwasów tłuszczowych i naftenowych. Rozpuszczony w benzynie nadaje jej lepkość i tworzy wraz z nią galaretowatą masę, którą napelnia się bomby lotnicze, fугasy zapalające, granaty itp. Temperatura palenia napalmu dochodzi do 1200° C.

Naprawa — doprowadzenie sprzętu do stanu całkowitej przydatności użytkowej przez usunięcie uszkodzeń.

Naprawa bieżąca — naprawa sprzętu (wozów bojowych, pojazdów mechanicznych itp.) polegająca na wymianie usz-

kodzonych części lub mechanizmów, po której okres użytkowania silnika nie ulega zmianie.

Naprawa główna — naprawa polegająca na całkowitej rozbiorce sprzętu (pojazdu mechanicznego, wozu bojowego itp.), wymianie lub naprawie wszystkich zespołów i mechanizmów, połączona z montażem i regulacją.

Naprawa średnia — naprawa sprzętu (pojazdu mechanicznego, wozu bojowego itp.) polegająca na wymianie lub naprawie do trzech zespołów zasadniczych, połączona z przeglądem i regulacją pozostałych zespołów.

Napromienienie — poddanie jakiegoś ciała działaniu promieni.

Narys transzei — rzut pozorny transzei uwzględniający warunki taktyczne.

Narzutka ochronna — wierzchnie luźne okrycie wykonane ze specjalnego materiału chroniące ciało przed trwałymi środkami trującymi stosowanymi przez lotnictwo i zawartymi w artyleryjskich pociskach chemicznych oraz przed środkami promieniotwórczymi i bakteriologicznymi.

Narzutka-podściół — narzutka wykonana ze specjalnego papieru wzmocnionego tkaniną, przeznaczona do ochrony żołnierza przed środkami trującymi, promieniotwórczymi i bakteriologicznymi podczas przekraczania terenu skażonego. Można jej również używać jako narzutki ochronnej.

Nasylenie szaporami minowymi — liczba bieżących kilometrów zapór minowych na kilometr bieżący frontu na głębokości taktycznej lub operacyjnej.

Nasylenie zapór chemicznych — stosunek długości zapór chemicznych w kilometrach na jeden kilometr frontu z uwzględnieniem zapór urzutowanych w głębi.

Nasyp tylny — nasyp z ziemi za tylną ścianą okopu (transzei) chroniący przed ogniem płaskim.

Natarcie — podstawowy rodzaj działań bojowych wojsk prowadzonych w celu zniszczenia lub wzięcia do niewoli nieprzyjaciela, rozbicia lub zdobycia bojowego sprzętu technicznego. Nieprzyjaciela niszczy się silnym ogniem wszystkich

środków i uderzeniem na całą głębokość jego obrony oraz gwałtownym ruchem do przodu ugrupowania bojowego. Całkowite zniszczenie lub wzięcie do niewoli nieprzyjaciela osiąga się przez N. zakończone okrążeniem

Natarcie strategiczne — podstawowy rodzaj działań strategicznych sił zbrojnych stosowany w celu zdecydowanego rozbicia dużych zgrupowań strategicznych nieprzyjaciela, opanowania ważniejszych strategicznych obiektów na teatrze działań wojennych i oczyszczenia z nieprzyjacielskich wojsk zajmowanego przez nie terytorium. Pomyślne N. s. bardzo osłabia nieprzyjaciela. N. s. prowadzi się z zasady siłami kilku Frontów (grup armii) we współdziałaniu z lotnictwem, a na kierunkach nadmorskich i z marynarką wojenną pod kierownictwem naczelnego dowództwa. N. s. prowadzi się na szerokim froncie i na dużą głębokość, co wymaga ogromnego wysiłku ze strony państwa (lub koalicji państw). Najważniejszym warunkiem powodzenia N. s. jest przewaga sił i środków na decydującym kierunku, zdobycie i utrzymanie panowania w powietrzu, a na kierunku nadmorskim — panowania na morzu.

Natarcie z forsowaniem przeszkody wodnej — rodzaj natarcia, w którym nacierający musi pod ogniem nieprzyjaciela pokonać przeszkodę wodną, opanować jej przeciwległy brzeg, stworzyć przyczółek, aby po przeprawieniu tam swoich sił i środków prowadzić i rozwijać natarcie.

Natężenie ognia — liczba pocisków padających na jednostkę powierzchni lub długości w jednostce czasu (minucie lub godzinie).

Natężenie promieniowania — określenie intensywności promieniowania jądrowego w terenie, mierzone w rentgenach na godzinę

Nauka wojenna — nauka o prawach wojny, sposobach jej przygotowania i prowadzenia w określonej sytuacji historycznej. N. w. obejmuje sztukę wojenną, zagadnienia organizacji i szkolenia sił zbrojnych, zagadnienia ekonomicznych

i moralnych możliwości swego państwa i państw nieprzyjacielskich.

Nawała ogniowa — ogień wykonany z określonym napięciem w ciągu krótkiego czasu do jednego celu — lub do grupy celów połączonych w jeden odcinek. Do wykonania N. o. używa się dywizjonu (grupy baterii), a w niektórych wypadkach — jednej baterii.

Nawiązanie ogniowe — uzyskanie poprawek meteorologicznych (a w razie potrzeby na odchyłkę szybkości początkowej dla danej partii ładunków) przez wstrzeliwanie jednego działka do celu pomocniczego i przekazanie uzyskanych poprawek wszystkim działom dywizjonu lub całemu zgrupowaniu artylerii w celu przygotowania danych do ognia skutecznego.

Nawiązanie styczności z nieprzyjacielem — okres walki, w którym własne pododdziały (oddziały) czołowe lub tylne wykonując zadanie bojowe nawiązują w terenie bezpośredni kontakt ogniowy z nieprzyjacielem.

Nawigacja — dział wiedzy żeglarskiej o prowadzeniu okrętu po morzu w różnych warunkach oraz o sposobach wykreślenia na mapie jego pozycji.

Nawigacja powietrzna — nauka o metodach umożliwiających dokonywanie lotów w ściśle określonym kierunku i czasie.

Nawigowanie samolotu — całokształt czynności załogi, mających na celu zachowanie w powietrzu orientacji i kierunku lotu.

Neutron — elementarna, elektrycznie obojętna cząsteczka jądrowa. Strumień neutronów jest częścią składową promieniowania przenikliwego podczas wybuchu atomowego, działającego w ciągu setnych części sekundy w promieniu do 1 km.

Niekierowane pole fugasów chemicznych — p. Pole fugasów chemicznych niekierowane.

Nieruchoma zasłona dymna — p. Zasłona dymna nieruchoma.

*Nieruchome ubezpieczenie boczne — p. Szpica boczna stała.

Nieruchomość wojskowa — teren wraz z urządzeniami i budowlami, przeznaczony do zakwaterowania i ćwiczeń wojsk lub celów obronnych.

Nieruchomy punkt ogniowy — p. Punkt ogniowy nieruchomy.

*Nieterminowy meldunek bojowy — p. Meldunek bojowy doraźny.

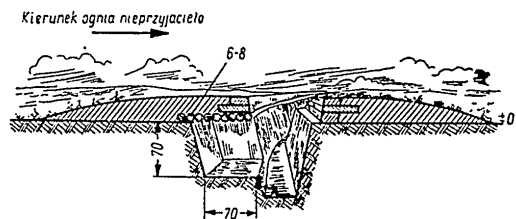
Nietrwałe środki trujące — p. Środki trujące nietrwałe.

Niewola — stan ograniczenia wolności osobistej żołnierza przez nieprzyjaciela, w którego ręce żołnierz się dostał.

Niewybuch — pocisk (granat), który po wystrzeleniu i zeknięciu się z przeszkodą nie eksplodował.

Niewypał — nabój, w którym po zbitiu spłonki zapalającej nie nastąpiło zapalenie się ładunku miotającego.

Nisza — rodzaj ukrycia dla sprzętu, amunicji itp. N. wykonywana jest z reguły w ścianie tranzei lub okopu (rys. 38, 39).

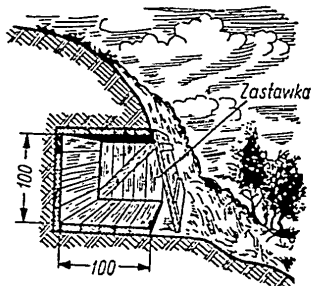
Rys. 38. Nisza z przykryciem z żerdzi

Niszczyciel — okręt bojowy, którego głównym zadaniem jest wykonywanie ataków torpedowych na okręty npla. N. służą również do prowadzenia rozpoznania, eskortowania, przewożenia wojsk desantowych, stawiania zagród minowych itd.

Niwelacja — pomiar wysokości punktów na powierzchni ziemi, czyli pomiar wysokości między powierzchniami prostopadłymi w każdym punkcie do kierunku siły ciężkości.

Niwelator — przyrząd optyczno-mierniczy do mierzenia różnic wysokości.

Rys. 39. Nisza odziana deskami

Nizina — obszar lądu, którego wysokość bezwzględna nie przekracza 200 m nad poziom morza.

Niż barometryczny — układ ciśnienia atm. przedstawiony za pomocą izobar zamkniętych na mapie synoptycznej, w którym ciśnienie maleje od izobary zewnętrznej do wewnętrznej.

Nocleg — odpoczynek wyznaczony po marszu dziennym.

Noktowizor — urządzenie umożliwiające widzenie w nocy i we mgle; działa na zasadzie wykorzystania promieni podczerwonych.

Normalizacja — ograniczanie różnorodności wymiarów przedmiotów i jakości materiałów mających powszechne zastosowanie, przez ich ujednoczenie.

Normy porażenia (skażenia) dopuszczalne — dopuszczalne normy porażenia stanu osobowego i zwierząt oraz skażenia różnych powierzchni ciałami promieniotwórczymi.

Nosiciel bomb — samolot przewożący bombę atomową.

Nosze — podstawowy sprzęt do przenoszenia rannych i chorych.

Notatka o terenie — krótki opis elementów terenu, które mogą mieć wpływ na działanie wojsk (charakter miejscowości, rzeźba terenu, szata roślinna, sieć wodna, sieć komunikacyjna, ludność itd.). N. o t. opracowuje się tylko w związku z daną operacją i tylko w pasie działania danego związku.

Nurkowanie (figura prostego pilotażu) — lot samolotu w kierunku ziemi po torze krzywoliniowym pod kątem od 30 do 90°. Nurkowanie pod kątem 89—90° nazywa się nurkowaniem pionowym. Nurkowanie powoduje wzrost prędkości lotu.

O

Obcejsie — głęboki manewr na skrzydło i tyły nieprzyjaciela, wykonywany we współdziałaniu taktycznym z wojskami nacierającymi od czoła.

Obezwładnienie — czasowe zmuszenie nieprzyjaciela za pomocą ognia do zaprzestania wszelkich ruchów i czynności bojowych.

Obiekt fortyfikacyjny — budowla zabezpieczająca wykonanie określonego zadania bojowego oraz obronę ludzi, sprzętu itp. przed działaniem określonych środków rażenia.

Obiekt operacyjny — obiekt znajdujący się na kierunku operacyjnym, np. duże zgrupowanie wojsk (okrętów) nieprzyjaciela, duży węzeł komunikacyjny, przeprawa na dużej przeszkodzie wodnej, miasto stanowiące ośrodek polityczny i gospodarczy, baza morska, port itp., którego opanowanie lub zniszczenie wpływa zasadniczo na przebieg danej operacji.

Obiekt strategiczny — ważny ze względów politycznych i ekonomicznych rejon, miasto lub ośrodek przemysłowy (np. stolica państwa), wojskowa lub morska baza itp., których

zdobycie wpływa na przebieg wojny lub na jeden z jej etapów (kampanii). O. s. osłania się dużymi zgrupowaniami wojsk i dlatego jest zazwyczaj celem działań kilku współdziałających Frontów (grup armii).

Obiekty kolejowe — węzły kolejowe, stacje kolejowe, stacje pomp, magazyny, rampy, mosty kolejowe itp.

Obliczenie do lądowania — manewr w płaszczyźnie pionowej i poziomej samolotu wykonywany przez pilota w celu przyziemienia samolotu w określonym miejscu.

Obniżenie toru — odcinek zawarty między linią rzutu a danym punktem toru, prostopadły do poziomu.

Obniżenie (głębokość) widnokregu — kąt zawarty między płaszczyzną horyzontu a styczną do powierzchni kuli ziemskiej, wyprowadzoną z oka obserwatora.

Obowiązek wojskowy powszechny — ustawowo określony dla obywateli danego państwa obowiązek zgłaszania się do rejestracji, poboru i odbywania służby wojskowej oraz obowiązek meldowania się.

Obramowanie — uzyskanie na linii obserwacji co najmniej dwóch wybuchów o różnych znakach. Wielkość obramowania określa się odległością między tymi wybuchami, mierzoną w metrach lub w tysięcznych.

Obramowanie jednowidłowe — różnica między wielkościami dwóch kątów podniesienia, przy których otrzymano jeden wybuch krótki i jeden długi, odpowiadająca wielkości czterech uchyień środkowych w głąb, a przy strzelaniu na skali odległościowej celownika — $2 \Delta x$ (100 m), przy $U_g = 40$ m i większym — $4 \Delta x$ (200 m).

Obramowanie początkowe — różnica między wielkościami dwóch kątów podniesienia, przy których otrzymano jeden wybuch długi i jeden krótki. Wielkość obramowania początkowego zależy od dokładności przygotowania, wielkości uchylenia środkowego w głąb oraz w pewnych wypadkach od odległości, w jakiej znajduje się cel od oddziałów własnych; równa się ono jednemu błędowi środkowemu określenia odległości do celu. W praktyce przyjmuje się czte-

ry, dwa i jedno obramowanie jednowidłowe w zależności od sposobu (dokładności) przygotowania danych początkowych.

Obramowanie półwidłowe — różnica między wartościami dwóch kątów podniesienia, przy których otrzymano jeden wybuch krótki i jeden długi, odpowiadająca wielkości połowy obramowania jednowidłowego, czyli dwóch uchyień środkowych w głąb.

Obramowanie sprawdzone — obramowanie, na którego granicach otrzymano nie mniej niż dwa wybuchy długie (na dalszej granicy) i dwa krótkie (na bliższej granicy) lub na jednej granicy jedną albo kilka obserwacji tego samego znaku, a na drugiej serię zwierającą niesprawdzoną, składającą się nie mniej niż z czterech znaków z przewagą znaków przeciwnych znakowi wybuchu (wybuchów) na pierwszej granicy.

Obramowanie w donośności — uzyskanie co najmniej jednego wybuchu krótkiego i jednego długiego.

Obramowanie w kierunku (przy strzelaniu z dużym kątem obserwacji) — uzyskanie co najmniej dwóch wybuchów o przeciwnych znakach w kierunku celu.

Obrona — rodzaj działań bojowych, w których wojska wykorzystując dogodny teren, inżynierską rozbudowę oraz siłę ognia mogą bronić zajmowanych pozycji przed przeważającymi siłami nieprzyjaciela, zadać mu znaczne straty, zmusić go do zaniechania natarcia i stworzyć dogodny warunki do przejścia wojsk własnych do przeciwnatarcia.

Obrona okrężna — obrona, którą charakteryzuje takie ugrupowanie sił i środków oraz rozmieszczenie urządzeń obronnych, które umożliwiają prowadzenie walki na dowolnym kierunku, nawet przy całkowitym okrążeniu.

Obrona przeciwartyleryjska — całokształt czynności i działań prowadzonych w celu osłabienia ognia artylerii i moździerzy nieprzyjaciela przez zadanie im jak największych strat oraz przez skuteczne ukrycie wojsk własnych przed ich masowanym ogniem.

Obrona przeciwatomowa (OPAtom) — całokształt czyn-

ności i działań organizowanych w celu zabezpieczenia wojsk przed działaniem broni atomowej oraz zachowania ich w gotowości bojowej. OPAtom obejmuje:

- organizację powiadamiania wojsk o niebezpieczeństwie napadu atomowego;
- prowadzenie ciągłego rozpoznania promieniowania;
- inżynierskie urządzenie podstawy wyjściowej z punktu widzenia obrony przeciwatomowej;
- likwidację skutków napadu atomowego.

Obrona przeciwbakteryjna — całokształt czynności przeciwepidemicznych mających na celu zabezpieczenie wojsk i ludności cywilnej przed środkami wojny biologicznej. O. pbkt. obejmuje specjalne szkolenie stanu osobowego, rozpoznanie i opracowanie prognozy, zapobieganie rozpowszechnianiu się środków bakteryjnych oraz likwidację skutków napadu bakteryjnego.

Obrona przeciwcemicyjna (OPChem) — całokształt czynności mających na celu zabezpieczenie ludzi, zwierząt, żywności, paszy, wody i wszelkich przedmiotów itp. przed niespodziewanym użyciem przez nieprzyjaciela środków masowego rażenia i zapewnienie wojskom swobody działań w warunkach użycia broni atomowej, chemicznej i bakteryjnej.

Obrona przeciwdesantowa — całokształt czynności i działań prowadzonych w celu uniemożliwienia lądowania desantu powietrznego nieprzyjaciela, a w wypadku jego wyrzucenia (wysadzenia) — całkowitej likwidacji.

***Obrona przeciwigazowa** — p. Obrona przeciwcemicyjna.

Obrona przeciwlotnicza (OPlot) — całokształt czynności i działań mających na celu zwalczanie nieprzyjacielskiego lotnictwa, ochronę własnych wojsk i obiektów przed jego działaniem oraz likwidację skutków nalotu.

Obrona przeciwpancerna (OPpanc) — całokształt czynności i działań prowadzonych w celu odparcia ataku czołgów nieprzyjaciela przez zadanie im maksymalnych strat. Głównymi środkami niszczenia czołgów oraz odpierania ataków czołgów

są własne działa przeciwpancerne, czołgi i działa pancerne, lotnictwo bojowe, pola minowe oraz przeciwpancerne środki piechoty.

Obrona przeciwpiechotna — całokształt czynności i działań prowadzonych w celu przeciwstawienia się ciągłym atakom piechoty nieprzyjaciela, zadania jej jak największych strat i zmuszenia do zaniechania dalszego natarcia.

Obrona przeciwpożarowa — całokształt czynności i działań podejmowanych w celu zapewnienia swobody działań wojsk w wypadku zastosowania przez nieprzyjaciela silnych środków zapalających oraz ukrycia siły żywej i sprzętu przed ich działaniem.

Obrona sanitarno-przeciwcemicyjna — 1) zespół czynności sanitarnych mających na celu ochronę żołnierzy przed porażeniem bojowymi środkami trującymi; 2) dział medycyny wojskowej zajmujący się badaniem wpływu indywidualnych i zbiorowych środków obrony przeciwcemicyjnej na organizm człowieka, opracowywaniem sposobów wykrywania BST w żywności i wodzie oraz odkażania powierzchni ciała.

Obrona strategiczna — rodzaj działań strategicznych sił zbrojnych, mających na celu utrzymanie posiadanego terytorium, wykrycie i zatrzymanie nacierających wojsk nieprzyjaciela, uzyskanie na czasie dla ześrodkowania i rozwinięcia dużych sił i stworzenia dogodnych warunków do przejścia do zdecydowanego przeciwnatarcia. O. s. stosuje się zazwyczaj przy niesprzyjającym stosunku sił na lądzie, w powietrzu i na morzu. O. s. składa się z połączenia strategicznych operacji obronnych i poszczególnych operacji zaczepnych Frontu i armii prowadzonych we współdziałaniu z lotnictwem i marynarką wojenną.

Obronne zagrody minowe — p. Zagrody minowe obronne.

Obrót materiałowy wewnętrzny — przyjmowanie lub wydawanie materiału wewnątrz oddziału gospodarczego.

Obrót materiałowy zewnętrzny — przyjmowanie lub przekazywanie materiału na zewnątrz przez oddział gospodarczy.

Obserwacja — śledzenie ruchów i poczynañ nieprzyjaciela w terenie, stosowane przez wszystkie rodzaje wojsk we wszelkich warunkach działań bojowych. O. wzrokową uzupełnia się podśluchem.

Obserwacja aerologiczna — obserwacja mająca na celu uzyskanie dokładnych danych o pionowym rozkładzie w atmosferze: temperatury, gęstości i wilgotności powietrza oraz danych o kierunku i szybkości wiatru.

Obserwacja bakteriologiczna — rodzaj obserwacji organizowanej w celu wykrycia zawczasu skażenia bakteriologicznego w rejonie działania wojsk i powiadomienia ich o tym.

Obserwacja chemiczna — rodzaj obserwacji, mający na celu wykrycie zawczasu przygotowań i początku napadu chemicznego nieprzyjaciela, powiadomienie własnych wojsk o grożącym niebezpieczeństwie napadu chemicznego, rozpoznanie rejonów skażonych i stwierdzenie za pomocą czego, na jakie rejon i jakim sposobem dokonano napadu chemicznego.

Obserwacja epidemiologiczna — badanie stanu epidemiologicznego wojsk oraz ludności cywilnej na terenach działania wojsk w celu zabezpieczenia żołnierzy przed epidemią chorób zakaźnych.

Obserwacja meteorologiczna przyrządowa — obserwacja meteorologiczna przeprowadzana za pomocą odpowiednich przyrządów.

Obserwacja meteorologiczna wzrokowa — obserwacja meteorologiczna przeprowadzana wzrokowo bez pomocy przyrządów.

Obserwacja płaska — obserwacja, przy której promień widzenia obserwatora jest równoległy lub niewiele nachylony do powierzchni obserwowanego odcinka terenu (gdy obserwator nie może ocenić różnicy odległości celów).

Obserwacja promieniowania — rodzaj obserwacji organizowanej w celu wykrycia zawczasu istnienia skażenia promieniotwórczego w rejonie działań wojsk i powiadomienia ich. O. p. prowadzi jednocześnie z obserwacją chemiczną po-

sterunki obserwacji chemicznej, które wyposaża się w przyrządy dozometryczne i przyrządy chemika-zwiadowcy.

Obserwacja weterynaryjna — odpowiednie postępowanie ze zwierzętami chorymi na choroby zakaźne lub podejrzanymi o nie w celu niedopuszczenia do ich rozprzestrzeniania się.

Obserwacja wnikająca — obserwacja, przy której promień widzenia obserwatora jest tak nachylony do powierzchni obserwowanego odcinka terenu, że obserwator może ocenić różnicę odległości celów (gdy punkt obserwacyjny góruje nad obserwowanym odcinkiem lub gdy wycinek jest na stoku).

Obserwator-meteorolog — żołnierz z pododdziału (oddziału) obrony przeciwchemicznej, wykonujący czynności związane z obserwacją meteorologiczną.

Obsługa — zespół ludzi obsługujących pewną broń (środek ogniowy), pojazd mechaniczny, agregat, urządzenie itp.

Obsługa schemizowana — p. Drużyna schemizowana.

***Obstrzał** — ostrzał.

***Obszar warowny** — obszar kraju wydzielony pod względem dowództwa, mający własny plan obrony, uwzględniający ewentualność czasowego odcięcia od pozostałych obszarów kraju. Ze względu na to O. w. ma silniejsze fortyfikacje oraz składy, przystosowane do samodzielnej akcji.

Obszar Frontu — teren wraz z drogami komunikacyjnymi, liniami lotniczymi, liniami łączności oraz zasobami miejscowymi, ograniczony przednim skrajem wojsk walczących, linią rozgraniczenia z zapleczem kraju oraz liniami rozgraniczenia z sąsiadami.

Obszar tyłów Frontu — część obszaru Frontu ograniczona z przodu granicami tylnymi stref armii, z tyłu — linią rozgraniczenia z zapleczem kraju oraz z boków — liniami rozgraniczenia z sąsiadami.

Ocena anemometryczna terenu według mapy — ocena terenu z punktu widzenia właściwości meteorologiczno-chemicznych oraz opracowanie wniosków dotyczących przypusz-

czalnego działania prądów powietrznych i zachowania się na tym terenie powietrza zatrutego.

Ocena położenia — ocena sił nieprzyjaciela, sąsiadów i własnych oraz terenu, zaopatrzenia materiałowo-technicznego, politycznej i ekonomicznej sytuacji rejonu działań, czasu potrzebnego na organizację działań i wykonanie zadania, warunków meteorologicznych z punktu widzenia otrzymanego zadania. Przy O. p. bierze się pod uwagę, w jaki sposób oceniany element sprzyja lub utrudnia wykonanie zadania i co w związku z tym należy przedsięwziąć w celu wyeliminowania czynników niekorzystnych, a jak wykorzystać elementy korzystne do jak najlepszego wykonania zadania.

Oczyszczenie pola ostrzału — usuwanie z przedpoja stanowiska ogniowego przedmiotów zmniejszających skuteczność i celność ognia, które ograniczają pole widzenia strzelca lub mogą być wykorzystane przez nieprzyjaciela jako zasłony.

Oczyszczanie transzei (rowów łączących) — zwalczanie pozostałych (ocalałych) drobnych grup żołnierzy nieprzyjaciela za pomocą granatów ręcznych, miotaczy ognia itd.

Odcięta wierzchołkowej — odległość od punktu początkowego toru do rzutu wierzchołka toru nad poziomem wylotu.

Odcinek kolejowy armii samodzielny — odcinek linii kolejowej oddany do dyspozycji danej armii w celu samodzielnego organizowania na nim przewozów kolejowych.

Odcinek obrony pułku — trzon głównego pasa obrony. Składa się z batalionowych rejonów obrony i rejonu przeciwpancernego, które są powiązane ze sobą jednym systemem ognia i zapór.

Odcinek przelamania — odcinek obrony nieprzyjaciela, na którym skupia się główny wysiłek natarcia.

Odcinek terenu niebezpiecznego skażenia ciałami promieniotwórczymi — odcinek terenu skażony ciałami promieniotwórczymi o natężeniu promieniowania powyżej 100 rentgenów na godzinę.

Odcinek terenu silnego skażenia ciałami promieniotwórczymi — odcinek terenu skażony ciałami promieniotwórczymi o natężeniu promieniowania powyżej 5 rentgenów na godzinę.

Odcinek terenu skażonego — część terenu, który uległ skażeniu środkami trującymi, bojowymi ciałami promieniotwórczymi lub środkami bakteryjnymi, określona na mapie lub wykryta (i oznaczona) w danym obszarze.

Odcinek terenu skażonego ciałami promieniotwórczymi — odcinek terenu, na którym natężenie promieniowania jest wyższe niż 0,5 rentgena na godzinę.

Odchylenie — kąt nastawiony na kątomierzu działowym (kątomierzu-busoli, lornecie nożycowej), określający skierowanie lufy działu (linii 30—0 przyrządu) w danym kierunku.

Odchylenie normalne (zerowe) — odchylenie kątomierza działowego (przyrządu kątomierczego), przy którym płaszczyzna celowania działu (przyrządu kątomierczego) jest równoległa do płaszczyzny strzału.

Odchylenie zerowe — p. Odchylenie normalne.

Odchyłka — różnica między rzeczywistą wartością danej wielkości (temperatura powietrza, szybkość wiatru balistycznego itd.) a jej wartością tabelaryczną.

Odchyłka temperatury balistycznej (balistyczna odchyłka temperatury) — umowna, otrzymana na podstawie obliczeń odchyłka temperatury od tabelarycznego prawa jej rozkładu według wysokości; jako jednakowa dla wszystkich wysokości (w granicach wierzchołkowej) mogłaby spowodować taką samą zmianę donośności, jak i rzeczywiste odchyłki jednakowe na różnych wysokościach.

Odczyt radiopółkompasu lub radiokompasu — kąt zawarty między osią symetrii samolotu a kierunkiem na radiostację, odczytanym ze skali kątów obrotu anteny ramowej.

Oddział — pułk, samodzielny batalion, samodzielna kompania i równorzędne oddziały (pododdziały).

Oddział czat — pododdział od wzmocnionej kompanii do wzmoczonego batalionu wyznaczony do ubezpieczenia wojsk

na postoju. O. cz. otrzymuje pas ubezpieczenia — batalion 4—6 km, kompania 3—4 km. O. cz. wystawia czaty.

• Oddział detaszowany — oddział samodzielny.

Oddział (pododdział) eksploatacyjny — oddział (pododdział) przeznaczony do eksploatacji i remontu linii przewodowych, dróg kołowych oraz odcinków kolejowych.

Oddział gospodarczy — jednostka organizacyjna, np. pułk, samodzielny batalion, szkoła itp., mająca etatowy aparat gospodarczy i uprawniona do prowadzenia samodzielnej gospodarki.

Oddział (pododdział) kablewo-tyczkowy — oddział (pododdział) przeznaczony do budowy linii kablewej lub tyczkowej.

Oddział (pododdział) liniowo-budowlany — oddział (pododdział) przeznaczony do budowy linii napowietrznej.

Oddział (pododdział) liniowo-eksploatacyjny — oddział (pododdział) przeznaczony do budowy i eksploatacji linii napowietrznej.

Oddział polowego punktu ewakuacyjnego wysunięty (WOPEP) — grupa kierownicza ze składu komendy PEP, kierująca pracą wysuniętego bliżej linii frontu zgrupowania szpitali armijnych nie zabezpieczająca go jednak pod względem gospodarczo-bytowym.

Oddział polowej bazy armii wysunięty (WOPBA) — grupa oddziałów składów lub składów, wydzielona z polowej bazy armii wraz z ustalonymi zapasami środków materiałowych, rozwinięta w pobliżu składów dywizji.

Oddział przedni — część sił awangardy w sile do wzmocnionego batalionu, przeznaczona do ubezpieczenia marszu wojsk od przodu.

Oddział przetaczania krwi (OPK) — zakład służby zdrowia armii lub Frontu, którego zadaniem jest zaopatrywanie w krew zakładów leczniczych i punktów medycznych.

Oddział (pododdział) przydzielony — oddział (pododdział) przechodzący pod rozkazy dowódcy, któremu został przydzielony.

Oddział (pododdział) radiolinowy — oddział (pododdział)

przeznaczony do rozwijania i obsługi stacji radiolinowych i zapewnienia łączności środkami radiolinowymi.

Oddział (pododdział) radiowy — oddział (pododdział) przeznaczony do rozwijania i obsługi grupy radiostacji (radiowych elementów węzła łączności) i zapewnienia łączności środkami radiowymi.

Oddział rozpoznawczy — pododdział wysyłany w celu rozpoznania najbardziej ważnych kierunków i obiektów w pasie jego działania. Organizuje się w składzie od wzmocnionej kompanii do wzmocnionego batalionu. Prowadzi rozpoznanie w pasie lub na kierunku działania szerokości 3 do 8 km, na odległość 35 km i więcej.

Oddział (pododdział) ruchomych środków łączności — oddział (pododdział) wykorzystywany do zapewnienia łączności za pomocą ruchomych środków łączności.

Oddział (grupa) szturmowy (OSz, GSz) — wzmocniony pododdział piechoty w sile do batalionu piechoty, przeznaczony do niszczenia silnych obiektów obronnych nieprzyjaciela.

Oddział (grupa) torujący (OT, GT) — zespół żołnierzy składający się z saperów i piechoty, organizowany na szczeblu pułku i wyżej w celu usuwania zapór na kierunkach działania oddziału.

Oddział tylny — część sił ariergardy, przeznaczona do ubezpieczenia marszu wojsk od tyłu.

Oddział tyłowy — jednostka organizacyjna tyłów (samodzielny batalion, kompania i równorzędne), uprawniona do prowadzenia samodzielnej gospodarki.

Oddział (pododdział) wspierający — oddział (pododdział), który pozostając pod dowództwem swego dowódcy wykonuje zadania bojowe postawione przez dowódcę oddziału (pododdziału) wspieranego.

Oddział wydzielony (OW) — oddział wykonujący samodzielne zadanie na korzyść sił głównych: w natarciu — oparowanie i utrzymanie ważnych obiektów do czasu podejścia sił głównych, w obronie — opóźnienie działań nieprzyjaciela w pasie przesłaniania.

Oddział zabezpieczenia ruchu (OZR) — oddział przeznaczony do utrzymania dróg dowozu i ewakuacji na marszrucie sił głównych oraz do rozminowania rejonów ześrodkowania. Składa się z oddziałów (pododdziałów) saperskich, pododdziałów obrony przeciwchemicznej oraz pododdziałów piechoty (piechoty zmotoryzowanej).

Oddział zaporowy (OZap) — pododdziały wojsk inżynierskich wyposażone w środki transportowe, miny, mało widoczne zapory i inne środki, przeznaczone do budowy zapór inżynierskich podczas zabezpieczania skrzydeł i styków oraz wzmacniania osiągniętych rubieży. O. z. może działać samodzielnie lub wspólnie z artyleryjskim odwozem przeciwpancernym albo z odwozami ogólnowojskowym.

Odgradzająca zasłona dymna — p. Zasłona dymna odgradzająca.

Odkazacz — żołnierz wykonujący czynności związane z odkazaniem.

Odkazalnik — substancja chemiczna, która przy zetknięciu ze środkiem trującym wstępuje w reakcję chemiczną, w rezultacie czego tworzą się nieszkodliwe związki chemiczne, których działanie toksyczne jest znikome w porównaniu z działaniem środków trujących.

Odkazanie — prace związane z unieszkodliwieniem lub usunięciem środków trujących z różnego rodzaju powierzchni, umundurowania, oporządzenia, uzbrojenia, sprzętu bojowego, terenu, żywności i paszy.

Odkazanie całkowite — odkazanie polegające na usunięciu środka trującego ze wszystkich powierzchni, broni, uzbrojenia, sprzętu bojowego itp. Przeprowadza się bezpośrednio w ugrupowaniu bojowym wojsk lub na punktach zabiegów specjalnych.

Odkazanie częściowe — czynności polegające na usuwaniu środków trujących z tych części uzbrojenia, sprzętu bojowego i innych powierzchni, z którymi stan osobowy styka się podczas wykonywania zadania bojowego.

Odkryte stanowisko ogniowe — p. Stanowisko ogniowe odkryte.

Odległość — oddalenie między żołnierzami, pododdziałami i oddziałami, pojazdami lub wozami bojowymi w głąb szyku.

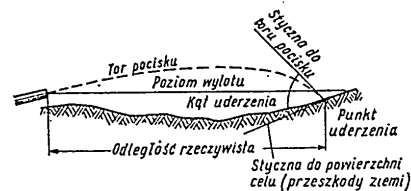
Odległość celowania — odległość od punktu początkowego toru do punktu upadku.

Odległość obserwacji — odległość od punktu obserwacyjnego do celu.

Odległość ogniskowa soczewki — odległość od środka soczewki do jej głównego ogniska.

Odległość rozprysku — odległość pozioma punktu rozprysku mierzona od początku toru.

Odległość rzeczywista — 1) odległość od punktu początkowego toru do punktu uderzenia; 2) odległość od działa do celu mierzonego wzdłuż linii celu (rys. 40).

Rys. 40. Odległość rzeczywista

Odległość strzału bezwzględnego — największa donośność, przy której wierzchołkowa toru nie przekracza wysokości c.u.d.

Odległość strzelania — 1) odległość pozioma od działa do celu nazywana również odległością topograficzną do celu. 2) odległości od broni do ostrzeliwanego celu.

Odległość topograficzna do celu — odległość pozioma od działa do celu.

Odlamek — kawałek skorupy pocisku (granatu) o różnym

kształcie i ciężarze powstały wskutek rozerwania się podczas wybuchu (rozprysku).

Odlamki skuteczne — odlamki mające określony ciężar i określoną energię kinetyczną niezbędną do zniszczenia lub obezwładnienia celu.

Odpalenie — czynność mająca na celu zapalenie materiału wybuchowego w naboju lub innym urządzeniu, za pomocą specjalnego mechanizmu lub przyrządu.

Odpoczynek długi — odpoczynek dla wszystkich rodzajów wojsk, wyznaczony na początku drugiej połowy przemarszu dziennego, trwający 2—4 godzin. Podczas marszu nocnego długich odpoczynków nie wyznacza się.

Odpoczynek dobowy — odpoczynek wyznaczony dla wszystkich rodzajów wojsk; w marszu normalnym po 3—4 dobach marszu, w marszu forsownym — po 2—3 dobach.

Odpoczynek dzienny — odpoczynek po marszu nocnym.

Odpoczynek krótki — odpoczynek wyznaczony w celu oszczędzenia sił wojsk i sprzętu. Czas jego trwania wynosi: dla piechoty maszerującej pieszo — 10 minut po każdych 50 minutach marszu, dla kawalerii — 10 minut po każdej 1—1,5 godzinie marszu; dla związków taktycznych (oddziałów) piechoty przewożonych samochodami, dla związków taktycznych (oddziałów) pancernych i zmechanizowanych i dla artylerii o ciągu traktorowym — 20—30 minut po 2—3 godzinach marszu, a w marszu forsowanym — po 3—4 godzinach marszu.

Odpoczynek krótki pierwszy — odpoczynek wyznaczony w celu usunięcia braków dostrzeżonych w przygotowaniu oporządzenia, umundurowania oraz w celu sprawdzenia sprzętu; podczas marszu pieszo — po 30 minutach od chwili rozpoczęcia marszu; w czasie marszu na samochodach (transporterach opancerzonych) po godzinie od chwili rozpoczęcia marszu.

Odprowa — zbiórka dowódców zarządzona w celu podania im do wiadomości pewnych faktów, rozkazów lub bezpośredniego omówienia spraw i kwestii

Odrzodkowanie — czynność polegająca na odłączeniu przodka od dział.

Odroczenie służby wojskowej — przesunięcie terminu powołania poborowego do zasadniczej służby wojskowej do następnego poboru.

Odrzut — zjawisko występujące podczas strzału z karabinu maszynowego, broni artyleryjskiej itd., któremu towarzyszy zazwyczaj ruch całej broni lub jej części w kierunku przeciwnym do kierunku strzału.

*Odsiecz — oddział przybywający w celu oswobodzenia oblężonej czy blokowanej twierdzy lub oddziału osączonego (okrażonego) przez nieprzyjaciela, albo w ogóle znajdującą się w krytycznym położeniu, oraz sama akcja, zdążająca do ratowania oblężonej twierdzy lub okrażonych oddziałów.

Odstęp — oddalenie między żołnierzami, pododdziałami, oddziałami, pojazdami lub wozami bojowymi wzdłuż linii frontu.

Odstęp rozprysku — odległość od punktu uderzenia do rzutu rozprysku na linię celu.

Odstęp skutecznego rażenia — odległość od punktu rozprysku granatu do celu, przy której połowa odłamków przy uderzeniu w cel ma dostateczną zdolność rażenia.

Odstępowanie — powiększenie odstępów pomiędzy żołnierzami. Ma na celu łatwiejszy przegląd poszczególnych żołnierzy albo zapewnienie żołnierzom większej swobody ruchów w czasie ćwiczeń.

Odswieżanie środków materiałowych — planowa wymiana przechowywanych środków materiałowych w celu niedopuszczenia do utraty wymaganych właściwości fizycznych i chemicznych.

Odrąbiono — komenda wydawana podczas dłuższego marszu z karabinem na ramieniu, na którą żołnierz skręca karabin rączką zamkową w lewo ku dołowi, a wylot lufy skierowuje poza głowę w prawo nieco ku górze.

*Odwach — nazwa popularna siedziby warty głównej garnizonu, gdzie często mieszczą się także biura komendy mia-

sta, garnizonu i inne urzędy związane z komendą garnizonu oraz areszt.

Odwód — część wojsk walczących, nie związana walką, pozostawiana przez dowódcę do własnej dyspozycji w celu użycia jej w odpowiednim miejscu i czasie dla rozstrzygnięcia walki na swoją korzyść.

Odwód ogólnowojskowy — część sił i środków (mniej niż jedna trzecia), wydzielona w wypadku, gdy oddział (związek taktyczny) ugrupowany jest w jednym rzucie, lub w toku walki po wprowadzeniu drugiego rzutu do walki. O. o. rozmieszcza się w głębi ugrupowania bojowego, gdzie pozostaje do dyspozycji dowódcy zapewniając mu możliwość wpływania na przebieg walki. Przeznaczony jest do rozwinięcia powódzenia w natarciu lub wykonania kontrataku w obronie, do odparcia niespodziewanych uderzeń nieprzyjaciela, do wsparcia oddziałów (pododdziałów) prowadzących walkę oraz do wykonywania innych nieprzewidzianych zadań.

Odwód inżynierski — element ugrupowania bojowego, składający się z pododdziałów (oddziałów) wojsk inżynierskich na samochodach wyposażonych w potrzebne środki. Jest przeznaczony do wzmacniania wojsk w toku walki.

Odwód pancerny — element ugrupowania bojowego, przeznaczony do wzmacniania w toku walki czołgami i działami pancernymi wojsk pierwszego i drugiego rzutu oraz odwodów ogólnowojskowych, a niekiedy i do wykonywania działań samodzielnych.

Odwód przeciwpancerny artyleryjski (AOPpanc) — odwód organizowany w każdej sytuacji bojowej w ogólnowojskowych i zmechanizowanych oddziałach oraz związkach taktycznych i operacyjnych. Przeznaczony jest do walki z czołgami i działami pancernymi nieprzyjaciela. Składa się z oddziałów (pododdziałów) artylerii przeciwpancernej, artylerii armatniej oraz dział pancernych; wzmacnia się go pododdziałami saperskimi i miotaczami ognia.

***Odwód saperski** — Odwód inżynierski

Odwrotny peleng geograficzny — p. Peleng geograficzny odwrotny.

Odwrotny radiopeleng geograficzny — p. Radiopeleng geograficzny odwrotny.

Odwrotny radiopeleng magnetyczny — p. Radiopeleng magnetyczny odwrotny.

Odwrót — manewr stosowany tylko w wypadkach, kiedy przez czasową utratę części terytorium można zmienić niekorzystną sytuację i postawić wojska własne w bardziej dogodnym położeniu. Stosuje się w celu uniknięcia obejścia wykonywanego przez nieprzyjaciela, zajęcia bardziej dogodnej rubieży obrony w celu odparcia przeważających sił nieprzyjaciela, skrócenia linii frontu i zwolnienia sił do aktywnych działań na innym bardziej dogodnym kierunku, stworzenia nowego ugrupowania przez wycofanie się w kierunku własnych odwodów w celu przejścia do przeciwnatarcia.

Odwzorowanie kartograficzne — sposób przedstawiania obrazu kuli ziemskiej na płaszczyźnie.

Odzew — ściśle tajny wyraz (nazwa miejscowości) służący osobom przybywającym do upewnienia się o tożsamości osób, do których przybyły służbowo.

Odziewanie — czynności polegające na wzmacnianiu ścian tranzei, rowów łączących, wylotów itp. darnią, workami z ziemią, plecionkami z wikliny, żerdziami, deskami, płytami żelbetowymi itp.

Odzież ochronna — odzież służąca do ochrony przed środkami trującymi, promieniotwórczymi i bakteryjnymi podczas wykonywania prac na terenie skażonym oraz prac związanych z odkażaniem, dezynfekcją i dezaktywacją.

Odzież ochronna nr 1 — odzież służąca do ochrony żołnierza przed porażeniem środkami trującymi, promieniotwórczymi i bakteryjnymi. Składa się z narzutki i pończoch ochronnych oraz rękawic ochronnych z impregnowaną podkładką.

Odzież ochronna nr 2 — odzież służąca do ochrony przed środkami trującymi, promieniotwórczymi i bakteryjnymi.

mi podczas odkażania, dezaktywacji i dezynfekcji terenu i większego uzbrojenia oraz dłuższego przebywania w terenie skażonym. W skład odzieży wchodzi: kombinezon ochronny, buty gumowe i rękawice gumowe z podkładką.

Odzież ochronna nr 3 — odzież używana do prac odkażających, dezaktywacji i dezynfekcji broni i uzbrojenia o mniejszych rozmiarach oraz zabiegów weterynaryjnych u zwierząt; składa się z fartucha i pończoch ochronnych oraz rękawic gumowych.

Odzież ochronna lekka — odzież służąca do ochrony ciała żołnierza przed środkami trującymi, promieniotwórczymi i bakteryjnymi podczas prowadzenia rozpoznania odcinków terenu skażonego, wykonywania na terenie skażonym czynności bojowych przez obsługi i załogi oraz prac odkażających, dezaktywacyjnych i dezynfekcyjnych na punktach zabiegów specjalnych i punktach odkażania; składa się z bluzy, spodni i rękawic ochronnych.

Odzież ognioodporna — odzież z materiału ognioodpornego służąca do ochrony ciała miotaczowych przed mieszaną zapalającą. Składa się z bluzy, spodni i rękawic.

Oficer dyżurny oddziału — wyznaczony oficer podlegający bezpośrednio dowódcy oddziału i odpowiadający za porządek oraz pełnienie służby wewnętrznej w oddziale. Podlega mu cały stan osobowy oddziału pełniący służbę wewnętrzną.

Oficer inspekcyjny garnizonu — oficer, który jest przełożonym wart garnizonowych oraz wszelkich organów służbowych garnizonu. Przełożonym wart wewnętrznych oddziałów (pododdziałów) jest tylko wtedy, gdy równocześnie jest oficerem dyżurnym oddziału (pododdziału), w którym dana warta pełni służbę. Wyznacza się go w garnizonach, gdzie stacjonują co najmniej dwa pułki (równorzędne). W garnizonach, w których znajduje się jeden oddział, oficer dyżurny tego oddziału pełni jednocześnie służbę O. i. g. Podlega bezpośrednio dowódcy garnizonu, a w garnizonach, w których są etatowo komendy, komendantowi garnizonu.

Oficer łącznikowy — oficer wysłany do przełożonego, sąsia-

da lub podwładnego w celu informowania swego dowódcy o sytuacji jednostki, do której został wysłany, informowania o sytuacji własnego związku taktycznego (oddziału) lub przekazywania rozkazów swego dowódcy.

***Oficer rentowy** — oficer wyznaczany w miarę potrzeby do pomocy oficerowi inspekcyjnemu.

***Oficer rozpoznawczy** — szef rozpoznania.

***Oficer zwiadowczy** — szef rozpoznania.

***Oficer zwiadu** — szef rozpoznania.

Ogień — podstawowy środek niszczenia polegający na ostrzeliwaniu nieprzyjaciela. W zależności od zadań i charakteru celu stosuje się następujące rodzaje O.: nękający, obezwładniający, niszczący i burzący. O. broni piechoty i dział strzelających w zależności od kierunku jego prowadzenia może być: czolowy, skrzydłowy, skośny, krzyżowy. Artyleria stosuje następujące rodzaje O.: ogień do pojedynczych celów z zakrytych i odkrytych stanowisk ogniowych, ześrodkowanie ognia, wał ogniowy, kolejne ześrodkowanie ognia, ruchomy ogień zaporowy, stały ogień zaporowy oraz daleki napad ogniowy.

Ogień artylerii ześrodkowany — jednoczesne prowadzenie ognia z kilku baterii (dywizjonów) do jednego lub grupy celów znajdujących się na ograniczonej powierzchni lub na jednym odcinku. Stosuje się go do niszczenia (obezwładniania) siły żywej i środków ogniowych nieprzyjaciela, czołgów, stanowisk dowodzenia, odwodów i innych celów.

Ogień artylerii zmasowany — jednoczesne prowadzenie ognia przez wszystkie (lub przeważającą część) oddziały i pododdziały artylerii związku taktycznego do ważnych zgrupowań lub obiektów nieprzyjaciela w celu zadania mu klęski w jak najkrótszym czasie.

***Ogień boczny** — p. Ogień skrzydłowy.

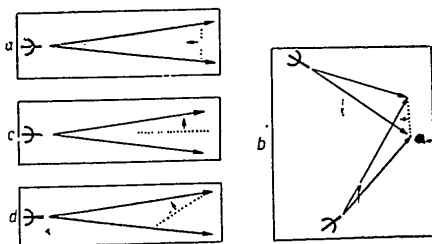
Ogień burzący — ogień stosowany w celu zburzenia zapór inżynierskich, umocnień i trwałych budowli obronnych (DSB, BSB), tranzei, rowów łączących itp.

Ogień ciągły — 1) sposób prowadzenia ognia z broni maszynowej polegający na tym, że strzały następują po sobie wskutek samoczynnego działania mechanizmu broni bez udziału strzelca, którego zadania (poza utrzymaniem broni na celu) sprowadzają się jedynie do utrzymania urządzenia spustowego w położeniu zapewniającym nieprzerwaną serię strzałów; 2) ogień wykonywany przez działo (moździerz), pluton lub baterię z określoną szybkością ognia (w komendzie podaje się liczbę pocisków na działo lub moździerz oraz odstęp czasu między kolejnymi strzałami).

Ogień czołowy — ogień skierowany prostopadłe do frontu celu (rys. 41a).

Ogień do pojedynczych celów — ogień prowadzony z zakrytych stanowisk ogniowych; w zależności od rodzaju i wymiarów celu, zadania i czasu może być wykonany przez działo, pluton lub baterię w celu zniszczenia czołgów, dział i samochodów pancernych, transporterów opancerzonych, siły żywej i środków ogniowych nieprzyjaciela, zburzenia umocnień obronnych typu trwałego lub polowego, zapór przeciwczołgowych oraz budynków dostosowanych do obrony.

Ogień krzyżowy — ogień prowadzony z dwóch co najmniej kierunków przez kilka środków ogniowych (rys. 41b).

Rys. 41. Ogień:

a — czołowy, b — krzyżowy, c — skrzydłowy, d — skośny

Ogień nękający — ogień prowadzony w celu moralnego oddziaływania na nieprzyjaciela, trzymania go w ciągłym napięciu, przeszkadzania w prowadzeniu prac inżynierskich oraz utrudniania mu utrzymania łączności z przełożonymi, tyłami i wewnątrz ugrupowania bojowego.

Ogień niszczący — ogień prowadzony w celu całkowitego zniszczenia siły żywej, środków ogniowych i sprzętu bojowego nieprzyjaciela lub zadania mu takich strat, w wyniku których całkowicie utraci on zdolność bojową.

Ogień obezwładniający — ogień mający na celu doprowadzenie sprzętu i siły żywej nieprzyjaciela do stanu czasowej utraty zdolności bojowej, zmniejszenie możliwości lub całkowite uniemożliwienie mu wykonania manewru i zdeorganizowanie dowodzenia.

Ogień planowy — ogień zawczasu przygotowany, do którego nastawy oraz sygnały wywołania doręczone są dowódcy działu.

Ogień podzielony — skierowanie ognia karabinów maszynowych plutonu do różnych, oddzielnie rozmieszczonych celów, dla jednoczesnego ich zniszczenia.

Ogień pogłębiany — ogień prowadzony z karabinów maszynowych przy ostrzeliwaniu małych lecz ważnych celów, do których odległość nie jest dokładnie znana, a obserwacja skuteczności ognia jest utrudniona.

Ogień posiewany — ogień prowadzony z karabinów maszynowych do celów szerokich i głębokich; polega na poszerzaniu z jednoczesnym pogłębianiem.

Ogień poszerzany — ogień prowadzony z karabinów maszynowych do celów szerokich.

Ogień punktowy — prowadzony do celów, gdy odległość do nich nie została dokładnie określona, a obserwacja wyników jest utrudniona i nie można dokładnie uwzględnić wpływu warunków atmosferycznych.

Ogień punktowy zaryglowany — ogień prowadzony do celów małych (otwory strzelnicze, karabiny maszynowe i działa na stanowiskach), gdy odległość do celu jest dokładnie

określona i uwzględniony został wpływ warunków atmosferycznych.

Ogień rozdzielony — jednoczesny ostrzał celu szerokiego i głębokiego ogniem kilku karabinów maszynowych, między które został rozdzielony front celu (głębokość celu).

Ogień salwowy — ogień drużyny, plutonu, a w niektórych wypadkach i kompanii (baterii), otwierany jednocześnie na komendę dowódcy.

Ogień skośny — ogień prowadzony pod kątem ostrym w stosunku do celu (rys. 41d).

Ogień skrzydłowy — ogień prowadzony na skrzydło celu i ostrzeliwujący cel wzdłuż frontu (rys. 41c).

Ogień sztyletowy — ogień ckm, dział, czołgów, dział pancernych otwierany niespodziewanie z bliskich odległości w jednym określonym kierunku. W zależności od kierunku O. sz. może być czołowy, skrzydłowy i skośny.

Ogień szybki — ogień wykonywany przez dział (moździerz) (pluton lub baterię z maksymalną szybkością).

Ogień towarzyszący — sposób prowadzenia ognia, przy którym celowniczy w czasie krótkiej lub długiej serii oraz ognia ciągłego stale utrzymuje cel na pierścieniu (właściwym lub przypuszczalnym) odpowiadającym podanej w komendzie szybkości. O. t. jest sposobem strzelania do samolotów.

Ogień w ruchu — sposób prowadzenia ognia z czołgów w czasie ataku (kontrataku). Stosuje się w celu zniszczenia siły żywej oraz punktów ogniowych znajdujących się na wykrytych stanowiskach ogniowych.

Ogień zaporami — sposób prowadzenia ognia, przy którym celowniczy w początkowym momencie oddania serii strzałów stosuje wyprzedzenie wzdłuż kursu celu.

Ogień zaporowy — ogień artylerii i moździerzy, zawczasu przygotowany, otwierany jednocześnie ze wszystkich wyznaczonych środków i prowadzony z dużym natężeniem w określonym czasie do uprzednio wyznaczonych rubieży lub wyjść z punktów terenowych. Przygotowuje się go na ważniejszych kierunkach i stosuje w celu zatrzymania nieprzyjaciela, od-

parcia jego ataku (kontrataku), wzbronienia zajęcia lub przekroczenia określonych rubieży. O. z. może być ruchomy i stały.

Ogień zaporowy ruchomy (ROZ) — ogień polegający na stworzeniu zapór ogniowych o maksymalnym natężeniu ognia do zawczasu wybranych i obserwowanych rubieży na kierunkach zagrożenia pancernego, w celu odparcia natarcia czołgów i piechoty nieprzyjaciela, zadania im strat w czasie podchodzenia do przedniego skraju naszej obrony, zdeorganizowania ich ugrupowania bojowego i oddzielenia nacierającej piechoty od czołgów. Ogień do poszczególnych rubieży prowadzi się tak długo, aż główna masa czołgów wyjdzie ze strefy ostrzału, po czym przenosi się go na następną rubież.

Ogień zaporowy stały (SOZ) — ogień prowadzony do zawczasu wybranych i obserwowanych rubieży (odcinków) lub wyjść z określonych punktów w celu odparcia ataków czy kontrataków piechoty i czołgów nieprzyjaciela polegający na stworzeniu zapory ogniowej o zwiększonym natężeniu ognia w ciągu określonego czasu.

Ogień z krótkich przystanków — zasadniczy rodzaj ognia z dział pancernych i czołgów ciężkich wspierających atak czołgów (piechoty, piechoty zmotoryzowanej). Prowadzi się na każdą donośność. Stosuje się w celu zwiększenia skuteczności ognia przy równoczesnym zachowaniu tempa ataku (kontrataku).

Ogień z miejsca — stosowany w obronie w celu niszczenia celów odkrytych i w czasie ataku do odpierania kontrataków czołgów nieprzyjaciela. Prowadzi się zza ukrycia lub zasłony.

Ogień z przystanków — ogień stosowany w czasie zatrzymania się czołgów lub dział pancernych w wypadkach gdy zachodzi potrzeba zniszczenia ważnego i niebezpiecznego celu 3—4 pociskami (nabojami działowymi).

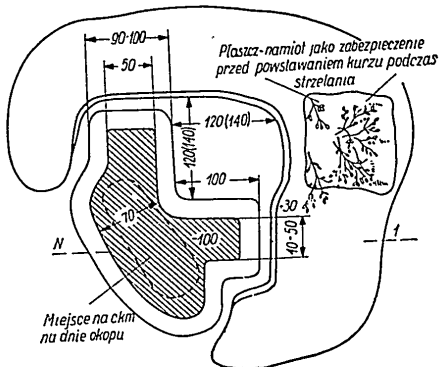
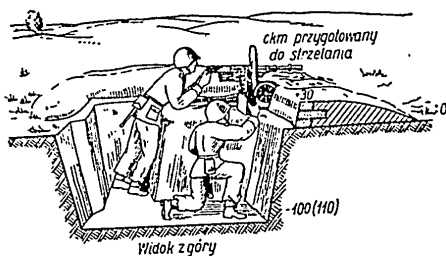
Ogniwu dowozu — działalność transportu na określonym odcinku dróg, organizowana i kierowana przez odpowiedni szczebel dowodzenia.

Ogon kolumny — tylna część (koniec) kolumny.

Okop ckm — stół dla ckm, rów z przedpiersiem dla ukrycia celowniczego i taśmowego (rys. 42).

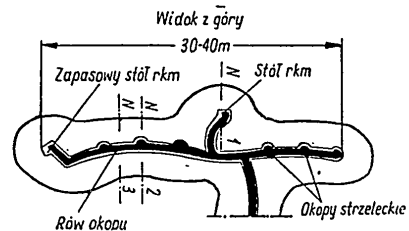
Okop czołgowy — wykop zabezpieczający częściowo wóz bojowy przed ogniem nieprzyjaciela oraz umożliwiający prowadzenie ognia.

Okop drużyny piechoty — rów z przedpiersiem i tylnym nasypem: okopy dla żołnierzy, główne i zapasowe stoły dla

Rys. 42. Okop ckm do strzelania stojąc

rkm. Okopy dla żołnierzy mogą być przylegające (wykopane w przedniej ścianie rowu) lub wysunięte (wykopane przed rowem) w odległości nie mniejszej niż 2 m (rys. 43).

Rys. 43. Okop drużyny piechoty

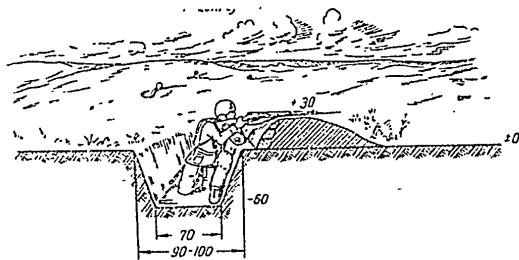
Okop strzelecki pojedynczy — nieduże zagłębienie z przedpiersiem. Rozróżnia się: okop pojedynczy dla leżącego, kłęczącego i stojącego. Okop pojedynczy dla leżącego pogłębia się najpierw do wymiarów okopu dla kłęczącego, następnie dla stojącego (rys. 44, 45 i 46).

*Okopy ciągłe — transeje.

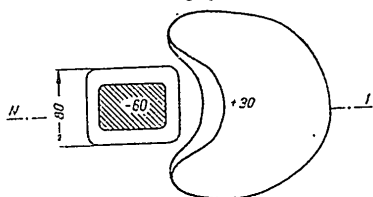
Okrakiem — polski odpowiednik francuskiego terminu à cheval, oznaczający położenie oddziału lub stanowiska itd po obu stronach pewnej osi, drogi, rzeki itd.

Okrażenie — najbardziej skomplikowany rodzaj działań bojowych wojsk, polegający na odizolowaniu nieprzyjaciela w toku działań zaczepnych w celu zniszczenia go lub wzięcia do niewoli. O. nie następuje niespodziewanie. Jest zwykle następstwem niepomyślnego przebiegu walki na skrzydłach związku taktycznego albo na odcinkach sąsiadów lub wynikiem wysadzenia przez nieprzyjaciela desantu powietrznego czy morskiego na tyłach naszych wojsk, przy jednoczesnych pomyślnych jego działaniach prowadzonych od czoła i ze skrzydeł. Może również powstać w wyniku wyjścia nieprzyjaciela na nasze skrzydła i tyły.

Okres odkażania — okres czasu liczony od momentu użycia odczałnika do momentu całkowitego unieszkodliwienia środka trującego (niekiedy do momentu umożliwiającego użytkowanie odkażonego obiektu).

Widok z góry

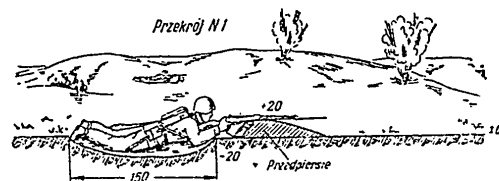
Rys. 44. Okop pojedynczy dla kłęczącego

Okres połowicznego rozpadu — czas, w ciągu którego rozpada się połowa atomów promieniotwórczych danego ciała.

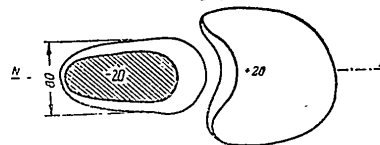
Okres używalności — określony odpowiednimi przepisami okres czasu, w ciągu którego przedmiot lub materiał powinien być zdolny do użytku.

Okresowe sprawozdanie uogólnionych doświadczeń bojowych — p. Sprawozdanie okresowe uogólnionych doświadczeń bojowych.

Okresowy komunikat rozpoznawczy — p. Komunikat rozpoznawczy okresowy.

Widok z góry

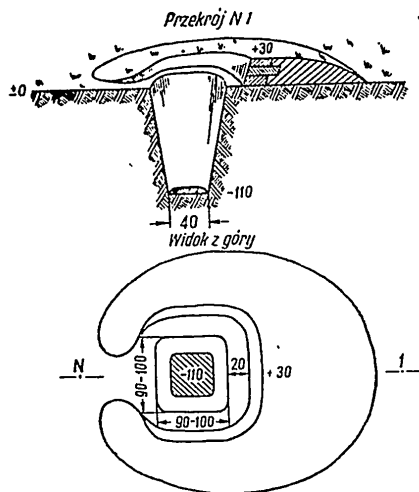

Rys. 45. Okop pojedynczy dla leżącego

Okręt flagowy — okręt, na którym znajduje się dowódca zespołu. Okręt ten jest z zasady okrętem prowadzącym i wytycznym szyku.

Okręt lewoskrzydłowy — skrajny okręt lewego skrzydła szyku.

Okręt liniowy — okręt zaliczający się do klasy najmniejszych okrętów bojowych przeznaczonych do niszczenia jednostek nieprzyjaciela zarówno na morzu, jak i na obszarach przybrzeżnych.

Rys. 46. Okop pojedynczy dla stojącego

Okręt podwodny — okręt przystosowany zarówno do pływania na wodzie, jak i do zanurzania się i przebywania pod wodą (rys. 47).

Rys. 47. Okręt podwodny

Okręt pomocniczy — jednostka pływająca pod banderą pomocniczą marynarki wojennej, wykonująca zadania o charakterze pomocniczym.

Okręt prawoskrzydłowy — skrajny okręt prawego skrzydła szyku.

Okręt prowadzący — okręt idący na czołe szyku.

Okręt repetujący — okręt wyznaczony do powtarzania sygnałów.

Okręt szturmowo-desantowy — jednostka pływająca, przeznaczona do przewożenia oddziałów szturmowych w pierwszym rzucie wysadzenia desantu. O. s-d. dzieli się: na szturmowe barki desantowe, szturmowe barki transportowe i szturmowe barki wsparcia.

Okręt wojenny — jednostka pływająca o własnym napędzie, przeznaczona do wykonywania zadań bojowych, wchodząca w skład marynarki wojennej, obsadzona przez załogę wojskową, posiadająca uzbrojenie i banderę wojenną.

Okręty desantowe — jednostki pływające przeznaczone do przewożenia wojsk i sprzętu w operacji desantowej. O. d. dzieli się na okręty szturmowo-desantowe i okręty transportowo-desantowe.

Okręty specjalnego przeznaczenia — okręty wykonujące specjalne zadania. Dzieli się na: stawiacze min, stawiacze sieci, trałowce, okręty desantowe, okręty dowodzenia, kutry dozoru, lotniskowce i baterie pływające.

Okręty transportowo-desantowe — jednostki pływające o specjalnej konstrukcji, przeznaczone do przewożenia wojsk i sprzętu zmechanizowanego z bazy wyjściowej bezpośrednio do miejsca wysadzenia, z podejściem do brzegu. O. t-d. dzieli się na barki transportowe sprzętu zmechanizowanego i barki transportowe piechoty.

Okupacja — faktyczne zajęcie kraju przez armię nieprzyjaciela.

Oleje przepracowane — oleje, które były używane przez silnik określoną ilość motogodzin lub kilometrów, nie nadające się do dalszego użycia i podlegające wymianie lub regeneracji.

Olinowanie (takielunek) — liny na okręcie służące do pod-

trzymywania masztów oraz kierowania żaglami (na żaglowcach).

Omasztowanie — maszty i ich części składowe znajdujące się na okręcie.

Opadająca część toru pocisku — p. Część opadająca toru pocisku.

Opatrunek osobisty — wyjąłowany opatrunek umieszczony w impregnowanym opakowaniu, wchodzący w skład wyposażenia każdego żołnierza.

Operacja — całokształt bitew i walk przeprowadzanych na określonym kierunku operacyjnym lub strategicznym. O. przeprowadzają związki operacyjne w myśl jednego zamiaru dla osiągnięcia ogólnego celu. O. dzielą się na zaczepne i obronne. Zależnie od ilości uczestniczących sił O. może być armijna, Frontowa i kilku współdziałających Frontów (strategiczna), prócz tego mogą być O. desantowe (morskie), przeciwdesantowe, powietrzno-desantowe oraz powietrzne, morskie i inne.

Operacja powietrzno-desantowa — przrzucanie wojsk drogą powietrzną na tyły nieprzyjaciela i prowadzenie tam działań bojowych. O. p.-d. może być przeprowadzona we współdziałaniu z wojskami lądowymi działającymi od czoła, z marynarką wojenną i desantami morskimi oraz jako samodzielna operacja wojsk powietrzno-desantowych.

Operacja spotkaniowa — zetknięcie się związków operacyjnych (armii, grupy armii) walczących stron prowadzących jednocześnie natarcie. O. s. obejmuje marsz-manewr dużych sił na znacznym froncie i bitwę spotkaniową, która jest całokształtem bojów spotkaniowych oddziałów i związków taktycznych.

Operacja strategiczna — operacja przeprowadzana przez wyższy związek operacyjny, w skład którego wchodzi kilka rodzajów sił zbrojnych. Na O. s. składa się szereg jednoczesnych i kolejnych operacji Frontowych i lotniczych, a na kierunkach nadmorskich — szereg działań wojennych i operacji marynarki wojennej. O. s. prowadzi się na dużych obszarach

w ciągu kilku tygodni; tworzy określony etap kampanii wojennej. Różniamy O. s. zaczepną i obronną.

Operacja strategiczna obronna — działania prowadzone w celu utrzymania ważnych rubieży i obiektów strategicznych oraz zyskania na czasie dla zorganizowania natarcia. O. s. o. prowadzi zazwyczaj jeden lub kilka Frontów (armii) we współdziałaniu z lotnictwem, a na nadmorskim kierunku działań wojennych — wraz z marynarką wojenną. O. s. o. obejmuje rozwijanie sił zbrojnych na określonych rubieżach obrony, organizację i prowadzenie działań obronnych podczas natarcia nieprzyjaciela, wykonanie przeciwuderzeń w celu odtworzenia utraconego położenia i rozbicia nieprzyjaciela, który włamał się w głąb obrony, przygotowanie przeciwnatarcia po pomyślnie przeprowadzonej obronie.

Operacja strategiczna zaczepna — operacja strategiczna prowadzona przez kilka wyższych związków operacyjnych (Fronty, grupy armii, floty) pod kierownictwem naczelnego dowództwa, mająca na celu całkowitą zmianę sytuacji politycznej i strategicznej na danym teatrze działań wojennych (kierunku strategicznym) i wywierająca wpływ na przebieg i wynik kampanii wojennej.

Operatywność — umiejętność szybkiego i dokładnego wykonania zadania oraz wprowadzenia w życie powziętych decyzji.

Opis klimatologiczny — opis ujmujący średnie wartości poszczególnych czynników pogodotwórczych oraz częstości danego zjawiska, np. przedstawienie w formie graficznej, z krótkimi wyjaśnieniami, przeciętnej wielkości zachmurzenia dla różnych pór doby, tygodni, miesięcy itp.

Opis terenu — uzupełnienie treści rysunkowej mapy opisem poszczególnych obiektów i właściwości geograficznych terenu, ważnych dla prowadzenia wojny, jak np. dróg komunikacyjnych, przeszkód terenowych, przepraw, urządzeń użyteczności publicznej, pomieszczeń, zasobów materiałowych, ludności itd.

Oporządzenie — część przedmiotów używanych do ubiorów wojskowych jak: pas, torba polowa, helm stalowy, manierka itp.

Organy rozpoznawcze — wszystkie pododdziały przeznaczone do wykonania zadań rozpoznawczych oraz komórki sztabów organizujące, planujące i kierujące rozpoznaniem.

Orientowanie się w terenie — określenie swego miejsca w stosunku do stron świata i przedmiotów terenowych w celu znalezienia potrzebnych punktów i prawidłowej drogi posuwania się.

*Ordre de Bataille — w mowie potocznej „O. de B.” — nazwa schematu składu jednostek wojskowych, rysowanego za pomocą znaków konwencjonalnych, ustalonych dla wszystkich jednostek i formacji wojskowych z jednoczesnym uwidocznieniem ich wzajemnej podległości.

Ortodroma — łuk koła wielkiego przechodzącego przez dwa punkty na powierzchni kuli ziemskiej. Jest to najkrótsza droga między dwoma punktami; przecina ona południki pod różnymi kątami.

Orzecznictwo wojskowo-lekarskie — dział medycyny wojskowej zajmujący się badaniem wpływu chorób, ułomności i wad rozwojowych na ograniczenie zdolności do służby wojskowej i pracy oraz orzekaniem o stopniu utraty zdolności do pracy i ustaleniem związku przyczynowego inwalidztwa ze służbą wojskową.

Oskrzydlenie — manewr na skrzydło i najbliższe tyły nieprzyjaciela, wykonywany w ścisłej łączności ogniowej z wojskami nacierającymi od czoła.

Oslona — całokształt działań mających na celu umożliwienie wykonania zadania osłanianej jednostce.

Oslona ogniem — prowadzenie ognia w celu umożliwienia wykonania zadania osłaniającemu pododdziałowi (oddziałowi).

Oslona przeciwpożarowa — zabezpieczenie przedmiotów, obiektów i urządzeń pośrednio zagrożonych pożarem.

Ostrokół — rząd pali wbitych w ziemię i zaostrzonych od

góry, stosowany w dawniejszych czasach lub przez ludy pierwotne dla obrony osiedli.

Ostrołuk — linia tworząca zarys zewnętrzny (lub wewnętrzny) głowicy pocisku. Również nazwa głowicy pocisku.

Ostróg — schron bojowy budowany przeważnie w lasach, przeznaczony do półokręжного lub okręжного prowadzenia ognia.

Ostrzeliwanie — prowadzenie nieregularnego ognia do celu, strzelanie do celu lub pola, na którym znajduje się cel.

Ostrzeżenie meteorologiczne — ostrzeżenie informujące 2—6 godzin wcześniej o zbliżającym się niebezpiecznym zjawisku atmosferycznym, jego charakterze i kierunku przemieszczania się. W ostrzeżeniu podkreśla się tę cechę groźnego zjawiska meteorologicznego, która przedstawia największe niebezpieczeństwo.

Oślepiająca zasłona dymna — p. Zasłona dymna oślepiająca.

Oślepienie — chwilowe pozbawienie nieprzyjaciela możliwości prowadzenia obserwacji. Do oślepienia używa się środków dymnych i ognia artylerii.

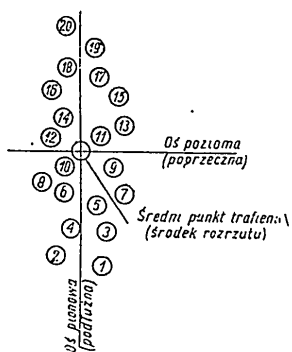
Oś łączności — kierunek łączności w systemie łączności oddziału, budowany po osi przesunięć stanowiska dowodzenia, na którym opiera się łączność z wszystkimi zainteresowanymi dowódcami i sztabami (podległymi i współdziałającymi).

Oś łączności (środkami radioliniowymi, przewodowymi) — główny kierunek w całym systemie łączności (środkami radioliniowymi, przewodowymi) oddziału, na którym opiera się organizacja łączności ze wszystkimi zainteresowanymi dowódcami i sztabami (podległymi i współdziałającymi). O. ł. zwykle zbiega się z kierunkiem głównego uderzenia i kierunkiem przesunięcia SD.

Oś marszu — kierunek marszu wzdłuż dróg istniejących w terenie lub dróg na przelaj.

Oś przewodu lufy — linia prosta łącząca środki wlotu i wylotu lufy.

Oś rozrzutu (pionowa, pozioma, podłużna, poprzeczna) — prostopadle do siebie linie przeprowadzone na płaszczyźnie pionowej lub poziomej w ten sposób, że z obu stron każdej znajduje się jednakowa liczba przestrzelin. Punkt przecięcia się O. r., przy dostatecznie dużej ilości strzałów, określa położenie średniego punktu trafienia (środka rozrzutu) (rys. 48).

Rys. 48. Określenie średniego punktu trafienia (środka rozrzutu)

Oświetlenie samolotu — światła na samolocie mające na celu umożliwienie załodze samolotu kierowanie nim w porze nocnej oraz zapewnienie bezpieczeństwa lotu.

Owreż — krzywa otrzymana przez przecięcie kadłuba okrętu pośrodku jego długości lub w najszerszym miejscu płaszczyzną poprzeczną, prostopadłą do płaszczyzny symetrii okrętu.

Ożaglowanie — wszystkie żagle na żaglowcu.

O

Osemka pionowa (figura wyższego pilotażu) — w poziomie: połączone wykonanie dwóch półpętli związanych ze sobą wznoszącymi lub opadającymi półbęczkami; w pionie: połączenie wykonania przewrotu i półtorakrotnej pętli.

Osemka pozioma (figura prostego pilotażu) — figura składająca się z kolejno po sobie wykonanych dwóch skrętów pełnych, przeciwnych do kierunku (przechyłu) samolotu, wykonana energicznym i skoordynowanym wprowadzeniem samolotu z jednego skrętu pełnego w drugi. O. p. w zależności od przechyłu może być płytka lub głęboka.

P

Pagórek — wzniesienie terenu, którego wysokość nie przekracza na ogół 100 m.

Pakiet przeciwichemiczny indywidualny — pakiet przeznaczony do odkażania skóry i niektórych części umundurowania i oporządzenia skażonego trwałymi środkami trującymi. Można użyć go do częściowego odkażania, dezaktywacji i zrywania środków bakteryjnych z karabinu (pistoletu maszynowego).

***Pale przeciwpancerne** — słupy przeciwzołgowe.

Palenie się prochu — proces postępowania reakcji rozkładu prochu od powierzchni w głąb ziarna.

***Palisady** — słupy przeciwzołgowe.

Pancerny punkt ogniowy — p. Punkt ogniowy pancerny.

Panowanie w powietrzu — uzyskanie całkowitej swobody poruszeń i działań własnego lotnictwa.

Pantografowanie — przenoszenie obrazu z mapy lub zdjęcia lotniczego w mniejszej lub większej skali.

Para samolotów — najmniejsza (podstawowa) jednostka bojowa w lotnictwie myśliwskim i szturmowym.

Parada wojskowa — uroczysty przegląd wojsk z okazji świąt państwowych i wojskowych lub zakończenia manewrów. Kończy się defiladą.

Paralaksa — zachodzące w lunecie zjawisko, polegające na tym, że obraz przedmiotu nie leży w płaszczyźnie ogniskowej siatki.

Park — miejsce przeznaczone i dostosowane do postoju oraz obsługiwanego wozów bojowych, specjalnych, transportowych i ciągników, sprzętu artyleryjskiego itp.

Park artyleryjski — miejsce rozmieszczenia sprzętu artyleryjskiego.

Park pontonowy — przewoźny zestaw środków przeprawowych, służący do budowy mostów pontonowych i promów.

Park postoju pojazdów mechanicznych — miejsce w parku samochodowym, przeznaczone do postoju pojazdów będących w stanie zupełnej sprawności technicznej, gotowych do nactymiasowego wyjazdu.

Park samochodowy polowy — wyznaczony w terenie rejon, odpowiednio wyposażony, przeznaczony do postoju, obsługi technicznej i ochrony pojazdów mechanicznych.

Park samochodowy stały — wyznaczony w obrębie koszar rejon, odpowiednio zabudowany i wyposażony, przeznaczony do postoju i obsługi technicznej pojazdów mechanicznych.

Parkowa stacja obsługi — p. Stacja obsługi parkowa.

Parlamentarz — osoba upoważniona przez jedną ze stron walczących do przeprowadzenia rozmów ze stroną drugą. Jego znakiem odróżniającym jest biała chorągiew.

Parów — niewielkie podłużne zagłębienie przecinające stok wznieślenia.

Partia amunicji — grupa pocisków, ładunków lub zapalników tego samego rodzaju i wzoru, wykonana w jednej wytwórni, w jednym czasie, z jednakowych materiałów i w jednakowych warunkach technicznych.

Pas bezpieczeństwa — odległość, na jaką piechota może podejść do ostrzeliwanego celu bez obawy poniesienia strat od własnego ognia. Głębokość P. b. zależy od odległości

strzelania, rodzaju sprzętu, kierunku i kąta strzelania oraz stopnia ukrycia własnych wojsk.

Pas działania — część terenu przydzielona oddziałom i związkom taktycznym do prowadzenia działań bojowych wojsk.

Pas natarcia — część terenu o określonych bocznych granicach, wyznaczona związkowi taktycznemu do działań w natarciu.

Pas obrony — część terenu określonej szerokości i głębokości wyznaczona związkowi taktycznym i operacyjnym w celu zorganizowania obrony. Szerokość i głębokość P. o. związku taktycznego zależy od otrzymanego zadania, posiadanych sił i środków, znaczenia bronionego kierunku, siły spodziewanego uderzenia nieprzyjaciela oraz charakteru terenu.

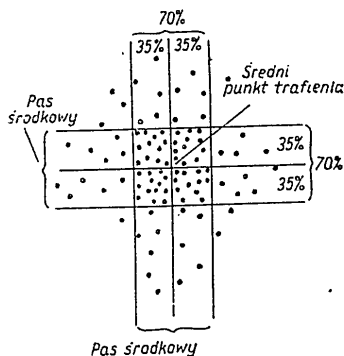
Pas obrony drugi — pas obrony znajdujący się w określonej odległości od przedniego skraju głównego pasa obrony (patrz pas obrony główny). Rozbudowuje się go przeważnie za naturalnymi przeszkodami przeciwczołgowymi i łączy z głównym pasem obrony pozycjami ryglowymi i pozycjami rejonów przeciwpancernych. W razie posiadania dostatecznej ilości sił, środków i czasu drugi pas obrony rozbudowuje się tak samo, jak główny pas obrony. Ma on na celu zatrzymanie natarcia czołgów i piechoty nieprzyjaciela, którym udało się przełamać pas główny, zabezpieczenie rozwinięcia wojsk własnych do kontrataku lub przeciwwuderzeń z głębi, a niekiedy w połączeniu z pozycjami ryglowymi stworzenie nowego głównego pasa obrony na całej swojej szerokości lub na poszczególnych odcinkach.

Pas obrony główny (pierwszy) — pas obrony organizowany w celu zatrzymania natarcia czołgów i piechoty nieprzyjaciela, zadania mu maksymalnych strat i zmuszenia go do zaniechania dalszego natarcia. Obsadzają go wojska pierwszego rzutu armii. Główny pas obrony obejmuje: pierwszą pozycję, drugą pozycję, pozycje ryglowe, rejon stanowisk ogniowych artylerii, rejon przeciwpancerne i system zapór.

Pas przesłaniania — szereg pozycji typu polowego, wzmocnionych zaporami przed głównym pasem obrony. P. p. organizuje się w zależności od sytuacji na rozkaz dowódcy armii w celu rozpoznania, powstrzymania i wyczerpania nacierającego nieprzyjaciela oraz zyskania na czasie. Bronią go oddziały wydzielone, wysłane na rozkaz dowódcy korpusu (dywizji).

Pas startowy — pas terenu na lotnisku z nawierzchnią przystosowaną do startowania i lądowania samolotów (bez względu na stan nawierzchni reszty lotniska) w dowolnej porze roku.

Pas środkowy rozrzutu — pas pola rozrzutu, symetrycznie położony względem osi rozrzutu, zawierający 70% wszystkich przestrzelin. W zależności od osi rozrzutu rozróżniamy pasy środkowe wznwyż (Pw), w głąb (Pg) i wszerz (Ps) (rys. 49).

Rys. 49. Pas środkowy rozrzutu

Pas zapór — pas terenu, na którym w czasie działań wojennych buduje się zapory w celu utrudnienia i opóźnienia

ruchu wojsk nieprzyjaciela oraz zadania mu strat. W P. z. łączy się różne rodzaje zapór (przeciwczołgowe, przeciwpiechotne, przeciwtransportowe) z przeszkodami naturalnymi oraz osłania je ogniem artylerii, moździerzy i broni maszynowej.

Paś zapór minowych — system pól minowych (ściśle ze sobą powiązanych) rozmieszczonych w terenie wzdłuż określonej rubieży.

Passat — wiatr stały, wiejący od biegunów ku równikowi, powstały wskutek silnego nagrzania się powietrza nad równikiem, które górą przesuwają się ku biegunom powodując przez to przemieszczenie się zimnego podbiegunowego powietrza dołem ku równikowi.

Patrol — grupa żołnierzy lub pododdział wysłany w celu wykonania określonego zadania.

Patrol bojowy — pododdział wysłany w celu nawiązania i utrzymania bezpośredniej styczności z nieprzyjacielem oraz ubezpieczenia wojsk własnych przez obserwację i walkę.

Patrol garnizonowy — patrol wyznaczony do kontrolowania przestrzegania przez wszystkich żołnierzy na terenie garnizonu postanowień regulaminów, porządku, przepisów ubiorczych, zasad żołnierskiego zachowania, zarządzeń dowódcy garnizonu oraz uprawnień żołnierzy do przebywania poza rejonem zakwaterowania. Składa się z dowódcy oraz jednego lub więcej żołnierzy. W zależności od zadań dowódcą może być oficer lub podoficer. Zgodnie z tym patrol nazywa się oficerski lub podoficerski.

Patrol rozpoznania chemicznego — patrol przydzielony do pododdziałów rozpoznawczych, ubezpieczenia ruchu oraz pododdziałów działających na odcinkach terenu skażonego środkami trującymi, mający na celu wykrycie skażenia i zabezpieczenia działań tych pododdziałów oraz rozpoznanie odcinków terenu skażonego. P. r. ch. wydziela się z pododdziałów obrony przeciwchemicznej lub drużyn (obsług, załóg) schemizowanych i wyposaża w przyrządy rozpoznania che-

micznego oraz zestawy znaków ostrzegawczych do oznaczenia granic rejonów skażonych. Składa się z 3—5 ludzi. W warunkach skażenia promieniotwórczego patrol ten wyposaża się w przyrządy dozometryczne; nazywa się wówczas patroliem dozometrycznym.

Patrol rozpoznawczy (PR) — pododdział w składzie wzmocnionego plutonu motocyklistów (piechoty na transporterach opancerzonych lub czołgach), wysyłany przez oddziały i pododdziały piechoty na odległość 5—7 km oraz przez oddziały rozpoznawcze na odległość 7—12 km w celu prowadzenia rozpoznania ważnego kierunku lub obiektu.

Patrol rozpoznawczy bojowy (BPR) — pododdział w sile plutonu (drużyny) wysyłany w natarciu z batalionu czołgów lub piechoty zmotoryzowanej (kompanii piechoty zmotoryzowanej) na odległość 500—1000 m w celu prowadzenia rozpoznania i ubezpieczenia bojowego.

Patrol rozpoznawczy samodzielny — patrol pieszy lub zmechanizowany w sile do wzmocnionego plutonu piechoty wysyłany przez oddział lub związki taktyczne na odległość 8—20 km. Prowadzi rozpoznanie określonego kierunku lub rejonu, a także rozpoznanie terenu i przedmiotów terenowych.

***Patrol zwiadowczy** — p. Patrol rozpoznawczy.

Peleng geograficzny odwrotny — kąt zawarty między północnym kierunkiem południka geograficznego, przechodzącego przez obiekt orientacyjny, a kierunkiem samolotu. Powinien różnić się od kursu geograficznego o 180°.

Pelnia — faza księżyca, kiedy widoczna jest cała jego tarcza.

Personel latający — żołnierze wykonujący swe obowiązki służbowe w powietrzu w składzie etatowych załóg oraz inne osoby nie wchodzące w skład etatowych załóg, lecz posiadające tytuł pilota (nawigatora) i zgodnie z charakterem zajmowanego stanowiska (okresowo) osobiście wykonujące loty.

Peryskop — przyrząd optyczny do prowadzenia obserwacji zza ukrycia.

Peryskopowy artyleryjski kątomierz-busola — p. Kątomierz-busola peryskopowy artyleryjski.

Petarda — środek imitujący wybuchy pocisków artyleryjskich, stosowany w czasie ćwiczeń taktycznych i manewrów. Wewnątrz P. znajduje się czarny proch połączony lontem. Zapłon następuje przez zapalenie lontu. Do wykonania P. potrzeba 80 g prochu dymnego. Wybuch następuje po 7—9 sekundach od momentu zapalenia.

Pętla — efektowna i popularna figura akrobacji powietrznej (wyższego pilotażu), polegająca na symetrycznym ruchu samolotu w płaszczyźnie pionowej po torze mającym kształt pętli.

Piechota morska — rodzaj wojsk w składzie sił morskich, którego działania przebiegają w ścisłym współdziałaniu z okrętami, lotnictwem morskim i artylerią nadbrzeżną. P. m. przeznaczona jest do wysadzania desantów zarówno samodzielnie, jak i w składzie zespołu manewrowego floty oraz do wysadzania dużych desantów razem z wojskami lądowymi.

Pierwsza pomoc lekarska — p. Pomoc lekarska pierwsza.

Pierwsza pozycja — p. Pozycja pierwsza.

Pierwsza transzeja — p. Transzeja pierwsza.

Pierwszy krótki odpoczynek — p. Odpoczynek krótki pierwszy.

Pierwszy pas obrony — p. Pas obrony główny.

Pierwszy rzut — p. Rzut pierwszy.

Pilot automatyczny — przyrząd do automatycznego sterowania statkiem latającym.

Pilotaż — manewrowanie samolotem w płaszczyźnie pionowej i poziomej w celu wykonania określonych figur w powietrzu. P. dzieli się: według stopnia skomplikowania — na prosty, średni, wyższy; według liczby samolotów — na indywidualny i grupowy.

Pilotaż wyższy — wykonywanie skomplikowanych figur lotu przeważnie w płaszczyźnie pionowej.

Pilotowanie — czynności pilota, zmierzające do zmiany położenia samolotu lub niezmiennego utrzymania jego położenia w przestrzeni powietrznej.

Pionowa ósemka — p. Osemka pionowa.

Pionowy rząd minowy — p. Rząd minowy pionowy.

Pirotechnika — nauka o otrzymywaniu mas stosowanych do wyrobów amunicji oświetlającej, sygnalizacyjnej, smugowej, zapalającej i imitującej.

Pistolet — ręczna broń palna przeznaczona do walki na bliskich odległościach.

Pistolet maszynowy — szybkostrzelna broń palna używana do zwalczania celów żywych na odległościach do 300 m.

Plac ładunkowy — miejsce leżące na jednym poziomie lub prawie na jednym poziomie z torami, gdzie przy użyciu ramp przewoźnych lub improwizowanych rozładowuje się i załadowuje eszelony wojskowy.

Plac zabiegów sanitarnych — miejsce należące do punktu zabiegów specjalnych. P. z. s. przeznaczony jest do przeprowadzania zabiegów sanitarnych stanu osobowego. Składa się z półplacu czystego i półplacu brudnego. Na półplacu brudnym znajduje się rozbieralnia i umywalnia, na półplacu czystym — ubieralnia.

Plac zabiegów specjalnych umundurowania i oporządzenia — miejsce należące do punktu zabiegów specjalnych. Przeznaczony jest do dezaktywacji i dezynfekcji umundurowania, oporządzenia, obuwia i środków obrony przeciwchemicznej. Składa się z półplacu czystego i półplacu brudnego.

Plac zabiegów specjalnych uzbrojenia i sprzętu bojowego — miejsce należące do punktu zabiegów specjalnych. Przeznaczony jest do odkazania, dezaktywacji i dezynfekcji uzbrojenia i sprzętu bojowego. Składa się z półplacu czystego i półplacu brudnego.

Plac zabiegów weterynaryjnych — miejsce wchodzące w skład punktu zabiegów specjalnych. Rozwija się go w wy-

padku posiadania zwierząt. Przeznaczony jest do przeprowadzania zabiegów weterynaryjnych u zwierząt. Składa się z półplacu czystego i półplacu brudnego.

*Place d'armes — p. Przyczółek, przedmoście.

Placówka — jedna-dwie drużyny piechoty w ubezpieczeniu postoju, wystawione przez czatę (samodzielną czatę) w odległości 600—800 m od ubezpieczanych wojsk na drodze lub innym podejściu, gdzie prawdopodobnie może posuwać się nieprzyjaciel. Wystawia się ją w celu wykrycia i uprzedzenia dowódcy, który ją wystawił, o ukazaniu się nieprzyjaciela, uporczywego bronienia swojej pozycji w wypadku natarcia nieprzyjaciela i niedopuszczenia do przechodzenia przez linię ubezpieczeń osób nie znających hasła.

Placówka samodzielna — jedna-dwie drużyny piechoty wystawione przez oddział czat lub pułk (batalion, kompania) w odległości 1,5 km od ubezpieczanych wojsk na drogach lub innych podejściach, gdzie prawdopodobnie może posuwać się nieprzyjaciel. P. s. wystawia się w celu wykrycia nieprzyjaciela i uprzedzenia o tym dowódcy, który ją wystawił, aby w wypadku natarcia nieprzyjaciela uporczywie bronić swojej pozycji, oraz w celu niedopuszczenia do przechodzenia przez linię ubezpieczeń osób nie znających hasła.

Plan — płaski obraz terenu lub jakiegokolwiek konstrukcji przestrzennej, gdzie wymiary szczegółów są podane w przyjętej skali bez zniekształceń.

Plan działania — szczegółowo przewidziany, przemyślany i skonkretyzowany projekt wykonania czynności, na którego podstawie mogą być przeprowadzone działania.

Plan operacji — zbiór dokumentów bojowych ustalających przygotowanie i działanie wojska na cały okres zamierzonej operacji oraz określających jej cel i rozmach, gęstość i stosunek sił, zadanie związków taktycznych i ich współdziałanie, zabezpieczenie działań i zaopatrywanie oraz przebieg operacji. Plan ten obejmuje przewidywane warianty działań nieprzyjaciela.

Plan organizacji i pracy tyłów — dokument opracowywany

przez sztab kwatermistrzostwa na szczeblu operacyjnym, zawierający planowane zamierzenia na całą głębokość operacji (walki) w zakresie organizacji tyłów, zabezpieczenia materialowego i obsługi wojsk.

Plan rozpoznania — dokument o ustalonym wzorze, zawierający całokształt zadań bojowych postawionych organom rozpoznawczym oraz sposoby wykonania tych zadań przez oddziały i pododdziały rozpoznawcze.

Plan (szkic) współdziałania — dokument dowodzenia wojskami, odzwierciedlający uzgodnione działanie bojowe związków taktycznych (oddziałów, pododdziałów) wszystkich rodzajów wojsk i sąsiadów według celu, czasu i miejsca oraz obrazujący sposób zorganizowania wzajemnej pomocy w toku walki. P. w. może być opracowany graficznie (na mapie lub szkicu) lub tekstem. W obronie, w sztabie związku taktycznego (oddziału) opracowuje się plan współdziałania, a w sztabie batalionu — szkic obrony z legendą.

Plan wylądowania oddziału (związku taktycznego) — plan opracowany przez przedstawiciela oddziału (związku taktycznego) w rejonie wylądowania, podający stację wylądowania i rejon ześrodkowania po wylądowaniu.

***Plan wylądowania transportu** — p. Plan wylądowania oddziału (związku taktycznego).

Plan zabezpieczenia chemicznego — dokument bojowy dotyczący obrony przeciwchemicznej, przeciwatomowej i przeciwbakteryjnej z zakresu służby chemicznej, wykorzystania przez wojska sił i środków zadymiania, miotaczy ognia oraz organizacji materiałowo-technicznego zabezpieczenia; na podstawie tego dokumentu wydaje się zarządzenia poszczególnym wykonawcom. Z zasady wykonuje się go w formie graficznej.

Plan zabezpieczenia inżynierskiego — podstawowy dokument, w którym podaje się wszystkie zagadnienia dotyczące organizacji i wykonania przedsięwzięć inżynierskich w zakresie zabezpieczenia działań bojowych wojsk oraz wykorzystania oddziałów i pododdziałów inżynierskich; opracowuje

się na podstawie decyzji dowódcy ogólnowojskowego związku taktycznego (oddziału) i wytycznych przełożonego szefa saperów wyższego szczebla.

Plan zabezpieczenia materiałowo-technicznego w sprzęt i materiały chemiczne — dokument bojowy dotyczący materiałowego zabezpieczenia wojsk, na podstawie którego sporządza się zapotrzebowanie. Jest on załącznikiem do planu zabezpieczenia chemicznego.

Plan zabezpieczenia medycznego — plan zabezpieczenia leczniczo-ewakuacyjnego i sanitarno-przeciwepidemicznego działań bojowych wojsk, opracowywany przez szefów służby zdrowia wszystkich szczebli w ścisłej zależności od sytuacji bojowej, tyłowej i medycznej.

Plan załadowania eszelonu — plan sporządzony wspólnie przez wojskowego komendanta odcinka kolejowego (stacji) i komendanta eszelonu, obejmujący terminy, sposób i warunki załadowania pododdziałów na tabor kolejowy.

Plan załadowania oddziału (związku taktycznego) — plan opracowany przez sztab oddziału (związku taktycznego), zawierający podział ludzi, zwierząt, sprzętu i materiału wojskowego na poszczególne eszelony oraz kolejność wymarszu i ładowania.

***Plan załadowania transportu** — p. Plan załadowania oddziału (związku taktycznego).

Planowa tabela lotów — p. Tabela lotów planowa.

Plecakowy miotacz ognia — p. Miotacz ognia plecakowy.

Plecakowy przyrząd do odkażania — p. Przyrząd do odkażania plecakowy.

Pluton — najmniejszy pododdział taktyczny składający się z 2—4 drużyn, załóg lub obsług.

***Pluton komendancki** — pluton porządkowo-ochronny.

Pluton ogniowy — pododdział ogniowy składający się z 1—3 dział.

***Pluton zwiadowczy** — pluton rozpoznawczy.

Plachta rozpoznawcza nr 1 — sygnalizacyjny środek łącz-

ności, używany przez oddział piechoty do łączności współdziałania z własnym lotnictwem.

Plachta rozpoznawcza nr 2 — sygnalizacyjny środek łączności, używany przez oddziały wojsk pancernych i zmechanizowanych do łączności współdziałania z własnym lotnictwem.

Plachta rozpoznawcza nr 3 — sygnalizacyjny środek łączności używany przez oddziały wojsk lądowych do przekazywania lotnikowi przez oddziały własne znaków umówionych.

Plachty sygnałowe — jeden ze środków sygnalizacji, używany przez posterunki sygnalizacji lotniczej w celu poznawania wojsk naziemnych (okrętów), ich łączności z lotnictwem i orientowania samolotów lecących na małych i średnich wysokościach.

Plaskowzgórze — rozległe wzniesienie o płaskim wierzchu.

Plaszczyzna celowania — płaszczyzna pionowa przechodząca przez oś optyczną kątomierza działowego lub przyrządu kątomierczego.

Plaszczyzna rzutu — płaszczyzna pionowa przechodząca przez linię rzutu.

Plawa (boja) — pływający zakotwiczony znak nawigacyjny pomalowany jaskrawym, dobrze widocznym kolorem. P. służą do oznakowania torów wodnych, mielizn, wraków i wszelkich przeszkód nawigacyjnych. Są często zaopatrzone w odróżniające je znaki szczytowe oraz w sygnały akustyczne i świetlne lub w oba rodzaje sygnałów łącznie.

Plomień wybuchu — zjawisko świetlne towarzyszące wybuchowi.

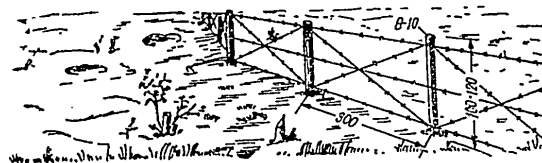
Plomień wylotowy — płomień powstający przy strzale u wylotu lufy.

Płot koleczasty — zaporę przeciwpiechotną w postaci jednego rzędu kolków (dużych) oplecionych pięcioma drutami koleczastymi, wzmocniona drutem koleczastym (rys. 50).

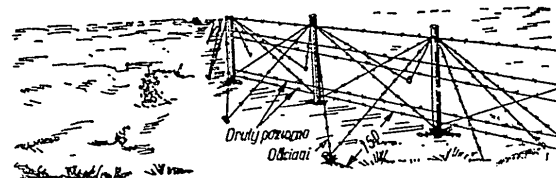
Płot koleczasty wzmocniony — zaporę przeciwpiechotną — zwykły płot koleczasty wzmocniony odciągami przymocowa-

nymi do małych kolków, które wbija się naprzeciw odstępów pomiędzy kolkami płotu (rys. 51).

Pływający transporter opancerzony — p. Transporter opancerzony pływający.

Rys. 50. Płot koleczasty

Rys. 51. Płot koleczasty wzmocniony

Pływalność okrętu — zdolność do utrzymania się na wodzie całkowicie wyposażonego i załadowanego okrętu przy zachowaniu przepisowego zanurzenia na dziobie i rufie.

Pływy — okresowe ruchy mas wodnych polegające na wznoszeniu i opadaniu poziomu wody, spowodowane działaniem sił przyciągania Słońca i Księżyca.

Poborowy — nazwa określająca mężczyznę, który w danym roku kalendarzowym obowiązany jest stawić się do poboru.

Pobór — przeprowadzany co roku przegląd poborowych połączony z badaniem lekarskim. Celem poboru jest ustalenie stanu zdrowia poborowych i stopnia ich zdolności do

służby wojskowej oraz udzielanie odroczeń poborowym do tego uprawnionym.

Pociąg sanitarny stały (sps) — pociąg przeznaczony do ewakuacji rannych i chorych z bazy szpitalnej Frontu do szpitali w głębi kraju.

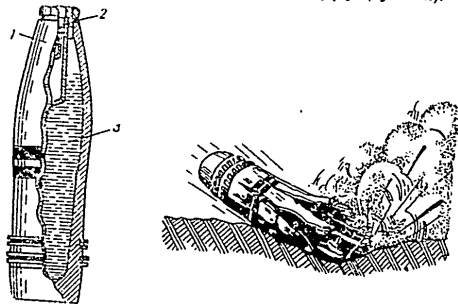
Pociąg sanitarny tymczasowy (tps) — pociąg przeznaczony do ewakuacji rannych i chorych z baz szpitalnych armii do bazy szpitalnej Frontu.

Pociąg wojskowy — pociąg składający się z 20 lub więcej wagonów (dwuosioowych) przeznaczonych do przewozu wojsk lub ładunków wojskowych.

Pociąg wojskowy specjalny — pociąg uruchamiany na żądanie władz wojskowych w celu przewiezienia sztabów lub bardzo pilnych ładunków, dla którego został opracowany specjalny rozkład jazdy.

Pocisk całkowicie uzbrojony — pocisk wypełniony materiałem wybuchowym lub innym wraz z wkręconym zapalnikiem; pocisk bez zapalnika nazywa się niecałkowicie uzbrojonym.

Pocisk chemiczny — pocisk, który prócz materiału wybuchowego zawiera chemiczny środek trujący (rys. 52).

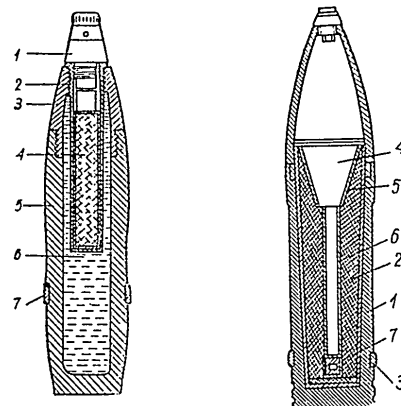

Rys. 52. Pocisk chemiczny:

1 — skorupa, 2 — zapalnik uderzeniowo-czasowy, 3 — bojowy środek trujący

Pocisk dymny — pocisk, który prócz materiału wybuchowego napełniony jest mieszkanką dymotwórczą. Służy do wytwarzania maskujących i oślepiających zasłon dymnych (rys. 53).

Pocisk kumulacyjny — pocisk przeznaczony do niszczenia czołgów, dział pancernych oraz opancerzonych umocnień obronnych. Właściwość działania polega na ześrodkowaniu energii wybuchu, znacznie zwiększającym jego zdolności przebijania (rys. 54).

Rys. 53. Pocisk dymny:

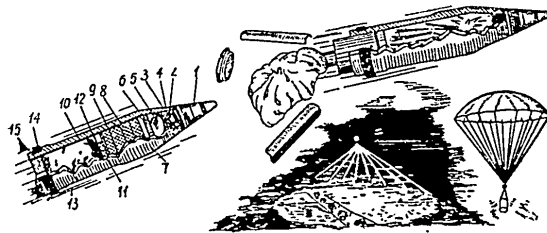
1 — zapalnik, 2 — wkrętka głowicowa pobudzająca, 3 — głowica przykręcana, 4 — materiał wybuchowy, 5 — skorupa, 6 — substancja dymotwórcza, 7 — pierścień wiodący

Rys. 54. Pocisk kumulacyjny:

1 — skorupa, 2 — ładunek kruszący, 3 — pierścień wiodący, 4 — wgłębienie kumulacyjne, 5 — wkładka kumulacyjna, 6 — rurka ogniowa, 7 — pierścień wiodący, 8 — pobudźca

Pocisk odlamkowo-burzący — pocisk wybuchający natychmiast po zetknięciu się z przeszkodą lub wybuchający z opóźnieniem, w zależności od nastawy zapalnika.

Pocisk oświetlający — pocisk służący do oświetlania terenu w nocy. Ładunek świetlny (gwiazda) przymocowany jest do spadochronu (rys. 55).

Rys. 55. Pocisk oświetlający:

1 — zapalnik podwójnego działania, 2 — wkręt ryglujący, 3 — wkrętka głowicowa, 4 — wkręt ryglujący, 5 — ładunek wyrzucający, 6 — przepona, 7 — pokrywa gwiazdy, 8 — tułów gwiazdy, 9 — gwiazda oświetlająca, 10 — skorupa pocisku, 11 — kołec dźwigowy, 12 — młoteczka dźwigowa, 13 — spadochron, 14 — pierścień wiodący, 15 — dno

Pocisk podkalibrowy — pocisk, którego średnica jest mniejsza od kalibru działa. Środkowanie pocisku w lufie osiąga się za pomocą płaszcza lub specjalnych kołnierzy na skorupie (rys. 56).

Pocisk propagandowy — pocisk przeznaczony do przerzucania na stronę nieprzyjaciela ulotek agitacyjnych (rys. 57)

Pocisk przeciwbetonowy — pocisk z pogrubioną częścią głowicową, wykonany ze stali hartowanej, wyposażony w zapalnik denny. Zawiera duży ładunek kruszący i służy do burzenia schronów (budowli) betonowych (rys. 58).

Pocisk przeciwpancerny — pocisk przeznaczony do zwalczania celów opancerzonych.

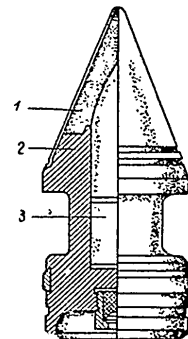
Pocisk przeciwpancerny smugowy — pocisk przeciwpancerny wyposażony w części dennej w smugacz. Służy do zwalczania celów opancerzonych.

Pocisk przeciwpancerny smugowy podkalibrowy — pocisk przeznaczony do niszczenia ciężkich i średnich czołgów, wyposażony w części dennej w smugacz.

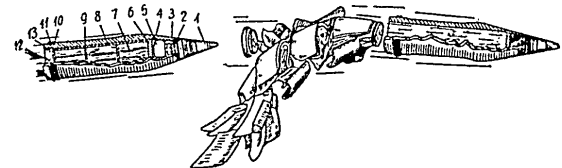
Pocisk rozpryskowy — pocisk wybuchający w powietrzu w dowolnym punkcie toru w zależności od nastawy zapalnika, o działaniu czasowym.

Pocisk smugowy — pocisk, który w czasie lotu pozostawia za sobą smugę. Używa się go do strzelania na wprost, zwłaszcza do celów ruchomych.

Pocisk zapalający — pocisk napełniony materiałem zapalającym, służący do zapalania obiektów (rys. 59).

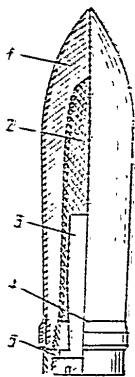
Rys. 56. Pocisk podkalibrowy przeciwpancerno-smugowy.
1 — czepiec balistyczny, 2 — skorupa, 3 — rdzeń

Rys. 57. Pocisk propagandowy:

1 — zapalnik podwójnego działania, 2 — wkręt ryglujący, 3 — wkrętka głowicowa, 4 — skorupa pocisku; 5 — ładunek wyrzucający, 6 — przepona, 7 — ulotki, 8 — półcylindry, 9 — podkładka, 10 — pierścień wiodący, 11 — podkładka, 12 — dno, 13 — pierścień

Pociski kierowane — pociski przeznaczone do zwalczania celów odległych (naziemnych, nawodnych lub powietrznych), kierowane bądź z zewnątrz, bądź przez własne mechanizmy sterownicze, bądź sposobem mieszanym. P. k. dzielą się na następujące grupy:

Rys. 58. Pocisk przeciwlotniczy.

1 — skorupa, 2 — ładunek kruszący, 3 — zapalnik, 4 — pierścien wiodący, 5 — wkrętka denna.

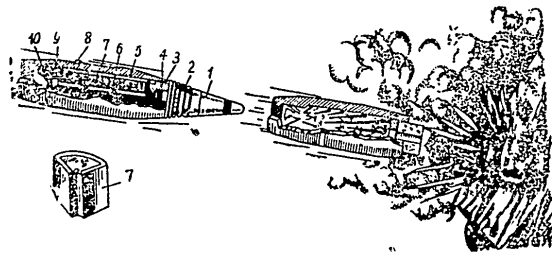
Puchłaniacz — urządzenie służące do oczyszczania powietrza wdychanego przez ludzi i zwierzęta. Napełniony jest substancjami pochłaniającymi środki trujące i ma filtr przeciwdymny. Zatrzymuje również cząstki promieniotwórcze i środki bakteriacyjne. Wchodzi w skład masek przeciwgazowych.

Puchłaniacz hopkaliowy — urządzenie służące do ochrony dróg oddechowych przed tlenkiem węgla (czadem). P. h. przykręca się do rury łączącej, a następnie do niego przykręca się normalny pochłaniacz masek przeciwgazowej ludzkiej.

Puchłaniacz regeneracyjny — urządzenie przeznaczone do oczyszczania powietrza z dwutlenku węgla. Znajduje się w aparatach tlenowo-wodnych.

*Puchół ubezpieczony — marsz ubezpieczony

Poczet sztandarowy — sztandarowy i dwaj asystenci wyznaczeni w rozkazie oddziału spośród zasłużonych podoficerów zawodowych (nadterminowych) do przenoszenia i ochrony sztandaru.

Rys. 59. Pocisk zapalający.

1 — zapalnik podwójnego działania, 2 — spinaż pierścieni nastawczych, 3 — wkrętka głowicowa, 4 — wkręt ryglujący, 5 — skorupa pocisku, 6 — podkładka, 7 — kostka zapalająca, 8 — p e cień wiodący, 9 — przepona, 10 — ładunek wyrzucający.

Pocztynion wojskowy — żołnierz wyznaczony rozkazem dowódcy oddziału do załatwiania wszelkich spraw związanych z odbiorem i wysyłaniem przesyłek żołnierskich.

Podłokietnik — miejsce do oparcia łokci podczas prowadzenia ognia z okopu (transzei).

Podniesieniowy (w art. plot.) — funkcyjny obsługi dział przeciwlotniczego, który za pomocą pokręła mechanizmu podniesieniowego nadaje lufie kąt podniesienia.

Podnóże — płaszczyzna otaczająca stopę góry (rys. 8).

Pododdział — drużyna, pluton, kompania, batalion i jednostki równorzędne.

Pododdział alarmowy — pododdział wyznaczony rozkazem oddziału w celu wzmocnienia, w razie potrzeby, wart i do pełnienia specjalnych, z góry nie przewidzianych służb wewnętrznych.

Pododdział gospodarczy — pododdział, który nie prowadzi

samodzielnej gospodarki, lecz jest zaopatrywany przez oddział gospodarczy.

Pododdział gospodarczy przydzielony — pododdział, który nie wchodzi organizacyjnie w skład oddziału gospodarczego, lecz jest do niego przydzielony w celu zaopatrywania.

Pododdział gospodarczy własny — pododdział, który wchodzi w skład organizacyjny oddziału gospodarczego.

Pododdział przydzielony — pododdział wyznaczony w celu wykonania postawionego mu zadania bojowego, podlegający dowódcy oddziału (pododdziału), do którego został przydzielony.

Pododdział tyłowy — jednostka organizacyjna (samodzielna kompania i równorzędna) nie uprawniona do prowadzenia samodzielnej gospodarki.

Pododdział wspierający — pododdział wyznaczony do wspierania oddziału (związku taktycznego), podlegający wyższemu dowódcy (np. artylerii).

Podoficer dyżurny kompanii — podoficer lub starszy szeregowiec wyznaczony do pełnienia służby, podlegający dowódcy i szefowi kompanii, a pod względem służby wewnętrznej — oficerowi dyżurnemu oddziału; podlega mu dyżurny kompanii.

Podróż polowa — wyjazd w teren na dłuższy okres w celu przerobienia zagadnień operacyjno-taktycznych, tyłowych i specjalnych oraz studiowanie terenu na szczeblu związku taktycznego lub związku operacyjnego. W czasie jej trwania można przeprowadzić w terenie szereg ćwiczeń grupowych, szkieletowych lub ćwiczenia na mapach.

Podróż wojskowo-historyczna — wyjazd w teren na dłuższy czas w celu przestudiowania jednej z operacji ubiegłych wojen lub jej fragmentu na miejscu, gdzie się ona odbyła.

Podsluch — 2—3 żołnierzy, z których jeden jest starszym, wystawionych na ważnym kierunku lub skrytym podejściu w odległości do 300 m od własnych wojsk w celu skrytego prowadzenia obserwacji oraz uprzedzenia własnych wojsk o pojawieniu się nieprzyjaciela.

Podsluch radiowy — zorganizowane przechwytywanie korespondencji radiowej.

Podsluch telefoniczny — zorganizowane przechwytywanie rozmów telefonicznych za pomocą urządzeń podsłuchowych.

Podstawa wyjściowa — pas terenu specjalnie urządzony i przygotowany do rozmieszczenia na nim elementów ugrupowania bojowego, skąd wyruszają one do ataku.

Podstawa wyjściowa czołgów — przygotowana pod względem inżynierskim rubież stanowisk zajmowanych przez czołgi i działa pancerne na kilka godzin przed wyruszeniem do ataku.

Podściół — mata (lub inny środek), którą żołnierz podkłada pod siebie padając na ziemię w terenie skażonym.

Podwójna półpętla — p. Półpętla podwójna.

Podwójny szyk schodami — p. Szyk schodami podwójny

Podwójny wznoszący zwrot z półbeczką — p. Zwrot z półbeczką podwójny wznoszący.

Podział ognia — jednoczesne i równomierne ostrzeliwanie szerokiego lub głębokiego celu przez kilka środków ogniowych.

Podział organizacyjny — podział żołnierzy na pododdziały (drużyna, pluton, kompania, batalion) i określenie miejsca każdego żołnierza w szyku, P. o. przeprowadza się podczas formowania pododdziałów oraz zmiany ich stanu ilościowego.

Podziałka liniowa — graficzne przedstawienie skali liczbowej w celu szybkiego i dogodnego pomiaru odległości na mapie.

Pojazd mechaniczny — pojazd napędzany przeważnie silnikiem spalinowym, służący do transportu ludzi, materiałów i sprzętu, np. samochód, ciągnik gąsienicowy, traktor, motocykl itp.

Pojazd mechaniczny gospodarczy — pojazd mechaniczny przeznaczony do: 1) etatowego wykonywania przewozów gospodarczych (samochody ciężarowe, traktory, przyczepy) oraz ten pojazd, który służy do potrzeb administracyjnych jed-

nostki (samochody osobowe, motocykle); 2) codziennej obsługi potrzeb gospodarczych (sanitarki, autobusy, polewaczki, łaźnie).

Pojazd mechaniczny liniowy — pojazd mechaniczny przeznaczony do nauki jazdy, przewozu uzbrojenia, ludzi, materiałów i zaopatrzenia.

Pojazd mechaniczny specjalny — pojazd mechaniczny mający specjalne urządzenie służące do zabezpieczenia dowodzenia, obsługi i zabezpieczenia działań bojowych (warsztaty, elektrownie, stacje ładowania akumulatorów, rozruszniki lotnicze, radiostacje, autobusy sztabowe, dźwigi, cysterny itp.).

Pokonywanie zapór minowych — całokształt czynności techniczno-bojowych zmierzających do wykonania przejść przez zapory minowe i zabezpieczenia ich dla przemarszu wojsk.

Pokrycie terenu — wszystkie przedmioty naturalne (woda, roślinność) i sztuczne (zabudowania, drogi, kanały itd.) znajdujące się na jego powierzchni.

Pole fugasów chemicznych — zaporę z fugasów chemicznych zagradzającą przejście sile żywej nieprzyjaciela. P. f. ch. dzieli się na niekierowane i kierowane.

Pole fugasów chemicznych kierowane — odcinek terenu, na którym ustawione są fugasy chemiczne, wysadzone sposobem elektrycznym w zależności od sytuacji bojowej.

Pole fugasów chemicznych niekierowane — odcinek terenu, na którym ustawione są fugasy chemiczne, wysadzone oddzielnymi odcinkami lub pojedynczo sposobem mechanicznym.

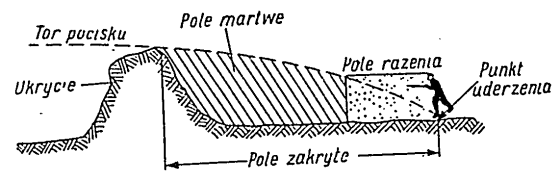
Pole martwe — część terenu, gdzie cel nie może być rażony przy danym torze pocisku (rys. 60).

Pole minowe — odcinek terenu, na którym ustawione są miny. Pola minowe mogą być: przeciwczołgowe, przeciwpiechotne, mieszane, pozorne.

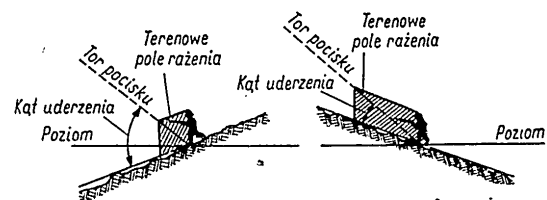
Pole niewidoczne — wycinek terenu niewidoczny z danego punktu obserwacyjnego.

Pole rażenia terenowe — przestrzeń terenu, na której tor pocisku nie przewyższa wysokości celu (rys. 61).

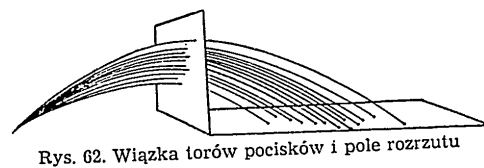
Pole rozrzutu — płaszczyzna, na której przestrzeliny (punkty uderzenia) rozmieszczają się w pewnej odległości jedna od drugiej (rys. 62).

Rys. 60. Pole martwe i zakryte

Rys. 61. Zależność pola rażenia od kąta uderzenia

Rys. 62. Wiązka torów pocisków i pole rozrzutu

Pole startowe — część lotniska przeznaczona wyłącznie do startów i lądowań statków powietrznych.

Pole zakryte — przestrzeń za ukryciem, nie przebijanym przez pocisk, aż do punktu jego upadku (rys. 60).

Poligon lotniczy — obszar naziemny lub wodny, ograniczony znakami ostrzegawczymi, przygotowany do bombardowań i strzelań powietrznych z samolotu. W zależności od miejsca położenia (znajdowania się) poligony dzielą się na naziemne i morskie, ze względu na posiadaną stałą obsługę etatową — na stałe i tymczasowe.

Poligon lotniczy stały — poligon mający stałą obsługę etatową, zaopatrywany w sprzęt i środki przewidziane w tabeli należności.

Poligon lotniczy tymczasowy — poligon organizowany w zakresie jednostek nie mających etatowej obsługi i sprzętu

Polowa baza armii — p. Baza armii polowa.

Polowe laboratorium chemiczne — p. Laboratorium chemiczne polowe.

Polowy park samochodowy — p. Park samochodowy polowy.

Polowy punkt ewakuacyjny — p. Punkt ewakuacyjny polowy.

Południk — zamknięta linia krzywa, której płaszczyzna przechodzi przez oś kuli ziemskiej i jej bieguny.

Południk busoli — kierunek, w jakim ustawia się oś zespołu magnetycznego busoli umieszczonej na samolocie.

Południk magnetyczny — linia sił pola magnetycznego ziemi.

Południk międzynarodowy (zerowy) — południk przechodzący przez obserwatorium astronomiczne w Greenwich.

Pomoc lekarska pierwsza — pomoc medyczna udzielana przez lekarza na pułkowym punkcie medycznym lub w wyjątkowych wypadkach na batalionowym punkcie medycznym.

Pomoc medyczna kwalifikowana — pomoc lekarska udzielana w związkach taktycznych i w armijnych zakładach leczniczych: rannym — przez chirurgów, chorym — przez internistów.

Pomoc medyczna pierwsza — pomoc medyczna udzielana przez sanitariuszy na polu walki rannym i chorym. P. p. m. mogą również udzielać sobie sami ranni (samopomoc) lub

też może być ona udzielana przez towarzyszy broni (pomoc wzajemna).

Pomoc medyczna przedlekarska — pomoc medyczna udzielana rannym i chorym w pobliżu miejsca zranienia, przez felczera lub personel pomocniczy batalionu na tyłach batalionu.

Pomoc medyczna specjalizowana — pomoc medyczna udzielana rannym i chorym przez lekarzy-specjalistów w szpitalach wyposażonych w odpowiednie urządzenia diagnostyczne (rozpoznawcze) i terapeutyczne (lecnicze).

Pomocnicza składnica meldunkowa — p. Składnica meldunkowa pomocnicza.

Pomocnicze startowe stanowisko dowodzenia — p. Stanowisko dowodzenia pomocnicze startowe.

Pomocniczy punkt obserwacyjny — p. Punkt obserwacyjny pomocniczy.

Pomocniczy węzeł łączności — p. Węzeł łączności pomocniczy.

*Pomocnik dowódcy pułku do spraw zaopatrzenia — kwartmistrz pułku.

Ponadkontyngent — poborowi obowiązani do odbycia zasadniczej służby wojskowej, lecz nie wcieleni w danym roku kalendarzowym do odbycia tej służby.

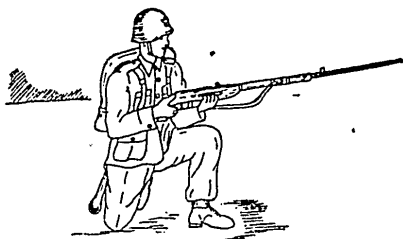
Ponton — element pływający parku pontonowego, otwarty lub zamknięty, zbliżony kształtem do prostopadłościanu lub łodzi. Służy za podporę w mostach pontonowych oraz do budowy promów.

Pończochy ochronne — służą do ochrony nóg przed środkami trującymi, promieniotwórczymi i bakteryjnymi podczas przekraczania odcinków terenu skażonego. W P. o. wyposaża się wszystkie rodzaje wojsk. Nakłada się je na obuwie.

Port — miejsce przeznaczone do czasowego postoju okrętów (statków), osłonięte od bezpośredniego działania fal i wiatru, wyposażone w urządzenia do obsługi okrętów oraz przeladunku towarów.

Posiewanie — równoczesne poszerzanie i pogłębianie ognia z karabinów maszynowych.

Postawa strzelecka — postawa, jaką przyjmuje żołnierz do oddania strzału. Rozróżniamy postawy: leżąc, kłęcząc, stojąc, siedząc (rys. 63, 64).

Rys. 63. Postawa strzelecka kłęcząc

Posterunek dozometryczny — dwóch-trzech dozometrystów wyposażonych w beta-gamma-radiometry i alfa-radiometry. P. d. mierzy stopień porażenia promieniami beta-gamma-

Rys. 64. Postawa strzelecka stojąc

aktywnymi całego stanu osobowego, stopień skażenia - uzbrojenia, sprzętu i wyposażenia oraz dokonuje kontrolnego sprawdzenia stopnia porażenia stanu osobowego — promieniami alfa-aktywnymi.

Posterunek honorowy — posterunek wystawiony z kompanii honorowej, wojskowej asysty honorowej, warty honorowej lub z wyznaczonych pododdzia-

łów przy grobie Nieznanego Żołnierza, trumnie oraz w czasie uroczystości przy tablicach pamiątkowych, pomnikach itp.

Posterunek łączności z lotnikiem — posterunek przeznaczony do utrzymania łączności z samolotami łącznikowymi, wskazywania im miejsc lądowania i przekazywania prostych sygnałów. Jego środkami sygnalizacyjnymi są płachty sygnałowe, rakiety, petardy dymne itp.

Posterunek medyczny kompanijny (kpm) — schron organizowany tylko w obronie dla chwilowego ukrycia rannych w razie niemożności natychmiastowego ewakuowania ich na batalionowy punkt medyczny.

Posterunek meteorologiczny — miejsce odpowiednio urządzone, z którego jeden-dwóch żołnierzy (meteorologów) prowadzi obserwację meteorologiczną. Posterunek wyposaża się w komplet meteorologiczny.

Posterunek obserwacji chemicznej — dwóch-trzech obserwatorów, którzy prowadzą jednocześnie rozpoznanie chemiczne, rozpoznanie promieniowania i wstępne rozpoznanie bakteriologiczne.

*Posterunek obserwacyjno-meldunkowy — posterunek radiolokacyjny obrony przeciwlotniczej.

Posterunek obserwacyjny — odpowiednie miejsce (obiekt) w terenie zawczasu przygotowane, obsadzone przez 3—5 zwiadowców z odpowiednim sprzętem w celu prowadzenia rozpoznania na korzyść sztabów od pułku piechoty wzdłuż.

Posterunek regulacji ruchu — 2—3 żołnierzy dowodzonych przez podoficera, którzy regulują ruch w stałym punkcie na drodze.

Posterunek służby porządkowo-ochronnej — żołnierze wyznaczeni przez sztab w celu zachowania ogólnego porządku, regulowania ruchu oraz przestrzegania zasad maskowania.

Posterunek wartowniczy — wszystko to, co zostało powierzone wartownikowi do ochrony lub obrony oraz miejsce lub rejon, w którym pełni służbę. Posterunki wewnątrz budynków nazywają się wewnętrznymi, a na zewnątrz — zewnętrznymi.

Posuwanie się przez przekraczanie — przejście pododdziałów przez ugrupowanie innych pododdziałów, które pozostają na miejscu.

Posuwanie się skokami — szybkie przesunięcie pojedynczo, po dwóch lub całym pododdziałem w walce, podczas sprzyjających warunków, od jednego punktu (rubieży) do następnego.

Pościg — rodzaj natarcia uniemożliwiający wycofującemu się lub uchylającemu się od walki nieprzyjacielowi stawianie dalszego zorganizowanego oporu i mający na celu jego zniszczenie. Może być równoległy, czołowy i kombinowany

Pościg czołowy — pościg prowadzony przez wyznaczoną część sił z niezbędnymi środkami wzmocnienia, gdy siły główne wychodzą na drogi równoległe do dróg odwrotu nieprzyjaciela i prowadzą pościg z maksymalnym natężeniem, z zadaniem wyjścia na skrzydło i tyły wycofującego się nieprzyjaciela, okrążają go i niszczą wspólnie z wojskami ścigającymi od czoła.

Pościg kombinowany — pościg, w którym część sił prowadzi pościg równoległy, a część sił — czołowy.

Pościg ogniowy — gwałtowne ostrzeliwanie wycofującego się nieprzyjaciela.

Pościg równoległy — pościg wykonywany na jednym lub obydwu skrzydłach. Pościg taki umożliwi wyprzedzenie nieprzyjaciela w opanowaniu węzłów dróg, przepraw i ciałnin oraz stwarza możliwość odrzucenia nieprzyjaciela w teren trudny do przebycia lub przyparcia go do przeszkód nie do przebycia, a następnie okrążenia i zniszczenia go.

Potyczka — walka mniejszych pododdziałów o różnej sile natężenia, przeważnie ogniowa, której wynik przeważnie nie ma dla obu stron większego znaczenia.

Powierzchnia całkowitego rażenia — powierzchnia, na której przy wybuchu jednego granatu ulega rażeniu co najmniej 90% znajdujących się celów.

Powierzchnia skutecznego rażenia — powierzchnia, na któ-

rej przy wybuchu jednego granatu ulega rażeniu co najmniej 50% znajdujących się celów.

Powietrze zatrute — powietrze zatrute środkami trującymi, promieniotwórczymi lub toksynami bakteryjnymi

Powietrzna operacja desantowa — p. Operacja desantowa powietrzna.

Powszechny obowiązek wojskowy — p. Obowiązek wojskowy powszechny.

Poziom wylotu — płaszczyzna pozioma przeprowadzona przez punkt początkowy toru pocisku.

Pozioma ósemka — p. Ósemka pozioma.

Pozorna zasłona dymna — p. Zasłona dymna pozorna.

Pozorne stanowisko ogniowe — p. Stanowisko ogniowe pozorne.

Pozorowanie nieprzyjaciela — przedstawianie nieprzyjaciela w czasie ćwiczeń przy pomocy niewielkiej liczby żołnierzy i sprzętu w celu stworzenia obrazu zbliżonego do rzeczywistej walki. Żołnierze pozorujący nieprzyjaciela nie mają swobody działania, lecz stosują się ściśle do otrzymanych instrukcji lub wskazówek.

***Pozycja czołowa** — p. Pozycja przednia.

Pozycja druga — pozycja rozbudowana w wyznaczonej odległości od przedniego skraju pierwszej pozycji. Fronią jej drugie rzuty (odwoły) pułków. Zadaniem jej jest zatrzymanie i zniszczenie oddziałów nieprzyjaciela, którym udało się przełamać pierwszą pozycję.

Pozycja obrony — odcinek (pas) terenu obejmujący jedną lub kilka transzei, zajęty przez wojska zawczasu lub w toku działań bojowych oraz przygotowany przez nie pod względem inżynierskim do prowadzenia obrony. P. o. jest częścią składową pasa obrony.

Pozycja obrony plutonu — pozycja obejmująca transzeję z przygotowanymi w niej głównymi i zapasowymi stanowiskami ogniowymi dla karabinów maszynowych, granatników przeciwpancernych i dla żołnierzy, ukryciami dla stanu osobowego i miejscem na amunicję. Od pierwszej transzei

w głąb obrony w rejonie pozycji plutonu prowadzą rowy łączące przystosowane do prowadzenia ognia.

*Pozycja ogniowa — p. Stanowisko ogniowe.

Pozycja pośrednia — pozycja składająca się w zasadzie z tych samych elementów co każda z pozycji głównego pasa obrony, którą buduje się między pasami obrony, jeżeli wymaga tego charakter terenu, a także na kierunkach przypuszczalnych uderzeń nieprzyjaciela.

Pozycja pierwsza — pozycja obejmująca zazwyczaj: trzy transeje znajdujące się w określonych odległościach jedna za drugą, transeje uzupełniające budowane w celu podniesienia trwałości obrony, rowy łączące przygotowane do obrony na poszczególnych odcinkach, system zapór, pozorne transeje i rowy łączące. Bronią jej bataliony pierwszego rzutu pułku. Ma ona na celu zatrzymanie ataku czołgów i piechoty nieprzyjaciela, zadanie mu maksymalnych strat i niedopuszczenie do przełamania przedniego skraju głównego pasa obrony.

Pozycja przednia — pozycja składająca się z dwóch — trzech transei osłoniętych zaporami. Buduje się ją w określonej odległości przed przednim skrajem obrony na odcinkach, gdzie zachodzi konieczność zorganizowania pozorowanego przedniego skraju obrony. Jeżeli istnieje pas przełamania, to stanowi on jego ostatnią pozycję.

Pozycja ryglowa — pozycja składająca się zazwyczaj z jednej do trzech transei, wzmocniona na ważnych kierunkach zaporami i transejami uzupełniającymi. Pozycje ryglowe rozbudowuje się na całej głębokości obrony. W razie włamania się w głąb obrony mają one na celu zatrzymanie posuwającego się nieprzyjaciela w kierunku skrzydeł, umożliwienie tworzenia worków ogniowych oraz kierowanie go na zapory. Pozycje te służą jednocześnie jako rubieże rozwinięcia do kontrataków w celu zniszczenia wdzierającego się do nich nieprzyjaciela.

*Pozycja strzelecka — p. Stanowisko ogniowe.

Pozycja trzecia — pozycja znajdująca się w określonej od-

ległości od przedniego skraju pierwszej pozycji. Bronią jej drugie rzuty (odwody) dywizji. Zadaniem jej jest niedopuszczenie do przedostawania się nieprzyjaciela w głąb obrony oraz zabezpieczenie dogodnej podstawy wyjściowej do kontrataku.

Pozycja ubezpieczenia bojowego — pozycja znajdująca się w określonej odległości przed głównym pasem obrony. Składa się z oddzielnych punktów oporu utrzymujących ze sobą łączność ogniową, osłoniętych zaporami, wspieranych ogniem moździerzy i artylerii z głównego pasa obrony. Wyznacza ją dowódca dywizji, a obsadzają pododdziały z batalionów pierwszego rzutu pułków. P. u. b. nie organizuje się, jeśli odległość przedniego skraju obrony wojsk własnych od przedniego skraju nieprzyjaciela jest mniejsza niż 1000 m

Półbeczka (figura średniego pilotażu) — obrót samolotu o 180° wokół swej osi podłużnej, niezależnie od położenia samolotu względem linii naturalnego horyzontu i kierunku lotu.

Półkaponiera — schron bojowy przeznaczony do prowadzenia ognia skośnego lub skrzydłowego w jednym kierunku.

*Pół naprzód — p. „Mała naprzód”.

Północ geograficzna — kierunek (od miejsca stania) na północny biegun geograficzny ziemi.

Północ magnetyczna — kierunek (od miejsca stania) na północny biegun magnetyczny ziemi.

Północ topograficzna — północny kierunek pionowych linii siatki kilometrowej na mapie.

Północny biegun geograficzny — p. Biegun geograficzny północny.

Półpętla podwójna (figura wyższego pilotażu) — połączone wykonanie dwóch półpętli.

Półtorakrotna beccka wznosząca — p. Beczka wznosząca półtorakrotna.

Półzakryte stanowisko ogniowe — p. Stanowisko ogniowe półzakryte.

Fragmatyka — zbiór zasadniczych postanowień normu-

jących obowiązki i prawa osób znajdujących się w służbie wojskowej (cywilnej).

Prasa wojskowa — codzienne, periodyczne i nieperiodyczne wydawnictwa przeznaczone dla wojska, omawiające zazwyczaj wojskowe i wojskowo-polityczne zagadnienia.

Prędkość lotu dopuszczalna (poziomego lub nurkowego) — największa prędkość przyrządowa dopuszczalna dla danego typu samolotu, zapewniająca zachowanie wytrzymałości, stateczności i sterowności samolotu oraz bezpieczne wyprowadzenie go z nurkowania. Ustala się ją dla każdego typu samolotu w zależności od prędkości lotu i nie może być ona w żadnym wypadku przekroczona.

Prędkość ekonomiczna — prędkość, przy której zużywa się najmniejszą ilość paliwa na jednostkę czasu.

Prędkość ewolucyjna — minimalnie dopuszczalna prędkość lotu przy wykonywaniu danej figury pilotażu (manewru w powietrzu).

Prędkość lądowania — prędkość samolotu w chwili zetknięcia się z ziemią przy normalnym lądowaniu.

Prędkość lotu użytkowa najmniejsza — prędkość lotu, której odpowiada najmniejszy ciąg niezbędny do lotu poziomego.

Prędkość maksymalna — największa prędkość lotu poziomego, jaką samolot może uzyskać przy wykorzystaniu maksymalnego ciągu (mocy) zespołu napędowego.

Prędkość maksymalnego wznoszenia — prędkość, przy której uzyskuje się największą prędkość wznoszenia (prędkość pionowa).

Prędkość maksymalnego zasięgu lotu — prędkość, przy której osiąga się najmniejsze zużycie paliwa na 1 km drogi powietrznej.

Prędkość maksymalnie dopuszczalna (nurkowania) — największa prędkość przyrządowa dopuszczalna dla danego typu samolotu, zapewniająca zachowanie wytrzymałości, stateczności i sterowności samolotu oraz bezpieczne wyprowadzenie go z nurkowania. Ustala się ją dla każdego typu samo-

lotu w zależności od maksymalnej prędkości lotu i nie może być ona w żadnym wypadku przekroczona.

Profos — osoba (komendant aresztu, a tam gdzie go nie ma — dowódca warty) przyjmująca i czuwająca nad aresztantami wojskowymi.

Promienie gamma — rodzaj promieniowania elektromagnetycznego zbliżony do promieni rentgena. Promienie gamma przenikają przez warstwę gruntu grubości kilkudziesięciu centymetrów, a zasięg ich działania w powietrzu dochodzi do kilkuset metrów.

Promienie jądrowe — promienie powstające na skutek przemian jądrowych.

Promieniotwórczość sztuczna — promieniotwórczość izotopów nie występujących w stanie naturalnym w przyrodzie (np. wywołana przez naświetlenie neutronami).

Promieniowanie przenikliwe — promieniowanie gamma i neutronowe o dużej zdolności przenikania. Jest trzecim czynnikiem rażącym wybuchu atomowego. Powoduje szkodliwe schorzenie organizmu tzw. chorobę promieniową.

Promieniowanie świetlne — wszelkie promieniowanie ciał gorących. Rozchodzi się z prędkością 300 tys. km/sek. Jest drugim z kolei czynnikiem rażącym wybuchu atomowego.

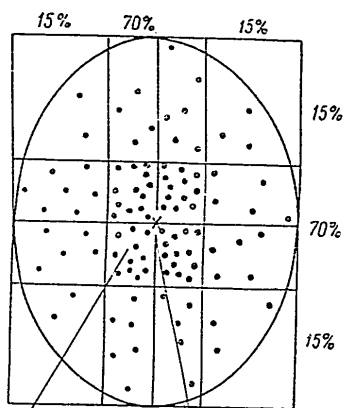
Promień działania samolotu — największa odległość, na jaką samolot może oddalić się od swego lotniska (bazy), aby móc powrócić bez uzupełniania zapasu paliwa.

Promień taktyczny działania lotnictwa — maksymalna odległość do możliwej rubieży działań bojowych samolotu lub grupy, z lądowaniem na lotnisku startu i z uwzględnieniem zapasu paliwa na 15 minut przebywania nad celem (dla samolotów myśliwskich na 15 minut walki powietrznej) oraz 10% zapasu paliwa na zmianę warunków meteorologicznych.

Promień rażenia odłamkami — odległość rozlatywania się odłamków, w której granicach działanie odłamków jest skuteczne.

Promocja — uroczystość nadania stopnia oficerskiego absolwentom szkół wojskowych.

Prostokąt środkowy rozrzutu — prostokąt utworzony przez przecięcie się dwóch pasów środkowych rozrzutu, zawierających 50% wszystkich przestrzelin (punktów uderzenia) najbardziej skupionych i umieszczonych najbliżej średniego punktu trafienia (rys. 65).

Srodkowy prostokąt rozrzutu Średni punkt trafienia

Rys. 65. Pasy środkowe i środkowy prostokąt rozrzutu

Proszek indykacyjny — proszek przeznaczony do wykrywania trwałych środków trujących znajdujących się na różnego rodzaju powierzchniach.

Proszek wskaźnikowy — p. Proszek indykacyjny.

Proszek zagęszczający — specjalny proszek przeznaczony do zagęszczania mieszanek zapalających używanych w miotaczach ognia.

Prowadzący grupy (lotu) — dowódca załogi czołowego samolotu grupy.

Przechył — pochylenie okrętu na jedną z burt.

Przeciwdziałanie — manewr własny lub inny rodzaj działań zdążający do pokrzyżowania lub przeciwstawiania się zamiarom lub działaniom nieprzyjaciela.

Przeciwdziałanie radiotechniczne — przedsięwzięcie mające na celu uniemożliwienie lub zakłócenie pracy środków radiotechnicznych nieprzyjaciela. P. r. prowadzi się przez stosowanie zakłóceń radiowych, niszczenie środków radiotechnicznych oraz maskowanie przeciwradiolokacyjne.

Przeciwlotniczy karabin maszynowy — p. Karabin maszynowy przeciwlotniczy.

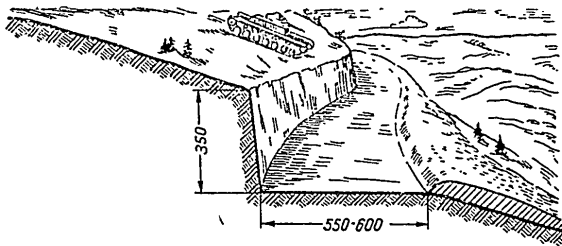
Przeciwnatarcie (kontrofensywa) — szczególny i skomplikowany rodzaj działań zaczepnych, przygotowywany w toku działań obronnych. W zależności od sytuacji może być przedłużeniem i rozwinięciem przeciwuderzenia, wyrazem faktycznego przejścia od działań obronnych do zaczepnych w celu rozbicia dużego, o znaczeniu strategicznym zgrupowania nieprzyjaciela i opanowania określonych obiektów o znaczeniu operacyjnym lub strategicznym.

Przeciwnatarcie strategiczne — specjalny rodzaj natarcia przeprowadzany przez jeden lub kilka współdziałających Frontów (grup armii) wspieranych przez lotnictwo, a na nadmorskich kierunkach i przez marynarkę wojenną. P. s. wykonuje się po zakończeniu strategicznej operacji obronnej (po odparciu natarcia nieprzyjaciela); ma na celu rozbięcie jego głównego zgrupowania i odzyskanie utraconego terenu. Zdecydowane P. s. stwarza warunki do przejścia do ogólnego natarcia strategicznego.

Przeciwnik — synonim określenia nieprzyjaciela. Używa się w stosunku do strony przeciwej w czasie ćwiczeń na mapach i ćwiczeń z wojskami.

Przeciwskarpa — ziemna zapor przeciwczołgowa wykonana w terenie, ze spadkiem w kierunku wojsk własnych (rys. 66).

Przeciwstok — stok po przeciwnej stronie wzgórza lub grzbietu, niewidoczny dla obserwatora.

Rys. 66. Przeciwskarpa

Przeciwuderzenie — najbardziej zdecydowane przeciwdziałanie w obronie, organizowane na szczeblu operacyjnym w celu rozbicia głównego zgrupowania nacierającego nieprzyjaciela oraz stworzenia dogodnych warunków dla przejścia do natarcia.

Przedfiltr — urządzenie przeznaczone do oczyszczania z pyłu i dymu powietrza podawanego do schronu, aby zapobiec zatykaniu się filtrów-pochłaniaczy.

Przedpoborowy — nazwa określająca mężczyzn podlegających powszechnemu obowiązkowi wojskowemu w czasie od rozpoczęcia roku kalendarzowego, w którym kończą 18 lat życia, do zakończenia roku kalendarzowego, w którym osiągną wiek poborowy.

Przedlekarstwa pomoc medyczna — pomoc medyczna przedlekarstwa.

Przedmiot — w znaczeniu taktycznym pewien punkt, część

pozycji lub obszar terenu nieprzyjaciela, wyznaczony jako cel do osiągnięcia w natarciu lub utrzymania w obronie.

Przedmioty jednorazowego użytku — przedmioty, które z chwilą wydania ich do użytku albo zużywają się szybko (mydło, pasta do obuwia itp.), albo mogą być wykorzystane tylko jeden raz (papier, gwoździe do obuwia), albo też z chwilą ich użycia wchodzi w skład innego przedmiotu (guzik, zelówka itp.).

Przedmioty trwałe — przedmioty, dla których ustalono tabelami normy trwałości.

Przedmioty typowe — przedmioty zatwierdzone przez odpowiednie władze do użytku w wojsku, odpowiadające wymaganiom pod względem wyglądu zewnętrznego i warunków technicznych.

Przedmioty wygospodarowane — przedmioty, których okres używalności upłynął, a mimo to nadają się jeszcze do użytku.

Przedmoście — brzońska lub przygotowana przez wojsko do obrony pozycja na brzegu przeszkody wodnej, osłaniająca przeprawę mostową lub podejście do mostu z kierunku nieprzyjaciela.

Przedpiersie — nasyp ziemny przed przednią ścianą tranzei i okopu o wymiarach zabezpieczających żołnierza przed płaskim ogniem nieprzyjaciela.

Przedpole — część terenu leżąca przed zajmowanymi przez wojska stanowiskami (pozycjami).

Przedporcie — obszar wodny między falochronem a dalszymi częściami portu, skąd prowadzą drogi do kanałów portowych, basenów, doków itp. W P. „wygasa“ fala, która wdarła się przez wejście do portu. Tam także w razie potrzeby statki mogą przez krótki czas wyczekać na zwolnienie miejsca przy nabrzeżu.

Przedstawienie się służbowe — podanie przelożonemu (starszemu) przez podwładnego (młodszego) swego stanowiska, stopnia i nazwiska.

Przedterminowe zwolnienie z wojska — p. Zwolnienie z wojska przedterminowe.

Przegląd sanitarny — przegląd podoficerów i szeregowców w dni kąpeli, przeprowadzany przez instruktora lub podoficera sanitarnego.

Przegląd techniczny nr 1 — przegląd samochodu po przejechaniu 1000 km, przeprowadzany przez kierowcę wozu pod nadzorem technika samochodowego.

Przegląd techniczny nr 2 — przegląd samochodu po przejechaniu 3000 km, przeprowadzany w warsztatach, wymagający 12 roboczogodzin pracy personelu.

Przegląd techniczny nr 3 — przegląd samochodu po przejechaniu różnych odległości, przeprowadzany przez siły wykwalifikowane, wymagający 24 roboczogodzin pracy.

Przeglębienie (trym) — różnica zanurzenia dzioba i rufy okrętu. Może być na dziób lub na rufę.

Przegrupowanie — zmiana istniejącego ugrupowania wojsk w celu przyjęcia innego, odpowiadającego nowym zamiarom dowódcy. Przeprowadza się je z głębi obrony, wzdłuż frontu oraz od frontu do tyłu.

Przegrupowanie od frontu do tyłu — przegrupowanie przeprowadzone przez zwolnienie części sił pierwszego rzutu lub przez wykorzystanie odwodów i drugich (trzecich) rzutów oraz w wyniku zmiany szerokości pasów natarcia (zmiany linii rozgraniczenia). Przegrupowanie to obejmuje luzowanie związków taktycznych (oddziałów) przez sąsiednie związki taktyczne, wyprowadzenie zluzowanych związków taktycznych (oddziałów) do tyłu na głębokość umożliwiającą wykonanie marszów bocznych w sposób skryty i poza zasięgiem skutecznego ognia artylerii nieprzyjaciela oraz wykonanie marszów do nowych rejonów ześrodkowania.

Przegrupowanie wzdłuż frontu — przegrupowanie przeprowadzone przez przesunięcie drugich (trzecich) rzutów (odwodów) lub części sił pierwszego rzutu z jednego odcinka frontu na drugi, zgodnie z otrzymanym zadaniem i wymaganiami sytuacji.

Przegrupowanie z głębi obrony — przegrupowanie przeprowadzone przez wysunięcie do przodu drugich (trzecich) rzutów i odwodów.

Przekaz mundurowy wewnętrzny — dokument zawierający spisy wyposażenia żołnierza przenoszonego w ramach oddziału, sporządzony przez szefa pododdziału na podstawie karty wyposażenia osobistego.

Przekaz mundurowy zewnętrzny — dokument zawierający spis wyposażenia żołnierza przenoszonego do innego oddziału, sporządzony przez szefa pododdziału na podstawie karty wyposażenia osobistego.

Przekazywanie synchroniczne — ciągle i natychmiastowe przekazywanie danych (np. za pomocą urządzeń elektrycznych lub elektromechanicznych).

Przelicznik (w art. plot.) — przyrząd umieszczony na dziale małokalibrowym, obliczający dane dotyczące zetknięcia się pocisku z celem.

Przelicznikowy (w art. plot.) — pierwszy: funkcyjny obsługa: działa przeciwlotniczego 37 mm, który nastawia na przeliczniku szybkość i odległość; P. drugi: funkcyjny obsługi działa przeciwlotniczego 37 mm, który nastawia na przeliczniku kurs celu i kąt nurkowania.

Przelot — lot wykonywany z lądowaniem na innym lotnisku.

Przelamanie — najbardziej skomplikowany rodzaj natarcia. Polega na wytworzeniu wylomu w obronie nieprzyjaciela przez zniszczenie jego siły żywej i technicznych środków walki w celu stworzenia niezbędnych warunków do manewru oraz okrążenia i zniszczenia nieprzyjaciela. P. rozpoczyna się zdecydowanym i ciągłym atakiem piechoty i czołgów, wspartych ogniem artylerii i uderzeniami lotnictwa czasem w połączeniu z uderzeniami a'omowymi.

Przełęcz — obniżenie w pasmie górskim. W górach niedostępnych stanowi jedyny szlak komunikacyjny, stąd jej znaczenie wojskowe.

Przełożony — żołnierz, który na mocy postanowień orga-

nizacyjnych, przepisów służbowych lub rozkazu wyższego przełożonego ma prawo rozkazywania innym żołnierzom oraz kieruje ich służbą i jest odpowiedzialny za ich czynności służbowe.

Przełożony bezpośredni — przełożony najbliższy podwładnemu.

Przełożony dyscyplinarny — przełożony, któremu na zasadzie przepisów dyscyplinarnych przysługuje prawo nakładania kar na podwładnych.

Przełożony wyższy — następny przełożony po przełożonym najbliższym podwładnemu.

Przemiany jądrowe samoczynne — rozpad ciał promieniotwórczych, któremu towarzyszy wydzielanie niewidocznych i niewyczuwalnych przez człowieka cząstek jądrowych i promieniowania (cząstki alfa, beta i promieniowanie gamma).

Przenikanie — skryte przechodzenie pojedynczych żołnierzy, grup i małych pododdziałów w ugrupowanie nieprzyjaciela przy wykorzystaniu nie ostrzeliwanych odcinków, skrytych podejść terenowych itd.

Przeniesienie ognia — skierowanie ognia z jednego celu na drugi. Wykonuje się przez przerwanie ognia i wydanie nowego rozkazu lub komendy w razie zniszczenia lub zniknięcia celu, pojawienia się nowego celu (ważniejszego lub dogodniejszego), konieczności wykorzystania dogodnego momentu do zniszczenia ponownie ukazującego się celu.

Przenoszenie wybuchu — zjawisko polegające na tym, że detonacja pierwszego ładunku materiału wybuchowego może spowodować detonację innego ładunku mieszczącego się w pewnej odległości od pierwszego. Zjawisko spowodowane jest pobudzającym działaniem fali ciśnieniowej wysyłanej przez detonujący materiał wybuchowy. Odległość maksymalna, przy której może nastąpić P. w. zależy od rodzaju materiału wybuchowego pobudzającego oraz od wielkości ładunku pobudzającego.

Przełożenie artyleryjski (krąg celuloidowy) — płytka celuloidowa o średnicy 18 cm, mająca skalę kątomierza podobną

do skali kątomierza-busoli. Obwód przełożnika (krąg) podzielony jest na 600 działek, wartość każdej wynosi 0-10; są one opisane co 1-00. Przełożnik ma w środku otwór do umocowania go na mapie i do nakłuwania punktów. Przeznaczony jest przede wszystkim do pomiaru i budowy kątów na mapie. Oprócz tego, przełożnika używa się do wskazywania celów oraz do określania współrzędnych.

Przełożony sprzęt okopowy — p. Sprzęt okopowy przełożny.

Przepadanie — figura średniego pilotażu polegająca na prostoliniowym locie samolotu ze zniesieniem na dużych kątach natarcia z prędkością zbliżoną do prędkości lądowania. P. wykonuje się w strefie jedynie na podstawie zadania postawionego przez dowódcę w celu zapoznania się z zachowaniem samolotu przy małych prędkościach. Wykonuje się je na takiej wysokości, która zapewnia możliwość wyprowadzenia samolotu w wypadku jego wpadnięcia w korkociąg.

Przeprawa — przekroczenie przeszkody wodnej, nie bronionej bezpośrednio przez nieprzyjaciela.

Przeprawa demonstracyjna — przeprawa wojsk na drugorzędym kierunku, która ma na celu odwrócenie uwagi nieprzyjaciela od przeprawy wojsk na kierunku głównego uderzenia i zmuszenie go do odciążenia swych odwodów na miejsce P. d.

Przeprawa pozorowana — przeprawa pozorująca przeprawę właściwą, przeprowadzana w rzeczywistości w innym miejscu.

Przepustka — pisemne zezwolenie na przebywanie w określonym czasie poza obrębem koszar, na wejście lub wyjście z budynków służbowych, instytucji, koszar.

Przepust — mały most nad potokiem lub drogą.

*Przerwa pomiędzy pododdziałami — luka pomiędzy pododdziałami.

Przerwanie ognia — chwilowe zaprzestanie ognia w razie konieczności wydania nowych rozkazów przy przenoszeniu lub poprawianiu ognia, zniknięciu celu lub zajęciu przez niego takiego położenia, które nagłe zmniejsza prawdopodo-

bleństwo jego zniszczenia, w razie niebezpieczeństwa rażenia własnych wojsk oraz konieczności przywrócenia dyscypliny ognia. Ogień przerywa się także, gdy trzeba usunąć zacięcia broni, ochłodzić lufę i zmienić części.

Przesieka — wąski pas terenu leśnego, na którym wycięto drzewa i krzaki.

***Przestrzelanie karabinu** — p. Przystrzelanie karabinu.

Przestrzelina — przebicie tarczy przez pocisk.

***Przeszkody mało widoczne** — zapory mało widoczne (ZMW).

Przewaga — górowanie nad przeciwnikiem pod względem ilości wojska (przewaga liczebna), bogatszego i bardziej nowoczesnego sprzętu (przewaga środków), lepszego dowództwa, stanu moralnego itd.

Przewaga ogniowa — rozwinięcie większej od nieprzyjaciela potęgi ognia w celu zmuszenia do milczenia części jego środków ogniowych.

Przewidywanie — ocena szans powodzenia lub niepowodzenia, zachowania się nieprzyjaciela i własnych możliwości w konkretnym działaniu.

Przewinienie dyscyplinarne — każde naruszenie dyscypliny wojskowej.

Przewozy demobilizacyjne — przewozy zdemobilizowanych żołnierzy oraz zbędnego zaopatrzenia po zakończeniu działań wojennych.

Przewozy ewakuacyjne — przewozy zbędnego lub uszkodzonego sprzętu i materiałów, zdobyczy wojennych, jeńców i ewentualnie ludności cywilnej.

Przewozy kolejowe wojskowe — wojskowe przewozy wykonywane transportem kolejowym.

Przewozy masowe — przewozy znacznej ilości jednostek wojskowych.

Przewozy mobilizacyjne — przewozy związane z przejściem wojska z etatów czasu pokojowego na etaty czasu wojny.

Przewozy operacyjne — przewozy jednostek wojskowych

i instytucji mające na celu przemieszczenie, szkolenie lub wykonanie określonych zadań.

Przewozy sanitarne — przewozy związane z ewakuacją rannych i chorych wykonywane wojskowymi pociągami sanitarnymi.

Przewozy uzupełnień — dowożenie żołnierzy w celu uzupełnienia wojsk walczących.

Przewozy wojskowe — przewożenie środkami transportowymi ludzi i ładunków na podstawie wojskowych dokumentów przewozowych.

Przewożny sprzęt okopowy — p. Sprzęt okopowy przewożny.

Przewóz — przewożenie wojsk wraz ze sprzętem i środkami materiałowymi wszelkimi środkami lokomocji.

Przewóz kolejny — przewóz organizowany w ten sposób, że po ostatnim eszelonie jednej jednostki wysła się dopiero pierwszy eszelon drugiej jednostki.

Przewóz kombinowany — przewóz dokonany dwoma lub kilkoma rodzajami środków transportowych.

Przewrót (figura średniego pilotażu) — obrót samolotu o 180° wokół osi podłużnej do położenia odwróconego względem horyzontu z kolejnym przejściem w nurkowanie i wprowadzeniem z niego w kierunku przeciwnym do kierunku wprowadzenia.

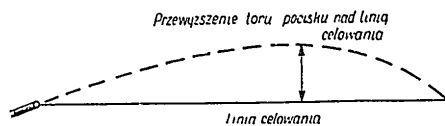
Przewrót podczas górki (figura średniego pilotażu) obrót samolotu o 180° wokół swojej osi podłużnej w górnym punkcie górki, wykonany z prędkości ewolucyjną, z kolejnym przejściem do nurkowania w kierunku przeciwnym do kierunku wprowadzenia w figurę. Górkę wykonuje się pod kątem 60—80°.

Przewyższenie (obniżenie lotu) — różnica wysokości między samolotami lub grupami.

Przewyższenie toru pocisku nad linią celowania — wzniesienie toru pocisku nad linią celowania, określane odległością od linii celowania do określonego punktu toru pocisku (rys. 67).

Przęsło — część konstrukcji mostu między podporami mostowymi.

Przyczółek — 1) teren znajdujący się za przeszkodą wodną, zdobyty i utrzymywany przez wojska; 2) skrajna podpora mostowa ograniczająca nasyp dojazdu do mostu.

Rys. 67. Przewyższenie toru pocisku nad linią celowania

Przydział gospodarczy — nadanie uprawnienia pojedynczej osobie lub jednostce do korzystania z dostarczanego przez kwaterymistrzostwo zaopatrzenia.

Przydzielone środki wzmocnienia — p. Środki wzmocnienia przydzielone.

Przygotowanie ataku artyleryjskie — pierwszy okres działania artylerii w natarciu, poprzedzający bezpośrednio atak piechoty i czołgów. Ma ono na celu obezwładnienie siły żywej i środków ogniowych nieprzyjaciela na głównym pasie obrony, zniszczenie budowli obronnych nieprzyjaciela w pasie natarcia i na skrzydłach, zdzorganizowanie dowodzenia nieprzyjaciela, wykonanie przejść w zaporach, wzbronienie nieprzyjacielowi manewru, załamanie moralne i pozbawienie go możliwości stawiania oporu.

***Przykrycie ogniem** — p. Oslona ogniem.

Przyrząd centralny PC (w art. plot.) — przyrząd służący do pomiarów i przeliczania współrzędnych celu dla synchronicznego przekazywania ich do baterii dział przeciwlotniczych

Przyrząd chemika zwiadowcy (PChR) — przyrząd do wykrywania środków trujących w powietrzu, w terenie, w żywności i paszy, na sprzęcie bojowym i wyposażeniu oraz na innych przedmiotach. Za pomocą przyrządu można pobierać

próbki gleby (śniegu), żywności, paszy i innych materiałów skażonych środkami trującymi, a także próbki dymów oraz można oznaczać granice odcinków terenu skażonego.

Przyrząd do odkażania plecakowy — przyrząd przeznaczony do odkażania, dezaktywacji i dezynfekcji uzbrojenia i sprzętu bojowego, dezaktywacji środków obrony przeciwchemicznej, żywności i paszy. Przenosi się go na plecach.

Przyrząd do odkażania terenu — przyrząd do odkażania terenu suchym odkażalnikiem. Jako odkażalnika używa się wapna chlorowanego.

Przyrządy dozometryczne — przyrządy służące do wykrywania stopnia i charakteru promieniotwórczego skażenia terenu oraz różnego rodzaju obiektów.

Przyrządy wylewcze lotnicze — specjalny przyrząd, który podwiesza się pod skrzydła samolotu. Służy do stawiania zasłon dymnych oraz rozpryskiwania trwałych środków trujących za pomocą samolotów.

Przysięga wojskowa — uroczyste ślubowanie żołnierza na wierność narodowi polskiemu, według ustalonej roty.

Przystań — mały port na rzece lub jeziorze dla postoju jednostek sportowych i mniejszych jednostek żeglugi śródlądowej; pływający pomost — barka z niewielkim magazynem na towary i bagaże, bez urządzeń przeładunkowych, do którego dobiegają śródlądowe statki pasażerskie i towarowe.

Przystań przeładunkowa — przystań przeznaczona do przeładunku z transportu kolejowego albo samochodowego na transport wodny (rzeczny, morski) lub odwrotnie.

Przystań wylądowca — odpowiednik stacji wylądowczej na drogach wodnych.

Przystań zaopatrywania — odpowiednik stacji zaopatrywania na drogach wodnych.

Przyszlzelanie karabinu — sprawdzenie celności karabinu, a w razie potrzeby doprowadzenie go do normalnej celności.

***Przyszlzelanie baterii** — p. Wstrzelanie baterii.

Przyziemienie — moment zetknięcia się samolotu z ziemią podczas lądowania.

Psi zaprzęg sanitarny — p. Zaprzęg sanitarny psi.

Psychrometr (Assmanna) — przyrząd do jednoczesnego wyznaczania temperatury i wilgotności powietrza.

Pułap praktyczny — największa wysokość osiągnięta praktycznie przez samolot. Wysokość tę osiąga samolot na optymalnym kącie wznoszenia i przy pełnym ciągu silnika, gdy prędkość wznoszenia osiągnie wielkość 0,5 m/sek.

Pułap teoretyczny — największa wysokość, jaką samolot może osiągnąć teoretycznie za pomocą własnego zespołu napędowego.

Pułk — oddział z samodzielnym dowództwem i aparatem gospodarczym. Rozróżniamy P. piechoty, czołgów, zmechanizowany, artylerii, lotnictwa itd. W każdym P. jest sztab, 3—5 i więcej batalionów (szwadronów, eskadr, dywizjonów) oraz pododdziały tylowe P. wchodzi organizacyjnie w skład związku taktycznego (dywizji, brygady), a niekiedy jest samodzielnym i podlega bezpośrednio armii, Frontowi lub niezależnemu dowództwu.

Pułk piechoty — ogólnowojskowy oddział taktyczny, składający się z batalionów piechoty, artylerii pułkowej i pododdziałów: saperów, łączności, obrony przeciwchemicznej i innych. Jest samodzielnym oddziałem gospodarczym.

Pułkowy punkt gospodarczy — p. Punkt gospodarczy pułkowy.

Pułkowy punkt medyczny — p. Punkt medyczny pułkowy.

***Pułkowy warsztat (PW)** — pułkowy warsztat uzbrojenia (PWU).

***Pułkowy warsztat remontu uzbrojenia (PWRU)** — pułkowy warsztat uzbrojenia (PWU).

Punkt amunicyjny — miejsce nagromadzenia zapasów amunicji dla oddziałów w warunkach bojowych.

Punkt amunicyjny batalionowy (bpa), dywizjonowy (dpa) — urządzenie tylowe rozwinięte przez drużynę (pluton) amunicyjną (transportową), przeznaczone do zaopatrywania pododdziałów batalionu (dywizjonu) w amunicję.

Punkt amunicyjny kompanijny (kpa) — miejsce przeznaczone do przyjmowania amunicji, sprzętu i uzbrojenia z transportu batalionu oraz wydawania amunicji i sprzętu żołnierzom.

Punkt celowania — punkt na celu lub w pobliżu niego, do którego wycelowuje się działo.

Punkt dowodzenia — miejsce, z którego dowódca kieruje walką.

Punkt ewakuacyjny Frontowy (FEP) — zespół sił i środków służby medycznej Frontu przeznaczony do ewakuacji rannych i chorych z bazy szpitalnej armii, do przyjmowania, segregacji i leczenia ich oraz przygotowania do ewakuacji tych rannych i chorych, którzy wymagają leczenia w szpitalach zaplecza (w głębi kraju).

Punkt ewakuacyjny miejscowy (MEP) — zespół szpitali ewakuacyjnych wraz ze środkami transportu sanitarnego, rozmieszczony na zapleczu (w głębi kraju) lub w obszarze tyłów Frontu, przeznaczony do leczenia rannych i chorych ewakuowanych z armii lub Frontu.

Punkt ewakuacyjny połowy (PEP) — siły i środki służby medycznej armii, zakłady i urządzenia lecznicze, przeciwdemiczne, zaopatrzenia itp., transport sanitarny, środki łączności zabezpieczające całokształt pracy służby medycznej armii w określonym okresie operacji armijnej.

Punkt gospodarczy pułkowy (PPG) — urządzenie tylowe rozwinięte przez kompanię transportowo-gospodarczą pułku, przeznaczone do zaopatrywania pododdziałów pułku w amunicję, żywność, materiały pędne i smary, przedmioty umundurowania, sprzęt saperki i chemiczny.

***Punkt kąpielowo-dezaktywacyjny** — p. Punkt zabiegów specjalnych.

Punkt kierowania wybuchami — punkt obserwacyjny typu przeładunkowego odpowiednio urządzony i dostosowany do kierowania wybuchami min w polach minowych i wysadzania różnych obiektów i urządzeń.

Punkt kontroli ruchu (PKR) — punkt na najważniejszym odcinku drogi samochodowej, organizowany przez pododdział regulacji ruchu pod dowództwem oficera.

Punkt kontroli technicznej (PKT) — jeden z elementów parku samochodowego, którego personel sprawdza stan techniczny, dokumenty itp. pojazdów mechanicznych wyjeżdżających w drogę lub powracających z drogi. PKT znajduje się przy bramie wjazdowej i wyjazdowej parku samochodowego.

Punkt kontrolno-badawczy (PKB) — zespół sił i środków łączności przeznaczony do wykonania manipulacji liniami i przeprowadzania badań linii.

Punkt kontrolno-przelotowy (PKP) — miejsce, z którego przekazuje się samolotowi lecącemu na wykonanie zadania potwierdzenie lub zakaz działania na poszczególne cele.

Punkt kontrolno-rozdzielczy (PKR) — miejsce, w którym na podstawie pomiarów stopnia skażenia rozdziela się przybywających żołnierzy (uzbrojenie, sprzęt bojowy itp.) podlegających odkażaniu i dezaktywacji. Punkt ten rozwija się w rejonie punktu zabiegów specjalnych.

Punkt kontrolno-telefoniczny (PKT) — zespół sił i środków łączności, przeznaczony do kontrolowania sprawności linii.

Punkt kontrolno-wzmacniakowy (PKW) — zespół sił i środków łączności przeznaczony do wykonywania manipulacji liniami, przeprowadzania badań linii i wzmacniania przechodzących transmisji.

Punkt ładunkowy — 1) w komunikacji kolejowej: — miejsce na stacji kolejowej przy bocznicy lub na szlaku, położone bezpośrednio przy torze i wyposażone w urządzenia do załadowywania i wyładowywania eszelonów lub transportów; 2) w komunikacji wodnej: — miejsce przy drodze wodnej mające warunki do załadowywania (wyładowywania) jednostek wojskowych i sprzętu na statki (barki).

Punkt medyczny batalionowy (bmp), dywizjonowy (dpm) — urządzenie tyłowe rozwijane przez pluton medyczno-sanitarny batalionu (dywizjonu) w celu udzielania przedlekarskiej

pomocy medycznej rannym i chorym oraz przygotowywania ich do dalszej ewakuacji.

Punkt medyczny dywizyjny (DPM) — urządzenie tyłowe rozwijane przez batalion medyczno-sanitarny w celu udzielania kwalifikowanej pomocy medycznej rannym, porażonym i chorym oraz przygotowywania ich do dalszej ewakuacji do szpitali armijnych.

Punkt medyczny przeprawy (MPP) — urządzenie tyłowe rozwijane przez służbę medyczną przy forsowaniu przeszkód wodnych w celu udzielania pomocy przedlekarskiej i pierwszej pomocy lekarskiej rannym w czasie forsowania, zdobywania i rozszerzania przyczółka.

Punkt medyczny pułkowy (brygadowy) (PPM—BPM) — urządzenie tyłowe rozwijane przez kompanię medyczno-sanitarną w celu udzielania rannym i chorym pierwszej pomocy lekarskiej i przygotowywania ich do dalszej ewakuacji.

Punkt medyczny tymczasowy (TPM) — urządzenie tyłowe rozwijane czasowo przy marszrucie w celu medycznego zabezpieczenia marszu dywizji.

Punkt obserwacji technicznej (POT) — grupa żołnierzy służby czołgowo-technicznej i sanitarnej wyznaczona do udzielania pierwszej pomocy uszkodzonym wozom bojowym i rannym członkom załóg oraz do wywołania pomocy technicznej z grupy naprawczo-ewakuacyjnej.

Punkt obserwacyjny (PO) — miejsce, odpowiednio urządzone, z którego prowadzi się obserwację nieprzyjaciela, terenu, położenia oddziałów własnych, kieruje się ogniem oraz dowodzi się wojskami własnymi. P. o. może być główny, zapasowy, pomocniczy, wysunięty lub pozorny.

Punkt obserwacyjny główny — punkt obserwacyjny przewidziany jako zasadniczy; urządzony na kierunku lub w rejonie głównego wysiłku działań wojsk. Powinien umożliwiać wgląd w jak największą i najważniejszą część pasa działania danego związku taktycznego (oddziału).

Punkt obserwacyjny pomocniczy — punkt obserwacyjny uzupełniający obserwację tej części pasa działania, która jest niewidoczna z punktu głównego, lub wyznaczony w celu wykonania specjalnych zadań.

Punkt obserwacyjny pozorny — miejsce w terenie urządzone podobnie jak punkt obserwacyjny w celu wprowadzenia nieprzyjaciela w błąd co do położenia rzeczywistych punktów obserwacyjnych.

Punkt obserwacyjny wysunięty — punkt obserwacyjny przeznaczony do prowadzenia rozpoznania nieprzyjaciela, obserwacji podejść z kierunku nieprzyjaciela do miejsc rozmieszczenia własnych wojsk, utrzymania łączności z piechotą (czołgami) oraz w celu poprawiania ognia do celów nie obserwowanych z punktu obserwacyjnego dowódcy. Obserwację z P. o. w. prowadzą oficerowie i zwiadowcy.

Punkt obserwacyjny zapasowy — punkt obserwacyjny wybierany na wypadek, gdy warunki bojowe zmuszą do opuszczenia głównego lub pomocniczego PO.

Punkt ogniowy — czynny środek ogniowy na stanowisku ogniowym.

Punkt ogniowy nieruchomy — okopany wóz bojowy, wykorzystany do prowadzenia ognia z miejsca.

Punkt ogniowy pancerny — wkopany i zamaskowany czołg (dziąło pancerne), wykonujący w obronie zadania ogniowe, zdolny do zmiany stanowiska ogniowego.

Punkt odkażania (POd) — miejsce przystosowane i przeznaczone do odkażania i dezynfekcji umundurowania i oporządzenia. Punkt taki rozwija samodzielna kompania odkażania umundurowania i ekwipunku. Na punkcie tym można przeprowadzać całkowitą dezaktywację umundurowania i oporządzenia. POd rozwija się w rejonie nieskażonym.

***Punkt opatrunkowy** — p. Punkt medyczny.

Punkt początkowy toru pocisku — punkt, w którym znajduje się środek ciężkości pocisku w chwili przejścia dna pocisku przez wylot lufy

Punkt przeciwpancerny kompanijny — część rejonu obrony kompanii osłonięta zaporami, wyposażona w kilka dział przeciwpancernych, dział pancernych lub czołgów oraz przeciwpancernych środków piechoty i miotaczy ognia. Przeznaczony jest do zwalczania czołgów i dział pancernych nieprzyjaciela.

Punkt przeciwpożarowy — zestaw podręcznego sprzętu przeciwpożarowego (beczka z wodą, skrzynia z piaskiem, wiadro, łopata, kilof, bosak, gaśnica), umieszczony w widocznych, specjalnie wyznaczonych miejscach przy obiektach, przeznaczony do wszczęcia natychmiastowej akcji gaszenia w razie wybuchu pożaru.

Punkt przejścia — punkt na marszrucie, przez który w wyznaczonym czasie powinno przejść czoło (ogon) maszerującej kolumny.

Punkt przeprawy desantowej batalionowy — odcinek terenu i rzeki, wyznaczony i przygotowany do przeprawy wojsk na środkach desantowych.

Punkt przeprawy po lodzie — odcinek rzeki, gdzie wojsko przepławia się na drugi brzeg po pokrywie lodowej. Może być odpowiednio wzmocniony, gdy zajdzie potrzeba przeprowadzenia na drugi brzeg większych ciężarów.

Punkt przeprawy promowej — odcinek terenu i rzeki przeznaczony do przeprawy wojsk na promach.

Punkt przeprawy rannych — miejsce skąd instruktor sanitarny i kilku sanitariuszy mających do dyspozycji środki przeprawowe przeprowadzają rannych i chorych z przyczółka na własny brzeg.

Punkt przeprawowy w bród — odcinek rzeki, gdzie wojska przeprowadzają się po dnie bez zastosowania środków przeprawowych.

Punkt przeprawy wplaw — odcinek rzeki przygotowany do przeprawy wojsk wplaw z zastosowaniem środków podręcznych i bez nich.

Punkt radionamiarowy — zespół składający się z radionamiernika, radioodbiornika i radionadajnika.

Punkt rozprysku — punkt, w którym pocisk wybucha w powietrzu.

Punkt równonocny — punkt na orbicie, w którym następuje zrównanie dnia z nocą. Punkty te wypadają 22 marca i 23 września.

Punkt trafienia — środek przestrzeliny.

Punkt trafienia średni — punkt trafienia, dookoła którego na polu rozrzutu układają się przestrzeliny (punkty uderzenia) (rys. 48).

Punkt upadku — punkt, w którym przecina się opadająca część toru pocisku z poziomem wylotu.

Punkt ustalenia — stały punkt w terenie, położony w miarę możliwości z tyłu lub z boku działa, łatwy do odnalezienia i dobrze widoczny podczas strzelania oraz trudny do zniszczenia. Służy do ustawienia działa w żądanym kierunku (za pomocą kątomierza działowego).

Punkt weterynaryjny — część sił i środków wydzielonych z pułkowego ambulansu weterynaryjnego, dywizyjnego szpitala weterynaryjnego lub ośrodków weterynaryjnych, niezbędnych do zabezpieczenia lecznictwa, ewakuacji, odkażania itp. rannych i chorych zwierząt.

Punkt węzłowy — punkt skrzyżowania i łączenia się linii kolejowych, zbiegających się z różnych kierunków.

Punkt wstrzeliwania — wyraźny i dobrze widoczny punkt celu, w stosunku do którego ocenia się uchylenia wybuchów podczas wstrzeliwania.

Punkt wydawania strawy kompanijny (kpws) — miejsce wyznaczone przez dowódcę kompanii, gdzie wydaje się żołnierzom gorącą strawę i produkty żywnościowe.

Punkt wyjściowy — punkt w terenie, który przyjmuje się za punkt początkowy przy pracach topograficznych.

Punkt wymiany poczty wojskowej — wykonawczy organ wojskowej poczty polowej organizowany przy poszczególnych związkach do pośredniczenia w wymianie poczty między wojskowymi bazami, rozdzielniami pocztowymi i zare-

jestrowanymi w nich wojskowymi agencjami i stacjami pocztowymi.

Punkt zabiegów specjalnych (PZS) — miejsce przeznaczone do odkażania, dezaktywacji i dezynfekcji uzbrojenia, sprzętu bojowego, umundurowania, oporządzenia, środków obrony przeciwochemicznej oraz zabiegów sanitarnych i weterynaryjnych. Punkt rozwija się w rejonie nieskażonym. Składa się z:

- posterunku dozometrycznego, wchodzącego w skład punktu kontrolno-rozdzielczego (PKR);
- placu zabiegów specjalnych uzbrojenia i sprzętu bojowego;
- placu zabiegów specjalnych umundurowania i oporządzenia;
- placu zabiegów sanitarnych;
- placu zabiegów weterynaryjnych.

Punkt zabiegów specjalnych dywizyjny (DPZS) — punkt przeznaczony do przeprowadzania prac odkażających, dezaktywacyjnych i dezynfekcyjnych oraz zabiegów sanitarnych (weterynaryjnych) przede wszystkim oddziałów działających na głównym kierunku dywizji, a także do zabezpieczenia oddziałów i pododdziałów dywizji oraz środków wzmocnienia. Rozwija się go siłami kompanii obrony przeciwochemicznej dywizji lub pododdziałów obrony przeciwochemicznej przydzielonych do wzmocnienia dywizji.

Punkt zaopatrywania dywizyjny (brygadowy) (DPZ, BPZ) — urządzenie tyłowe mające na celu zaopatrywanie oddziałów (pododdziałów) dywizji (brygady) w amunicję, uzbrojenie, żywność, paszę, materiały pędne i smary, umundurowanie oraz w sprzęt i materiał inżynieryjno-saperski, chemiczny, pancerny i samochody.

Punkt zbiórki — wyznaczone miejsce w rejonie każdej kompanii, na którym zbiera się kompania w razie zarządzania alarmu i z którego maszeruje do rejonu ześrodkowania.

Punkt zbiórki jeńców wojennych (PZJW) — miejsce, dokąd ewakuuje się jeńców. Punkty te dzielą się na pułkowe, dywizyjne itd.

Punkt rozprysku — punkt, w którym pocisk wybucha w powietrzu.

Punkt równonocny — punkt na orbicie, w którym następuje zrównanie dnia z nocą. Punkty te wypadają 22 marca i 23 września.

Punkt trafienia — środek przestrzeliny.

Punkt trafienia średni — punkt trafienia, dookoła którego na polu rozrzutu układają się przestrzeliny (punkty uderzenia) (rys. 48).

Punkt upadku — punkt, w którym przecina się opadająca część toru pocisku z poziomem wylotu.

Punkt ustalenia — stały punkt w terenie, położony w miarę możliwości z tyłu lub z boku działa, łatwy do odnalezienia i dobrze widoczny podczas strzelania oraz trudny do zniszczenia. Służy do ustawienia działa w żądanym kierunku (za pomocą kątomierza działowego).

Punkt weterynaryjny — część sił i środków wydzielonych z pułkowego ambulansu weterynaryjnego, dywizyjnego szpitala weterynaryjnego lub ośrodków weterynaryjnych, niezbędnych do zabezpieczenia lecznictwa, ewakuacji, odkażania itp. rannych i chorych zwierząt.

Punkt węzłowy — punkt skrzyżowania i łączenia się linii kolejowych, zbiegających się z różnych kierunków.

Punkt wstrzeliwania — wyraźny i dobrze widoczny punkt celu, w stosunku do którego ocenia się uchylenia wybuchów podczas wstrzeliwania.

Punkt wydawania strawy kompanijny (kpws) — miejsce wyznaczone przez dowódcę kompanii, gdzie wydaje się żołnierzom gorącą strawę i produkty żywnościowe.

Punkt wyjściowy — punkt w terenie, który przyjmuje się za punkt początkowy przy pracach topograficznych.

Punkt wymiany poczty wojskowej — wykonawczy organ wojskowej poczty polowej organizowany przy poszczególnych związkach do pośredniczenia w wymianie poczty między wojskowymi bazami, rozdzielniami pocztowymi i zarę-

jestrowanymi w nich wojskowymi agencjami i stacjami pocztowymi.

Punkt zabiegów specjalnych (PZS) — miejsce przeznaczone do odkażania, dezaktywacji i dezynfekcji uzbrojenia, sprzętu bojowego, umundurowania, oporządzenia, środków obrony przeciwochemicznej oraz zabiegów sanitarnych i weterynaryjnych. Punkt rozwija się w rejonie nieskażonym. Składa się z:

- posterunku dozometrycznego, wchodzącego w skład punktu kontrolno-rozdzielczego (PKR);
- placu zabiegów specjalnych uzbrojenia i sprzętu bojowego;
- placu zabiegów specjalnych umundurowania i oporządzenia;
- placu zabiegów sanitarnych;
- placu zabiegów weterynaryjnych.

Punkt zabiegów specjalnych dywizyjny (DPZS) — punkt przeznaczony do przeprowadzania prac odkażających, dezaktywacyjnych i dezynfekcyjnych oraz zabiegów sanitarnych (weterynaryjnych) przede wszystkim oddziałów działających na głównym kierunku dywizji, a także do zabezpieczenia oddziałów i pododdziałów dywizji oraz środków wzmocnienia. Rozwija się go siłami kompanii obrony przeciwochemicznej dywizji lub pododdziałów obrony przeciwochemicznej przydzielonych do wzmocnienia dywizji.

Punkt zaopatrywania dywizyjny (brygadowy) (DPZ, BPZ) — urządzenie tyłowe mające na celu zaopatrywanie oddziałów (pododdziałów) dywizji (brygady) w amunicję, uzbrojenie, żywność, paszę, materiały pędne i smary, umundurowanie oraz w sprzęt i materiał inżynieryjno-saperski, chemiczny, pancerny i samochody.

Punkt zbiórki — wyznaczone miejsce w rejonie każdej kompanii, na którym zbiera się kompania w razie zarządzania alarmu i z którego maszeruje do rejonu ześrodkowania.

Punkt zbiórki jeńców wojennych (PZJW) — miejsce, dokąd ewakuuje się jeńców. Punkty te dzielą się na pułkowe, dywizyjne itd.

Punkt zbiórki pojazdów uszkodzonych (PZPU) — wyznaczony obszar terenu wraz ze zgromadzonymi na nim uszkodzonymi pojazdami mechanicznymi wymagającymi naprawy lub przeznaczonymi do spisania z ewidencji.

Punkt zbiórki wozów uszkodzonych (PZWU) — rejon z rozmieszczonymi w nim urządzeniami naprawczo-ewakuacyjnymi, gdzie przeprowadza się bieżące i średnie naprawy wozów bojowych.

Punkt zbiórki wozów uszkodzonych (tymczasowy) (PZWU) — miejsce dokąd w czasie marszu ewakuuje się uszkodzone pojazdy mechaniczne.

Punkt zbiórki zdobyczy wojennej (PZZW) — odpowiednio przygotowane miejsce do składania zdobyczy wojennej.

Punkt zerowy — punkt leżący na powierzchni ziemi lub wody w miejscu, nad którym nastąpił wybuch.

Punkt zsypu — organizowane doraźnie składy do gromadzenia środków spożywczych i paszy z zasobów miejscowych.

Punkt żywnościowy batalionowy (bpż, dywizyjny — dpż) — urządzenie nietyłowe rozwijane przez drużynę żywnościową (gospodarczą) w celu zaopatrywania pododdziałów batalionu (dywizjonu) w gorącą strawę i produkty żywnościowe.

Punkt żywnościowy drogowy (DrPŻ) — urządzenie tylowe rozwijane przez służbę żywnościową na armijnych lub Frontowych drogach samochodowych dla zaopatrywania w gorącą strawę i suchy prowiant wojsk lub pojedynczych żołnierzy posuwających się po tych drogach.

Pył atmosferyczny — drobnitkie, niewidzialne gołym okiem cząstki stałe unoszące się w powietrzu. Ilość ich może wahać się od kilkuset do kilkuset tysięcy w centymetrze sześciennym. W dolnych warstwach atmosfery nie ma powietrza wolnego od pyłów.

Pył promieniotwórczy — pył powstający podczas wybuchu atomowego lub unoszący się na terenie skażonym środkami promieniotwórczymi w czasie przekraczania tego terenu.

R

Racja dzienna paszy — ustalona normami należności ilość i rodzaj paszy na jedno zwierzę w ciągu doby.

Racja dzienna żywności — ustalona normami należności ilość i rodzaj środków spożywczych dla jednego żołnierza na dobę.

Radian — kąt środkowy oparty na łuku okręgu, którego długość równa się promieniowi R. dzieli się na 1000 części, które nazywamy tysięcznymi.

Radiokompas — radionamiernik samolotowy wskazujący automatycznie kąty kursowe radiostacji nadawczej.

Radiolokacja (radar) — dziedzina radiotechniki zajmująca się wykrywaniem i określaniem współrzędnych celów na podstawie zjawiska odbijania się fal elektromagnetycznych.

Radiolokacyjny posterunek obrony przeciwlotniczej — p. posterunek obrony przeciwlotniczej radiolokacyjny.

Radiometr — przyrząd do mierzenia stopnia porażenia ludzi (zwierząt) oraz stopnia skażenia powierzchni różnych obiektów, powietrza, żywności i wody ciałami promieniotwórczymi. Rozróżniamy dwa typy R.: alfa-radiometri i beta-gamma-radiometri

Radionamierzanie (radiopelengacja) — umiejscowienie działającej radiostacji za pomocą specjalnych urządzeń nazywanych pelengatorami.

Radionawigacja — dział nawigacji zajmujący się nawigowaniem samolotu za pomocą urządzeń radiowych.

Radiopeleng geograficzny — kąt zawarty między północnym kierunkiem południka geograficznego przechodzącego przez radiostację samolotu a kierunkiem ortodromicznym na radiostację naziemną

Radiopeleng geograficzny odwrotny (RPOG) — kąt zawarty między północnym kierunkiem południka geograficznego przechodzącego przez radiostację naziemną a ortodromicznym kierunkiem na radiostację samolotową.

Radiopeleng magnetyczny — kąt zawarty między północ-

nym kierunkiem południka magnetycznego przechodzącego przez radiostację samolotową a ortodromicznym kierunkiem na radiostację naziemną.

Radiopelęg magnetyczny odwrotny — kąt zawarty między północnym kierunkiem południka magnetycznego przechodzącego przez radiostację naziemną a ortodromicznym kierunkiem na radiostację samolotową.

Radiopelęg odwrotny — kąt zawarty między północnym kierunkiem południka przechodzącego przez radiostację naziemną a kierunkiem ortodromicznym na radiostację samolotową. R. o. może być: geograficzny, magnetyczny lub busoli w zależności od nazwy południka, od którego go mierzymy.

Radiopelęg prosty — kąt zawarty między północnym kierunkiem południka przechodzącego przez radiostację samolotową a kierunkiem ortodromicznym na radiostację naziemną R. p., podobnie jak radiopelęg odwrotny może być: geograficzny, magnetyczny lub busoli w zależności od nazwy południka, od którego się go mierzy.

Radiopelęgacja — p. Radionamierzanie.

Radiopelęgator — odbiorcze urządzenie radiowe o działaniu kierunkowym umożliwiające określenie kierunku, w jakim znajduje się radiostacja nadawcza.

Radiopółkompas — półautomatyczny radiopelęgator samolotowy. Rozróżniamy R. z ruchomą i nieruchomą anteną ramcową.

Radiostacja — techniczny środek łączności przeznaczony do utrzymania łączności radiowej za pomocą mikrofonu, radiotelegrafu i telegrafu.

Radiotelefon — techniczny środek łączności przeznaczony do utrzymania łączności telefonicznej drogą radiową.

Radiowysokościomierz — przyrząd do mierzenia rzeczywistej wysokości lotu.

Ramię dowozu — długość drogi między bazami (punktami) zaopatrywania dwóch kolejnych szczebli zaopatrywania.

Ramię ewakuacji — odcinek drogi między dwoma etapami (punktami) ewakuacji kolejnych szczebli.

Rampa — pomost umożliwiający szybkie załadowywanie ludzi, zwierząt, sprzętu i materiału do wagonów.

Rampa boczna — rampa zbudowana wzdłuż toru kolejowego umożliwiająca ładowanie z boku platformy lub przez drzwi wagonu krytego i węglarki.

Rampa czołowa — rampa zbudowana w poprzek toru kolejowego umożliwiająca ładowanie pojazdów na platformę od strony czołowej.

Rampa improwizowana — rampa zbudowana doraźnie z materiału zmagazynowanego lub podręcznego.

Rampa przevozna — rampa zmontowana jako całość na dwóch kołach, dająca się przetaczać od jednego wagonu do drugiego.

Ranny lekko — ranny, którego życiu nie zagraża bezpośrednio niebezpieczeństwo z powodu otrzymanego urazu i który przy prawidłowej organizacji leczenia może powrócić do służby wojskowej po upływie najwyżej 1—2 miesięcy od chwili zranienia.

Raport służbowy — przyjęcie podwładnych przez przełożonych od dowódcy kompanii wzywz w celu wysłuchania próśb, zażaleń, ukarania żołnierzy itp. Do raportu służbowego przedstawia podwładnego przełożony o jeden szczebel niższy od przyjmującego raport.

*Referat o stanie tyłów — propozycje kwatermistrza w zakresie organizacji i pracy tyłów.

Regeneracja olejów pracowanych — proces technologiczny, który przywraca wartość użytkową olejom pracowanym.

Regulamin — zbiór bezwzględnie obowiązujących wszystkich żołnierzy przepisów i postanowień, służących do szkolenia i wychowania wojsk.

Rejestracja przedpoborowych — przeprowadzany co roku przez prezydium rad narodowych spis mężczyzn, którzy w danym roku kalendarzowym kończą 18 lub 19 lat życia.

Rejon eksploatacji zasobów miejscowych — teren wyznaczony przez organ zaopatrujący, gdzie oddziały oraz związki taktyczne i operacyjne korzystają z zasobów miejscowych.

Rejon lotniska — przestrzeń zajmowana przez lotnisko i jego strefy: pilotażu, strzelań powietrznych, lotów według przyrządów, wyczekiwania na lądowanie w trudnych warunkach meteorologicznych, lotów koszących, lotów grupowych oraz poligony.

Rejon obrony batalionu — odcinek terenu określonej szerokości i głębokości przystosowany do obrony przez batalion piechoty.

Rejon obrony kompanii — odcinek terenu określonej szerokości i głębokości przystosowany do obrony przez kompanię piechoty, w którym znajdują się transzeje i rowy łączące, zapewniające pododdziałom szybki skryty manewr wzdłuż frontu i w głąb oraz utrudniające nieprzyjacielowi ustalenie rozmieszczenia ugrupowania bojowego w obronie i system ognia.

Rejon obrony plutonu piechoty — p. Pozycja obrony plutonu piechoty.

Rejon obrony samodzielny — rejon obrony batalionu przygotowany przez batalion piechoty i przydzielone mu środki wzmocnienia w obronie na szerokim froncie.

Rejon przeciwpancerny — pozycja przygotowana do obrony okrzężnej, obsadzona przez artylerię przeciwpancerną i armatnią, która może być wzmocniona artylerią pancerną, czołgami, miotaczami ognia i pododdziałami saperów ze środkami przeciwpancernymi. Wyznacza się go na najważniejszych kierunkach zagrożenia pancernego na całej głębokości obrony.

Rejon rozmieszczenia tyłów — teren w granicach określonych przez dowódcę, przeznaczony do rozmieszczenia pododdziałów, oddziałów i urządzeń (zakładów) tyłowych.

Rejon rozpoznania — pewien wycinek terenu po stronie nieprzyjaciela przydzielony kilku zwiadowcom do przeprowadzenia szczegółowego rozpoznania go lub wykonania za-

danía o charakterze rozpoznawczym. Granice R. r. określa się za pomocą wyróżniających się przedmiotów terenowych.

Rejon skażony — teren skażony środkami trującymi, promieniotwórczymi lub toksynami bakteryjnymi.

Rejon tyłów dywizji — teren ograniczony z przodu granicą tylną rejonu tyłów pułków, z tyłu granicą przednią strefy tyłów armii, a z boków liniami rozgraniczenia z sąsiadami.

Rejon tyłów pułku — teren ograniczony z przodu linią wojsk walczących, z tyłu granicą przednią rejonu tyłów dywizji, a z boków liniami rozgraniczenia z sąsiadami.

Rejon tyłów taktyczny — teren ograniczony z przodu przednim skrajem wojsk walczących, z tyłu granicą przednią strefy tyłów armii, a z boków liniami rozgraniczenia z sąsiadami. R. t. t. wyznacza się dywizjom pierwszego rzutu. W obronie dzieli się na rejon tyłów dywizji i rejon tyłów pułków.

Rejon umocniony — rejon lub pas terenu uprzednio przygotowany pod względem inżyneryjnym do długotrwałej obrony pozycyjnej przez załogi stałe R. u. samodzielnie lub we współdziałaniu z wojskami polowymi.

Rejon wyczekiwania (wojsk pancernych) — rejon rozbudowany pod względem inżyneryjnym, zajmowany przez oddziały i związki wojsk pancernych i zmechanizowanych, w którym oddziały te i związki otrzymują zadanie bojowe w okresie organizacji działań bojowych.

Rejon wyczekiwania do forsowania — miejsce ukryte w określonej odległości od rzeki, w którym przebywają oddziały oczekujące na wyjście z rejonów wyjściowych i gdzie przeprowadza się ich podział na rzuty (fale) do przeprawy.

Rejon wyjściowy (przy forsowaniu z marszu) — 1) miejsce ukryte przed obserwacją nieprzyjaciela, na którym zbierają się kolejno przeprowadzające się pododdziały (normalnie batalion piechoty ze środkami wzmocnienia) i oczekują na sygnał udania się na linię wyjściową. Przeprowadza się tutaj podział ludzi i sprzętu na poszczególne fale i środki przeprawy; 2) rejon zajmowany przez oddziały i związki wojsk

pancernych i zmechanizowanych w celu przyjęcia ugrupowania bojowego i organizacji natarcia.

Rejon zakażony — rejon-zakażony drobnoustrojami chorobotwórczymi albo ich toksynami.

Rejon załadowania (wylądowania) — kilka pobliskich stacji kolejowych, na których jednocześnie załadowuje się (wylądowuje) eszelony związek taktyczny (operacyjny).

Rejon zastoju środka trującego — teren, w którym środek trujący utrzymuje się przez dłuższy okres czasu (wąwozy, ciałniny, doliny itp.).

Rejon zastrzeżony — teren określony przez dowódcę, w którym zakazane jest rozmieszczanie tyłów.

Rejon zbiórki (zapasowy) — miejsce (rejon) wyznaczone zawczasu lub w toku działań przez dowódcę na zbiórkę pododdziałów (oddziałów) czołgów i dział pancernych po wykonaniu zadania w celu uzupełnienia amunicji, materiałów pędnych, smarów itp. albo otrzymania nowego zadania w toku działań.

Rejon ześrodkowania — ukryte przed obserwacją nieprzyjaciela i oddalone od przeszkody wodnej miejsce, w którym ześrodkowują się oddziały przed wyjściem do rejonów wycokiwania.

Rejon ześrodkowania (wojsk pancernych) — rejon zajmowany przez oddziały i związki pancerne do czasu otrzymania zadania bojowego lub po jego wykonaniu.

Rekonesans — rozpoznanie w terenie przeprowadzone przez dowódcę z oficerami jego sztabu, szefami służb i dowódcami przydzielonych lub wspierających rodzajów wojsk, w celu uzyskania danych potrzebnych do powzięcia ostatecznej decyzji i organizacji współdziałania. R. stanowi ostatni etap pracy dowódcy nad opracowaniem decyzji.

Rekonesans kwatermistrzowski — rozpoznanie w terenie, mające na celu ustalenie rejonów rozmieszczenia tyłów, stanu technicznego dróg dowozu i ewakuacji, stanu sanitarno-epidemicznego rejonu tyłów oraz zasobów miejscowych.

***Rekonesans tyłowy** — p. Rekonesans kwatermistrzowski.

***Rekoszet** — p. Strzał odbitkowy.

Remont — p. Naprawa.

Rentgen — ilość promieniowania gamma, która w 1 cm³ powietrza przy normalnym ciśnieniu (1 atm) i temperaturze (0° C) wytwarza dwa miliardy par jonów przenoszących jedną elektrostatyczną jednostkę ładunku.

Rentgenometr — zasadniczy przyrząd do rozpoznawania promieniowania. Służy do mierzenia natężenia promieniowania w rejonach skażonych w granicach od setnych części do kilkuset rentgenów na godzinę. Za pomocą rentgenometrów można określać granice rejonu skażonego, odcinków silnego (ponad 5 rentgenów na godzinę) i niebezpiecznego skażenia (ponad 100 rentgenów na godzinę) oraz orientacyjnie stosunek promieniowania beta i gamma.

Reparacja wojenna — odszkodowanie pałcone państwu zwycięskiemu przez państwo zwyciężone za straty poniesione w czasie wojny.

Retranslacja — przekazywanie korespondencji na duże odległości za pośrednictwem automatycznej stacji przekazywającej (przekazującej).

Rewolwer — wielostrzałowa krótka broń palna, przeznaczona do strzelania na małe odległości, z ręki bez oparcia o ramię, amunicją o energii mniejszej niż karabinowa, przy czym powtarzanie wystrzału polega na obracaniu bębna, w którym umieszczone są naboje (rys. 68).

Rezerwa środków materiałowych ruchoma — środki materiałowe utrzymywane w ramach zapasów ruchomych lub poza zapasami ruchomymi przechowywane na samochodach, przeznaczone do pokrycia strat powstałych na skutek napaadu atomowego nieprzyjaciela.

Reżim ognia — ilość strzałów, które powinno oddać (może oddać lub oddało) dane działo (pododdział, oddział itd.) w ciągu określonego czasu.

Reżim ognia dopuszczalny — największa, ilość strzałów, którą może oddać broń danego rodzaju w określonym czasie

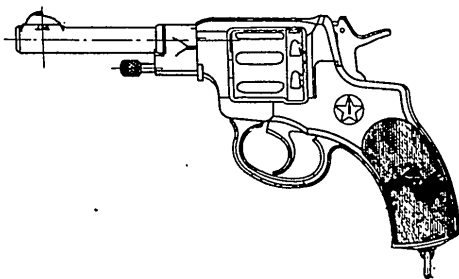
przy zachowaniu technicznej sprawności mechanizmów i zespołów.

Ręczny granat — p. Granat ręczny.

Ręczny granat dymny — p. Granat ręczny dymny.

Ręczny granat zapalający — p. Granat ręczny zapalający.

Rokada — droga równoległa lub biegnąca pod pewnym nierzadkim, dogodnym dla komunikacji kątem do linii frontu.

Rys 68. Rewolwer

***Rota** — żołnierze stojący w dwuszeregu; **poprzednik** — żołnierz stojący w pierwszym szeregu; **zaplecznik** — żołnierz stojący w drugim szeregu, kryjący go.

***Rów łącznikowy** — p. Rów łączący.

***Rozbieranie broni** — rozkładanie broni.

Rozbrajanie amunicji — usuwanie z naboju elementów służących bezpośrednio do spowodowania wybuchu lub wypału.

Rozczłonkowanie — czynność polegająca na przejściu pododdziału w szereg rozczłonkowany.

Rozdzielanie ognia — skierowanie ognia jednego pododdziału do 2—3 oddzielnie rozmieszczonych celów dla równoczesnego ich rażenia.

Rozdzielnia pocztowa wojskowa — wykonawczy organ wojskowej poczty polowej, organizowany przy poszczególnych związkach operacyjnych, przeznaczony do przyjmowania ładunku pocztowego z placówek pocztowych ministerstwa łączności, opracowania go i przekazania wojskowym bazom pocztowym.

Rozkaz bojowy — ustny lub pisemny rozkaz wydany na szczeblu taktycznym, określający zadania oraz cel i sposób wykonania tych zadań na polu walki.

Rozkaz jednostki — dokument regulujący tok życia jednostki w zakresie dowodzenia, szkolenia, służby wewnętrznej, zmian ewidencyjnych, zaopatrzenia itp.

Rozkaz kwatermistrzowski — podstawowy dokument dotyczący organizacji tyłów oraz zabezpieczenia materiałowo-technicznego związku taktycznego (oddziału). Wydaje się na podstawie decyzji dowódcy i rozkazu kwatermistrzowskiego wyższego przełożonego; rozsyła się go jednocześnie z rozkazem bojowym.

Rozkaz o wynikach działań bojowych — rozkaz wydany w celu szybszego zapoznania z doświadczeniami bojowymi i jednoczesnego omówienia błędów popełnionych przez wojska w czasie przygotowań i w toku walki.

***Rozkaz szczególny** — p. Zarządzenie bojowe.

***Rozkaz tyłowy** — rozkaz kwatermistrzowski.

Rozkaz wyjazdu — dokument stwierdzający polecenie dowódcy udania się w podróż służbową; uprawnia do jej odbycia i służy do rozliczeń finansowych. Jest wojskowym drukiem ścisłego zarachowania.

Rozładowanie broni — czynność polegająca na całkowitym usunięciu naboju z broni. Bron jest rozładowana, gdy nie ma naboju w komorze naboju i gdy naboje zostały usunięte z denośnika lub gdy zdjęto magazynek albo taśmę.

Rozminowanie — czynności związane z usuwaniem, rozbrajaniem i niszczeniem min oraz usuwaniem ładunków materiału wybuchowego z zaminowanych obiektów.

Rozpad promieniotwórczy — samoczynne przemiany jądrowe atomów ciał promieniotwórczych, którym towarzyszy wydzielanie niewidocznych i niewyczuwalnych przez człowieka cząstek jądrowych i promieniowania (cząstki alfa, beta i promienie gamma).

Rozpiętość przęsła — odległość pozioma pomiędzy osiami podpór mostowych.

Rozpoznanie — zdobywanie, zbieranie i opracowywanie wiadomości o nieprzyjacielu i terenie wszystkimi możliwymi środkami.

Rozpoznanie agenturalne — rozpoznanie prowadzone przez tajnych agentów w czasie pokoju i wojny w celu otrzymania danych o siłach zbrojnych i potencjale wojennym oraz innych wiadomości stanowiących tajemnicę państwową i wojskową państwa, przeciw któremu prowadzi się rozpoznanie.

Rozpoznanie anemometryczne — przedsięwzięcie mające na celu wyjaśnienie chemiczno-meteorologicznego znaczenia danego terenu. Na podstawie R. a. ocenia się wpływ terenu i zachowanie się powietrza zatrutego.

Rozpoznanie bakteriologiczne — rozpoznanie organizowane w celu ustalenia rodzaju broni bakteryjnej posiadanej przez nieprzyjaciela, możliwości jej zastosowania, a także w celu jak najwcześniejszego wykrycia skażenia terenu toksynami bakteryjnymi, bakteriami, zarodnikami bakterii lub istnienia skupisk owadów zakażonych w terenie i przedsięwzięcia środków ochrony przed porażeniem.

Rozpoznanie chemiczne — rodzaj rozpoznania, które w zależności od wykonywanych zadań dzieli się na:

- rozpoznanie chemiczne nieprzyjaciela;
- rozpoznanie chemiczne terenu;
- obserwację chemiczną;
- rozpoznanie pogody.

Rozpoznanie inżynieryjne — jedno z ważniejszych przedsięwzięć bojowego inżynieryjnego zabezpieczenia działań bojowych wojsk. R. i. ma na celu zdobycie danych o nieprzy-

jaciela i terenie niezbędnych do powzięcia decyzji przez dowódcę co do organizacji inżynieryjnego zabezpieczenia walki oraz wykonania prac inżynieryjnych.

Rozpoznanie medyczne — rodzaj rozpoznania mający na celu zapoznanie się z warunkami miejscowymi wpływającymi na stan fizyczny i sanitarno-epidemiczny wojsk oraz na czynności służby medycznej i sposób zabezpieczenia medycznego wojsk.

Rozpoznanie naziemne — rozpoznanie umożliwiające wiarogodne ustalenie rozmieszczenia, ugrupowania, składu, numeracji i zdolności bojowej oddziałów nieprzyjaciela oraz systemu i charakteru jego umocnień. R. n. zapewnia utrzymanie styczności z nieprzyjacielem, nieprzerwaną obserwację jego działań i zmian w ugrupowaniu, obserwację przebiegu prac inżynieryjnych oraz zdobycie potrzebnych wiadomości o terenie i rejonie przyszłych działań bojowych. Prowadzi się we współdziałaniu z rozpoznaniem powietrznym.

Rozpoznanie ogniem artylerii — rozpoznanie wykonywane w celu ustalenia rodzajów trwałych umocnień obronnych i usunięcia środków zakrywających lub maskujących dane umocnienie.

Rozpoznanie operacyjne — rozpoznanie organizowane przez armię i Front, mające na celu zdobycie wiadomości niezbędnych do powzięcia decyzji. Rozpoznanie to jest prowadzone przez lotnictwo, wojska szybkie, środkami radiowymi oraz innymi. Uzupełnia się je danymi otrzymanymi w wyniku rozpoznania taktycznego.

Rozpoznanie pogody — rodzaj rozpoznania, którego celem jest ustalenie wpływu warunków meteorologicznych na zachowanie się i trwałość środków trujących i bojowych środków promieniotwórczych w terenie i w powietrzu, na prace odkażające, dezaktywację, dezynfekcję, oraz na zastosowanie zasłon dymnych.

Rozpoznanie pomiarowe artyleryjskie — rozpoznanie artyleryjskie prowadzone za pomocą specjalnych przyrządów. Zależnie od użytych przyrządów dzieli się na wzrokowe,

dźwiękowe, fotogrametryczne, topograficzne, meteorologiczne i radiolokacyjne.

Rozpoznanie promieniowania — rozpoznanie skażenia substancjami promieniotwórczymi. Prowadzą je wszystkie rodzaje wojsk.

Rozpoznanie radiolokacyjne (radiotechniczne) — zdobywanie wiadomości o nieprzyjacielskich środkach radiolokacyjnych przez poszukiwanie, pelengację i analizowanie promieniowania jego środków radiolokacyjnych.

Rozpoznanie radiolokacyjne i powiadamianie — rodzaj służby mający na celu obserwację sytuacji w powietrzu i na ziemi oraz uprzedzanie wojsk o zagrożeniu powietrznym i naziemnym ze strony nieprzyjaciela.

Rozpoznanie rodzajów wojsk — rozpoznanie prowadzone przez poszczególne rodzaje wojsk i służb dla celowego wykorzystania ich w walce.

Rozpoznanie strategiczne — rozpoznanie wojskowe organizowane przez specjalne organa naczelnego dowództwa w celu zdobycia wiadomości o ekonomicznych, wojskowych i technicznych możliwościach sił zbrojnych prawdopodobnych przeciwników. Głównymi środkami R. s. są: rozpoznanie agenturalne, środki rozpoznania powietrznego i morskigo, studiowanie prasy zagranicznej, prasy periodycznej itp.

Rozpoznanie środkami łączności — rozpoznanie polegające na przechwytywaniu rozmów radiowych i telefoniczno-telegraficznych przez odbiorniki nastawione na falę nieprzyjaciela, przez włączanie się do linii telegraficznych oraz za pomocą specjalnych aparatów podsłuchowych.

Rozpoznanie taktyczne — rozpoznanie organizowane przez dowódców związków taktycznych i oddziałów. Prowadzi się je siłami i środkami wszystkich rodzajów wojsk i służb. lotnictwa i marynarki wojennej, przy szerokim wykorzystaniu środków radiowych i innych środków rozpoznania w celu zdobycia wiadomości o nieprzyjacielu. Głębokość R. t. wynosi dla wojsk lądowych 50—70 km, dla lotnictwa 100—150 km. Głównymi organami R. t. w wojskach naziemnych są patrole

rozpoznawcze, oddziały rozpoznawcze i punkty obserwacyjne.

Rozpoznanie topograficzne — rozpoznanie, którego celem jest doprowadzenie map, planów i opisów wojskowo-topograficznych do stanu aktualnego oraz zbieranie dodatkowych danych niezbędnych do oceny terenu i właściwego wykorzystania terenu w działaniach bojowych.

Rozpoznanie tylowe — rozpoznanie kwatermistrzowskie.

Rozpoznanie walką — rozpoznanie prowadzone przez bataliony wydzielone w celu zdobycia dokładniejszych wiadomości o nieprzyjacielu oraz sprawdzenia danych otrzymanych wcześniej od wszystkich rodzajów rozpoznania, tj. w celu wykrycia rzeczywistego przebiegu przedniego skrajów obrony nieprzyjaciela, systemu ognia i zapór oraz dokładnego ustalenia siły, składu i ugrupowania nieprzyjaciela.

Rozpoznanie wojskowe — rozpoznanie prowadzone środkami walczących wojsk przez obserwację, podsłuch, osobistą obserwację dowódców, fotografowanie, zasadzki, wypadki i przez walkę.

Rozprowadzający — podoficer lub starszy szeregowiec wyznaczony do rozprowadzenia na czas zmian na posterunki oraz kontrolowania czujności i sposobu pełnienia służby przez wartowników. R. podlega dowódcy warty i jego pomocnikom; wykonuje tylko ich rozkazy.

Rozprowadzenie mostu — rozłączenie poszczególnych członów mostu pontonowego w celu dokonania manewru sprzętem przeprawowym lub ukrycia przeprawy przed obserwacją i reżimem ognia artylerii i lotnictwa nieprzyjaciela (pod pojęciem rozebranie mostu rozumie się zlikwidowanie punktów przeprawy mostowej).

Rozpuszczalnik — środek, którego używa się do odkażania uzbrojenia i sprzętu bojowego. Działanie jego polega na rozpuszczeniu środka trującego (nie unieszkodliwia go) i zmyciu go z miejsca skażonego. Do pospolitych R. należą: benzyna, nafta, spirytus, dwuchloroetan itd.

Rozrzut naturalny pocisków — miejsca upadków pocisków

zakreślone przez poszczególne tory pocisków wskutek szezęgu przypadkowych przyczyn przy strzelaniu z jednej i tej samej broni, przy jej całkowitej sprawności, przestrzeganiu najdokładniejszego celowania i jednakowym oddaniu każdego strzału.

Rozrzut pionowy — rozrzut strzałów na płaszczyźnie pionowej (rys. 62).

Rozrzut poziomy — rozrzut strzałów na płaszczyźnie poziomej (rys. 62).

Rozstaw kół — odstęp między kołami, osadzonymi na wspólnej osi pojazdu.

Rozsypanie — czynność polegająca na przejściu pododdziału w tyralierę.

Roztwór wodny składników zmywających — specjalny roztwór ułatwiający dezaktywację i zmniejszający zużycie wody do dezaktywacji.

Rozwarcie widel (Rw) — kątowa wartość określonego odcinka terenu widocznego z punktu obserwacyjnego. R. w. służy do wyrowadzenia i utrzymania wybuchów na linii obserwacji podczas strzelania z dużym kątem obserwacji.

Rozwinięcie operacyjne sił — podstawowe ugrupowanie sił dla rozpoczęcia właściwych działań w każdej operacji.

*Rów ciągły — p. Transzeja.

Rów łączący — rów zabezpieczający skryty ruch żołnierzy pomiędzy poszczególnymi elementami obrony, chroniący przed płaskim ogniem nieprzyjaciela.

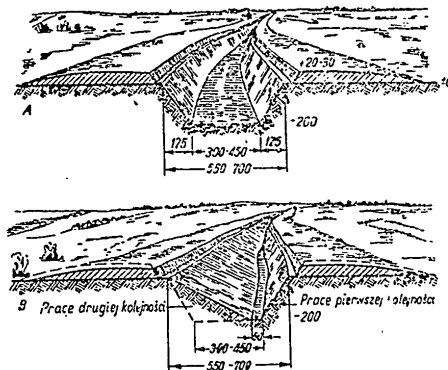
Rów przeciwczołgowy — ziemna zapor przeciwczołgowa wykonana ręcznie, mechanicznie lub za pomocą materiału wybuchowego w terenie, służąca do zatrzymania czołgów (rys. 69).

*Rów przeciwpancerny — p. Rów przeciwczołgowy.

*Rów strzelecki — p. Transzeja.

Róża wiatrów — 1) podział horyzontu na rumby z właściwymi ich oznaczeniami; 2) część składowa połowego wiatromierza, tarcza ośmioramiennej gwiazdy z oznaczeniem stron świata służąca do wyznaczenia kierunku wiejącego wiatru.

Rubież — część terenu, mająca zależnie od przeznaczenia różną szerokość i głębokość. Może mieć znaczenie strategiczne, operacyjne lub taktyczne. Szerokość R. może sięgać dziesiątek, a nawet setek kilometrów, głębokość zaś nie przekracza zwykle 15—20 km. R. oznacza się za pomocą dwóch lub więcej punktów położonych na jej przedniej granicy.

Rys. 69. Rów przeciwczołgowy

Rubież czat — część terenu, na którym rozmieszczone są czaty. R. cz. wybiera się w określonej odległości od odpoczywających wojsk na rubieży dogodnej do zorganizowania obrony i osłania się ją zaporami przeciwczołgowymi.

Rubież minowania — odcinek terenu, na którym przewidziane jest założenie pola minowego w toku minowania manewrowego.

Rubież ogniowa — linia w terenie zapewniająca odpowiednie warunki do prowadzenia ognia przez pododdział piechoty (karabinów maszynowych, dział lub moździerzy).

Rubież przeciwpancerna — przygotowane w głębi obrony stanowiska artylerii przeciwpancernej, wzmocnione zaporami, na prawdopodobnych kierunkach natarcia czołgów nieprzyjaciela, powiązane w jeden system z punktami i rejonami przeciwpancernymi.

Rubież rozwinięcia — 1) rubież przeznaczona do rozwinięcia się wojsk, które mają być wprowadzone do działań. 2) rubież na której oddziały pancerne ze stanowisk (rejonu) wyczekiwania przyjmują w ruchu ugrupowania bojowe, gdy warunki terenowe nie pozwalają na przygotowanie i zajęcie podstaw wyjściowych. 3) rubież, w której artyleryjski odwód przeciwpancerny odpiera atak czołgów nieprzyjaciela.

Rubież spotkania — pas terenu, w którym przewiduje się spotkanie wojsk działających z przeciwnych kierunków. Rubież tę ustala wyższy dowódca organizujący współdziałanie różnych związków taktycznych i związków operacyjnych

Rubież stanowisk ogniowych — rubież z przygotowanymi zawczasu stanowiskami ogniowymi zajmowanymi przez czołgi ciężkie i działa pancerne w czasie artyleryjskiego przygotowania ataku w celu zabezpieczenia ataku czołgów na przedni skraj obrony nieprzyjaciela lub forsowania przeszkody wodnej.

Rubież wodna — rubież, która swym przednim skrajem opiera się o przeszkodę wodną (rzeki, jeziora, kanały, zalewy itp.) i obejmuje teren przylegający do tej przeszkody.

Rubież wprowadzenia do walki — rubież przeznaczona do rozwinięcia się oddziałów, pododdziałów i związków taktycznych w ugrupowanie bojowe i do ułatwienia zadań pododdziałów.

Rubież zadymiania — rubież, wzdłuż której stawia się zaslonę dymną.

Ruch kompensowany (samolotu) — ruch sterów w jedną stronę z kolejnym lekkim odchyleniem w stronę przeciwną w celu przeciwdziałania dalszemu odchyleniu się samolotu.

Ruchoma zasłona dymna — p. Zasłona dymna ruchoma.

Ruchoma rezerwa środków materiałowych — p. Rezerwa środków materiałowych ruchoma.

Ruchomy ogień zaporowy — p. Ogień zaporowy ruchomy.

Ruchomy warsztat naprawy samochodów — p. Warsztat naprawy samochodów ruchomy.

Rtęć piorunująca (piorunian rtęci) — inicjujący materiał wybuchowy. Najczulszy na uderzenie i tarcie spośród wszystkich stosowanych w praktyce materiałów. Stosuje się go do wyrobu spłonek pobudzających i zapalających.

Rząd — szyk zwarty (marszowy) drużyny i plutonu, w którym żołnierze maszerują jeden za drugim.

Rząd minowy pionowy — rząd min ustawionych w linii prostej, lecz na różnym zanurzeniu

Rzeczywisty kąt drogi — p. Kąt drogi rzeczywisty.

Rzeźba terenu — całokształt wszystkich nierówności danego terenu. R. t. tworzy pewną ilość typowych form, jak np. góra, kotlina, grzbiec, dolina, siodło, taras, zespolonych ze sobą w różny sposób.

Rzut — element ugrupowania bojowego w głąb.

Rzut dowódzenia kwatermistrzowski — kwatermistrzostwo odpowiedniego szczebla wraz z innymi załadami, oddziałami, wydziałami i sekcjami rozmieszczonymi przy kwatermistrzostwie, które łącznie kieruje zaopatrywaniem i obsługą wojsk. Dowódcą R. d. k. jest kwatermistrz.

Rzut drugi — zazwyczaj jedna trzecia sił i środków przeznaczonych do potęgowania siły pierwszego rzutu w działaniach bojowych.

Rzut pierwszy — zazwyczaj dwie trzecie sił i środków, które stanowią trzon ugrupowania bojowego. Wykonuje on we współdziałaniu ze wszystkimi rodzajami wojsk główne zadanie.

S

Sala motoryzacyjna — pomieszczenie przeznaczone do zbiorowego szkolenia specjalnego, wyposażone w eksponaty szko-

Rubież przeciwpancerna — przygotowane w głębi obrony stanowiska artylerii przeciwpancernej, wzmocnione zaporami, na prawdopodobnych kierunkach natarcia czołgów nieprzyjaciela, powiązane w jeden system z punktami i rejonami przeciwpancernymi.

Rubież rozwinięcia — 1) rubież przeznaczona do rozwinięcia się wojsk, które mają być wprowadzone do działań. 2) rubież na której oddziały pancerne ze stanowisk (rejonu) wyczekiwania przyjmują w ruchu ugrupowania bojowe, gdy warunki terenowe nie pozwalają na przygotowanie i zajęcie podstaw wyjściowych. 3) rubież, w której artyleryjski odwód przeciwpancerny odpiera atak czołgów nieprzyjaciela.

Rubież spotkania — pas terenu, w którym przewiduje się spotkanie wojsk działających z przeciwnych kierunków. Rubież tę ustala wyższy dowódca organizujący współdziałanie różnych związków taktycznych i związków operacyjnych.

Rubież stanowisk ogniowych — rubież z przygotowanymi z góry stanowiskami ogniowymi zajmowanymi przez czołgi ciężkie i działa pancerne w czasie artyleryjskiego przygotowania ataku w celu zabezpieczenia ataku czołgów na przedni skraj obrony nieprzyjaciela lub forsowania przeszkody wodnej.

Rubież wodna — rubież, która swym przednim skrajem opiera się o przeszkodę wodną (rzeki, jeziora, kanały, zalewy itp.) i obejmuje teren przylegający do tej przeszkody.

Rubież wprowadzenia do walki — rubież przeznaczona do rozwinięcia się oddziałów, pododdziałów i związków taktycznych w ugrupowanie bojowe i do ułatwienia zadań pododdziałów.

Rubież zadymiania — rubież, wzdłuż której stawia się zasłonę dymną.

Ruch kompensowany (samolotu) — ruch sterów w jedną stronę z kolejnym lekkim odchyleniem w stronę przeciwną w celu przeciwdziałania dalszemu odchyleniu się samolotu.

Ruchoma zasłona dymna — p. Zasłona dymna ruchoma.

Ruchoma rezerwa środków materiałowych — p. Rezerwa środków materiałowych ruchoma.

Ruchomy ogień zaporowy — p. Ogień zaporowy ruchomy.

Ruchomy warsztat naprawy samochodów — p. Warsztat naprawy samochodów ruchomy.

Rtęć piorunująca (piorunian rtęci) — inicjujący materiał wybuchowy. Najczulszy na uderzenie i tarcie spośród wszystkich stosowanych w praktyce materiałów. Stosuje się go do wyrobu spłonek pobudzających i zapalających.

Rząd — szyk zwarty (marszowy) drużyny i plutonu, w którym żołnierze maszerują jeden za drugim.

Rząd minowy, pionowy — rząd min ustawionych w linii prostej, lecz na różnym zanurzeniu.

Rzeczywisty kąt drogi — p. Kąt drogi rzeczywisty.

Rzeźba terenu — całokształt wszystkich nierówności danego terenu. R. t. tworzy pewną ilość typowych form, jak np. góra, kotlina, grzbiet, dolina, siodło, taras, zespolonych ze sobą w różny sposób.

Rzut — element ugrupowania bojowego w głąb.

Rzut dowódzenia kwatermistrzowski — kwatermistrzostwo odpowiedniego szczebla wraz z innymi załadami, oddziałami, wydziałami i sekcjami rozmieszczonymi przy kwatermistrzostwie, które łącznie kieruje zaopatrywaniem i obsługą wojsk. Dowódcą R d. k. jest kwatermistrz.

Rzut drugi — zazwyczaj jedna trzecia sił i środków przeznaczonych do potęgowania siły pierwszego rzutu w działaniach bojowych.

Rzut pierwszy — zazwyczaj dwie trzecie sił i środków, które stanowią trzon ugrupowania bojowego. Wykonuje on we współdziałaniu ze wszystkimi rodzajami wojsk główne zadanie.

S

Sala motoryzacyjna — pomieszczenie przeznaczone do zbiorowego szkolenia specjalnego, wyposażone w eksponaty szko-

leniowe przystosowane do zajęć z budowy, działania, zasad obsługi i prowadzenia pojazdów mechanicznych.

Salwa — rodzaj ognia polegający na jednoczesnym oddaniu strzałów z kilku środków ogniowych.

Salwa bomb — bomby zrzucane równocześnie z jednego lub kilku samolotów.

Samochód bojowy — samochód ciężarowy, osobowy z ustawionym uzbrojeniem lub specjalny ze sprzętem bojowym, przeznaczony do bezpośredniego zabezpieczenia bojowego.

Samochód chłodnia — samochód wyposażony w urządzenia chłodnicze. Służy do przechowywania i przewożenia mięsa i przetworów mięsnych.

Samochód gaśniczy — samochód o nadwoziu krytym lub otwartym, przystosowany do przewożenia załogi (1 sekcja — 9 ludzi), oraz posiadający specjalne pomieszczenia i urządzenia do przewożenia kompletnego sprzętu potrzebnego do prowadzenia samodzielnej, akcji gaśniczej i ratowniczej.

Samochód liniowy — samochód ciężarowy pododdziału liniowego przeznaczony do przewozu stanu osobowego, obsługi kcm, moździerzy itp.

Samochód pancerny — wóz bojowy kołowy z obracającą się wieżą, uzbrojony w karabin maszynowy, przystosowany do prowadzenia ognia okrężnego z miejsca i w ruchu oraz do poruszania się po drogach i w terenie pozbawionym przeszkód (rys. 70).

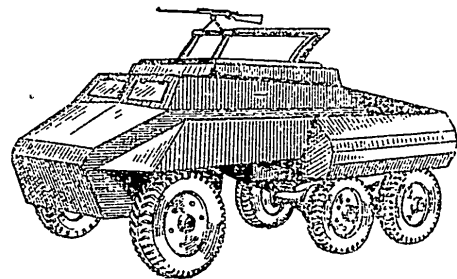
Samochód pływający — samochód przystosowany do poruszania się w wodzie i na lądzie.

Samochód specjalny ładownia akumulatorów (LA/Sam, LA/Panc) — pojazd posiadający urządzenia i narzędzia potrzebne do ładowania i dokonywania drobnych napraw akumulatorów.

Samochód specjalny warsztat (A/Sam, A/Panc) — pojazd wyposażony w urządzenia i narzędzia, za pomocą których można wykonywać drobne naprawy bieżące i przeglądy techniczne pojazdów mechanicznych. Warsztat A/Sam, A/Panc lub B/Panc jest batalionowym środkiem naprawczym.

Samochód specjalny warsztat (B/Sam) — pojazd wyposażony w urządzenia i narzędzia, za pomocą których można wykonywać wszystkie naprawy bieżące i przeglądy techniczne pojazdów mechanicznych. Warsztat B/Sam, A/Panc lub B/Panc jest pułkowym środkiem naprawczym.

Samochód szkolny — samochód ciężarowy i osobowy używany do szkolenia stanu osobowego w praktycznym prowadzeniu samochodu.

Rys. 70. Samochód pancerny

Samochód terenowy (osobowy, ciężarowy) — samochód odznaczający się właściwościami łatwego poruszania się w różnym terenie. Łatwość poruszania się w różnym terenie samochód ten osiąga przez zastosowanie dwóch i więcej mostów napędowych.

Samochód transportowy — samochód ciężarowy lub ciągnik gaśnicowy używany dla potrzeb gospodarczych, samochód osobowy dla osób funkcyjnych, samochód specjalny — sanitarny itp.

Samoczynne przemiany jądrowe — p. Przemiany jądrowe samoczynne.

Samodzielna czujka — p. Czujka samodzielna.

Samodzielna placówka — p. Placówka samodzielna.

Samodzielne zadanie rozpoznania — p. Zadanie rozpoznania samodzielne.

Samodzielny odcinek kolejowy armii — p. Odcinek kolejowy armii samodzielny.

Samodzielny patrol rozpoznawczy — p. Patrol rozpoznawczy samodzielny.

Samodzielny rejon obrony — p. Rejon obrony samodzielny.

Samolot łącznikowy — samolot używany przez wojska do celów łączności.

Sarin — trwały, szybko działający środek trujący, należący do grupy organicznych związków fosforu.

Schemat celów — schemat terenu w pasie rozpoznania dywizjonu (baterii), sporządzony z mapy w skali nie mniejszej niż 1:25 000 i uzupełniony w terenie. Na schemat nanosi się siatkę kilometrową, dozory, charakterystyczne przedmioty terenowe, które ułatwiają ogólną orientację i nanoszenie celów; poza tym nanosi się przedni skraj własny i nieprzyjaciela oraz punkty obserwacyjne. Schemat celów prowadzi się na każdym punkcie obserwacyjnym od chwili jego zajęcia aż do czasu opuszczenia.

Schemat rozpoznania — schemat sporządzony na podstawie schematów i wyciągów z dzienników celów. Przedstawia się na nim pojedyncze cele, ugrupowania bojowe nieprzyjaciela i jego saperskie umocnienia. W celu sporządzenia S. r. przygotowuje się szkielec terenu z mapy i uzupełnia się przedmiotami terenowymi, które ułatwiają orientację i wrysowywanie celów.

Schemizowana drużyna — p. Drużyna schemizowana.

Schody — szyk, w którym prowadzone samoloty lub grupy są rozmieszczone w stosunku do prowadzącego (leżącego z przodu) samolotu lub grupy schodami w prawo do tyłu (schody w prawo) lub schodami w lewo do tyłu (schody w lewo) w ustalonych odstępach, odległościach i z przewyższeniami (obniżeniami).

Schron — obiekt fortyfikacyjny z odpowiednio konstrukcyjnie zabezpieczonymi wejściami, przeznaczony do wyko-

nia określonego zadania bojowego, odpoczynku ludzi lub na magazyn chroniący przed określonymi środkami rażenia.

Schron bojowy betonowy (BSR) — trwały schron wybudowany z żelbetonu, betonu lub kamieni, z którego prowadzi się ogień z jednego lub kilku dział, moździerzy, karabinów maszynowych i który służy do ochrony ludzi przed nieprzyjacielskimi środkami rażenia.

Schron bojowy drewniany (DSB) — schron bojowy o konstrukcji drewniano-ziemnej, przeznaczony do prowadzenia ognia z różnych środków ogniowych i ochrony ludzi przed nieprzyjacielskimi środkami rażenia.

Schron nie wentylowany — pomieszczenie uszczelnione przed dopływem powietrza z zewnątrz. Czas przebywania ludzi w takim schronie uzależniony jest od objętości pomieszczenia i liczby przebywających w nim ludzi.

Schron przeciwchemiczny — pomieszczenie (budowla) przystosowane do ochrony ludzi (zwierząt) przed działaniem środków trujących, promieniotwórczych i bakteryjnych. Schrony te dzielą się na wentylowane i nie wentylowane.

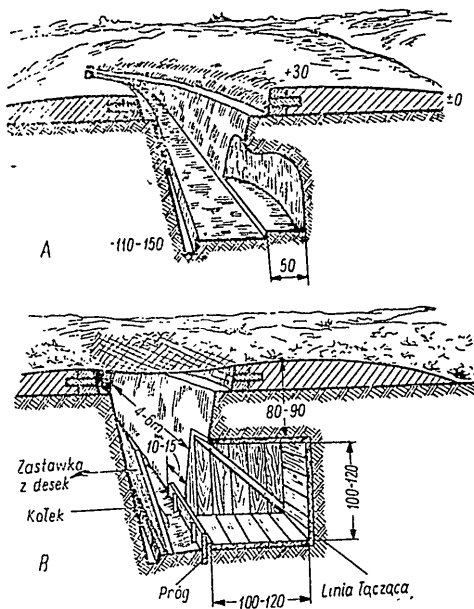
Schron przedpiersiowy — schron zbudowany pod przedpiersiem w tranzei (okopie) lub w ścianach rowów łączących dla ochrony ludzi przed odłamkami pocisków artyleryjskich i granatów oraz przed pociskami broni ręcznej i maszynowej (rys. 71).

Schron wentylowany — uszczelnione pomieszczenie, zaopatrzone w urządzenie filtru-wentylacyjne, które oczyszcza powietrze skażone podawane do schronu.

Segregacja medyczna — podział rannych i chorych na grupy zależnie od rodzaju i stopnia zranienia oraz rodzaju porażenia lub choroby, mający na celu przyspieszenie udzielenia pomocy medycznej (zwłaszcza specjalizowanej), a także racjonalne prowadzenie ewakuacji medycznej.

Segregacja weterynaryjna — podział rannych i chorych zwierząt według rodzaju chorób z określeniem sposobu i środków ewakuacji oraz dalszego leczenia.

Sekcja straży przeciwpożarowej — najmniejsza jednostka straży przeciwpożarowej, zdolna do samodzielnego działania i walki przeciwpożarowej (składa się z 9 ludzi).

Rys. 71. Schron przedpiersiowy

Sektor obserwacji — część terenu określona prawą i lewą granicą, wyznaczona do prowadzenia obserwacji z posterunku obserwacyjnego lub punktu obserwacyjnego.

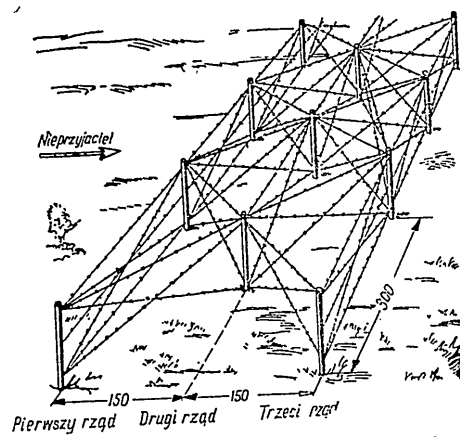
Sektor ostrzału — wycinek terenu wyznaczony dla pojedynczego wozu bojowego lub broni w celu prowadzenia obserwacji i ognia.

Seria — kolejne strzały oddawane bez większych przerw (ogniem ciągłym).

Seria bomb — kilka bomb zrzuconych w równych i krótkich odstępach czasu z jednego samolotu.

*Siatka obserwacyjno-meldunkowa — siatka obrony przeciwlotniczej.

Sieć kolczasta — zaporę przeciwpiechotną stałą, zbudowaną z 2-3 rzędów kolków wbitych w szachownicę i oplecionych drutem kolczastym (rys. 72).

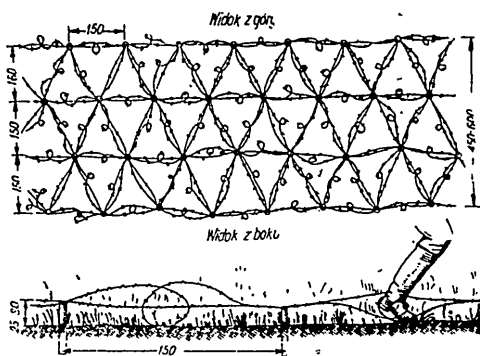

Rys. 72. Sieć kolczasta na wysokich kolkach

Sieć kolczasta niska — zaporę przeciwpiechotną z drutu kolczastego na niskich kolkach (rys. 73).

Sieć kolejowa — sieć dróg kolejowych składająca się

z połączonych ze sobą poszczególnych linii kolejowych, zaopatrzonych w urządzenie potrzebne dla ruchu pociągów oraz przewozu podróźnych i ładunków.

Rys. 73. Sieć kołczasta na niskich kółkach (potykaç)

*Sieć ognia — system ognia.

Sieć podstawowa artyleryjska — zespół punktów wyjściowych (orientacyjnych), których współrzędne są określone w jednolitym układzie.

Sieć punktów trygonometrycznych — zbiór punktów ustawionych w terenie, których współrzędne określają ich położenie na powierzchni kuli ziemskiej. Współrzędne tych punktów wyznaczone są przez pomiary trygonometryczne (triangulacyjne).

Sieć radiowa — łączność między kilkoma korespondentami (trzema i więcej), z których każdy jest wyposażony w radiostację pracującą na wspólnych danych radiowych, przeznaczonych wyłącznie dla tej sieci.

Sieć telefoniczna dalekosiężna — zespół urządzeń stacyj-

nych i liniowych, przeznaczonych do nawiązywania i utrzymania łączności telefonicznej pomiędzy abonentami różnych punktów dowodzenia lub różnych miejscowości.

Sieć wybuchowa elektryczna — sieć elektryczna przeznaczona do spowodowania wybuchu szeregu ładunków materiału wybuchowego sposobem elektrycznym.

*Silnik pozaburtowy — silnik zaburtowy.

*Silnik przyczepny — silnik zaburtowy.

Sily główne — oddziały i związki wojsk lądowych, lotnictwa lub marynarki wojennej przeznaczone do wykonania głównego zadania bojowego. Liczba wojsk wchodzących w skład S. g. zależy od ogólnego stanu wojsk, sytuacji, w której one działają i postawionych zadań. S. g. składają się zazwyczaj z większej części ogólnej liczby sił i środków oddziału, związku taktycznego lub operacyjnego.

Sily zbrojne — wojska lądowe, wojska lotnicze i obrony przeciwlotniczej obszaru kraju, marynarka wojenna oraz wojska wewnętrzne.

Simpleks — system pracy polegający na przekazywaniu korespondencji w jednym kierunku.

Siodło — swoista forma obniżenia, stanowiąca przejście z jednego wzniesienia terenu do drugiego (rys. 8).

Skala mapy — stosunek zmniejszenia odległości w terenie, planie lub szkicu do odpowiadającej jej odległości na mapie, wyrażony ułamkiem, którego licznik równa się jedności, a mianownik określa wielokrotność zmniejszenia. Stosunek ten przedstawiamy za pomocą liczby lub wykresu, przy czym w zależności od tego rozróżniamy skalę liczbową i podziałkową.

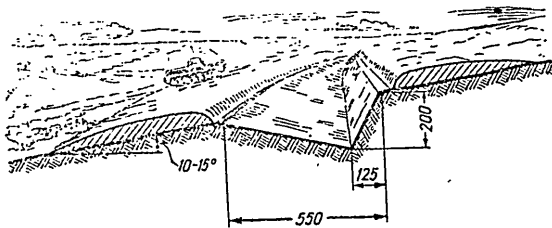
Skarpa — ziemna zapora przeciwczołgowa wykonana w terenie ze spadkiem w kierunku nieprzyjaciela (rys. 74).

Skład fali przepławowej — liczba wojsk i sprzętu przewożonego na przeciwny brzeg przeszkody wodnej jednym obrotem środków przepławowych.

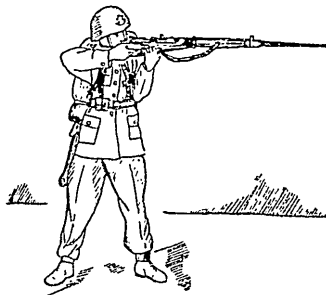
Składanie się — czynność polegająca na przyjęciu postawy jak najbardziej dogodnej dla celności strzału, na właściwym

ujęciu szyjki karabinu i ułożeniu ręki do podparcia karabinu i przyłożenia go do ramienia (rys. 75).

Składnica meldunkowa (SM) — zespół sił i środków łączności, element węzła łączności organizowany do przyjmowa-

Rys. 74. Skarpa

Rys. 75. Złożenie się do strzału stojąc

nia i przekazywania (przy użyciu środków ruchomych) dokumentów bojowych oraz innej korespondencji służbowej. Rozróżniamy następujące S. m.: główne, zapasowe, pomocnicze i kwatermistrzowskie.

Składnica meldunkowa główna (GSM) — składnica meldunkowa organizowana na stanowisku dowodzenia w składzie węzła łączności danego sztabu (do pułku włącznie).

Składnica meldunkowa kwatermistrzowska (KSM) — składnica meldunkowa organizowana przy węźle łączności kwatermistrzowskiego rzutu dowodzenia (od dywizji wzwyż).

Składnica meldunkowa pomocnicza (PSM) — składnica meldunkowa organizowana przy pomocniczym węźle łączności.

Składnica meldunkowa wysunięta (WSM) — składnica meldunkowa organizowana przy wysuniętym stanowisku dowodzenia w składzie wysuniętego węzła łączności lub samodzielnie do obsługi odwodów związków rozmieszczonych w znacznych odległościach od głównej składnicy meldunkowej.

Składnica meldunkowa zapasowa (ZSM) — składnica meldunkowa organizowana przy zapasowym węźle łączności.

Skok — bieg żołnierza do wskazanego miejsca, w którym pada i przeczolguje się nieco w bok.

Skok bojowy — skok stosowany w celu zrzucenia skoczków spadochronowych na tyły nieprzyjaciela dla wykonania zadań bojowych.

Skok ćwiczebny — skok po pierwszym skoku uczniowskim w celu dalszego przerabiania i utrwalania wszystkich elementów skoku z samolotu.

Skok doświadczalny — skok mający na celu szkolenie się w różnych sposobach skoków na dużych wysokościach i w różnych położeniach samolotu, jak również wypróbowanie i przystosowanie się do nowych typów spadochronów.

Skok przymusowy — skok stosowany w wypadkach, gdy nie można sterować samolotem.

Skok szkolno-bojowy — skok mający na celu nauczanie szkolącego się wykonywania skoku z samolotu pojedynczo i grupowo w różnych porach doby i roku.

Skok uczniowski — skok mający na celu wyszkolenie skaczącego w skokach z samolotu, oswajanie go z opadaniem

przed otwarciem i po otwarciu spadochronu oraz z lądowaniem.

Skrąj przedni — pierwsza transeja głównego pasa obrony.

Skręt pełny — (figura prostego pilotażu) — lot samolotu po krzywej zamkniętej (skręt o 360°) w płaszczyźnie poziomej, ze stałym przechyleniem oraz stałą prędkością postępową i kątową. Skręt pełny z przechyłem do 45° — nazywa się płytkim, a z przechyłem ponad 45° — głębokim.

Skręt płaski — odchylenie od kierunku lotu w płaszczyźnie poziomej, wykonane wyłącznie sterem kierunkowym podczas lotu.

Skrzydło — prawe i lewe zakończenie ugrupowania bojowego lub szyku.

*Skrzydło odkryte — p. Skrzydło otwarte.

*Skrzydło odsłonięte — p. Skrzydło otwarte.

*Skrzydło oparte — p. Skrzydło osłonięte.

Skrzydło osłonięte — skrzydło mające styczność z sąsiadem lub opierające się o przeszkodę terenową.

Skrzydło otwarte — skrzydło nie mające styczności z sąsiadem lub nie opierające się o przeszkodę terenową.

*Skrzydło wolne — p. Skrzydło otwarte.

Skrzydłowa zastona dymna — p. Zastona dymna skrzydłowa.

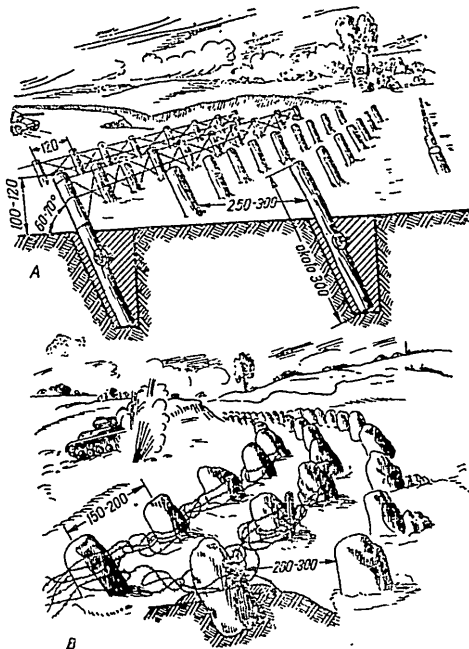
Skupienie — jeden z głównych składników właściwości broni lub strzelania. Polega na zgrupowaniu się punktów trafień dookoła średniego punktu trafienia. Im bliżej siebie znajdują się punkty trafień (przestrzeliny), tym lepsze jest skupienie. S. zależy od właściwości broni i umiejętności strzelającego.

Skuteczność ognia — wyrażenie określające szkody materialne wyrządzone przeciwnikowi. S. o. zależy od ilości strzałów, korzystnego działania pocisków oraz od rodzaju ostrzeliwanego celu.

Skuteczność strzelania — procent trafienia, tj. stosunek ilości trafnych pocisków do ilości pocisków wystrzelonych. S. s. zależy od wymiarów i charakteru celu, odległości od nie-

go, właściwości technicznych broni, właściwości toru pocisków i działania pocisków (granatów) na dany cel.

Slupy przeciwzolgowe — zapora przeciwzolgowa w postaci słupów drewnianych, żelbetowych lub kamiennych, stosowana do wzmocnienia innych typów zapór i przeszkód naturalnych lub samodzielnie (rys. 76).

Rys. 76. Slupy przeciwzolgowe

Służba czynna — służba w szeregach wojska tak w czasie pokoju, jak i wojny.

Służba garnizonowa — służba organizowana w celu utrzymania dyscypliny, zapewnienia normalnego toku życia i szkolenia wojsk oraz wykonania ważnych czynności w garnizonie z udziałem wojsk. W skład S. g. wchodzi: oficer inspekcyjny garnizonu, pomocnik oficera inspekcyjnego garnizonu, lekarz dyżurny garnizonu, warty garnizonowe, pododdziały alarmowe.

Służba meteorologiczna lotnicza — specjalna dziedzina służby meteorologicznej, przeznaczona do obsługi lotnictwa wojskowego i cywilnego. Składa się z sieci stacji meteorologicznych. Zadaniem jej jest dostarczanie personelowi latającemu prognozy pogody w rejonach lotnisk i na trasach lotów.

***Służba obserwacyjno-meldunkowa** — p. Rozpoznanie radiolokacyjne i powiadomianie.

Służba porządkowo-ochronna — służba organizowana w czasie wszelkich działań bojowych wojsk w celu utrzymania ogólnego porządku w rejonach rozmieszczenia i działania wojsk oraz przestrzegania maskowania. Służbę tę pełnią punkty kontrolne, posterunki porządkowo-ochronne, posterunki regulacji ruchu i patrole porządkowo-ochronne. Prócz tego na drogach ruchu wojsk wystawia się mająków, znaki drogowe i wskaźniki.

Służba porządkowo-ochronna na przejściach — czynności wykonywane przez specjalnie wyznaczone pododdziały saperów, związane z utrzymaniem przejść wykonywanych w zaporach minowych oraz z przepuszczeniem przez nie nacierających pododdziałów własnych wojsk.

Służba samochodowa — jedna ze służb, której głównym zadaniem jest stałe utrzymywanie w gotowości bojowej i technicznej sprzętu samochodowego, naprawa i obsługa techniczna pojazdów mechanicznych, szkolenie i przygotowywanie odpowiednich specjalistów samochodowych, zaopatrywanie wojsk w pojazdy mechaniczne, części zamienne i materiały do naprawy i eksploatacji oraz kierowanie i czuwanie nad

właściwym wykorzystaniem specjalistów samochodowych i sprzętu samochodowo-tractorowego.

Służba topograficzna wojskowa — jednostki i instytucje wykonujące prace geodezyjne, topograficzne i kartograficzne w celu topograficznego zabezpieczenia wojsk.

Służba wartownicza — służba organizowana w celu ochrony i obrony mienia wojskowego oraz osób powierzonych pieczy wojskowej.

Służba wewnętrzna — żołnierze danego oddziału (pododdziału), wyznaczeni na przeciąg jednej doby do utrzymywania porządku wewnętrznego, ochrony pomieszczeń i mienia oraz pełnienia innych obowiązków.

Snop (w artylerii) — zespół płaszczyzn strzałów.

Snop równoległy — snop, w którym płaszczyzny strzałów poszczególnych dział są równoległe. S. r. stosuje się przy strzelaniu do celów, których szerokość w przybliżeniu równa się frontowi baterii.

Snop zbieżny — snop, w którym płaszczyzny strzałów poszczególnych przecinają się w punkcie celu. S. z. stosuje się przy wstrzelaniu do celów, których szerokość nie przekracza 8 Us jednego działu. S. z. można także stosować przy strzelaniu do odkrytych celów zwykłej szerokości do 40 m (dla moździerzy do 100 m).

Soman — trwały, szybko działający środek trujący, należący do grupy organicznych związków fosforu.

Sonda — przyrząd nawigacyjny służący do mierzenia głębokości mórz, jezior itd.

Spadochron — sprzęt lotniczy służący do zmniejszenia prędkości spadania w powietrzu człowieka lub ładunku. S. dzieli się: według użycia — na ratownicze, bojowe, ćwiczebne, według przeznaczenia — dla ludzi (osobisty) i ładunku, według sposobu otwierania — na samoczynne i wolne.

Specjalne ćwiczenia na mapach — p. Ćwiczenia na mapach specjalne.

Specjalność wojskowa — określenie przydatności żołnierza do pełnienia funkcji w siłach zbrojnych.

Specjalny pociąg wojskowy — p. Pociąg wojskowy specjalny.

Spirala (figura prostego pilotażu) — lot samolotu po torze spiralnym z ustalonym przechyleniem, stałą prędkością, ze wznoszeniem lub opadaniem. Różnica między spiralą a korkociągiem polega na tym, że lot w spirali odbywa się na kątach natarcia podkrytycznych i promień spirali jest znacznie większy. Spirala z przechyleniem 45° jest spiralą płytką, a z przechyleniem ponad 45° — głęboką.

Splonka pobudzająca — tulejka z inicjującym materiałem wybuchowym, powodująca wybuch ładunku materiału wybuchowego.

Splonka zapalająca — splonka napełniona materiałem inicjującym, powodująca zapalenie ładunku prochowego lub wybuch splonki pobudzającej.

Sposób odkażania chemiczny — sposób oparty na reakcji chemicznej, zachodzącej przy zetknięciu się środka trującego ze środkiem odkażającym, w rezultacie którego powstają nieszkodliwe substancje. Polega na spryskiwaniu lub posypywaniu środkiem odkażającym powierzchni skażonej.

Sposób odkażania fizyczny — sposób polegający na usuwaniu środka trującego ze skażonej powierzchni przez zmywanie go jakimkolwiek rozpuszczalnikiem lub przez wietrzenie skażonych przedmiotów.

Sposób odkażania kombinowany — czynności związane z niszczeniem, neutralizacją i usuwaniem środków trujących, oparte zarówno na reakcji chemicznej, jak i na niektórych zjawiskach fizycznych. Do sposobów kombinowanych zalicza się odkażanie za pomocą ognia, przez gotowanie, za pomocą pary lub gorącego powietrza.

Sposób odkażania mechaniczny — sposób odkażania polegający na mechanicznym usunięciu środków trujących lub ich izolacji.

Sprawozdanie — dokument zawierający opis położenia i wydarzeń w określonym czasie lub od chwili wysłania poprzedniego sprawozdania, przedstawiony w nakazanym ter-

minie. Odpowiednio do swej treści S. dzieli się na operacyjne, łączności, kwatermistrzowskie itd.

Sprawozdanie kwatermistrzowskie (meldunek) — sprawozdawczy dokument bojowy, zawierający dane o organizacji i stanie tyłów oraz o zaopatrzeniu wojsk w środki materiałowe, przedstawiany w określonych terminach kwatermistrzowi wyższego szczebla.

*Sprawozdanie o stanie tyłów — sprawozdanie kwatermistrzowskie.

Sprawozdanie okresowe z uogólnionych doświadczeń bojowych — sprawozdanie zawierające analizę działań bojowych za okres czasu ustalony przez sztab wyższy. Sporządza je wydział operacyjny sztabu związku taktycznego z udziałem sztabów dowódców rodzajów wojsk i sztabów szefów służb

Sprawozdanie z działań bojowych — sprawozdanie wykonywane przez związki taktyczne i oddziały na zapotrzebowanie wyższego przełożonego. W braku specjalnych wytycznych co do treści sprawozdania sporządza się je w dowolnej formie, podając sytuację do chwili rozpoczęcia działań, skład ugrupowania i położenie wojsk, przebieg działań bojowych i ich wyniki, nowe zasady prowadzenia działań bojowych oraz sposoby użycia bojowego sprzętu technicznego przez wojska własne i nieprzyjaciela. Do sprawozdania dołącza się niezbędne mapy sprawozdawcze, szkice, notatki, kalkulacje i kopie dokumentów bojowych.

Sprzęt okopowy — sprzęt, za pomocą którego wojska okopują się w walce i wykonują prace inżynierskie związane z umocnieniem swoich pozycji. S. o. dzieli się na: przenośny — łopata piechoty i toporek; przewoźny — łopata saper-ska, topór ciesielski, oskard lekki i ciężki, drąg żelazny, piła poprzeczna i sznur traserski.

Sprzęt techniczny bojowy — uzbrojenie i wyposażenie sił zbrojnych, a więc: — środki bojowe — broń biała, broń palna i jej amunicja; działa i ich amunicja; czołgi, samochody pancerne, transportery, opancerzone i ich uzbrojenie; samoloty i ich uzbrojenie; różne okręty i ich uzbrojenie;

środki inżynierskie o działaniu wybuchowym; pociski kierowane; środki pomocnicze — sprzęt fortyfikacyjny, drogowy, mostowy, oświetleniowy, maskujący, środki do budowy zapór; techniczne środki łączności (telefon, telegraf, radio itp.); techniczne środki obserwacji i rozpoznania (lornetka, dalmierz itp.); środki obrony przeciwchemicznej i przeciwbombowej (maska przeciwgazowa, przybory dozometryczne, środki obrony przeciwlotniczej).

*Stacja mijńska — p. Punkt kierowania wybuchami

Stacja obsługi parkowa — jeden z elementów parku samochodowego, gdzie dokonuje się przeglądów technicznych i napraw bieżących pojazdów mechanicznych.

Stacja pocztowa wojskowa — wykonawczy organ wojskowej poczty polowej, organizowany od szczebla dywizji wzwyż, przeznaczony do zapewnienia łączności pocztowej obsługiwanego sztabu i zarejestrowanych jednostek wojskowych.

Stacja rozdzielcza Frontu (SRF) — węzeł kolejowy z przyległymi stacjami lub stacją odcinkową wraz ze stacjami pośrednimi, przeznaczone do przeformowania przebiegającego w głębi kraju dowozu kolejowego dla poszczególnych armii w zależności od ich potrzeb w ludziach i materiałowo-technicznego zaopatrzenia oraz do przeformowania pociągów ewakuacyjnych zgodnie z rozmieszczeniem baz naprawczych, sanitarnych i innych urządzeń tyłowych.

Stacja składów Frontowych — stacja kolejowa z przyległym terenem o promieniu 5—10 km, gdzie rozmieszcza się kilka składów Frontowych.

Stacja węzłowa — punkt węzłowy mający wspólną stację do załatwiania wszystkich czynności technicznych i handlowych.

Stacja wyladowcza — stacja, przystanek lub odcinek kolejowy, do której przybywają koleją ładunki przeznaczone dla związku taktycznego.

Stacja załadowania — stacja kolejowa, na której odbywa

się załadowywanie (wyladowywanie) wojsk lub ładunków wojskowych.

Stacja zaopatrywania — stacja kolejowa wraz z przylegającym do niej rejonem o promieniu 5—10 km, w którym rozmieszcza się polowe składy armii lub ich oddziały oraz komendę stacji zaopatrywania.

Stala szpica boczna — p. Szpica boczna stała.

*Stale ubezpieczenie boczne — p. Szpica boczna stała.

Stale zapory drutowe — p. Zapory drutowe stałe.

Stały ogień zaporowy — p. Ogień zaporowy stały.

Stały park samochodowy — p. Park samochodowy stały.

Stały pociąg sanitarny — p. Pociąg sanitarny wojskowy stały.

Stan lotu — określony stan lotu, przy którym muszą być zachowane poszczególne jego elementy, np. wysokość, prędkość, kierunek, profil itd.

Stan skupienia bojowy — stan skupienia, w jakim występuje dany środek trujący (stały, płynny, lotny w momencie działania na rażony obiekt).

Stan wojenny — specjalny stan w państwie lub w poszczególnych jego częściach, wprowadzony zazwyczaj na podstawie decyzji wyższego organu państwowego lub rządu w wyjątkowych warunkach, jak np. wojna.

Stanowisko dowodzenia (SD) — odpowiednio urządzony rejon rozmieszczenia pierwszego rzutu dowództwa, z którego dowódca kieruje walką przy pomocy niezbędnej części swego sztabu.

*Stanowisko dowodzenia batalionu — Punkt obserwacyjny dowódcy batalionu.

Stanowisko dowodzenia flagowe (FSD) — stanowisko dowodzenia dowódcy zespołu okrętów lub związku taktycznego sił morskich (flagmana).

Stanowisko dowodzenia lotniska (SDL) — specjalnie urządzone pomieszczenie, w którym skoncentrowane są środki kierowania lotami. Znajduje się poza granicami właściwego

lotniska, jednak w granicach widoczności pola startowego i kierunków podejść do lądowania.

Stanowisko dowodzenia pomocnicze startowe — stanowisko dowodzenia kierowane przez pomocnika kierownika lotów organizowane podczas lotów nocnych i w trudnych warunkach meteorologicznych, gdy pas startu i lądowania oraz drogi kołowania nie mogą być obserwowane ze stanowiska dowodzenia lotniska lub z Frontowego stanowiska dowodzenia. Zadaniem S. d. p. s. jest pomaganie kierownikowi lotów w kierowaniu lotami.

Stanowisko dowodzenia startowe (SSD) — miejsce na startcie wyposażone we wszystkie niezbędne środki do kierowania samolotami na ziemi i w powietrzu. Jego położenie powinno zapewniać ciągłą obserwację startu (lotniska) i powietrza, szczególnie samolotów podchodzących do lądowania; powinno wykluczać możliwość oślepienia kierownika lotów światłem reflektorów startowych w czasie lotów nocnych.

Stanowisko dowodzenia wysunięte (WSD) — stanowisko organizowane dla dowódcy armii lub Frontu w celu umożliwienia organizacji dowodzenia na odosobnionym kierunku działań.

Stanowisko dowodzenia zapasowe (ZSD) — stanowisko dowodzenia przygotowane w celu zapewnienia ciągłości dowodzenia na wypadek, gdy praca na głównym stanowisku dowodzenia zostanie uniemożliwiona.

Stanowisko ogniowe (SO) — miejsce w terenie (wycinek terenu), z którego wykonuje się lub będzie się wykonywało zadanie ogniowe. S. o. pod względem przeznaczenia dzieli się na główne, tymczasowe, zapasowe, pozorowane; mogą być zakryte, półzakryte i odkryte.

Stanowisko ogniowe główne — stanowisko ogniowe przeznaczone do wykonywania zasadniczych zadań ogniowych

Stanowisko ogniowe odkryte — stanowisko ogniowe, na którym sprzęt nie jest ukryty przed naziemną obserwacją nieprzyjaciela lub, jeżeli był zamaskowany, po otwarciu

ognia staje się widoczny dla nieprzyjaciela. Przeznaczone jest w większości wypadków do strzelania na wprost.

***Stanowisko ogniowe otwarte** — p. Stanowisko ogniowe odkryte.

Stanowisko ogniowe pozorowane — stanowisko ogniowe urządzone w celu wprowadzenia w błąd nieprzyjaciela co do liczby i rozmieszczenia rzeczywistych stanowisk ogniowych S. o. p. nie powinno się różnić od rzeczywistych stanowisk ogniowych. Mogą prowadzić z niego ogień baterie (plutony, działa) wędrowne lub można pozorować ogień artylerii środkami pirotechnicznymi.

Stanowisko ogniowe półzakryte — stanowisko ogniowe, które przed naziemną obserwacją nieprzyjaciela ukrywa tylko sprzęt, lecz nie ukrywa błysku, dymu i kurzu podczas strzelania.

Stanowisko ogniowe tymczasowe — stanowisko ogniowe zajmowane w celu wykonania specjalnych zadań ogniowych (np. dla wsparcia oddziału wydzielonego, ubezpieczenia bojowego, wykonywania dalekich napałów ogniowych i strzelania w nocy).

Stanowisko ogniowe zakryte — stanowisko ogniowe, które zakrywa przed naziemną obserwacją nieprzyjaciela nie tylko sprzęt, ale i błysk, dym oraz kurz powstałe po wystrzale.

Stanowisko ogniowe zapasowe — stanowisko ogniowe wybierane w razie konieczności wykonania manewru lub opuszczenia głównego stanowiska ogniowego. Powinno odpowiadać tym samym warunkom co i główne stanowisko ogniowe

Stanowisko ogniowe znikające — stanowisko ogniowe wyposażone w urządzenie mechaniczne, umożliwiające ukrycie ze zasłoną broni w chwili, gdy nie jest ona używana

* **Stanowisko strzeleckie** — p. Stanowisko ogniowe

Stanowisko zadymiania — okop przystosowany do stawiania zasłon dymnych za pomocą świec dymnych lub instalacji rozlewczej i fumatora syfonowego.

Starszy — żołnierz, który ma wyższy stopień wojskowy

***Starszy adiutant batalionu** — szef sztabu batalionu

lotniska, jednak w granicach widoczności pola startowego i kierunków podejść do lądowania.

Stanowisko dowodzenia pomocnicze startowe — stanowisko dowodzenia kierowane przez pomocnika kierownika lotów organizowane podczas lotów nocnych i w trudnych warunkach meteorologicznych, gdy pas startu i lądowania oraz drogi kolowania nie mogą być obserwowane ze stanowiska dowodzenia lotniska lub z Frontowego stanowiska dowodzenia. Zadaniem S. d. p. s. jest pomaganie kierownikowi lotów w kierowaniu lotami.

Stanowisko dowodzenia startowe (SSD) — miejsce na startie wyposażone we wszystkie niezbędne środki do kierowania samolotami na ziemi i w powietrzu. Jego położenie powinno zapewniać ciągłą obserwację startu (lotniska) i powietrza, szczególnie samolotów podchodzących do lądowania; powinno wykluczać możliwość oślepienia kierownika lotów światłem reflektorów startowych w czasie lotów nocnych.

Stanowisko dowodzenia wysunięte (WSD) — stanowisko organizowane dla dowódcy armii lub Frontu w celu umożliwienia organizacji dowodzenia na odosobnionym kierunku działań.

Stanowisko dowodzenia zapasowe (ZSD) — stanowisko dowodzenia przygotowane w celu zapewnienia ciągłości dowodzenia na wypadek, gdy praca na głównym stanowisku dowodzenia zostanie uniemożliwiona.

Stanowisko ogniowe (SO) — miejsce w terenie (wycinek terenu), z którego wykonuje się lub będzie się wykonywało zadanie ogniowe. S. o. pod względem przeznaczenia dzieli się na główne, tymczasowe, zapasowe, pozorne; mogą być zakryte, półzakryte i odkryte.

Stanowisko ogniowe główne — stanowisko ogniowe przeznaczone do wykonywania zasadniczych zadań ogniowych.

Stanowisko ogniowe odkryte — stanowisko ogniowe, na którym sprzęt nie jest ukryty przed naziemną obserwacją nieprzyjaciela lub, jeżeli był zamaskowany, po otwarciu

ognia staje się widoczny dla nieprzyjaciela. Przeznaczone jest w większości wypadków do strzelania na wprost.

***Stanowisko ogniowe otwarte** — p. Stanowisko ogniowe odkryte.

Stanowisko ogniowe pozorne — stanowisko ogniowe urządzone w celu wprowadzenia w błąd nieprzyjaciela co do liczby i rozmieszczenia rzeczywistych stanowisk ogniowych S. o. p. nie powinno się różnić od rzeczywistych stanowisk ogniowych. Mogą prowadzić z niego ogień baterie (plutony, działa) wędrowne lub można pozorować ogień artylerii środkami pirotechnicznymi.

Stanowisko ogniowe półzakryte — stanowisko ogniowe, które przed naziemną obserwacją nieprzyjaciela ukrywa tylko sprzęt, lecz nie ukrywa błysku, dymu i kurzu podczas strzelania.

Stanowisko ogniowe tymczasowe — stanowisko ogniowe zajmowane w celu wykonania specjalnych zadań ogniowych (np. dla wsparcia oddziału wydzielonego, ubezpieczenia bojowego, wykonywania dalekich napałów ogniowych i strzelania w nocy).

Stanowisko ogniowe zakryte — stanowisko ogniowe, które zakrywa przed naziemną obserwacją nieprzyjaciela nie tylko sprzęt, ale i błysk, dym oraz kurz powstałe po wystrzale.

Stanowisko ogniowe zapasowe — stanowisko ogniowe wybierane w razie konieczności wykonania manewru lub opuszczenia głównego stanowiska ogniowego. Powinno odpowiadać tym samym warunkom co i główne stanowisko ogniowe.

Stanowisko ogniowe znikające — stanowisko ogniowe wyposażone w urządzenie mechaniczne, umożliwiające ukrycie za zasłoną broni w chwili, gdy nie jest ona używana.

***Stanowisko strzeleckie** — p. Stanowisko ogniowe.

Stanowisko zadymiania — okop przystosowany do stawiania zasłon dymnych za pomocą świec dymnych lub instalacji rozlewczej i fumatora syfonowego.

Starszy — żołnierz, który ma wyższy stopień wojskowy

***Starszy adiutant batalionu** — szef sztabu batalionu.

Start — przyspieszony ruch samolotu od chwili rozpoczęcia rozbiegu do osiągnięcia wysokości 25 m w stosunku do płaszczyzny poziomej, przechodzącej przez punkt rozpoczęcia rozbiegu. S. składa się: z rozbiegu, oderwania się od ziemi, wytrzymania i wznoszenia się do wysokości 25 m.

Startowe stanowisko dowodzenia — p. Stanowisko dowodzenia startowe.

Stateczność okrętu — zdolność powrotu okrętu do położenia równowagi, z którego został wychylony pod wpływem działań sił zewnętrznych, z chwilą gdy siły te przestają działać. S. o. dzieli się na poprzeczną i wzdłużną.

Stawiacz min — okręt bojowy o specjalnym przeznaczeniu wyposażony w specjalne urządzenia i sprzęt do stawiania min. W zależności od zastosowania S. m. dzieli się na stawiacze aktywnych, obronnych zagród minowych i stawiacze uzupełniające zagrody minowe.

Stawiacz sieci — okręt bojowy o specjalnym przeznaczeniu: stawiania sieci przeciw okrętom podwodnym.

Sterowice — statek powietrzny napędzony gazem, wyposażony w stery i napęd silnikowy.

Stężenie bojowe — ilość środka trującego w powietrzu, która działa ujemnie na organizm. Stężenie bojowe jest zwykle wielokrotnie większe niż stężenie napastliwe.

Stężenie napastliwe — najmniejsza ilość środka trującego w powietrzu, która ujemnie działa na organizm. Jeżeli stężenie spadnie poniżej S. n., działanie ujemne nie następuje, chociaż powietrze zawiera środek trujący.

Stężenie środka trującego — zawartość środka trującego przypadająca na jednostkę objętości powietrza, wyrażająca się wagowo w miligramach na liter (mg/l) lub w gramach na metr sześcienny (g/m³), albo objętościowo w procentach (%) lub promilach (‰).

Stężenie wyczuwalne — najmniejsza ilość środka trującego w powietrzu, którą wyczuwamy powonieniem.

Stoisko samolotu — odpowiednio wyposażone miejsce postoju samolotu.

Stok — p. Zbocze.

Stolik ogniowy — rysownica z wykreśloną siatką współrzędnych i wrysowanymi stanowiskami ogniowymi baterii, punktami obserwacyjnymi, kierunkiem zasadniczym, dozoramiami oraz celami (właściwymi i pomocniczymi).

Stopa góry — część góry (pagórka, wzniesienia) stanowiąca przejście do otaczającego terenu.

Stopień stateczności pionowej powietrza — jeden z zasadniczych elementów pogody występujący w postaci inwersji, konwekcji i izotermii.

Stopień zniszczenia — określenie wielkości zniszczenia danego obiektu. Istnieją trzy S. z.:

I — uszkodzenie,

II — częściowe zniszczenie,

III — całkowite zniszczenie.

Strategia — część składowa sztuki wojennej; od S. uzależnione są pośrednio: sztuka operacyjna i taktyka. S. określa sposoby organizacji, przygotowania i użycia sił zbrojnych dla osiągnięcia zwycięstwa nad nieprzyjacielem.

Strawne — kwota pieniężna obliczona w stosunku dziennym, wypłacana żołnierzowi zamiast wyżywienia w naturze.

***Straż boczna** — p. Awangarda boczna.

***Straż przednia** — p. Awangarda.

***Straż tylna** — p. Ariergarda.

Strefa armii — teren wraz z drogami komunikacyjnymi, liniami lotniczymi, liniami łączności oraz znajdującymi się w nim zasobami miejscowymi ograniczony przednim skrajem wojsk walczących, linią rozgraniczenia z obszarem tyłów Frontu i liniami rozgraniczenia z sąsiadami.

Strefa ognia (artylerii, moździerzy lub picchoty) — część terenu pokryta skutecznym ogniem jednego lub kilku rodzajów środków ogniowych.

Strefa ognia artylerii przeciwlotniczej — obszar powietrzny, w którego zasięgu artyleria przeciwlotnicza planuje i prowadzi ogień do samolotów nieprzyjaciela. Promień strefy

w płaszczyźnie poziomej wynosi: dla dział 37 mm — 2,5—3 km, dla dział 85 mm — 6—7 km.

Strefa pilotażu — czworobok lub elipsa o wymiarach od 5×10 km do 10×15 km. Wyznacza się nad charakterystycznymi i łatwymi do rozpoznania z powietrza obiektami orientacyjnymi lub w pobliżu nich.

Strefa tyłów armii — teren ograniczony z przodu linią rozgraniczenia z taktycznym rejonem tyłów, z boków — liniami rozgraniczenia z sąsiednimi armiami, z tyłu — linią rozgraniczenia z obszarem tyłów Frontu; przeznaczony do rozmieszczenia tyłów armii, przeprowadzania w nim dowozu i ewakuacji oraz wykorzystywania zasobów miejscowych.

Strefa wojenna (wojskowa) — określona część terytorium, pas (lądowy, morski, powietrzny), na którym w czasie wojny rozwijają się i działają siły zbrojne, lub terytorium nie leżące w strefie działań wojennych, lecz mające dla działań wojennych specjalne znaczenie, np. rejon umocniony, port wojenny

Strefa wojskowa — p. Strefa wojenna.

Strefa zakazana — określona część terytorium (na lądzie, morzu, w powietrzu), na którym w celu ochrony bezpieczeństwa państwa i ogólnego porządku ustala się prawo i sposób wjazdu i zamieszkania lub poruszania się.

Strop schronu — górna część schronu stanowiąca jego przykrycie.

Strumień świetlny — całkowita energia wysłana pod postacią promieniowania świetlnego.

Strzał bezwzględny — strzał, przy którym wierzchołek toru pocisku nie przekracza wysokości celu.

Strzał długi — strzał, przy którym pocisk upadł za celem.

Strzał krótki — strzał, przy którym pocisk upadł przed celem.

Strzał odbitkowy — wybuch pocisku po odbiciu się od ziemi (przeszkody).

Strzał podchwytowy — strzał do celu szybko poruszającego się i ukazującego się zniecka.

Strzelanie górną grupą kątów — strzelanie stromotorowe, przy kątach podniesienia powyżej 45°.

Strzelanie na wprost — rodzaj strzelania, w którym działo wycelowuje się przez bezpośrednie skierowanie przyrządów optyczno-mierniczych (kątomierza działowego) na cel; prowadzi się z odkrytych stanowisk do celów w ruchu i celów nieruchomych.

Strzelanie odbitkowe — strzelanie granatami uderzeniowymi z nastawą zapalnika na działanie z długą zwłoką, przy kątach uderzenia zapewniających odbicie się pocisku.

Strzelanie ogniem pośrednim — rodzaj strzelania z zakrytych, półzakrytych i odkrytych stanowisk ogniowych, w których działo w płaszczyźnie pionowej wycelowuje się za pomocą poziomnicy podniesień a w płaszczyźnie poziomej — za pomocą kątomierza działowego.

Strzelanie płaskotorowe — strzelanie, przy którym kąty upadku nie przekraczają 28°—30°.

Strzelanie powietrzne — strzelanie z broni strzeleckiej znajdującej się na samolocie. Strzelanie powietrzne prowadzi się do celów powietrznych i naziemnych.

Strzelanie przygotowawcze — strzelanie z karabinka sportowego mające na celu: danie możliwości skontrolowania prawidłowości celowania i dawania strzału, przygotowanie żołnierza do strzału amunicją bojową oraz wyrobienie w nim zamilowania i ambicji strzelecko-sportowej przez stałe podtrzymywanie i rozwijanie nabytych sprawności strzeleckich.

Strzelanie rozpryskowe — strzelanie pociskami rozpryskowymi.

Strzelanie stromotorowe — strzelanie, przy którym kąty upadku są większe niż 28°—30°.

Strzelanie szkolne — 1) strzelanie amunicją bojową, którego celem jest przygotowanie żołnierzy do odbycia strzału szkolno-bojowych i wyrobienie umiejętności jednolitego celowania oraz nauczanie celnego strzelania; 2) S. s. stanowią odmiennie treningów artyleryjsko-strzeleckich w celu trwałego przyswojenia przez szkolonych pewnych sposobów strzelania.

Strzelanie szkolno-bojowe — strzelanie, którego celem jest nabieranie umiejętności stosowania zasad i sposobów strzelania oraz wyrabianie szybkości i zręczności w posługiwaniu się bronią dla skutecznego zwalczania pojedynczych i grupowych celów na znanych odległościach.

Strzelanie uderzeniowe — strzelanie pociskami uderzeniowymi.

Strzelnica — 1) urządzenie w przedpiersiu transzei umożliwiające oddanie celnego strzału i chroniące żołnierza przed ogniem płaskim. S. mogą być odkryte i kryte; 2) teren specjalnie wybrany i wyposażony w specjalne urządzenia, przeznaczony do odbywania strzelań.

Stycznosc — położenie wojsk stron przeciwnych w odległości umożliwiającej rozpoczęcie prowadzenia mniejszych lub większych działań bojowych.

Styk — pas terenu przylegający z obu stron do linii rozgraniczenia pomiędzy ugrupowaniami bojowymi dwóch sąsiednich związków, oddziałów lub pododdziałów. W walce jest najbardziej czułym miejscem, za które w czasie przygotowania i w toku walki czyni się odpowiedzialnym jednego z dowódców związków (oddziałów, pododdziałów) sąsiadujących ze sobą.

Styk dowozu — miejsce, w którym schodzą się dwa ogniewa dowozu.

Substancje alfa (beta-gamma) aktywne — p. Ciała alfa (beta-gamma) aktywne.

Substancje promieniotwórcze — p. Ciała promieniotwórcze.

Suchy prowiant — środki spożywcze wchodzące w skład należności żywnościowych wydawane w postaci surowych produktów.

Sygnalizacja — porozumiewanie się na pewne odległości za pomocą z góry ustalonych znaków.

Sygnal alarmu atomowego — ustalony sygnał alarmujący wojska o bezpośredniej możliwości napadu atomowego nieprzyjaciela. Podaje się go wszystkimi dostępnymi środkami

łączości poza kolejnością. W pododdziałach ustala się sygnały dźwiękowe oraz podawanie głosem „atom“.

Sygnal alarmu chemicznego — ustalony sygnał alarmujący wojska o napadzie chemicznym nieprzyjaciela, skażeniu promieniotwórczym i bakteryjnym. Podaje się go wszystkimi dostępnymi środkami łączości poza kolejnością. W pododdziałach ustala się również sygnały dźwiękowe oraz podawanie głosem „gaz“.

Sygnal zagrożenia chemicznego — ustalony sygnał uprzedzający sztaby o niebezpieczeństwie napadu nieprzyjaciela środkami trującymi, promieniotwórczymi i bakteryjnymi.

System łączości — określony sposób wykorzystania sił i środków łączości zgodnie z ich właściwościami technicznymi i odpowiednio do sytuacji bojowej.

System obserwacji dywizjonu — punkty obserwacyjne dywizjonu i baterii, rozwinięte w pasie rozpoznania dywizjonu. Przez system obserwacji rozumie się ugrupowanie wszystkich punktów obserwacyjnych, które zapewniają całkowity wgląd w teren w pasie rozpoznania dywizjonu (baterii). Liczba punktów obserwacyjnych i ich wzajemne położenie zależy od rodzaju walki i terenu oraz od warunków kierowania ogniem.

System ognia i zapór — zorganizowane użycie środków ogniowych z uwzględnieniem zadania bojowego, terenu, sytuacji, zapór inżynierskich i chemicznych.

Szczelina — 1) rów 2—2,5 m, chroniący od ognia i gąsienic czołgów, ognia broni pokładowej samolotów oraz odłamków, wykopany w poprzek możliwego kierunku naziemnego ognia nieprzyjaciela. Może być przykryty; 2) wąski otwór w schronie lub wozie bojowym służący do prowadzenia obserwacji.

Szczerbina — wycięcie na ramieniu celownika lub suwaka celownika, według którego ustawia się muszkę na cel. Może mieć rozmaite kształty dostosowane do kształtów muszki (rys. 77).

*Szczip — macka.

Szczyt — najwyższa część góry (pagórka, wzniesienia). S. może mieć kształt kopulasty (kopa), stożkowy (stożek), płaski, na którym nie zaznacza się wyraźnie najwyższy punkt szczytu (płaskowzgórza) i szpiczasty (rys. 8).

Rys. 77. Szczerbiny:

a — trójkątna, b — półokrągła, c — prostokątna

Szef przewozów wojskowych na DOKP — przedstawiciel Ministerstwa Obrony Narodowej na kolei do spraw organizacji przewozów wojskowych. Odpowiada za organizację przewozów wojskowych w granicach swojej dykcji oraz kontroluje ich wykonanie. Podlega szefowi komunikacji wojskowej okręgu wojskowego.

Szef sztabu (SSz) — oficer stojący na czele i kierujący całokształtem pracy w sztabie; i jest pierwszym zastępcą dowódcy.

*Szef tyłów — kwatermistrz.

Szereg — szyk, w którym żołnierze znajdują się jeden obok drugiego w jednej linii.

*Szeregowy — szeregowiec.

Szerokość geograficzna — kąt zawarty między płaszczyzną równika a kierunkiem pionu danego miejsca na powierzchni ziemi (pion ten przechodzi przez środek ziemi).

Szerokość szyku — odalenie między skrzydłami danego szyku.

Sześciochloromelamina (DT-6) — odkażalnik, żółtawe kryształy o zapachu chloru.

Szkic dozorów — rysunek wykonany w dowolnej skali, na którym przedstawione są dozory tak jak wyglądają w rzeczywistości, z zachowaniem ich wzajemnego położenia w terenie. Dozory wybiera się na lewo i w głąb, według rubieży Szkie sporządza się dla ułatwienia odnalezienia i zapoznania

się w terenie z dozorami oraz w celu umożliwienia szybkiego i dokładnego wskazywania celów, meldowania o nich i odnajdywania ich w terenie.

Szkic-meldunek — dokument przedstawiający graficznie położenie pododdziałów własnych i nieprzyjaciela oraz zamierzone działania (własna decyzja) na określony czas.

Szkic ognia — szkic w formie graficznej przedstawiający zadania ogniowe pododdziału. Na szkic nanosi się własny przedni skraj obrony, rozmieszczenie nieprzyjaciela, dozory, zadania ognia ze wskazaniem numerów celów, odcinków ognia, ich powierzchni oraz wymiarów wzdłuż i wszerz.

Szkic (mapa) orientacyjny — dokument dowodzenia wojсками wykonywany i powiększany zazwyczaj na mapie (szkicu podkładowym) o dużej skali w celu nadania przedmiotom terenowym jednolitych nazw umówionych i ułatwienia w ten sposób dowodzenia wojskami, organizacji współdziałania i wskazywania celów.

Szkic rozpoznawczy — dokument sprawozdawczy sporządzany przez sztaby związków taktycznych i oddziałów na podstawie danych wszystkich rodzajów środków rozpoznania. Zawiera dane o ugrupowaniu bojowym nieprzyjaciela z podaniem stwierdzonej numeracji jego pododdziałów (oddziałów, związków taktycznych), o transejach i innych umocnieniach obronnych, punktach oporu, węzłach i zapórach, stanowiskach ogniowych ckm, rkm, baterii artylerii i moździerzy, dział przeciwpancernych i środków przeciwlotniczych; miejscach rozmieszczenia czołgów i dział pancernych; stacjach radiolokacyjnych, stacjach radiocelowania, stacjach i placówkach rozpoznania dźwiękowego; miejscach rozmieszczenia SD, PO i WŁ oraz o obiektach mających ważne znaczenie w danej sytuacji bojowej. Wykonuje się na mapach podkładowych lub zwykłych o dużej skali lub na kalkach z siatką kilometrową. Zakres danych w zależności od potrzeb może być większy lub mniejszy. Wysła się dowódcom oddziałów i pododdziałów z uwzględnieniem zaopatrzenia w nie dowódców batalionów (dywizjonów), a w cza-

się organizowania przełamania również dowódcom kompanii i baterii.

Szkic sprawozdawczy plutonu — szkic uwidaczniający dozory, linię czołowych pododdziałów nieprzyjaciela lub kierunek jego działania, rozmieszczenie pododdziałów własnych i przydzielonych, system ognia i wykonane prace inżynierijne.

Szkic widokowy — naziemna, perspektywiczna fotografia lub rysunek terenu, widzianego z punktu obserwacyjnego dowódcy. Na S. w. nanosi się przedmioty terenowe, dozory i cele. Służy do ułatwienia orientacji w terenie z punktów obserwacyjnych, studiowania zgrupowania nieprzyjaciela, rozpoznania celów oraz wskazywania celów.

Szkie współdziałania — p. Plan współdziałania.

Szkolenie — czynność mająca na celu przekazanie szkolnym pewnego określonego zasobu wiadomości i umiejętności.

Szkolenie bojowe wojsk — uczenie żołnierzy pododdziałów, oddziałów, związków taktycznych, sztabów i organów tyłowych wojsk prowadzenia walki i operacji, utrwalanie zdobytych wiadomości oraz wyrabianie nawyków prowadzenia walki i operacji.

Szkolenie ogniowe — podstawowy przedmiot szkolenia bojowego wojsk składający się z nauki o broni, zasad strzelania (teorii strzału), nauki sposobów strzelania, ćwiczeń w rzucaniu granatami ręcznymi, ćwiczeń obserwacji i oceny odległości, ćwiczeń taktycznych ze strzelaniem amunicją bojową, nauczania przepisów korzystania ze strzelnicy i porządku w czasie strzelania.

Szkolenie taktyczne wojsk — dział szkolenia bojowego wojsk dotyczący sposobów organizacji i prowadzenia walki. S. t. w. obejmuje: nauczanie stosowania zasad regulaminowych w konkretnych warunkach sytuacji bojowej; praktyczne nauczanie sposobów korzystania w walce z broni i sprzętu oraz poznania taktyki nieprzyjaciela; nauczanie sposobów wykorzystania właściwości terenu w czasie prowadzenia

walki i sposobów przygotowania go pod względem inżynierijnym w celu wykonania zadań bojowych; nauczanie dowódców i sztabów ciągłego dowodzenia wojskami i organizacji ich współdziałania na wszystkich etapach walki, doskonalenie zgrania bojowego pododdziałów, oddziałów związków taktycznych i ich dowództwa, sztabów i organów tyłowych.

*Szkolenie tyłowe — szkolenie kwatermistrzowskie.

Sznur minerski uniwersalny — sznur stanowiący zmienny szablon przeznaczony do ustalenia miejsc rozmieszczenia min w różnego rodzaju zaporach minowych (stąd nazwa uniwersalny).

Szperacz — żołnierz przeszukujący teren i przez swe działania ubezpieczający przed zaskoczeniem pododdział, który go wysłał.

Szpic — pododdział w sile wzmocnionego plutonu lub kompanii wyznaczony do ubezpieczenia kolumny. W zależności od zadania rozróżnia się czołową, boczną, tylną i stałą szpicę boczną.

Szpic boczna — element awangardy (awangardy bocznej, ariergardy) w sile wzmocnionego plutonu lub kompanii, wysyłany w celu ubezpieczenia kolumny z boku przed niespodziewanym napadem nieprzyjaciela i zniszczenia go lub wzięcia do niewoli jego zwiadowców oraz uchwycenia dogodnych do walki punktów terenowych i zapewnienia ubezpieczonej kolumnie najdogodniejszych warunków do przjęcia ugrupowania bojowego.

Szpic boczna stała — element awangardy bocznej lub ariergardy bocznej w sile wzmocnionego plutonu lub kompanii, wysyłany w celu utrzymania wyznaczonej pozycji przez wyższego dowódcę i ubezpieczenia kolumny przed napadem nieprzyjaciela ze skrzydła.

Szpic czołowa — element awangardy w sile wzmocnionego plutonu lub kompanii, wysyłany w celu ubezpieczenia kolumny od czoła przed niespodziewanym naziemnym napadem nieprzyjaciela i zniszczenia go lub wzięcia do niewoli

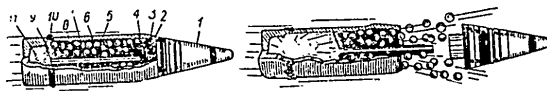
jego zwiadowców oraz uchwycenia dogodnych do walki punktów terenowych i zapewnienia ubezpieczonej kolumnie najdogodniejszych warunków do przyjęcia ugrupowania bojowego.

*Szpica przednia — p. Szpica czołowa.

Szpica tylna — element awangardy lub ariergardy w sile wzmocnionego plutonu lub kompanii wysyłany w marszu czołowym lub bocznym w celu niedopuszczenia do niespodziewanego napadu nieprzyjaciela na ubezpieczoną kolumnę z tyłu. S. t. umożliwia ubezpieczonej kolumnie oderwanie się od nieprzyjaciela i wykonywanie marszu bez zagrożenia napadem nieprzyjaciela z tyłu.

Szpital weterynaryjny dywizyjny (DSzW) — urządzenie tyłowe rozwijane w celu leczenia, segregacji i ewakuacji rannych i chorych zwierząt z pulków do dywizji.

Szrapnel — pocisk przeznaczony do rażenia siły żywej na małych i średnich odległościach. Wewnątrz jego znajdują się lotki, które wyrzucane są przez gazy ładunku wyrzucającego znajdującego się w tylnej części skorupy (rys. 78).

Rys. 78. Szrapnel:

1 — zapalnik podwójnego działania, 2 — główka, 3 — wkręt ryglujący główki, 4 — tulejka, 5 — skorupa, 6 — rurka ogniowa, 7 — lotki, 8 — słupki prochowe, 9 — przepona, 10 — pierścień wiodący, 11 — ładunek wyrzucający

Sztab — organ dowodzenia zabezpieczający dowódcę ciągle i stanowcze dowodzenie wojskami. S. pod kierownictwem dowódcy organizuje i realizuje przedsięwzięcia w zakresie przygotowania, organizacji i prowadzenia działań bojowych. S. dzieli się na ogólnowojskowe (sztaby związków taktycznych, oddziałów i pododdziałów piechoty, kawalerii,

wojsk zmechanizowanych, zmotoryzowanych i powietrzno-desantowych) i sztaby szefów rodzajów wojsk (sztab dowódcy artylerii pp, DP, KA itp.), sztaby związków taktycznych (oddziałów, pododdziałów), rodzajów wojsk (artylerii, wojsk inżynierskich, wojsk lotniczych, chemicznych, łączności itp.). W zależności od szczebla dowodzenia rozróżnia się: sztaby związków operacyjnych (Armia, front), sztaby związków taktycznych (brygada, dywizja, korpus), sztaby oddziałów (pułk, samodzielny dywizjon) i sztaby pododdziałów (batalion, dywizjon).

Sztabowe ćwiczenia na mapach — p. Ćwiczenie na mapach sztabowe.

Sztuka operacyjna — część składowa sztuki wojennej, zajmująca się opracowywaniem teorii i praktyki przygotowania i prowadzenia współczesnych operacji wojsk lądowych i wspólnych operacji prowadzonych przez różne rodzaje sił zbrojnych. S. o. jest ogniwem łączącym strategię i taktykę.

Sztuka wojenna — składowa część nauki wojennej (wojskowej) obejmująca taktykę, sztukę operacyjną i strategię

Sztuka wojskowo-inżynierska — dziedzina sztuki wojennej obejmująca zakres i charakter przedsięwzięć inżynierskich zabezpieczających walkę i operację, zasady użycia wojsk inżynierskich jako specjalnego rodzaju wojsk w celu wykonania najważniejszych zadań inżynierskich i współdziałania wojsk inżynierskich z innymi rodzajami; stopień udziału wszystkich rodzajów wojsk w wykonaniu przedsięwzięć inżynierskich i ich charakter; zastosowanie bojowe umocnień inżynierskich, środków uzbrojenia inżynierskiego i materiałów oraz opracowanie ich najbardziej racjonalnych typów.

Szurm — uderzenie w celu zdobycia umocnionego obiektu (oddzielny punkt ogniowy, DSB, budynek itp.), jak również szereg mocnych uderzeń piechoty i czołgów w ścisłym współdziałaniu z innymi rodzajami wojsk w celu zdobycia rejonu umocnionego lub miejscowości.

Szybko działające środki trujące — p. Środki trujące szybko działające.

Szybkostrzelność — właściwość broni danego rodzaju, którą charakteryzuje liczba strzałów, jaką można oddać w określonej jednostce czasu.

Szybkostrzelność bojowa — liczba strzałów, jaką można oddać z danego rodzaju broni w jednostce czasu (na minutę) przy zachowaniu właściwej dla tej broni celności i skupienia oraz dokładnym zastosowaniu się do zasad strzelania (składanie się, celowanie, poprawka celowania, przeladowywanie) i zasad obchodzenia się z bronią.

Szybkostrzelność techniczna — szybkość strzelania broni maszynowej, tj. liczba strzałów ognia ciągłego oddana przez broń danego rodzaju w pewnej jednostce czasu.

Szybkość celu (w art. plot.) — szybkość, z jaką porusza się cel w danej chwili. Wyraża się w metrach na sekundę.

Szybkość końcowa pocisku — szybkość w punkcie upadku

Szybkość ognia — odstęp czasu między dwoma kolejnymi strzałami.

Szybkość pocisku w danym punkcie — szybkość, jaką ma pocisk w chwili przejścia przez dany punkt.

Szybkość początkowa pocisku — szybkość, jaką ma pocisk w punkcie początkowym toru.

Szybowanie — lot ze zniżaniem samolotu z silnikiem pracującym na małych obrotach i prędkością ustaloną dla danego typu samolotu.

Szyfr — klucz znaków umówionych, służących do zmiany tekstu jawnego na niezrozumiały, niemożliwy do odczytania przez niepowołanych.

Szyfrowanie — zmiana tekstu za pomocą dokumentów lub aparatury, w rezultacie czego bezpośrednio odczytanie jego staje się niemożliwe.

Szyk — 1) ustalone regulaminem rozmieszczenie żołnierzy, pododdziałów, pojazdów i wozów bojowych dogodne do wykonywania wspólnych czynności; 2) ustalone rozmieszczenie okrętów w stosunku do okrętu flagowego i w stosunku do

siebie w marszu lub na postoju, którego celem jest stworzenie jak najlepszych warunków dla wykorzystania uzbrojenia i dogodności manewrowania.

***Szyk bojowy** — p. Ugrupowanie bojowe.

Szyk czołowy — szyk, którego kąt wynosi 90°. Jeżeli okręt flagowy znajduje się na prawym skrzydle, to szyk jest lewy, a jeśli na lewym, to szyk jest prawy.

Szyk czołowy w dwóch liniach — szyk złożony z dwóch równoległych do siebie czołowych szyków prostych, znajdujących się jeden za drugim.

Szyk klina — szyk, w którym okręty rozmieszczone są wzdłuż ramion kąta, na którego wierzchołku znajduje się okręt prowadzący.

***Szyk luźny** — p. Szyk rozczłonkowany.

Szyk marszowy — szyk zwarty, w którym pododdział (oddział) znajduje się w kolumnie lub kilka pododdziałów (oddziałów) w kolumnach ustawionych jedna za drugą.

Szyk namiaru — szyk, którego linia pokrywa się z wyznaczoną linią namiaru. Namiar liczy się od okrętu flagowego.

Szyk normalny — szyk, w którym odległości między okrętami odpowiadają ustalonym przepisom.

Szyk prosty — szyk, w którym okręty są rozmieszczone na jednej linii prostej.

Szyk rozczłonkowany — szyk powstały przez zwiększenie odległości i odstępów pomiędzy pododdziałami rozmieszczonymi wzdłuż frontu i w głąb.

Szyk rozwarty — szyk, w którym odległości pomiędzy okrętami są większe od normalnych odległości ustalonych przepisami.

Szyk rozwinięty — szyk zwarty, którego szerokość jest większa niż głębokość.

Szyk schodami — szyk, w którym okręty idą w niedużych odległościach od śladu torowego poprzedniego okrętu. Wielkość odstepu wynosi 2 do 3 szerokości okrętu.

Szyk schodami podwójny — szyk, w którym okręty idą

parami tworzą szyk schodami (dwa okręty tworzą szyk prosty — czołowy lub schodami).

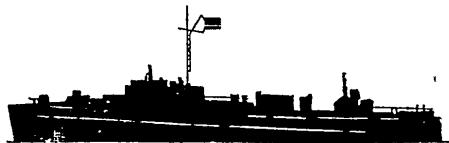
Szyk torowy — szyk, w którym każdy następny okręt idzie śladem torowym okrętu poprzedniego.

Szyk torowy w dwóch kolumnach — szyk, w którym dwie pojedyncze kolumny okrętów idą obok siebie równoległymi szykami torowymi.

Szyk złożony — szyk, w którym okręty są rozmieszczone na kilku liniach prostych lub na jednej linii łamanej. S. z. składa się z kilku szyków prostych.

Szyk zwarty — 1) szyk, w którym pododdziały (pododdział) znajdują się w szeregach (szyk rozwinięty) lub rzędach (szyk marszowy) w ustalonych odstępach i odległościach, zachowując krycie i równanie frontem w nakazanym kierunku; 2) szyk, w którym odległości między okrętami są mniejsze od normalnych odległości ustalonych w przepisach.

Scigacz okrętów podwodnych — okręt bojowy, który poszukuje i niszczy nieprzyjacielskie okręty podwodne, a ponadto ochrania konwój własny przed okrętami podwodnymi, pełni dozоровanie bliskie i hydrolokalacyjne, eskortuje okręty podwodne, prowadzi rozpoznanie nieprzyjacielskiego wybrzeża, stawia zagrody minowe, przewozi i wysadza desanty (rys. 79).

Rys. 79. Scigacz

Ślizg (figura pilotażu prostego) — zniżanie się samolotu z przechyleniem (przy minimalnym ciągu lub bez ciągu), podczas którego podłużna oś samolotu nie pokrywa się z kierunkiem lotu.

Sredniokalibrowa artyleria przeciwlotnicza — p. Artyleria przeciwlotnicza średniokalibrowa.

Środek rozrzutu — punkt trafienia, dookoła którego na polu rozrzutu układają się przestrzeliny (punkty uderzenia); (rys. 48).

Środek trujący bojowy (BST) — substancja trująca, występująca w postaci gazu lub pary, cieczy albo ciała stałego, działająca rażąco na organizmy żywe, spełniająca określone warunki umożliwiające zastosowanie jej na polu walki. ST służy w warunkach bojowych do masowego niszczenia i obездwładniania siły żywej nieprzyjaciela, skażania terenu, uzbrojenia, sprzętu bojowego, umundurowania, żywności, paszy i różnych obiektów oraz zatruwania powietrza. Pod względem taktycznym ST dzieli się na trzy grupy: trwałe środki trujące (TST), nietrwałe środki trujące (NST) i dymy trujące.

Środek trujący ćwiczebny — środek imitujący środki trujące, stosowany do szkolenia wojsk.

Środki chemiczne bojowe (BSCh) — substancje chemiczne, które w warunkach bojowych można zastosować w różnych rodzajach walki; dzieli się na środki trujące, dymotwórcze i zapalające.

Środki dymotwórcze — substancje stałe lub płynne, które odpowiednio użyte wytwarzają duże ilości dymu.

Środki ładunkowe — urządzenia ruchome służące do załadunku lub wyładunku eszelonów wojskowych.

Środki obrony przeciwchemicznej indywidualne — przedmioty służące do ochrony dróg oddechowych, oczu i skóry przed działaniem środków trujących, promieniotwórczych i bakteryjnych. Na terenie skażonym i w powietrzu zatrutym umożliwiają one wojsku zachowanie całkowitej gotowości bojowej i możliwości swobodnego manewrowania. Do indywidualnych środków obrony przeciwchemicznej należą: maska przeciwgazowa ludzka, maska przeciwgazowa końska, narzutka ochronna, narzutka-podściół (wzmocniona), pończochy i rękawice ochronne oraz odzież ochronna.

Środki obrony przeciwchemicznej zbiorowe — pomiesz-

czenia (schrony), które dzięki zastosowaniu specjalnych urządzeń do całkowitej izolacji powietrza wewnętrznego (w pomieszczeniach) od zewnętrznego umożliwiają żołnierzom przebywanie podczas napadów chemicznych nieprzyjaciela bez indywidualnych środków obrony przeciwchemicznej. W zależności od sposobu przygotowania schronu do obrony przeciwchemicznej dzielą się one na schrony wentylowane i niewentylowane.

Środki promieniotwórcze — substancje promieniotwórcze stosowane w warunkach bojowych do masowego niszczenia i obezwładniania siły żywej nieprzyjaciela, skażenia terenu, uzbrojenia, sprzętu bojowego, umundurowania, żywności, paszy i różnych obiektów oraz zatrucia powietrza.

Środki promieniotwórcze bojowe — (BSP) — specjalnie przygotowane mieszanki, zawierające atomy promieniotwórcze. Działanie ich oparte jest na zasadzie szkodliwego działania promieniowania towarzyszącego rozpadowi ciał promieniotwórczych. BSP mogą być używane do bomb, pocisków, granatów moździerzowych, rakiet, torped, samolotów-pocisków i świec dymnych. Przeznaczone są do skażenia terenu i powietrza w celu porażenia siły żywej i utrudnienia prowadzenia działań bojowych przez wojska.

Środki spożywcze zasadnicze — środki spożywcze przewidziane w zasadniczych i dodatkowych tabelach należności żywnościowych.

Środki spożywcze zastępcze — środki spożywcze przewidziane tabelami zamiar. Można je wydawać zamiast zasadniczych środków spożywczych w odpowiednich proporcjach. Ś. s. z. nie mogą mieć niższej wartości odżywczej niż zasadnicze.

Środki trujące nietrwale (NST) — środki trujące, których działanie w rejonie skażonym, po wydstaniu się z powłoki bojowej, trwa od kilku do kilkudziesięciu minut. Przeznaczone są do zatrucia powietrza przez wykonywanie napałów falowych i nawał chemicznych na stanowisko lub mały rejon za pomocą pocisków (bomb) chemicznych. Pary tych

środków tworzą w powietrzu obłok, który posuwa się z wiatrem i zachowuje własności rażące dopóty, dopóki nie ulegnie rozproszeniu.

Środki trujące o działaniu drażniącym — środki trujące wywołujące łzawienie, bolesne pieczenie oczu, ostre spazmy, podrażnienie dróg oddechowych. W dużych stężeniach mogą wywołać porażenie płuc do obrzęku włącznie. Do tej grupy należą bromocyjanek benzylenu i chloroacetofenon.

Środki trujące o działaniu duszącym — środki trujące porażające drogi oddechowe. Przy ciężkim porażeniu następuje silny obrzęk płuc. Do grupy tej należą: fosgen, dwufosgen i inne.

Środki trujące o działaniu ogólnotrującym — grupa środków trujących działających na system nerwowy i powodujących stan paralityczno-drgawkowy. Do grupy tej należą: tabun, sarin, soman, cyjanowodor (kwas pruski), chlorocyjan i inne.

Środki trujące o działaniu parzącym — środki trujące porażające skórę, oczy, drogi oddechowe i przewody pokarmowe. Łatwo przenikają przez skórę powodując porażenie narządów wewnętrznych lub systemu nerwowego. Do grupy tej należą: iperyt, luizyt, azotoiperyt.

Środki trujące szybko działające — środki trujące nietrwale lub trwale, które powodują natychmiastowe porażenie organizmów żywych.

Środki trujące trwałe (TST) — środki trujące, które dzięki powolnemu parowaniu mogą przez dłuższy okres czasu utrzymywać się w terenie zachowując swoje działanie rażące. W skład tej grupy wchodzi: iperyt, luizyt, tabun, azotoiperyt i inne.

Środki trujące zagęszczone — środki trujące, do których dodane są specjalne substancje zagęszczające mające na celu zwiększenie ich trwałości.

Środki wspierające — artyleria, czołgi, ckm itp. — środki wyznaczone do udzielania pomocy pododdziałom (oddziałom) piechoty w czasie wykonywania przez nie określonego zadania.

nia bojowego, wyznaczonego im przez dowódcę wspierającego pododdziału, lecz podlegające nadal swoim przełożonym.

Środki wzmocnienia przydzielone — środki przekazane do dyspozycji odpowiedniego dowódcy na cały czas walki lub określony jej okres.

Środki zapalające — substancje chemiczne używane do wywoływania pożarów, niszczenia broni pancernej oraz do rażenia siły żywej nieprzyjaciela. Jednym z najbardziej skutecznych środków zapalających jest termit (może być również używany fosfor). Do S. z. zalicza się między innymi mieszanki zapalające do miotaczy ognia, płyny samozapalające się oraz napalm.

Świeca dymna (BDSz) — świeca przeznaczona do stawiania zasłon dymnych z czołgów. Może być użyta do stawiania zasłon dymnych przez inne rodzaje wojsk. Wykonana jest z mocnej blachy, ma kształt cylindra o czterech wzniesionych krawędziach.

Świeca dymna (MDSz) — świeca przeznaczona do stawiania zasłon dymnych na powierzchni wody (na morzu i rzekach) lub z pokładów okrętów. W wyjątkowych wypadkach może być użyta do stawiania zasłon dymnych w innych warunkach. Zbudowana jest podobnie jak świeca dymna BDSz, z tą różnicą, że ma dodatkowy otwór dymny, komorę ochronną, przeciwwęgiel i urządzenie do zatapiania.

T

Tabela lotów planowa — podstawowy dokument określający treść lotów i kolejność ich wykonywania.

Tabela należności — wykaz określający rodzaj, ilość i okres używalności przedmiotów i sprzętu będącego na wyposażeniu wojska i przysługującego jednostkom użytkującym, a także normy zużycia rozmaitych materiałów, energii itp. na potrzeby wojska.

Tabela ognia — dokument zawierający zadania ogniowe w natarciu — według okresów działania artylerii — kolejność, czas i sposób ich wykonania oraz zużycie amunicji na każde zadanie, sygnały wywołania, przeniesienia i przerwania ognia. Dokument ten podpisuje dowódca i szef sztabu, a zatwierdza wyższy dowódca artylerii. Wyciągi z T. o. wysła się podległym dowódcom. Do T. o. załącza się plan (szkic) przesunięć artylerii i szkic ognia z wykazem współrzędnych celów (odcinków).

Tabela sygnałów współdziałania — dokument bojowy zawierający wykaz wszelkiego rodzaju sygnałów, które uzupełniają rozkaz, meldunek lub zadanie współdziałających ze sobą oddziałów, opracowany osobno dla każdego działania.

Tabelaryczne warunki strzelania — p. Warunki strzelania tabelaryczne.

Tabele strzelnicze — zespół danych liczbowych, potrzebnych do prowadzenia ognia z działa (czołgu, działa pancernego, moździerza, ckm itd.).

***Tablica rozmównicza** — tabela rozmównicza.

Tabor juczny — tabor składający się ze zwierząt jucznych przenoszących ładunki na grzbietach (na jukach).

Tabun — trwały środek trujący, z grupy środków trujących o działaniu ogólnotrującym.

Tajne dowodzenie (TD) — p. Dowodzenie tajne.

Taktyczna gęstość skażenia — p. Gęstość skażenia taktyczna.

Taktyczna głębokość obrony — p. Głębokość (strefa) taktyczna obrony.

Taktyczny promień działania lotnictwa — p. Promień taktyczny działania lotnictwa.

Taktyczny rejon tyłów — p. Rejon tyłów taktyczny.

Taktyka — część składowa sztuki wojennej, która określa sposoby i środki stosowane w walce (boju) i operacji.

Tankowanie — uzupełnianie lub dopelnianie paliwem, smarami i wodą zbiorników pojazdów mechanicznych, wozów bojowych i samolotów.

Tankowanie pojazdów i agregatów — zespół czynności związanych z napełnianiem zbiorników paliwowych oraz układów olejowych pojazdów i agregatów materiałami pędnymi i smarami.

Taras (topografia) — spłaszczenie zbocza o ostro załamanym brzegu, powstałym jako dawne dno doliny.

Teatr działań wojennych — obszar lądu lub morza, na którym prowadzi się działania wojenne. Istnieją T. d. w. lądowe, morskie i mieszane. W wojnach światowych istnieją zazwyczaj kilka teatrów działań wojennych i każdy z nich ma jeden, a niekiedy więcej kierunków strategicznych. T. d. w. wchodzi przeważnie w skład teatru wojny. W wojnach prowadzonych przez małe państwa na ich terytorium T. d. w. mogą pokrywać się z teatrem wojny. Granice współczesnych T. d. w. ustala się w czasie pokoju w związku z zadaniami strategicznymi, które określa plan wojny, i z uwzględnieniem możliwości rozwinięcia niezbędnej ilości wojsk. T. d. w. składa się z terytorium własnego i terytorium nieprzyjaciela. Granice T. d. w. mogą zmieniać się w zależności od sytuacji. W toku wojny mogą powstawać nowe T. d. w., a stare tracić swoje znaczenie.

Teatr wojny — obszar lądu, morza oraz przestrzeni powietrznej, gdzie prowadzi się lub można prowadzić działania wojenne pomiędzy walczącymi państwami. T. w. jest pojęciem szerszym niż teatr działań wojennych. Pod pojęciem T. w. rozumie się nie tylko teatry działań wojennych, gdzie odbywa się walka zbrojna armii i flot, lecz i całe zaplecze walczących państw. W wojnach, które obejmują nieznaczne przestrzenie, T. w. może pokrywać się z teatrem działań wojennych. W tym wypadku całe terytorium walczących państw wchodzi w skład T. w. Przygotowanie T. w., jak wykazały doświadczenia wojen światowych XX wieku, wymaga tworzenia koalicji państw, łączenia ich sił zbrojnych i dowództw, przygotowania teatrów działań wojennych i umocnienia ekonomicznego

Techniczna gęstość skażenia — p. Gęstość skażenia techniczna.

*Technika wojenna — p. Sprzęt techniczny bojowy.

Tendencja barometryczna — skłonność do zmian ciśnienia atmosferycznego w pewnym określonym czasie.

Teoria prawdopodobieństwa — dział matematyki rozpatrujący zależności i prawa, którym podlegają zdarzenia przypadkowe o charakterze masowym.

Teren — dowolna część powierzchni ziemi wraz z jej rzeźbą i pokryciem. Pod względem rzeźby rozróżniamy T. równinny, falisty, pagórkowaty, górski i wysokogórski; w zależności od charakteru pokrycia rozróżniamy T. leśny, bagnisty, stepowy i pustylny; z punktu widzenia taktycznego: otwarty i zakryty (może być dostępny lub też odcięty, czyli trudno dostępny); w zależności od charakteru gleby T. gliniasty, piaszczysty, kamienisty, bagnisty itp.

Teren dostępny — teren, gdzie nie ma znacznych przeszkód naturalnych lub sztucznych, utrudniających poruszanie się.

Teren falisty — teren o formach jednostajnych, poprzecinany płytkimi, szerokimi dolinami i wzniesieniami o łagodnych spadach. Linie grzbietowe są mało wyraźne, a ściekowe — silnie zarosowane. Różnice wyniosłości dochodzą do 100 m na 1 km.

Teren górski — teren o znacznych różnicach wyniosłości oraz stromych spadach. Wyniosłości wynoszą od 500 do 2000 m nad poziom morza.

*Teren odkryty — p. Teren otwarty.

Teren otwarty — teren, na którym nie ma wcale lub jest bardzo niewiele przedmiotów terenowych.

Teren pagórkowaty — teren o różnorodnych, często drobnych formach rzeźby, chaotycznie połączonych ze sobą. Przebieg linii grzbietowych i ściekowych bardzo urozmaicony. Spady terenu 20° i 25°. Różnice wyniosłości od kilkudziesięciu do 200 m na 1 km. Wyniosłości dochodzą do 400 m ponad poziom morza.

Teren pocięty — teren, na którym znajduje się znaczna

ilość różnorodnych przeszkód utrudniających ruchy wojsk (rzeki, kanały, bagna, rowy, jary).

Teren równinny — teren płaski lub prawie płaski z nieznacznymi wzniesieniami o bardzo łagodnych spadach. Różnice wyniosłości rzadko przekraczają 10 m na 1 km.

Teren skażony (TS) — teren skażony trwałym środkiem trującym, ciałami promieniotwórczymi lub środkami bakterierynymi.

Teren wysokogórski — teren o dużych różnicach wyniosłości, które dochodzą od 800 do 1000 m na 1 km. Ma ostre grzbiety, głębokie doliny oraz dużą ilość skalnych urwisk. Wyniosłości nad poziom morza wynoszą ponad 2000 m.

Teren zakryty — teren, na którym jest wiele przedmiotów terenowych albo wzniesień ograniczających widoczność i ostrzał (las, zabudowania).

Terenowe pole rażenia — p. Pole rażenia terenowe.

Terminowy meldunek bojowy — p. Meldunek bojowy terminowy.

Termit — mieszanina sproszkowanego glinu metalicznego (25%) i tlenku żelaza (75%) o temperaturze zapłonu powyżej 1000°C i temperaturze palenia 3000°C; stosowany jest w pociskach artyleryjskich i moździerzowych oraz bombach lotniczych.

Termometr precowy — najprostszy przyrząd do pomiaru temperatury w warunkach polowych. Jest to zwykły termometr rtęciowy wykonany z grubego szkła i zaopatrzony w części górnej w uszko do zamocowania sznurka. Wchodzi w skład kompletu meteorologicznego.

Tetryl — materiał wybuchowy kruszący o zwiększonej sile wybuchu, używany do produkcji spłonek pobudzających, a w połączeniu z trotylem do prac minerskich.

Tlenek węgla (czad) — nietrwały środek trujący, należący do grupy środków trujących o działaniu ogólnotrującym. Może występować w zamkniętych pomieszczeniach w czasie prowadzenia ognia.

TNRS (trójnitrorezorcynian ołowiu, styfinian ołowiu) —

inicjujący materiał wybuchowy, specjalnie czuły na działanie ognia i iskry. Stosuje się do wyrobu spłonek pobudzających.

Toksykologia wojenna — dział medycyny wojskowej zajmujący się badaniem działania bojowych środków trujących na organizm ludzki oraz leczeniem porażonych BST.

Topografia — nauka o pomiarach terenu.

Topograficzne zabezpieczenie artylerii — p. Zabezpieczenie topograficzne artylerii.

Tor pocisku — linia krzywa, którą zakreśla środek ciężkości pocisku w czasie lotu (rys. 21).

Tor pocisku płaski — tor pocisku, przy którym kąt upadku nie przekracza 28–30° (rys. 19).

Tor pocisku stromy — tor pocisku, przy którym kąt upadku przekracza 28–30° (rys. 19).

Tor pocisku strzału bezwzględnego — tor płaski posiadający tak małe przewyższenie nad linią celu, że wierzchołkowa takiego toru jest mniejsza od wysokości celu (rys. 80).

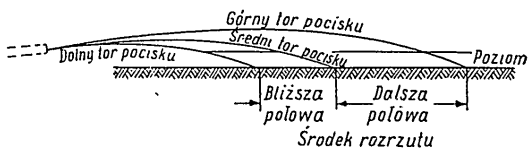

Rys. 80. Tor pocisku strzału bezwzględnego

Tor pocisku średni — tor, który odpowiada środkowi rozrzutu. Przy niedużej liczbie strzałów za tor średni przyjmuje się tor odpowiadający średniemu punktowi serii. Im z większej liczby strzałów składa się seria, tym więcej odpowiada rzeczywistości przypuszczenie o tożsamości toru średniego rozrzutu i toru odpowiadającego średniemu punktowi serii (rys. 81).

Tor wodny — bezpieczna droga dla statków przez akweny trudne lub niebezpieczne dla żeglugi, wyznaczona za pomocą pływających znaków nawigacyjnych (pław, wiech) lub nabełżników.

Torpeda — samoporuszający się i samokierowany pocisk podwodny przeznaczony do niszczenia podwodnej części okrętu. T. jest głównym uzbrojeniem kutrów torpedowych i okrętów podwodnych. Znajduje się także na uzbrojeniu innych okrętów. Ogólny kaliber (średnica) T. 53 cm, ciężar ogólny ponad 2 t, ciężar materiału wybuchowego ponad 300 kg. Zasięg działania około 18 km. T. są wyrzucane przez wyrzutnie torpedowe okrętów nawodnych i podwodnych albo zrzucają z okrętów lub samolotów.

Rys. 81. Tor średni pocisku

Trak przewoźny — urządzenie służące do podłużnego przecierania drewna. Przewozi się go na specjalnych przyczepach.

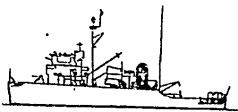
Traka — p. Ciąg.

Tral — urządzenie służące do wykrywania i niszczenia min; T. dzieli się na kontaktowe — mechaniczne, niekontaktowe — elektromagnetyczne, akustyczne, ciśnieniowe itp.

Tralowanie min — wykrywanie i niszczenie min morskich za pomocą tralów.

Tralowiec — okręt bojowy o specjalnym przeznaczeniu wyposażony w różne trale, przeznaczony do wykrywania i niszczenia min morskich (rys. 82). Rozróżnia się następujące typy tralowców:

- tralowiec eskadrowy,
- tralowiec bazowy,
- tralowiec redowy,
- kutry tralowe.

Rys. 82. Tralowiec

Tralowiec bazowy — okręt bojowy o specjalnym przeznaczeniu, wykonujący zadania w rejonie własnej bazy.

Tralowiec eskadrowy — okręt bojowy o specjalnym przeznaczeniu; towarzyszy flocie w czasie przejścia morzem lub oddzielnym zespołom okrętów, działającym w oddalonych od własnych baz rejonach operacyjnych.

Tralowiec redowy — okręt bojowy o specjalnym przeznaczeniu; traluje miny na niedużej głębokości w pobliżu własnej bazy. Ze względu na małe zanurzenie wykonuje dodatkowo uzupełnianie zagród minowych.

Transport wojskowy — przewóz wszelkiego ładunku wojskowego różnymi środkami transportowymi.

Transporter opancerzony — wóz bojowy kołowy (gąsienicowy), uzbrojony w ciężki karabin maszynowy na ruchomej podstawie, przeznaczony do przewożenia piechoty zmotoryzowanej, sztabów pododdziałów oraz do podwożenia amunicji. Przystosowany jest do poruszania się po bezdrożach i w terenie pozbawionym przeszkód.

Transporter opancerzony pływający — wóz bojowy mający cechy zwykłego transportera opancerzonego, a ponadto przystosowany do poruszania się w wodzie.

Transportowce — statki transportowe sprzętu i wojsk desantowych; służą do przewożenia głównych sił operacji desantowej z bazy wyjściowej do miejsca wysadzenia desantu. W zależności od przeznaczenia dzielą się na transportowce wojsk desantowych i transportowce sprzętu desantowego.

Transportowce sprzętu desantowego — jednostki specjalnie przystosowane do przewożenia ciężkiego sprzętu.

Transportowce wojsk desantowych — duże jednostki przebudowane ze statków pasażerskich, przeznaczone do przewożenia dużej liczby wojsk wraz z uzbrojeniem i zapasami.

Transportowiec pancerny — p. Transporter opancerzony.

Traszcza — ciągły rów stwarzający dogodny warunki do prowadzenia ognia, zapewniający skryty manewr ogniem i siłą żywą wzdłuż frontu oraz chroniący ludzi i sprzęt od

środków rażenia nieprzyjaciela. Łączy w jeden system różne urządzenia obronne (okopy, schrony itp.).

Transzeja druga — transzeja uzupełniająca pierwszą transzeję, zabezpieczająca głębokość rozmieszczenia ugrupowania bojowego kompanii piechoty na przednim skraju obrony oraz manewr sił i środków na zagrożony odcinek pierwszej transzei. Przebiega ona w odległości około 500 m od pierwszej.

Transzeja pierwsza — transzeja stanowiąca przedni skraj pasa obrony. Buduje się ją na stokach zwróconych do nieprzyjaciela i w miarę możliwości za przeszkodami. Powinna umożliwić obserwację podejść do przedniego skraju, organizację ciągłej strefy ognia piechoty na głębokość do 400 m oraz prowadzenie ognia skrzydłowych i organizowanie worków ogniowych przed przednim skrajem.

Transzeja trzecia — transzeja stwarzająca głębokość rejonu obrony batalionu i zapewniająca manewr odwodów batalionowych oraz możliwości wykorzystania wszystkich rodzajów ognia między drugą a trzecią transzeją, a na niektórych odcinkach i przed przednim skrajem wyjściowym do kontrataków. Przeznaczona jest do zatrzymania nieprzyjaciela, któremu udało się przełamać pierwszą i drugą transzeję oraz zabezpieczenia warunków do rozwinięcia i wykonania kontrataków przez drugi rzut (odwód) pułku.

Transzeja uzupełniająca — transzeja budowana na poszczególnych odcinkach w celu zapewnienia obrony okrzęjnej kompanijnych i batalionowych rejonów obrony za lub przed pierwszą, drugą czy trzecią transzeją i trwałości jej obrony.

Trasa (lotu) — linia wyobrażalna na powierzchni ziemi, zaznaczona na mapie i odpowiadająca żądanej drodze samolotu w powietrzu.

*Trasa kolumn (kolumnowa) — p. Droga na przełaj.

*Trasa na przełaj — p. Droga na przełaj.

Trening sztabowy — jedna z metod szkolenia oficerów sztabów. Celem treningu jest doskonalenie poszczególnych osób funkcyjnych lub poszczególnych oddziałów (wydziałów)

sztabu Każdy T. s. obejmuje zazwyczaj jedno lub kilka konkretnych zagadnień szkoleniowych.

Troposfera — warstwy powietrzne otaczające kulę ziemską.

Trotyl — podstawowy kruszący materiał wybuchowy o dużej sile wybuchu. Używany do prac minerskich oraz jako ładunek do min, pocisków i bomb.

Trójtlenek siarki (bezwodnik kwasu siarkowego) — środek dymotwórczy.

Trwale środki trujące — p. Środki trujące trwale.

Trwałość środka trującego — czas trwania działania danej ilości środka trującego na organizmy żywe.

Trym — p. Przeglębienie.

Trzecia pozycja — p. Pozycja trzecia.

Trzecia transzeja — p. Transzeja trzecia.

Trzy- i więcej szczeblowe ćwiczenia na mapach — p. Ćwiczenia na mapach trzy- i więcej szczeblowe.

Tył szyku — strona szyku przeciwnie do frontu.

*Tyłowa składnica meldunkowa — p. Składnica meldunkowa kwatermistrzowska.

Tyłowe ćwiczenie na mapach — p. Ćwiczenie na mapach kwatermistrzowskie.

Tyłowe zasłony dymne — p. Zasłony dymne tyłowe.

*Tyłowy rzut dowodzenia — p. Rzut dowodzenia kwatermistrzowski.

*Tyłowy węzeł łączności — p. Węzeł łączności kwatermistrzowski.

Tyły — oddziały, pododdziały i urządzenia tyłowe ze środkami materiałowymi, transportem itp., przeznaczone do zaopatrywania wojsk we wszystko co jest potrzebne do walki i życia, a także do ewakuacji oraz naprawy różnego rodzaju mienia wojskowego.

Tyły strategiczne — zaplecze sił zbrojnych państwa, składające się z tyłów sił lądowych, morskich, lotniczych oraz z szeregu specjalnych organów dowodzenia i zaopatrywania. T. s. zabezpieczają pod względem materiałowym, technicz-

nym i medyczno-sanitarnym przygotowanie i prowadzenie kampanii wojennych i operacji strategicznych, zgodnie z planami wojny.

Tyły taktyczne — oddziały, pododdziały i urządzenia tyłowe wchodzące organizacyjnie w skład związków taktycznych (oddziałów, pododdziałów) i przeznaczone do ich zabezpieczenia materiałowo-technicznego oraz obsługi.

Tymczasowe stanowisko ogniowe — p. Stanowisko ogniowe tymczasowe.

Tymczasowy poligon lotniczy — p. Poligon lotniczy tymczasowy.

Tymczasowy punkt medyczny — p. Punkt medyczny tymczasowy.

Tymczasowy punkt zbiórki wozów uszkodzonych — p. Punkt zbiórki wozów uszkodzonych tymczasowy (PZWU).

Typ okrętu — rodzaj okrętów jednej klasy mających jednakowe elementy taktyczno-techniczne. Typ określa się nazwą okrętu danej klasy np. ścigacze okrętów podwodnych — „Dziarski“.

Tyraliera — żołnierze rozsypani na jednej linii wzdłuż frontu w odstępach 6—8 kroków.

Tysięczna — $\frac{1}{6000}$ część kąta pełnego (360°). Do obliczeń praktycznych przyjmuje się często, że T. jest to jedna tysięczna część radiana.

U

Ubezpieczenie — rodzaj zabezpieczenia bojowego działań w celu niedopuszczenia do niespodziewanych napadów naziemnych i powietrznych nieprzyjaciela, niedopuszczenia do rozpoznania przez nieprzyjaciela wojsk ubezpieczanych, zapewnienia wojskom niezbędnego czasu i dogodnych warunków do rozwinięcia się i wejścia do walki. Rozróżnia się ubezpieczenia marszowe, postoju oraz w walce — ubezpieczenie bojowe.

Ubezpieczenie postoju — organy i służba ubezpieczenia wojsk na odpoczynku w warunkach możliwego napadu nieprzyjaciela. Głównym zadaniem U. p. jest niedopuszczenie organów rozpoznania naziemnego nieprzyjaciela do rejonu odpoczywających wojsk, uprzedzenie ich o napadzie powietrznym i czołgów, niedopuszczenie do niespodziewanego napadu nieprzyjaciela, a w razie natarcia zatrzymanie go do czasu rozwinięcia się ubezpieczanych wojsk. U. p. składa się z oddziałów czat, czat i placówek; pełni służbę jedną dobę. U. p. wystawia się w odległości 4—6 km od odpoczywających wojsk. Skład i siła U. p. zależy od odległości własnych wojsk od nieprzyjaciela, warunków terenowych i widoczności, zadań postawionych wojskom, czasu itp.

Ubranie impregnowane — ubranie chroniące przed parami trwałych środków trujących i bojowych środków promieniotwórczych.

Uchylenie — odległość od punktu upadku lub od punktu przebiecia tarczy do osi rozrzutu. Przy badaniu zjawiska rozrzutu na płaszczyźnie pionowej rozpatruje się uchylenia wznwyż i wszierz, na płaszczyźnie poziomej — uchylenia w głąb i wszierz. Wielkości uchyień wszierz na płaszczyźnie pionowej czy poziomej dla tego samego celu są sobie prawie równe. W praktyce przyjmuje się, że uchylenia te są jednakowe.

Uchylenie magnetyczne — kąt zawarty między kierunkiem północy magnetycznej a kierunkiem północy topograficznej.

Uchylenie środkowe — uchylenie, którego wielkość bezwzględna jest mniejsza od każdego uchylenia jednej połowy ogólnej ilości uchyień oraz większa od każdego uchylenia drugiej ich połowy (rys. 83). Rozróżnia się: — uchylenie środkowe w głąb; — uchylenie środkowe wszierz; — uchylenie środkowe wznwyż.

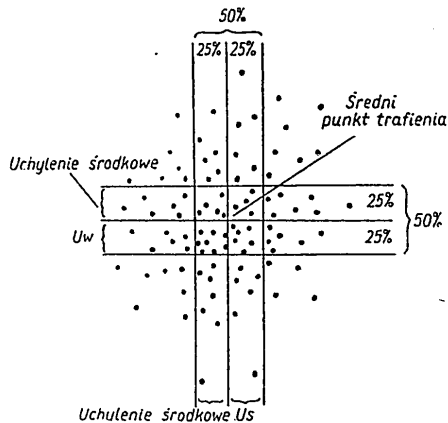
Uchylenie w głąb — oddalenie punktu upadku pocisku od osi poprzecznej pola rozrzutu.

Uchylenie wszierz — oddalenie punktu upadku pocisku od osi podłużnej pola rozrzutu.

Uchylenie wznwyż — oddalenie punktu upadku pocisku od

osi poprzecznej, gdy pole rozrzutu jest na płaszczyźnie płonowej.

Uderzenie — decydujący sposób rozbicia nieprzyjaciela. W natarciu U. polega na jednoczesnym, zdecydowanym i ciągłym ataku piechoty i czołgów, wspartym przez wszystkie rodzaje ognia przy największym jego natężeniu aż do całkowitego zniszczenia nieprzyjaciela.

Uderzenie czołowe — działanie przeprowadzane w razie istnienia ciągłego frontu nieprzyjaciela w celu wykonania wyłomu w jego obronie. Można je wykonać na jednym z odcinków frontu z dalszym rozwinięciem w głąb i w stronę jednego lub obu skrzydeł. Uderzenie takie umożliwia rozcięcie frontu nieprzyjaciela na dwie części, oskrzydlenie lub oteńście otwartych skrzydeł i niszczenie nieprzyjaciela częściami lub równocześnie na dwóch oddalonych od siebie odcinkach frontu w kierun-

kach zbieżnych, a także umożliwia rozcięcie frontu nieprzyjaciela na kilka części i rozgromienie jego zasadniczego zgrupowania.

Ugrupowanie bojowe — odpowiednie rozmieszczenie sił i środków mające na celu wykonanie postawionego zadania zgodnie z zamiarem walki.

Ugrupowanie marszowe — rozmieszczenie poszczególnych oddziałów zespołu manewrowego (zależnie od postawionego zadania bojowego, sytuacji i widoczności) na okres przejścia z rejonu rozśrodkowania lub rejonu rozwinięcia do walki.

Ugrupowanie operacyjne — planowe rozmieszczenie wojsk Frontu (armii) przed rozpoczęciem i w toku operacji, mające na celu jak najlepsze wykonanie zadań operacyjnych. W zależności od celu, zamiaru operacji i sytuacji U. o. może składać się z jednego, dwóch, a niekiedy i więcej rzutów związków ogólnowojskowych, grup artyleryjskich i odwodów o różnym przeznaczeniu. Potęgowanie siły uderzenia zapewniają wprowadzone do walki w głębi kolejne rzuty i odwody.

Ugrupowanie zwarte (lotn.) — położenie samolotów w czasie lotu, w którym odstępy i odległości między nimi nie przekraczają dwóch rozpiętości i dwóch długości samolotu.

Ukrycie — obiekt fortyfikacyjny odkryty lub przykryty z nie zabezpieczonym lub prymitywnie zabezpieczonym wejściem, przeznaczony do ochrony ludzi, sprzętu bojowego itp. przed środkami rażenia nieprzyjaciela i przed niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi.

Ukrycie czołgowe — okop w ziemi, w którym mieści się wóz bojowy; stosuje się w rejonach wyczekiwania oraz ześrodkowania wozów bojowych; chroni przed ogniem nieprzyjaciela.

Umocnienie terenu — przygotowanie terenu do działań bojowych wojsk, polegające na budowaniu obiektów fortyfikacyjnych i zapór inżynierskich.

Umówione znaki topograficzne — graficzny obraz przedstawionych na mapie przedmiotów.

Unacześnianie — sprawdzanie i uzupełnianie treści mapy w celu usunięcia niezgodności mapy z terenem, z uwzględnieniem zmian zaszłych w terenie.

Urządzenie filtru-wentylacyjne — urządzenie służące do oczyszczania zatrutego powietrza, dostającego się do schronu z zewnątrz. Składa się ono z filtrów-pochłaniaczy, przedfiltrów, wentylatora i przewodów powietrznych.

Urządzenie pożarnicze pianotwórcze — zbiornik z płynem gaśniczym i butla ze sprężonym powietrzem, zmontowane na przyczepie, przeznaczone do zwalczania pożarów w składach materiałów pędnych i smarów.

Urządzenie pożarnicze śniegowe — zespół butli napełnionych dwutlenkiem węgla, umieszczonych na przyczepie, służących do gaszenia pożarów w magazynach drogiego sprzętu precyzyjnego oraz materiałów pędnych i smarów.

Urządzenie tyłowe — całość lub część oddziału (pododdziału) tyłowego wraz ze sprzętem, rozwinięta do pracy w odpowiednio przygotowanym terenie.

Urządzenia wagonowe — wyposażenie krytych wagonów towarowych przeznaczonych do przewozu ludzi i koni, np. deski siedzenia, leżaki na karabiny, listwy nośne, latarnie, piecyki itp.

Ustalanie działa — określenie nastaw przyrządów celowniczych odpowiadających danemu położeniu osi przewodu lufy. Wykonuje się je przy przejściu od celowania bezpośredniego (za pomocą bębna nachyleń) do celowania pośredniego (za pomocą poziomiczki) i punktu ustalenia oraz w tych wypadkach, kiedy należy sprawdzić położenie wycelowania działa. Przy ustalaniu lufa działa powinna pozostać nieruchoma.

Uwypuklenie mapy — podkreślenie przez podkolorowanie najistotniejszych szczegółów mapy, potrzebnych dla danego rodzaju działania.

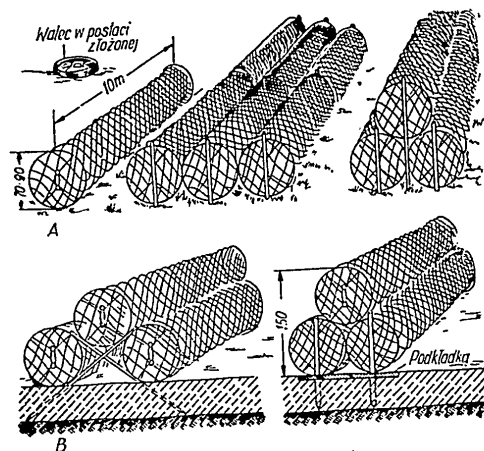
Uzbrojenie lotnicze — środki rażenia z przyrządami do kierowania i celowania ustawione na samolotach bojowych.

W

Wagomiar bomby — ciężar bomby lotniczej.

Wahadłówka sanitarna (ws) — kilka wagonów towarowych z wyposażeniem przystosowanym do przewozu rannych pociągami towarowymi powracającymi ze stacji zaopatrywania lub stacji wylądowczych.

Walec kolczasty — zaporę przenośną z drutu kolczastego spiralnie zwiniętego odpowiednio połączonego kawałkami drutu gładkiego (rys. 84).

Rys. 84. Walec kolczasty

Walka — zorganizowane działania wojsk w celu rozbicia i zniszczenia nieprzyjaciela. Głównymi rodzajami W. są natarcie i obrona. Powodzenie w W. osiąga się przez połączenie manewru ognia i uderzenia przy ścisłym współdziałaniu różnych rodzajów wojsk i środków walki. W. współ-

czesna charakteryzuje się masowym udziałem piechoty, artylerii, wojsk pancernych, lotnictwa i innych, zdolnością manewrową, szybkimi zmianami sytuacji oraz wymaga od wojsk dużego wysiłku moralnego i fizycznego.

Walka powietrzna — działanie bojowe w powietrzu pojedynczych samolotów lub grupy samolotów łączących ogień i manewr w celu zniszczenia nieprzyjaciela. W. p. dzieli się na zaczepne i obronne. Wszystkie rodzaje lotnictwa prowadzi W. p. w celu obrony, tzn. walkę obronną, jedynie lotnictwo myśliwskie prowadzi zaczepną W. p.

Wał ogniowy — kolejne przenoszenie ognia na rubież główne przed nacierającym ugrupowaniem bojowym w połączeniu z ogniem oczyszczającym na rubieżach pośrednich (między rubieżami głównymi wału ogniowego). W. o. może być pojedynczy lub podwójny, a w niektórych wypadkach — potrójny.

Wariacja — kąt zawarty między północnym kierunkiem południka magnetycznego a północnym kierunkiem południka busoli.

Warstwa połowicznego osłabienia — warstwa osłabiająca promieniowanie ciał promieniotwórczych do połowy (50%).

Warstwica — linia orientacyjna na mapie, łącząca punkty położone na tej samej wysokości.

Warstwica pomocnicza — warstwica przeprowadzona co pół lub ćwierć wysokości warstwicowej (rysowana linią przerywaną).

Warstwica zasadnicza — warstwica przeprowadzona po każdej wysokości warstwicowej (rysowana linią ciągłą).

Warsztat naprawy samochodów ruchomy (RWNSam) — ruchomy samochodowy podział naprawczy składający się z samochodów specjalnych (warsztatów), przystosowanych do wykonywania średnich i bieżących napraw w warunkach polowych. Znajduje się na wyposażeniu związków taktycznych lub oddziałów wojskowych, posiadających na swoim etacie 100 i więcej pojazdów mechanicznych.

Warsztat uzbrojenia armijny — warsztat przeznaczony do przeprowadzania napraw sprzętu artyleryjskiego armii.

Warsztat uzbrojenia dywizyjny (DWU) — warsztat przeznaczony do przeprowadzania napraw sprzętu artyleryjskiego dywizji.

Warsztat uzbrojenia Frontowy (FWU) — warsztat przeznaczony do przeprowadzania napraw sprzętu artyleryjskiego Frontu.

Warsztatowy zestaw do naprawy sprzętu obrony przeciwchemicznej — p. Zestaw warsztatowy do naprawy sprzętu obrony przeciwchemicznej.

Warta — uzbrojony pododdział wyznaczony do ochrony i obrony mienia wojskowego, sprzętu bojowego i obiektów wojskowych oraz strzeżenia przebywających w areszcie.

Warta garnizonowa — warta wyznaczona do ochrony i obrony obiektów garnizonu.

Warta honorowa — uzbrojony pododdział z orkiestrą, wysyłany w celu oddania honorów wojskowych.

Wartownia — pomieszczenie, w którym znajduje się warta.

Wartownik — uzbrojony żołnierz wykonujący zadanie bojowe ochrony i obrony powierzonego mu posterunku.

Warunki strzelania tabelaryczne — warunki, stosownie do których obliczono wielkości zawarte w tabelach strzelniczych. Wszystkie dane umieszczone w tabelach strzelniczych obliczono, przyjmując, że strzelanie odbywa się w pewnych określonych warunkach balistycznych, meteorologicznych i topograficznych.

Wąwóz — podłużne wgłębienie terenu o wąskim dnie i stromych stokach (rys. 8).

Wcielanie — skierowanie do określonej jednostki wojskowej w celu odbycia czynnej służby wojskowej poborowych i innych osób podlegających powszechnemu obowiązkowi wojskowemu i stawianie się ich w tej jednostce.

Węzeł komunikacyjny — miejsce skrzyżowania się lub zbiegu różnych rodzajów dróg komunikacyjnych.

Węzeł lotniskowy — grupa lotnisk przeznaczonych do sta-

cjonowania jednego lotniczego związku taktycznego, połączonych ze sobą środkami łączności i drogami komunikacyjnymi.

Węzeł łączności — organizacyjno-techniczny zespół środków łączności rozwiniętych w określonym punkcie w celu zapewnienia łączności dowódcy (sztabowi) ze stanowiska dowodzenia.

Węzeł łączności kwatermistrzowski (KWŁ) — węzeł łączności organizowany przy kwatermistrzowskim rzucie dowodzenia.

Węzeł łączności pomocniczy (PWL) — węzeł łączności organizowany przy pomocniczym stanowisku dowodzenia. PWŁ rozwija się dla wzmocnienia systemu łączności i użytkowania określonych kierunków łączności.

Węzeł łączności stanowiska dowodzenia — węzeł łączności zorganizowany na stanowisku dowodzenia.

*Węzeł łączności tyłowego rzutu dowodzenia — p. Węzeł łączności kwatermistrzowski.

Węzeł łączności zapasowy (ZWL) — węzeł łączności organizowany przy zapasowym stanowisku dowodzenia.

*Węzeł obrony batalionu — p. Rejon obrony batalionu.

Węzeł przeciwpancerne batalionowy — 2—3 kompanijne punkty przeciwpancerne połączone w jeden system ognia i zapór przeciwczołgowych w rejonie obrony batalionu.

Wiadomość fałszywa — wiadomość o nieprzyjacielu, której nieprawdziwość została potwierdzona niezaprzeczalnymi dowodami.

Wiadomość pewna — wiadomość o nieprzyjacielu potwierdzona szeregiem danych z różnych, niezależnych od siebie źródeł.

Wiadomość prawdopodobna — wiadomość o nieprzyjacielu możliwa do przyjęcia na tle posiadanych wiadomości, jednak nie potwierdzona przez inne źródła.

Wiadomość wątpliwa — wiadomość o nieprzyjacielu, która jest sprzeczna z innymi i nie poparta dowodami.

Wiadukt — most nad drogą lub torem kolejowym.

Wiatr balistyczny — wiatr umowny, otrzymany w wyniku obliczeń, który jako jednakowy na wszystkich wysokościach (w granicach wierzchołkowej) mógłby spowodować takie samo uchylenie pocisku jak wiatr rzeczywisty niejednakowy na różnych wysokościach.

Wiatromierz polowy — przyrząd służący do mierzenia szybkości i kierunku wiatru. Wchodzi w skład kompletu meteorologicznego.

Wiązka torów pocisków — zespół torów pocisków, otrzymanych przy większej ilości strzałów wskutek rozrzutu naturalnego (rys. 62).

Widły boczne — zmiana kierunku odpowiadająca każdej zmianie donośności w celu utrzymania wybuchów na linii obserwacji.

Widnokrąg — 1) linia pozornego zetknięcia się ziemi (morza) z niebem dla danego obserwatora; 2) krąg zakreślony promieniem biegnącym od oka obserwatora do miejsca zetknięcia się z krzywizną powierzchni ziemi.

Wiecha (tyka) — pływający znak nawigacyjny do oznaczania miejsc niebezpiecznych dla żeglugi, ustawiony w postaci pływającego pionowo drąga umocowanego na martwej kołowijce.

*Wielka jednostka — związek taktyczny.

Wielokrotna beczka wznosząca — p. Beczka wznosząca wielokrotna.

Wierzchołek toru pocisku — najwyższy punkt toru. Dzieli tor w powietrzu na dwie nierówne części: większą — bardziej płaską — wznoszącą się część toru pocisku i mniejszą — bardziej stromą — opadającą część toru.

Własności toksyczne (trujące) — własności danego środka trującego, powodujące porażenie stanu osobowego i zwierząt.

Właściwości taktyczno-techniczne — bojowe i techniczne możliwości broni strzeleckiej, artyleryjskiej, czołgów, samolotów, okrętów i innych rodzajów bojowego i pomocniczego sprzętu technicznego. Znajomość ich umożliwia dowódcom postawienie zadań bojowych oraz określenie potrzeb mate-

riałowych wojsk do prowadzenia walki i operacji z maksymalną możliwością wykorzystania broni w toku działań bojowych.

Właz zapasowy — zamykany otwór w dnie czołgu (działa pancernego), służący do wchodzenia (wychodzenia) załogi pod ogniem nieprzyjaciela.

***Wnek strzelecki** — p. Okop strzelecki dla leżącego.

Wodnica ładunkowa (dla statków handlowych) lub **wodnica konstrukcyjna** (dla okrętów wojennych) — linia wodna wokół kadłuba statku lub okrętu, zgodna z powierzchnią wody przy pełnym załadunku.

Wodny roztwór składników zmywających — p. Roztwór wodny składników zmywających.

Wojna bakteriologiczna — p. Wojna biologiczna.

Wojna bakteryjna — p. Wojna biologiczna.

Wojna biologiczna — wojna prowadzona przy użyciu środków biologicznych, a mianowicie: bakterii, riketsji, wirusów, grzybków, jądów bakteryjnych. Środki te mogą być użyte w postaci aerozoli, zrzutów bakterii, owadów i przedmiotów zakażonych. Użycie tej broni ma na celu zniszczenie lub obezwładnienie na dłuższy okres czasu siły żywej oraz zniszczenie zwierząt, roślin i surowców.

Wojna narodowa — wojna sprawiedliwa prowadzona o honor, wolność i niezależność narodu przeciw obcym najeźdźcom.

***Wojna pozycyjna (stała)** — główny sposób działań bojowych walczących stron z silnie umocnionych i rozwiniętych w głąb pozycjach obronnych. W. p. nie można osiągnąć ostatecznego celu wojny.

***Wojna ruchoma (manewrowa)** — wojna, w toku której działania bojowe prowadzi się zazwyczaj z szerokim stosowaniem manewru. Odnacza się szybko zmieniającymi się sytuacjami i gwałtownymi zmianami linii frontu.

Wojska chemiczne — specjalny rodzaj wojsk, przeznaczony do wzmocnienia obrony przeciwochemicznej, przeciwatomowej i przeciwbakteryjnej, niszczenia siły żywej i sprzętu

bojowego nieprzyjaciela miotaczami ognia, maskowania działań wojsk i ważnych obiektów oraz do użycia broni chemicznej.

Wojska drogowe — rodzaj wojsk, przeznaczony do naprawy, odbudowy oraz budowy dróg i mostów, utrzymania ich w stanie nadającym się do użytku oraz do regulowania nich ruchu.

Wojska inżynieryjne — wojska specjalne wykonujące zadania inżynieryjnego zabezpieczenia działań bojowych głównych rodzajów wojsk oraz zadania specjalne (budowa i usuwanie zapór, budowa mostów, przepraw, dróg itd.). Zadania swoje wykonują we współdziałaniu z piechotą, czołgami, artylerią i innymi rodzajami wojsk.

Wojska kolejowe — rodzaj wojsk przeznaczony do budowy i odbudowy dróg, urządzeń i obiektów kolejowych i ich eksploatacji.

Wojska lądowe — podstawowy rodzaj sił zbrojnych, do którego zalicza się piechotę, artylerię, wojska pancerne i zmechanizowane. W celu zabezpieczenia działań bojowych w skład W. l. wchodzi wojska inżynieryjne, łączności, chemiczne, samochodowe, kolejowe itp.

Wojska lotniczo-techniczne — specjalny rodzaj wojsk przeznaczony do materiałowo-technicznego zabezpieczenia działań lotnictwa, przebazowywania go na nowe lotniska, wyszukiwania i budowania lotnisk oraz utrzymywania ich w stanie nadającym się do użytkowania, a także zabezpieczenia obrony lotnisk, organizacji łączności na lotniskach oraz obsługi medyczno-sanitarnej.

Wojska łączności — specjalny rodzaj wojsk umożliwiający dowodzenie, współdziałanie i powiadamianie we wszystkich rodzajach walki za pomocą różnych środków łączności.

Wojska pancerne i zmechanizowane — jeden z podstawowych rodzajów wojsk lądowych. Zasadniczą siłą bojową W. p. i z. stanowią czołgi i działa pancerne. W skład ich wchodzi pododdziały i oddziały różnych rodzajów wojsk i służb.

Wojska powietrzno-desantowe — specjalnie przeszkolone jednostki, przeznaczone do działań bojowych na tyłach nieprzyjaciela. W zależności od sposobu przetrzucania desantów na tyły nieprzyjaciela rozróżnia się desanty spadochronowe i desanty z lądowaniem.

Wojska samochodowe — specjalny rodzaj wojsk ze składu służby samochodowej, składający się z samodzielnych oddziałów i pododdziałów samochodowych, wchodzących w skład oddziałów wojskowych, związków taktycznych i operacyjnych, których głównym zadaniem jest dowóz amunicji, paliwa, żywności i innych materiałów niezbędnych do prowadzenia walki oraz ewakuacja i przewozy taktyczne i operacyjne wojsk nie mających swego etatowego transportu samochodowego.

Wojskowa agencja pocztowa — p. Agencja pocztowa wojskowa.

Wojskowa baza pocztowa — p. Baza pocztowa wojskowa.

Wojskowa misja — p. Misja wojskowa.

Wojskowa służba topograficzna — p. Służba topograficzna wojskowa.

Wojskowa stacja pocztowa — p. Stacja pocztowa wojskowa.

Wojskowa rozdzielnia pocztowa — p. Rozdzielnia pocztowa wojskowa.

Wojskowe przewozy kolejowe — p. Przewozy kolejowe wojskowe.

Wojskowy komendant odcinka kolejowego (stacji) — p. Komendant wojskowy odcinka kolejowego (stacji).

Wojskowy punkt wymiany poczty — p. Punkt wymiany poczty wojskowej.

Wojskowy punkt żywnościowy na kolei (WPŻ) — punkt żywnościowy organizowany na stacjach kolejowych w celu zaopatrywania w żywność przewożonych wojsk.

Wóz bojowy — wóz pancerny (opancerzony, gąsienicowy lub kołowy), posiadający uzbrojenie, przeznaczony do prowadzenia walki. Do W. b. zaliczamy: czołgi, działa pancerne,

transportery opancerzone, samochody pancerne oraz specjalne wozy bojowe, jak czołgi pływające i przeciwminowe, czołgi miotacze ognia, czołgi mostowe, pływające transportery opancerzone i drezyny pancerne.

Wóz ratowniczy — ciągnik opancerzony służący do ewakuacji w czasie walki uszkodzonych wozów pancernych.

Wóz szkolno-bojowy — wóz bojowy zaliczony do grupy eksploatacyjnej szkolno-bojowej, wykorzystywany do szkolenia i mający zwiększoną roczną normę eksploatacji.

Wrażliwość materiału wybuchowego — łatwość ulegania przekształceniu się materiału wybuchowego pod wpływem czynnika zewnętrznego.

Wsparcie artyleryjskie ataku i walki w głębi obrony — drugi okres działania artylerii w natarciu i walki o poszczególne rubieże oraz punkty oporu obrony nieprzyjaciela. Wykonuje się je metodą wału ogniowego albo wału ogniowego w połączeniu z kolejnymi ześrodkowaniami ognia lub tylko metodą kolejnych ześrodkowań ognia oraz przez wykonywanie ześrodkowań ognia (ogni zmasowanych), ogni zaporowych i ognia na wprost na żądanie dowódców ogólnowojskowych i z inicjatywy dowódców artylerii (dotyczy oddziałów i pododdziałów artylerii). W okresie artyleryjskiego wsparcia ataku i walki w głębi artyleria zabezpiecza odparcie kontrataków (przeciwdzierzeń nieprzyjaciela), obywatelność (niszczy) podchodzące odwody i artylerię, niszczy nowowykryte i ocalałe środki ogniowe oraz punkty oporu nieprzyjaciela, dezorganizuje jego system dowodzenia, osłabia skrzydła i zabezpiecza utrzymanie zdobytych rubieży.

Współczynnik skażenia — stosunek powierzchni skażonej do powierzchni ogólnej, obejmującej rejon terenu skażonego.

Współdziałanie operacyjne lotnictwa — działanie lotnictwa, polegające na wspieraniu wojsk naziemnych przez obywatelność odwodów, niszczenie technicznych środków walki oraz oddziaływanie na drogi dowozu, stanowiska dowó-

dzenia nieprzyjaciela i inne ważne obiekty na jego tyłach, których zniszczenie ma wpływ na przebieg operacji.

Współdziałanie taktyczne lotnictwa — współdziałanie polegające na wspólnym działaniu lotnictwa z wojskami naziemnymi w celu zniszczenia siły żywej, środków ogniowych, stanowisk dowodzenia i innych obiektów nieprzyjaciela na polu walki.

Współdziałanie w walce — uzgodnione wysiłki wojsk co do celu, czasu i miejsca walki oraz wzajemna pomoc związków taktycznych i oddziałów wszystkich wojsk i sąsiadów. W zależności od celu działań i zakresu współdziałających wojsk współdziałanie może być taktyczne, operacyjne i strategiczne.

Współrzędna danego punktu — wielkość określająca położenie danego punktu względem linii przyjętej za początkową.

Współrzędne celu — wielkości określające położenie celu w przestrzeni.

Współrzędne geograficzne — wielkości określające położenie punktów na powierzchni kuli ziemskiej. Wielkościami tymi są szerokość geograficzna i długość geograficzna.

Współrzędnik — płytka z przezroczystego celuloиду o wymiarach 9×12 cm, z podaną siatką współrzędnych (dla map 1: 50 000, 1: 25 000 i 1: 42 000), oraz prostokątem do wpisywania notatek. W przeznaczony jest do nanoszenia punktów na mapę na podstawie ich współrzędnych i dla określania współrzędnych punktów oznaczonych na mapie.

Wstrzeliwanie — oddanie szeregu strzałów na podstawie określonych zasad opracowanych teoretycznie i sprawdzonych praktycznie. Wykonuje się w celu wyeliminowania błędów, którymi są obciążone przygotowane nastawy początkowe.

Wstrzeliwanie baterii — oddanie szeregu strzałów na podstawie określonych reguł opracowanych teoretycznie i sprawdzonych praktycznie. Wykonuje się w celu zwiększenia dokładności początkowych nastaw.

Wstrzeliwanie rozpryskowe — wstrzeliwanie granatami rozpryskowymi.

Wybrakowanie — wycofanie sprzętu, przedmiotu albo ma-

teriału z użytku lub pozbawienie go znamion użyteczności w jego dotychczasowej postaci wskutek zniszczenia lub innych przyczyn (np. materiał czy przedmiot nietypowy) oraz określenie jego nowego przeznaczenia.

Wybuch — bardzo szybka reakcja chemiczna, połączona z wydzieleniem dużej ilości energii cieplnej. Zależnie od szybkości rozróżnia się: detonację, wybuch o zmiennej szybkości (mniejszej niż przy detonacji) i deflagację (spalanie się ładunku wybuchowego z umiarkowaną szybkością). W czasie detonacji wzdłuż ładunku materiału wybuchowego kruszącego porusza się fala detonacji z szybkością kilku tysięcy m/sek. Poza ładunkiem wybuchowym tworzy się fala ciśnieniowa, poruszająca się z taką samą szybkością i fala detonacji, powodująca zniszczenie na odległość.

Wycelowanie działa — skierowanie lufy w odpowiednim kierunku i nadanie jej takiego kąta podniesienia, aby wystrzelony z działa pocisk upadł w żądanym miejscu. Skierowanie lufy w płaszczyźnie poziomej nazywa się celowaniem w kierunku. Nadanie lufie odpowiedniego położenia w płaszczyźnie pionowej nazywa się nadaniem kąta podniesienia.

Wycelowanie w kierunku — naprowadzenie pionowej czarnej linii krzyża kątomierza na punkt celowania (ustalenia) bez zmieniania przy tym nastaw kątomierza, lecz jedynie przez odpowiednie skierowanie (ruch) działa (przyrządu).

Wyjście z walki — manewr wojsk polegający na oderwaniu się ich od nieprzyjaciela lub przegrupowania własnych wojsk i środków do działań na nowym kierunku lub rubieży. Wykonuje się go tylko na rozkaz przełożonego, zazwyczaj w nocy, niekiedy w dzień, pod osłoną pozostawionych w tym celu pododdziałów, uprzednio przygołowanego ognia artylerii, zaston dymnych i zapór.

Wypad — jeden z taktycznych sposobów działania pododdziałów rozpoznawczych; w zależności od sytuacji może być przeprowadzony metodą skrytego napadu na obiekt lub me-

tożą ataku, pod osłoną ognia artylerii i moździerzy w celu rozpoznania rozmieszczenia nieprzyjaciela, jego środków ogniowych, systemu zapór itp. Prowadzi się w warunkach bezpośredniej styczności z nieprzyjacielem. Głównym zadaniem jest zdobycie jeńca.

Wyporność — ciężar wody wypartej przez okręt zanurzony do wodnicy konstrukcyjnej równy całkowitemu ciężarowi okrętu, podawany zwykle w tonach. Wielkość okrętów wojennych określa się przez podawanie ich wyporności.

Wyprzedzenie — przy strzelaniu do celu ruchomego wysunięcie punktu celowania (w sylwetkach) na taką wielkość, by pocisk trafił w cel na drodze jego ruchu.

Wyrównanie samolotu — proces płynnego wprowadzania samolotu z lotu ślizgowego do wytrzymania nad ziemią.

Wystrzałnik raketowy — sprzęt, który służy do wystrzelenia pocisku raketowego w żądanym kierunku i pod właściwym kątem podniesienia.

Wystrzałnik torpedowy — aparat służący do wystrzeliwania torped za pomocą materiału wybuchowego lub sprężonego powietrza.

Wysokość celu (w art. plot.) — odległość mierzona od celu do jego pionowego rzutu na płaszczyznę poziomą przechodzącą przez lunetę przyrządu pomiarowego.

Wysokość kątowna rozprysku — kąt zawarty między linią celu a linią położenia rozprysku.

Wysokość liniowa rozprysku — wysokość rozprysku nad linią celu.

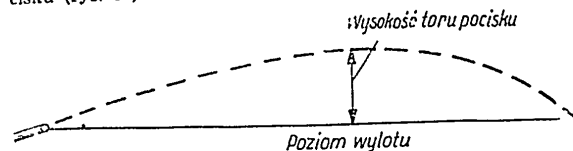
Wysokość lotu — pionowa odległość samolotu od dowolnego poziomu przyjętego umownie za zero wysokości.

Wysokość przyrządowa — wysokość odczytana z wysokościomierza.

Wysokość rozprysku — wysokość rozprysku nad poziomem celu.

Wysokość toru pocisku nad linią celowania — wzniesienie toru pocisku nad płaszczyznę poziomą, przechodzącą przez

punkt początkowy toru, tzn. nad poziomem wylotu; określa się odległością od poziomu wylotu do wierzchołka toru pocisku (rys. 85).

Rys. 85. Wysokość toru pocisku

Wysokość warstwowa — różnice wysokości pomiędzy sąsiednimi warstwami.

Wysokość względna — wysokość punktu mierzona względem innego punktu lub poziomu (nie poziomu morza).

Wysokość zasłony dymnej — odległość pomiędzy górną a dolną powłoką obłoku dymnego.

Wysokościomierz — przyrząd lotniczy wskazujący wysokość lotu aparatu latającego nad powierzchnią ziemi.

Wysokościowy (w art. plot.) — funkcyjny obsługa przyrządu centralnego, nastawiający podaną wysokość.

Wysunięta składnica meldunkowa — p. Składnica meldunkowa wysunięta.

Wysunięte stanowisko dowodzenia — p. Stanowisko dowodzenia wysunięte.

Wysunięty oddział polowego punktu ewakuacyjnego — p. Oddział polowego punktu ewakuacyjnego wysunięty.

Wysunięty oddział polowej bazy armii — p. Oddział polowej bazy armii wysunięty.

Wysunięty punkt obserwacyjny — p. Punkt obserwacyjny wysunięty.

Wyszkolenie — stopień przyswojenia przez szkolonych przewidzianego dla nich zakresu wiadomości i umiejętności.

Wytrzymanie samolotu podczas lądowania — ruch samolotu nad ziemią na ustalonych wysokościach ze zmniejszającą

się prędkością. W końcu wytrzymania samolot powinien znajdować się na wysokości 0,50—0,25 m nad ziemią (licząc od kół).

Wzbranianie — ogień niszczący lub obezwładniający, stosowany w celu utrudnienia nieprzyjacielowi wykonywania przesunięć i prac obronnych.

Wzgórze dominujące (panujące) — wzgórze o największej wyniosłości w całym rejonie, z którego najlepiej widać dany odcinek terenu.

Wzmocniony płot kolczasty — p. Płot kolczasty wzmocniony.

Wzniesienie — góra o łagodnych zboczach i płaskim szczycie.

Wznosząca się część toru pocisku — p. Część toru pocisku wznosząca się.

Z

Zabezpieczenie artyleryjskie — działania bojowe artylerii, mające na celu zadanie strat nieprzyjacielowi i okazywanie ciągłej pomocy piechocie i czołgom podczas wykonywania postawionych im zadań.

Zabezpieczenie bojowe działań — całokształt przedsięwzięć bojowych, mających na celu uprzedzenie wojsk o niespodziewanym napadzie nieprzyjaciela oraz zapewnienie im swobody działań i możliwości zorganizowanego wejścia do walki w najdogodniejszym ugrupowaniu i we właściwym czasie. Zabezpieczenie bojowe obejmuje: rozpoznanie, ubezpieczenie, obronę przeciwatomową, przeciwpancerną, przeciwlotniczą, przeciwdesantową, przeciwchemiczną, przeciwpożarową, zabezpieczenie styków i skrzydeł, maskowanie wojsk, sztabów oraz urządzeń łączności i tyłowych.

Zabezpieczenie chemiczne — zagadnienia obejmujące obronę przeciwchemiczną, przeciwatomową i przeciwbakteryjną z zakresu służby chemicznej, wykorzystanie sił i środków zadymiania oraz miotaczy ognia przez wojska chemicz-

ne, a także organizację zabezpieczenia materiałowo-technicznego w sprzęt i materiały chemiczne.

Zabezpieczenie inżynieryjne walki i operacji — przedsięwzięcia inżynieryjne ułatwiające osiągnięcie powodzenia w prowadzeniu działań bojowych wojsk własnych i utrudniających działania bojowe nieprzyjaciela. Wykonują wszystkie rodzaje wojsk.

Zabezpieczenie lotnicze — całokształt działań bojowych lotnictwa, wykonywanych w celu wsparcia wojsk lądowych i marynarki wojennej w walce (operacji). Z. l. polega na zdobyciu panowania w powietrzu, ciągłym wspieraniu wojsk działających (okrętów), osłanianiu ich przed uderzeniami lotnictwa nieprzyjaciela i rozpoznaniem powietrznym.

Zabezpieczenie topograficzne artylerii — całokształt prac topograficznych, koniecznych do zapewnienia prowadzenia dokładnego ognia artylerii.

Zabezpieczenie operacyjne — czynności wykonywane przez dowództwo, sztab i wojska w celu zapewnienia jak najdogodniejszych warunków do prowadzenia działań bojowych. Z. o. obejmuje: rozpoznanie, zabezpieczenie skrzydeł i styków, obronę przeciwlotniczą, przeciwpancerną, przeciwatomową, maskowanie operacyjne i inne. Z. o. przeprowadza się zgodnie z zamiarem i planem operacji. Biorą w nim udział wszystkie rodzaje wojsk.

Zabezpieczenie weterynaryjne — zespół czynności mających na celu ochronę zdrowia zwierząt, ochronę żołnierzy przed chorobami odzwierzęcymi i zatruciami mięsnymi, szkolenie i doszkalanie personelu służby weterynaryjnej oraz opatrywanie w materiały weterynaryjne.

Zabiegi sanitarne — całokształt zabiegów sanitarno-profilaktycznych mających na celu likwidację zarazków chorób epidemicznych lub ich przenosicieli. Na zabiegi te składają się np.:

1) kąpiel ludzi i likwidacja pasożytniczych owadów — przenosicieli chorób zakaźnych w owłosionych częściach ciała;

2) dezynfekcja i dezynsekcja umundurowania i przedmiotów osobistych;

3) dezynfekcja i dezynsekcja pomieszczeń.

Z. s. dzieli się na całkowite i częściowe.

Zabiegi sanitarne całkowite — zabiegi obejmujące ludzi, umundurowanie i pomieszczenia.

Zabiegi sanitarne częściowe — zabiegi obejmujące ludzi i umundurowanie.

Zabiegi sanitarne (w wypadku porażenia bronią atomową, bakteryjną i chemiczną) — usuwanie środków trujących, promieniotwórczych lub bakteryjnych z powierzchni ciała. Zabiegi te dzieli się na: całkowite i częściowe. W zakres całkowitych Z. s. wchodzi czynności polegające na usuwaniu środków trujących, promieniotwórczych lub bakteryjnych z całego ciała, błon śluzowych oczu, nosa i ust. Wykonuje się je po wyjściu z rejonu skażonego na punkcie zabiegów specjalnych.

W zakres częściowych Z. s. wchodzi czynności polegające na usuwaniu środków trujących, promieniotwórczych lub bakteryjnych z nie osłoniętych części ciała ludzkiego. Przeprowadza się w rejonie skażonym lub po wyjściu z niego.

Zabiegi weterynaryjne — usuwanie środków trujących, promieniotwórczych i bakteryjnych z powierzchni ciała zwierząt. Z. w. dzieli się na częściowe i całkowite.

Zabiegi weterynaryjne całkowite — czynności przeprowadzane na punkcie zabiegów specjalnych. Polegają na obmyciu całego ciała zwierzęcia wodą i zielonym mydłem oraz przemyciu oczu, nozdrzy i jamy ustnej czystą wodą.

Zabiegi weterynaryjne częściowe — czynności polegające na wstępnym usuwaniu środków trujących, promieniotwórczych lub bakteryjnych z powierzchni skóry zwierząt. Przeprowadza się je w rejonie skażonym lub po wyjściu z niego.

Zadanie bliższe — część zadania ogólnego w ratarciu, wykonywana najczęściej w ugrupowaniu początkowym; wynika z planu działań.

Zadanie następne — część zadania ogólnego w natarciu wykonywana bezpośrednio po wykonaniu zadania bliższego, zazwyczaj po przegrupowaniu i wprowadzeniu do walki drugiego rzutu (odvodu).

Zadanie rozpoznania samodzielne — obserwacja pojedynczych obiektów (dom, szopa, wzgórze, okop, grupa drzew itp.) lub określonego kierunku. Takie zadanie daje się jednemu zwiadowcy w razie konieczności wykrycia ważnego celu ukrytego w rejonie tych przedmiotów lub znajdującego się w danym kierunku.

Zadymiacz — żołnierz wykonujący czynności związane z zadymianiem.

Zagęszczone środki trujące — p. Środki trujące zagęszczone.

Zagrody minowe aktywne — zaminowany wycinek terenu naziemnego lub wodnego na obszarze działań nieprzyjaciela (u wybrzeży, na podejściach do baz, w rejonach rozwinięcia sił itp.) w celu zniszczenia okrętów nieprzyjaciela i zmuszenia go również do systematycznego trałowania dużych rejonów morza.

Zagrody minowe obronne — środek zabezpieczenia określonego odcinka własnego wybrzeża, umożliwiający manewrowanie własnych okrętów (we własnym obszarze operacyjnym). Przeznaczone są do zabezpieczenia dogodnych miejsc wybrzeża przed lądowaniem desantu nieprzyjaciela i zabezpieczenia przybrzeżnych torów wodnych. Dzieli się na zagrody pozycyjne, przeciw okrętom podwodnym i desantowe.

Zajęcia doskonalące — nazwa zajęć, których celem jest pogłębienie i uzupełnienie wiadomości i umiejętności uprzednio nabytych.

Zajęcia epizodyczne — metoda szkolenia w dowodzeniu wojskami na podstawie krótkich sytuacji (zwykle skomplikowanych i krytycznych). Metoda ta ma na celu wyrabianie u uczestników umiejętności podejmowania szybkich decyzji, u pobudzenie twórczej inicjatywy i stanowczości. Celem Z. e.

jest sprawdzenie i doskonalenie umiejętności dowodzenia wojskami w czasie walki.

Zajęcie grupowe — zasadnicza metoda szkolenia oficerów po zakończeniu cyklu zajęć teoretycznych. W zajęciu tym wszyscy szkoleni występują w jednej roli. Jest zawsze jednoszczelowe i jednostronne. Jego celem jest przerobienie określonych zagadnień szkoleniowych.

Zajęcie sprawdzające — zajęcie, którego głównym celem jest sprawdzenie opanowania nabytych wiadomości i umiejętności w zakresie przerobionego materiału. Z. s. może być przeprowadzone w formie ustnej lub pisemnej.

Zakłócenia radiotechniczne — zakłócenia pracy środków radiotechnicznych nieprzyjaciela (łączości radiowej, radiolokacji, radiotelesterowania i innych), osiągane za pomocą specjalnych nadajników zakłóceń lub innych urządzeń radiotechnicznych (zakłócenia aktywne), a także specjalnych środków odbijających (zakłócenia pasywne).

Zakres szybkości — różnica między maksymalną a minimalną szybkością lotu pocisku.

Zakryte stanowisko dowodzenia — p. Stanowisko dowodzenia zakryte.

Zakryte stanowisko ogniowe — p. Stanowisko ogniowe zakryte.

Załoga schemizowana — p. Drużyna schemizowana.

Zamykający — ostatni żołnierz (wóz), pododdział posuwający się w kolumnie.

Zamykanie techniczne — grupa ruchomych urządzeń nawprawczo-ewakuacyjnych zabezpieczających ciągłość marszu pod względem technicznym.

Zanurzenie okrętu — odległość najgłębiej zanurzonego punktu podwodnej części kadłuba od powierzchni wody.

Zaopatrywanie — czynności związane z zaspokajaniem wszelkich potrzeb materiałowych wojska.

Zaopatrywanie codzienne — codzienne dostarczanie wojsku żywności i paszy.

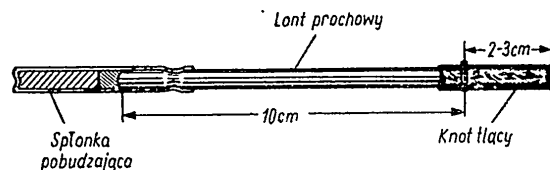
Zaopatrywanie doraźne — dostarczanie wojskom zaopatrze-

nia koniecznego do pokrycia doraźnych potrzeb (amunicja, mps).

Zaopatrywanie okresowe — zaspokajanie potrzeb wojska, które powstają i powtarzają się okresowo (umundurowanie, sprzęt).

Zapalenie (zapłon) — zapoczątkowanie palenia się wierzchniej warstwy ziarna prochowego.

Zapalnik lontowy — urządzenie przeznaczone do ogniowego sposobu spowodowania wybuchu. Składa się z lontu prochowego i splotki pobudzającej (rys. 86).

Rys. 86. Zapalnik lontowy

Zapas pływalności — objętość części nawodnej okrętu od wodnicy konstrukcyjnej do górnego pokładu wodoszczelnego.

Zapas wymienny — przedmioty zaopatrzenia mundurowego (używane), przeznaczone na wymianę przedmiotów oddawanych do naprawy.

Zapasowa składnica meldunkowa — p. Składnica meldunkowa zapasowa.

Zapasowe stanowisko dowodzenia — p. Stanowisko dowodzenia zapasowe.

Zapasowe stanowisko ogniowe — p. Stanowisko ogniowe zapasowe.

Zapasowy punkt obserwacyjny — p. Punkt obserwacyjny zapasowy.

Zapasowy węzeł łączności — p. Węzeł łączności zapasowy.

Zapasy bieżące — część zapasów ruchomych używana w celu zaspokajania potrzeb bieżących wojsk.

Zapasy doraźne — zapasy dostarczane przez wyższy szczebel, niezależnie od zapasów ruchomych, wylądowane na gruncie lub przydzielone wraz z transportem i przeznaczone do zabezpieczenia dłuższego okresu działań lub zaspokojenia intensywnego zużycia środków materiałowych.

Zapasy nienaruszalne — część zapasów ruchomych, które używa się w razie konieczności i na rozkaz dowódców.

Zapasy ruchome — stałe, określone normami zapasy środków materiałowych, przesuwane wraz z wojskami i przeznaczone do zapewnienia ciągłości zaopatrywania wojsk. Z. r. dzielą się na zapasy bieżące i zapasy nienaruszalne.

Zapłon — p. Zapalenie.

Zapora inżynieryjno-chemiczna — zapora inżynieryjna skażona trwałym środkiem trującym lub zakładana w połączeniu z fugasami chemicznymi.

Zapora mało widoczna (ZMW) — zapora przeciwpiechotna wykonana z cienkiego drutu stalowego.

Zapory chemiczne — wycinki (rejony) terenu skażonego lub kierowane i niekierowane pola fugasów chemicznych. Wykonują je wojska chemiczne.

Zapory drutowe — zapory wykonane z drutu kolczastego i gładkiego. Dzielą się na: przenośne i stałe.

Zapory drutowe przenośne — zapory (kozły, jeże, walce kolczaste, mało widoczne i inne) przygotowywane jako oddzielne ogniwa lub człony. Stosuje się je w celu wzmocnienia terenu w natarciu, do budowy zapór w obronie w bezpośredniej styczności z nieprzyjacielem, do walki z desantami powietrznymi oraz szybkiego zamykania tras, rowów łączących i przejść.

Zapory drutowe stałe — zapory budowane na miejscu ustawienia. Zalicza się do nich sieci kolczaste i płoty kolczaste

Zapory inżynieryjne — system urządzeń i środków inżynieryjnych w terenie przeznaczonych do rażenia, niszczenia lub

powstrzymywania siły żywej, bojowego sprzętu technicznego i transportów nieprzyjaciela. Rozróżnia się następujące rodzaje Z. i.: minowe, fortyfikacyjne, specjalne zapory elektryzowane). Według przeznaczenia Z. i. dzielimy na przeciwczołgowe, przeciwpiechotne, przeciwtransportowe i przeciwdesantowe.

Zapory przeciwczołgowe — zapory inżynieryjne przeznaczone do powstrzymywania i niszczenia czołgów nieprzyjaciela. Zasadniczymi Z. p. są: pola minowe, pojedyncze miny i fugas, rowy przeciwczołgowe, skarpy i przeciwskarpy, zawaly leśne, bariery, słupy przeciwczołgowe, zatopiony lub zabagniony teren. W zimie prócz powyższych zapór stosuje się: oblodzone stoki, wały śnieżne i przeręble.

Zapory przeciwdesantowe — zapory inżynieryjne przeznaczone do powstrzymywania i niszczenia środków desantowych. Zasadniczymi Z. p. są miny i słupy przeciwczołgowe.

Zapory przeciwpiechotne — zapory inżynieryjne przeznaczone do powstrzymywania i rażenia piechoty nieprzyjaciela. Zasadniczymi Z. p. są: pola minowe, pojedyncze miny i fugas, zapory z drutu kolczastego i zapory elektryzowane.

Zapory przeciwtransportowe — zapory inżynieryjne przeznaczone do wstrzymywania i niszczenia wszelkich środków transportowych nieprzyjaciela. Zasadniczymi Z. p. są: miny drogowe i rzeczne, płytkie rowy, niewysokie bariery, różnego rodzaju niszczenia na drogach i kierunkach ruchu.

Zapotrzebowanie na rozpoznanie — zapotrzebowanie wysłane do wyższego sztabu w celu uzyskania potrzebnych wiadomości o nieprzyjacielu i terenie za pomocą środków, którymi dysponuje wyższy sztab.

Zaprzęg sanitarny psi — zaprzęg psi przeznaczony do ewakuacji rannych i chorych z pola walki za pomocą odpowiednio urządzonych noszy.

Zaryglowany ogień punktowy — p. Ogień punktowy zaryglowany.

*Zarys decyzji tylowej — zarys decyzji kwatermistrza.

Zarządzenie bojowe — dokument bojowy służący do prze-

kazywania decyzji i stawiania zadań bojowych wojskom tylko tego związku taktycznego (oddziału), do którego jest adresowany; wydaje się go zamiast rozkazu.

Zarządzenie do rozpoznania — dokument bojowy ustalonego wzoru zawierający zadania rozpoznania dla podległych sztabów i jednostek.

Zarządzenie kwatermistrzowskie — zarządzenie wydawane zazwyczaj w toku walki przez kwatermistrza odpowiedniego szczebla, zawierające wytyczne co do organizacji tyłów, zabezpieczenia materiałowego związków taktycznych (oddziałów, pododdziałów) według rodzajów zaopatrzenia, organizacji dowozu i ewakuacji oraz ochrony i obrony oddziałów (pododdziałów) i urzędzeń tyłowych. Zarządzenia wydawane przez zastępcę dowódcy do spraw technicznych (szefa wydziału technicznego) zawierają wytyczne dotyczące organizacji zabezpieczenia technicznego wozów bojowych i transportowych.

Zarządzenie przygotowawcze — dokument dowodzenia opracowany i wydawany przez sztaby związków taktycznych (oddziałów) w celu uprzedzenia wojsk o czekających ich zadaniach i dania im przez to większej ilości czasu na przygotowanie się do działań. Określa się w nim sposób i kolejność przygotowania wojsk do przewidywanych działań i termin ich gotowości. Nie wolno w nim ujawniać danych zastrzeżonych tajemnicą, dotyczących planowanych działań, jak np. pasów natarcia, zamiaru dowódcy oraz przewidywanych zadań bojowych.

***Zarządzenie tyłowe** — p. Zarządzenie kwatermistrzowskie

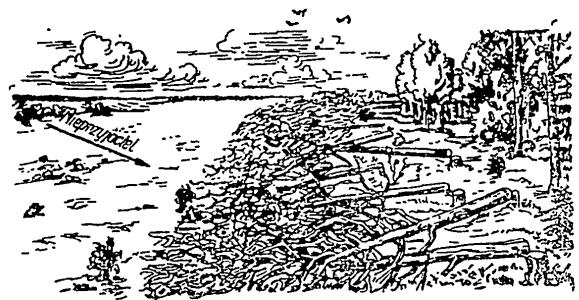
***Zarządzenie wstępne** — p. Zarządzenie przygotowawcze.

Zarządzenie zabezpieczenia chemicznego — dokument bojowy obejmujący zadania obrony przeciwchemicznej, przeciwatomowej i przeciwbakteryjnej z zakresu służby chemicznej, wykorzystania sił i środków zadymania oraz miotaczy ognia.

Zasadnicze środki spożywcze — p. Środki spożywcze zasadnicze.

Zasadzka — sposób niespodziewanego napadu z ukrycia n.n. drogach posuwania się nieprzyjaciela. Stosuje się podczas działań niedużych pododdziałów w celu zadania nieprzyjacielowi strat oraz zdobycia jeńców, zniszczenia czołgów itd.

Zasieka — zapora przeciwpiechotna budowana z drzew o średnicy nie mniejszej niż 15—18 cm, ściętych i zwalonych na krzyż wierzchołkami w kierunku nieprzyjaciela. Wzmacnia się ją drutem kolczastym, minami i fugasami (rys. 87).

Rys. 87. Zasieka

***Zasički z drutu** — Zapory drutowe.

Zasięg samolotu — największa odległość, którą samolot może przelecieć w linii prostej z pełnym zapasem materiałów pędnych, bez lądowania i uzupełniania paliwa. Zależy od wielkości obciążenia użytecznego samolotu, jego prędkości i zużycia paliwa.

Zaskoczenie — postawienie nieprzyjaciela w niespodziewanym dla niego położeniu bojowym.

Zastona — związek taktyczny (oddział, pododdział) wyznaczony do obrony na kierunku prawdopodobnego uderzenia nieprzyjaciela w celu zabezpieczenia skrzydeł lub tyłów wojsk własnych wykonujących zadanie bojowe.

Zasłona dymna (ZD) — nieprzejrzysty obłok dymu, wytworzony w celu zamaskowania własnych wojsk lub obiektów przed obserwacją nieprzyjaciela, jak również oślepienia nieprzyjaciela. Z. d. w zależności od ich przeznaczenia dzielimy na maskujące, oślepiające i pozorne; w zależności od miejsca, jakie zasłona zajmuje w stosunku do ugrupowania oddziałów własnych — na czołowe, skrzydłowe i tylowe; w zależności od sposobu wytwarzania — na ruchome i nieruchome.

Zasłona dymna maskująca — zasłona dymna wytworzona w celu zamaskowania działań własnych wojsk i ważnych obiektów przed obserwacją nieprzyjaciela i zmniejszenia skuteczności jego ognia.

Zasłona dymna nieruchoma — zasłona stawiana z jednej rubieży zadymania.

Zasłona dymna odgradzająca — zasłona, przeważnie ruchoma, stawiana w celu maskowania działań sił własnych przed obserwacją nieprzyjaciela.

Zasłona dymna oślepiająca — zasłona dymna wytworzona na terenie nieprzyjaciela lub wzdłuż przedniego skraju w celu oślepienia punktów obserwacyjnych i środków ogniowych nieprzyjaciela. Oddziały własne pozostają wówczas poza dymem. Ten rodzaj zasłony najbardziej przeszkadza nieprzyjacielowi oraz w mniejszym stopniu niż inne kępuje działania własnych oddziałów i ich środków ogniowych.

Zasłona dymna pozorna — zasłona mająca wprowadzić nieprzyjaciela w błąd co do kierunku głównego uderzenia, a tym samym zmylenia go co do naszych właściwych zamiarów.

Zasłona dymna ruchoma — zasłona, której rubież zadymania ulega przesunięciu, niezależnie od tego czy to przesunięcie następuje przez przesuwanie zadymiaczy na następną rubież zadymania, czy też przez przesunięcie ognia artylerii strzelającej pociskami dymnymi.

Zasłona dymna skrzydłowa — zasłona maskująca pododdziały (oddziały) ze skrzydeł.

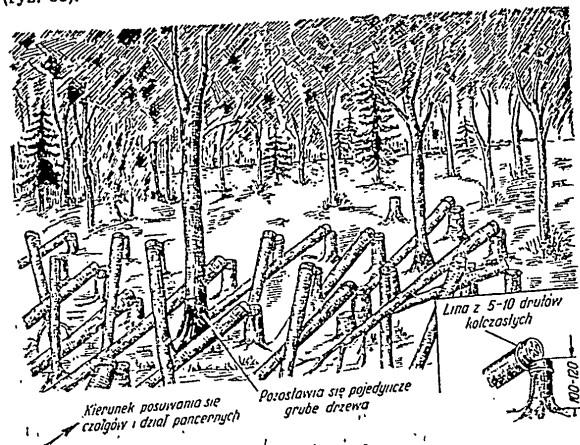
Zasłona dymna tyłowa — zasłona dymna wytwarzana w głębi rozmieszczenia własnych wojsk w celu maskowania działań naszych wojsk oraz ważnych obiektów przed obserwacją nieprzyjaciela z powietrza.

Zasoby miejscowe — materiały, sprzęt, urządzenia i zakłady znajdujące się w terenie działań, które mogą być użyte na pokrycie potrzeb wojsk.

Zastępcze środki spożywcze — p. Środki spożywcze zastępcze.

Zatoka niskiego ciśnienia — wydłużona strefa niższego ciśnienia oznaczona na mapie synoptycznej, o izobarach nie zamkniętych układami wysokiego ciśnienia.

Zawała — zapora budowana w lasach i na drogach obsadzanych drzewami przez zwalenie drzew o średnicy 20—25 cm wierzchołkami w kierunku nieprzyjaciela. Zapora wzmacnia się drutem kolczastym, minami i fugasami (rys. 88).

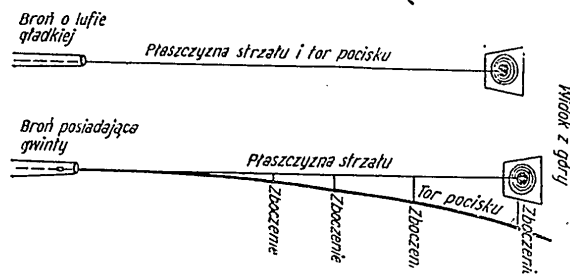

Rys. 88. Zawała

Zbiorowe środki obrony przeciwochemicznej — p. Środki obrony przeciwochemicznej zbiorowe.

Zbocze (stok) — część środkowa góry (pagórka, wzniesienia), nachylona do poziomu. Z. ze względu na nachylenie powierzchni dzielą się na łagodne — do 10° , spadziste 10° — 25° , strome 25° — 45° i urwiste ponad 45° . Ze względu na to, że nie na wszystkich częściach zbocza nachylenie powierzchni jest równe, rozróżniamy następujące Z.: jednostajne, wypukłe, wklęsłe (rys. 8).

Zboczenie magnetyczne — kąt między kierunkiem północy geograficznej a kierunkiem północy magnetycznej. Jeżeli północ magnetyczna uchyla się na wschód od północy geograficznej, zboczenie jest dodatnie i ma znak plus, jeżeli na zachód — ujemne i ma znak minus.

Rys 89. Zboczenie pocisku

Zboczenie pocisku — odchylenie pocisku od płaszczyzny strzału powstające wskutek ruchu obrotowego pocisku wokół swojej osi i działania siły oporu powietrza (przy gwincie prawoskrętnym oś równowagi dynamicznej odchylona jest w prawo od stycznej do toru, w wyniku czego powstają składowe poprzeczne siły oporu powietrza powodujące odchylenie pocisku w prawo) (rys. 89).

Zdjęcie lotnicze — zdjęcie pewnego odcinka terenu, wykonane z samolotu.

Zdjęcie lotnicze kontrolne — zdjęcie wykonane w celu:

- potwierdzenia wiadomości otrzymanych z innych źródeł;
- stwierdzenia zmiany w ugrupowaniu i w stanie umocnień nieprzyjaciela;
- kontroli maskowania własnych wojsk.

Zdjęcie nachylone (skośne) — zdjęcie, na którym skala w poszczególnych kierunkach jest różna.

Zdjęcie pionowe — zdjęcie, na którym skala jest jednolita we wszystkich kierunkach.

Zdobycz wojenna — wszelkie środki techniczne i materiały związane z potencjałem wojennym armii nieprzyjaciela, pozostawione w czasie działań wojennych na polu walki.

Zdolność rażenia pocisku — zdolność zniszczenia lub obездobudzenia celu w zależności od rodzaju i przeznaczenia pocisku.

Zdolność załadowcza punktu ładunkowego — możliwość załadowania na punkcie pociągów wojskowych (eszelonów) w ciągu doby; wyraża się liczbą załadowanych pociągów.

Zestaw części zapasowych — ustalona liczba części i mechanizmów oraz zespołów mechanizmów przeznaczonych do wykonania określonej liczby bieżących lub średnich napraw wołów bojowych.

Zestaw do kontroli masek przeciwgazowych — zestaw służący do przeprowadzenia kontroli masek przeciwgazowych oraz naprawy uszkodzonych części metalowych.

Zestaw eksploatacyjny — ustalony asortyment części wymiennych i materiałów zabezpieczający eksploatację 100 pojazdów mechanicznych jednej marki oraz przebieg 6000 km przez każdy pojazd. W sumie Z. e. zabezpiecza przebieg 600 000 kilometrów.

Zestaw indywidualnej kontroli napromienienia — zestaw składający się z pulpitu załadowczo-pomiarowego i 200 ma-

łowymiarowych komór jonizacyjnych. Małowymiarowe komory jonizacyjne ładuje się w pulpicie do określonego potencjału i wydaje oddziałom, które udają się w rejon skażony. Po wyjściu ich z rejonu skażonego dokonuje się pomiarów napięcia komór (w pulpicie).

Zestaw majstra sprzętu chemicznego — zestaw służący do przeprowadzania drobnych i bieżących napraw indywidualnych środków obrony przeciwchemicznej w oddziałach przez majstra sprzętu chemicznego.

Zestaw naprawczy — ustalony asortyment części wymienionych i materiałów lub zespołów samochodowych zabezpieczających naprawę 100 jednostek (pojazdów, silników, akumulatorów, ogumienia).

Zestaw odkażający artyleryjski — przyrząd przeznaczony do odkażania dział, moździerzy 120—160 mm, ciągników (traktorów) i pojazdów mechanicznych. Można go również wykorzystać do dezaktywacji i dezynfekcji wymienionego uzbrojenia i sprzętu bojowego.

Zestaw odkażający cekaemowo-moździerzowy — zestaw przeznaczony do odkażania ręcznych, ciężkich i wielkokalibrowych karabinów maszynowych, moździerzy 82 mm i granatników przeciwpancernych. Można go również użyć do dezynfekcji i dezaktywacji wyżej wymienionego uzbrojenia. Składa się z futerału metalowego, przenoszonego na pasie nośnym, i dwóch puszek metalowych o pojemności 0,25 l każda, napełnionych roztworem odkażającym nr 1 i nr 2.

Zestaw warsztatowy do naprawy sprzętu obrony przeciwchemicznej — zestaw służący do przeprowadzania średnich i głównych napraw indywidualnych środków obrony przeciwchemicznej w oddziałach przez majstra sprzętu chemicznego.

Zestaw znaków ostrzegawczych — zestaw znaków służących do oznaczania granic odcinków terenu skażonego.

Zestawy odkażające — zestawy przeznaczone do odkażania broni i sprzętu bojowego. Mogą być użyte do dezaktywacji

i dezynfekcji broni. Istnieją dwa typy Z. o.: cekaemowo-moździerzowy zestaw odkażający PMDK i artyleryjski zestaw odkażający ADK.

Zespół — ugrupowanie okrętów jednej lub kilku klas, sformowane w celu wykonania określonego zadania bojowego.

Zespół bojowy (lotnictwa) — zespół samolotów jednego rodzaju lotnictwa, wyznaczony jako element współdziałania taktycznego w zespole bojowym jednolitym lub mieszanym.

Zespół zasadniczy — jeden z ważnych zespołów ze względu na warunki pracy mechanizmów, jak np. silnik ze sprzęgłem, skrzynka biegów, skrzynka rozdzielcza, przedni most (oś), tylny most, średni most, mechanizm kierowniczy, rama, kabina kierowcy, skrzynia lub pudło samochodowe.

Ześrodkowanie — zgrupowanie sił i środków w określonym rejonie w celu wykonania zamierzonego działania.

Ześrodkowanie ognia kolejne (KZO) — kolejne obezwładnianie pojedynczych odcinków i punktów oporu nieprzyjaciela, stosowane podczas artyleryjskiego wsparcia ataku piechoty i czołgów w celu zniszczenia siły żywej i środków ogniowych, czołgów i dział pancernych nieprzyjaciela przed frontem i na skrzydłach nacierającej piechoty i czołgów.

Ześrodkowanie strategiczne sił zbrojnych — ześrodkowanie sił zbrojnych państwa (lub koalicji państw) przeznaczonych do prowadzenia wojny w określonych rejonach i na teatrach działań wojennych zgodnie z planem rozwinięcia strategicznego. Ześrodkowanie strategiczne sił zbrojnych wykonuje się przed rozpoczęciem wojny, w chwili jej wybuchu lub w toku wojny. Podczas ześrodkowania sił zbrojnych przeprowadza się masowe transporty wojsk i środków materiałowych drogami żelaznymi, bitymi, powietrznymi i wodnymi przy bezpiecznej osłonie przed uderzeniami lotnictwa nieprzyjaciela.

Ześrodkowany ogień artylerii — p. Ogień artylerii ześrodkowany.

Zgrupowanie lotnicze — przejściowo organizowany związek jednostek lotniczych w celu wykonania określonego zadania w ramach przeprowadzonej operacji.

Zmasowany ogień artylerii — p. Ogień artylerii zmasowany.

*Zmiana wojsk — luzowanie wojsk.

Znak rozpoznawczy — dwa wyrazy zaczynające się od jednakowej litery. Pierwszy z nich — hasło — jest nazwą broni lub części broni, drugi — odzew — nazwą miejscowości.

Znaki konturowe — znaki na mapie przedstawiające przedmioty, których poziomy rzut ma kształt zamkniętego konturu i które zasadniczo dają się przedstawić w skali (np. pola uprawne, lasy, cmentarze).

Znaki liniowe — znaki na mapie przedstawiające przedmioty terenowe, których rzuty poziome są liniami, np. linie kolejowe, drogi, granice; oś znaku na mapie odpowiada rzeczywistemu położeniu danego przedmiotu w terenie.

Znaki objaśniające — znaki dodatkowe używane w celu objaśnienia właściwości i charakteru przedmiotów.

Znaki punktowe — znaki na mapie przedstawiające przedmioty terenowe, których rzuty poziome są punktami. Mają one kształt zbliżony do rzeczywistych (drzewo, krzyż), przy czym podstawa lub środek znaku na mapie odpowiada rzeczywistemu położeniu danego przedmiotu w terenie.

Znaki taktyczne — umówione znaki graficzne, stosowane do oznaczania na mapach i szkicach położenia i działań wojsk własnych i nieprzyjaciela oraz umocnień obronnych, zapór, linii łączności, urządzeń tyłowych, lotnisk itp.

Znaki topograficzne — umówione wyobrażenia przedmiotów terenowych przedstawionych na mapie.

Znakowanie amunicji — umówione znaki i napisy wykonane farbą lub lakierem na pociskach, łódkach, ładunkach prochowych umieszczonych w woreczkach oraz na opakowaniu. Znakowanie umożliwia określenie kalibru pocisku, jego przeznaczenia, czasu, miejsca i numeru partii wyrobu, ciężaru

pocisku, zapalnika, w jaki pocisk jest uzbrojony, materiału wybuchowego, którym pocisk jest napełniony, i innych danych o pocisku i ładunku.

Znakowanie materiałów — umieszczenie na materiale lub przedmiocie odpowiednich znaków uwidaczniających, że stanowią one własność wojska, oraz nazwy oddziału, któremu dany materiał został przydzielony.

Znikające stanowisko ogniowe — p. Stanowisko ogniowe znikające.

Zrzutowisko — rejon wyznaczony do zrzucania przez samoloty sprzętu bojowego i różnych materiałów.

*Zwiad — p. Rozpoznanie.

*Zwiad bojem — p. Rozpoznanie walką.

*Zwiad walką — p. Rozpoznanie walką.

Zwiadowca — żołnierz etatowych pododdziałów rozpoznawczych, wykonujących czynności rozpoznawcze.

Związek operacyjny (ZO) — armia, grupy armii, Front i grupy Frontów.

Związek taktyczny — brygada, dywizja i korpus.

Zwolnienie z wojska przedterminowe — zwolnienie żołnierza z wojska przed upływem ustawowego okresu zasadniczej służby wojskowej.

Zwolniona becza — p. Beczka zwolniona.

Zwrot bojowy (figura prostego pilotażu) — szybki skręt samolotu o 180° z możliwie maksymalnym osiągnięciem wysokości i wyprowadzeniem samolotu ze skrętu przy prędkości nie mniejszej niż ewolucyjna.

Zwrot kolejny — zwrot w szyku torowym, który okręty wykonują kolejno kładąc się na nowy kurs w tym samym miejscu, gdzie każdy okręt poprzedni.

Zwrot podczas górk (figura średniego pilotażu) — obrót samolotu wokół osi pionowej w górnym punkcie górk, wykonany bez przechyłu, z prędkością ewolucyjną, z kolejnym nurkowaniem w kierunku przeciwnym do kierunku wprowadzenia w figurę. Górkę wykonuje się pod kątem 60—80°.

Zwrot równoczesny — zwrot wszystkich okrętów w szyku na nowy kurs, wykonywany równocześnie, jednakowo i na tę samą burtę.

Z

Zegluga powietrzna — stały i zorganizowany ruch komunikacyjny, transportowo-handlowy i pocztowy na ustalonych drogach powietrznych.

Zmijka 1) (figura prostego pilotażu) — lot samolotu po linii zygzakowatej z szybkimi zmianami kursu o 15° — 20° na przemian w prawo i w lewo, przy zachowaniu ogólnego kierunku lotu; **Z.** można wykonywać w locie poziomym, wznoszącym i szybowym; **2)** szyk, w którym prowadzone samoloty lub grupy rozmieszczone są w stosunku do prowadzącego samolotu (grupy) schodami w prawo i w lewo lub szachownicę, w ustalonych odstępach (odległościach) i z ustalonymi przewyższeniami (obniżeniami).

Zywotność okrętu — zdolność okrętu wojennego do prowadzenia walki mimo doznanych uszkodzeń.

NAKŁADEM WYDAWNICTWA MON UKAZAŁY SIĘ OSTATNIO CIEKAWY KSIĄZKI TECHNICZNE:

A. Charkiewicz	„Zarys ogólnej teorii łączności“ S. 244	zł 30.—
W. Grigoriew P. Gołdowski	„Nitowanie konstrukcji ze stopów lekkich“ S. 314	zł 60.—
A. Jachim W. Jefimow	„Technologia budowy przyrządów precyzyjnych“ S. 442	zł 56.—
J. A. Margolin N. P. Rumiancew	„Podstawy techniki podczerwieni“ S. 276	zł 34.—
W. Rosiński J. Pułtorak E. Stolarski	„Podstawy techniki tranzystorowej“ S. 332	zł 43.—
Zbiorowe	„Czołg“ S. 614 opr. plóc.	zł 63.—

PONADTO UKAZAŁY SIĘ W NAJBLIŻSZYM CZASIE:

Zbiorowe	„Materiały wybuchowe i elaboracja“ S. 394	zł 50.—
A. Lebediew I. Strażewa G. Sacharow	„Aeromechanika samolotu“ S. 432	zł 55.—

BIBLIOTEKA WIEDZY WOJSKOWEJ UPRZY-
STĘPNIA SWYM CZYTELNIKOM NAJCIEKAW-
SZE PRACE Z ZAKRESU TEORII I SZTUKI
WOJENNEJ. DOTYCHCZAS UKAZAŁY SIĘ.

Zbiorowe	„Wybrane operacje i walki Ludowego Wojska Polskiego“
I. Blum	„Z dziejów aparatu politycznego W.P.“
T. G. Jegorow	„Psychologia“
P. E. Jacgot	„Zagadnienia strategii Zachodu“
D. O. Smith	„Doktryna wojenna U.S.A.“
H. Guderian	„Wspomnienia żołnierza“
J. F. C. Fuller	„Druga wojna światowa 1939—1945“
P. O. Miksche	„Uwaga! Broń atomowa“

W przygotowaniu prace: Buchera, Skopina, Eisenhowera,
Clausewitza, de Gaulle'a i innych.